નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

પેટકોપદેસપાળિ

૧. અરિયસચ્ચપ્પકાસનપઠમભૂમિ

નમો સમ્માસમ્બુદ્ધાનં પરમત્થદસ્સીનં

સીલાદિગુણપારમિપ્પત્તાનં.

૧. દ્વે હેતૂ દ્વે પચ્ચયા સાવકસ્સ સમ્માદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદાય – પરતો ચ ઘોસો સચ્ચાનુસન્ધિ, અજ્ઝત્તઞ્ચ યોનિસો મનસિકારો. તત્થ કતમો પરતો ઘોસો? યા પરતો દેસના ઓવાદો અનુસાસની સચ્ચકથા સચ્ચાનુલોમો. ચત્તારિ સચ્ચાનિ – દુક્ખં સમુદયો નિરોધો મગ્ગો. ઇમેસં ચતુન્નં સચ્ચાનં યા દેસના સન્દસ્સના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકિરિયા [ઉત્તાનિકિરિયા (ક॰)] પકાસના – અયં વુચ્ચતિ સચ્ચાનુલોમો ઘોસોતિ.

૨. તત્થ કતમો અજ્ઝત્તં યોનિસો મનસિકારો?

અજ્ઝત્તં યોનિસો મનસિકારો નામ યો યથાદેસિતે ધમ્મે બહિદ્ધા આરમ્મણં અનભિનીહરિત્વા યોનિસો મનસિકારો – અયં વુચ્ચતિ યોનિસો મનસિકારો.

તંઆકારો યોનિસો દ્વારો વિધિ ઉપાયો. યથા પુરિસો સુક્ખે કટ્ઠે વિગતસ્નેહે સુક્ખાય ઉત્તરારણિયા થલે અભિમન્થમાનં ભબ્બો જોતિસ્સ અધિગમાય . તં કિસ્સ હેતુ. યોનિસો અગ્ગિસ્સ અધિગમાય. એવમેવસ્સ યમિદં દુક્ખસમુદયનિરોધમગ્ગાનં અવિપરીતધમ્મદેસનં મનસિકરોતિ – અયં વુચ્ચતિ યોનિસો મનસિકારો.

યથા તિસ્સો ઉપમા પુબ્બે અસ્સુતા ચ અસ્સુતપુબ્બા ચ પટિભન્તિ. યો હિ કોચિ કામેસુ અવીતરાગોતિ... પે॰... દ્વે ઉપમા અયોનિસો કાતબ્બા પચ્છિમેસુ વુત્તં. તત્થ યો ચ પરતો ઘોસો યો ચ અજ્ઝત્તં યોનિસો મનસિકારો – ઇમે દ્વે પચ્ચયા. પરતો ઘોસેન યા ઉપ્પજ્જતિ પઞ્ઞા – અયં વુચ્ચતિ સુતમયી પઞ્ઞા. યા અજ્ઝત્તં યોનિસો મનસિકારેન ઉપ્પજ્જતિ પઞ્ઞા – અયં વુચ્ચતિ ચિન્તામયી પઞ્ઞાતિ. ઇમા દ્વે પઞ્ઞા વેદિતબ્બા. પુરિમકા ચ દ્વે પચ્ચયા. ઇમે દ્વે હેતૂ દ્વે પચ્ચયા સાવકસ્સ સમ્માદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદાય.

3. તત્થ પરતો ઘોસસ્સ સચ્ચાનુસન્ધિસ્સ દેસિતસ્સ અત્થં અવિજાનન્તો અત્થપ્પટિસંવેદી ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. ન ચ અત્થપ્પટિસંવેદી યોનિસો મનસિકરિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. પરતો ઘોસસ્સ સચ્ચાનુસન્ધિસ્સ દેસિતસ્સ અત્થં વિજાનન્તો અત્થપ્પટિસંવેદી ભવિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. અત્થપ્પટિસંવેદી ચ યોનિસો મનસિકરિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. એસ હેતુ એતં આરમ્મણં એસો ઉપાયો સાવકસ્સ નિય્યાનસ્સ, નત્થઞ્ઞો. સોયં ન ચ સુત્તસ્સ અત્થવિજાનનાય સહ યુત્તો નાપિ ઘોસાનુયોગેન પરતો ઘોસસ્સ અત્થં

અવિજાનન્તેન સક્કા ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મં અલમરિયઞાણદસ્સનં અધિગન્તું, તસ્મા નિબ્બાયિતુકામેન સુતમયેન અત્થા પરિયેસિતબ્બા. તત્થ પરિયેસનાય અયં અનુપુબ્બી ભવતિ સોળસ હારા, પઞ્ચ નયા, અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ.

તત્થાયં ઉદ્દાનગાથા

સોળસહારા નેત્તી, પઞ્ચનયા સાસનસ્સ પરિયેટ્ઠિ;
અટ્ઠારસમૂલપદા, કચ્ચાયનગોત્તનિદ્દિટ્ઠા.

૪. તત્થ કતમે સોળસહારા?

દેસના વિચયો યુત્તિ પદટ્ઠાનં લક્ખણં ચતુબ્યૂહો આવટ્ટો વિભત્તિ પરિવત્તનો વેવચનો પઞ્ઞત્તિ ઓતરણો સોધનો અધિટ્ઠાનો પરિક્ખારો સમારોપનો – ઇમે સોળસ હારા.

તત્થ ઉદ્દાનગાથા

દેસના વિચયો યુત્તિ, પદટ્ઠાનો ચ લક્ખણો [પદટ્ઠાનઞ્ચ લક્ખણં (પી॰)];
ચતુબ્યૂહો ચ આવટ્ટો, વિભત્તિ પરિવત્તનો.

વેવચનો ચ પઞ્ઞત્તિ, ઓતરણો ચ સોધનો;
અધિટ્ઠાનો પરિક્ખારો, સમારોપનો સોળસો – [સોળસ હારા (પી॰ ક॰)];

૫. તત્થ કતમે પઞ્ચ નયા?

નન્દિયાવટ્ટો તિપુક્ખલો સીહવિક્કીળિતો દિસાલોચનો અઙ્કુસોતિ.

તત્થ ઉદ્દાનગાથા

પઠમો નન્દિયાવટ્ટો, દુતિયો ચ તિપુક્ખલો;
સીહવિક્કીળિતો નામ, તતિયો હોતિ સો નયો.

દિસાલોચનમાહંસુ, ચતુત્થો નયલઞ્છકો;
પઞ્ચમો અઙ્કુસો નામ [પઞ્ચમં અઙ્કુસં આહુ (પી॰ ક॰)], સબ્બે પઞ્ચ નયા ગતા.

૬. તત્થ કતમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ?

અવિજ્જા તણ્હા લોભો દોસો મોહો સુભસઞ્ઞા સુખસઞ્ઞા નિચ્ચસઞ્ઞા અત્તસઞ્ઞા સમથો વિપસ્સના અલોભો અદોસો અમોહો અસુભસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનિચ્ચસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા, ઇમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ. તત્થ નવ પદાનિ અકુસલાનિ યત્થ સબ્બં અકુસલં સમોસરતિ. નવ પદાનિ કુસલાનિ યત્થ સબ્બં કુસલં સમોસરતિ.

કતમાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ યત્થ સબ્બં અકુસલં સમોસરતિ?

અવિજ્જા યાવ અત્તસઞ્ઞા, ઇમાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ, યત્થ સબ્બં અકુસલં સમોસરતિ.

કતમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ યત્થ સબ્બં કુસલં સમોસરતિ?

સમથો યાવ અનત્તસઞ્ઞા, ઇમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ યત્થ સબ્બં કુસલં સમોસરતિ. ઇમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ.

તત્થ ઇમા ઉદ્દાનગાથા

તણ્હા ચ અવિજ્જા લોભો, દોસો તથેવ મોહો ચ;
ચત્તારો ચ વિપલ્લાસા, કિલેસભૂમિ નવ પદાનિ.

યે ચ સતિપટ્ઠાના સમથો, વિપસ્સના કુસલમૂલં;
એતં સબ્બં કુસલં, ઇન્દ્રિયભૂમિ નવપદાનિ.

સબ્બં કુસલં નવહિ પદેહિ યુજ્જતિ, નવહિ ચેવ અકુસલં;
એકકે નવ મૂલપદાનિ, ઉભયતો અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ.

ઇમેસં અટ્ઠારસન્નં મૂલપદાનં યાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ, અયં દુક્ખસમુદયો; યાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ, અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા. ઇતિ સમુદયસ્સ દુક્ખં ફલં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય નિરોધં ફલં. ઇમાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ ભગવતા બારાણસિયં દેસિતાનિ.

૭. તત્થ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ અપરિમાણાનિ અક્ખરાનિ પદાનિ બ્યઞ્જનાનિ આકારાનિ નિરુત્તિયો નિદ્દેસા દેસિતા એતસ્સેવત્થસ્સ સઙ્કાસનાય પકાસનાય વિવરણાય વિભજનાય ઉત્તાનીકમ્મતાય પઞ્ઞાપનાયાતિ યા એવં સબ્બેસં સચ્ચાનં. ઇતિ એકમેકં સચ્ચં અપરિમાણેહિ અક્ખરપદબ્યઞ્જનઆકારનિરુત્તિનિદ્દેસેહિ પરિયેસિતબ્બં, તઞ્ચ બ્યઞ્જનં અત્થપુથુત્તેન પન અત્થેવ બ્યઞ્જનપુથુત્તેન.

યો હિ કોચિ સમણો વા બ્રાહ્મણો વા એવં વદેય્ય ‘‘અહં ઇદં દુક્ખં પચ્ચક્ખાય અઞ્ઞં દુક્ખં પઞ્ઞપેસ્સામી’’તિ તસ્સ તં વાચાવત્થુકમેવસ્સ પુચ્છિતો ચ ન સમ્પાયિસ્સતિ. એવં સચ્ચાનિ. યઞ્ચ રત્તિં ભગવા અભિસમ્બુદ્ધો, યઞ્ચ રત્તિં અનુપાદાય પરિનિબ્બુતો, એત્થન્તરે યં કિઞ્ચિ ભગવતા ભાસિતં સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણં ગાથા ઉદાનં ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મં વેદલ્લં, સબ્બં તં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં. ન કિઞ્ચિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં ધમ્મદેસનાય ધમ્મચક્કતો બહિદ્ધા, તસ્સ સબ્બં સુત્તં અરિયધમ્મેસુ પરિયેસિતબ્બં. તત્થ પરિગ્ગણ્હનાય આલોકસભાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ થાવરાનિ ઇમાનિ.

તત્થ કતમં દુક્ખં? જાતિ જરા બ્યાધિ મરણં સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા. તત્થાયં લક્ખણનિદ્દેસો, પાતુભાવલક્ખણા જાતિ, પરિપાકલક્ખણા જરા, દુક્ખદુક્ખતાલક્ખણો બ્યાધિ, ચુતિલક્ખણં મરણં, પિયવિપ્પયોગવિપરિણામપરિતાપનલક્ખણો સોકો, લાલપ્પનલક્ખણો પરિદેવો, કાયસમ્પીળનલક્ખણં દુક્ખં, ચિત્તસમ્પીળનલક્ખણં દોમનસ્સં, કિલેસપરિદહનલક્ખણો ઉપાયાસો, અમનાપસમોધાનલક્ખણો અપ્પિયસમ્પયોગો, મનાપવિનાભાવલક્ખણો પિયવિપ્પયોગો, અધિપ્પાયવિવત્તનલક્ખણો અલાભો,

અપરિચ્ચાલક્ખણા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા, પરિપાકચુતિલક્ખણં જરામરણં, પાતુભાવચુતિલક્ખણં ચુતોપપત્તિ, પટિસન્ધિનિબ્બત્તનલક્ખણો સમુદયો, સમુદયપરિજહનલક્ખણો નિરોધો, અનુસયસમુચ્છેદલક્ખણો મગ્ગો. બ્યાધિલક્ખણં દુક્ખં, સઞ્ઞાનનલક્ખણો સમુદયો, નિય્યાનિકલક્ખણો મગ્ગો, સન્તિલક્ખણો નિરોધો. અપ્પટિસન્ધિભાવનિરોધલક્ખણા અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ, દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ, દુક્ખઞ્ચ નિરોધો ચ, દુક્ખઞ્ચ મગ્ગો ચ, સમુદયો ચ દુક્ખઞ્ચ, સમુદયો ચ નિરોધો ચ, સમુદયો ચ મગ્ગો ચ, નિરોધો ચ સમુદયો ચ, નિરોધો ચ દુક્ખઞ્ચ, નિરોધો ચ મગ્ગો ચ, મગ્ગો ચ નિરોધો ચ, મગ્ગો ચ સમુદયો ચ, મગ્ગો ચ દુક્ખઞ્ચ.

૮. તત્થિમાનિ સુત્તાનિ.

‘‘યમેકરત્તિં [જાતક ૧ વીસતિનિપાતે અયોઘરજાતકે] પઠમં, ગબ્ભે વસતિ માણવો;
અબ્ભુટ્ઠિતોવ સો યાતિ, સ ગચ્છં ન નિવત્તતી’’તિ.

અટ્ઠિમા, આનન્દ, દાનુપપત્તિયો એકુત્તરિકે સુત્તં – અયં જાતિ.

તત્થ કતમા જરા?

અચરિત્વા [ધ॰ પ॰ ૧૫૫] બ્રહ્મચરિયં, અલદ્ધા યોબ્બને ધનં;
જિણ્ણકોઞ્ચાવ ઝાયન્તિ, ખીણમચ્છેવ પલ્લલે.

પઞ્ચ પુબ્બનિમિત્તાનિ દેવેસુ – અયં જરા.

તત્થ કતમો બ્યાધિ?

સામં તેન કુતો રાજ, તુવમ્પિ જરાયન્તિ વેદેસિ;
ખત્તિય કમ્મસ્સ ફલો, લોકો ન હિ કમ્મં પનયતિ.

તયો ગિલાના – અયં બ્યાધિ.

તત્થ કતમં મરણં?

યથાપિ [દીઘનિકાયે અધોલિખિતગાથા] કુમ્ભકારસ્સ, કતં મત્તિકભાજનં;
ખુદ્દકઞ્ચ મહન્તઞ્ચ, યં પક્કં યઞ્ચ આમકં;
સબ્બં ભેદનપરિયન્તં, એવં મચ્ચાન જીવિતં.

મમાયિતે પસ્સથ ફન્દમાને [હઞ્ઞમાને (પી) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૭૮૩], મચ્છેવ અપ્પોદકે ખીણસોતે;
એતમ્પિ દિસ્વા અમમો ચરેય્ય, ભવેસુ આસત્તિમકુબ્બમાનો.

ઉદકપ્પનસુત્તં – ઇદં મરણં.

તત્થ કતમો સોકો?

ઇધ સોચતિ પેચ્ચ સોચતિ, પાપકારી ઉભયત્થ સોચતિ;
સો સોચતિ સો વિહઞ્ઞતિ, દિસ્વા કમ્મકિલિટ્ઠમત્તનો [કમ્મકિલિટ્ઠં અત્થનો (પી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૧૫].

તીણિ દુચ્ચરિતાનિ – અયં સોકો.

તત્થ કતમો પરિદેવો?

કામેસુ [સુ॰ નિ॰ ૭૮૦] ગિદ્ધા પસુતા પમૂળ્હા, અવદાનિયા તે વિસમે નિવિટ્ઠા;
દુક્ખૂપનીતા પરિદેવયન્તિ, કિંસુ ભવિસ્સામ ઇતો ચુતાસે.

તિસ્સો વિપત્તિયો – અયં પરિદેવો.

તત્થ કતમં દુક્ખં?

સતં આસિ અયોસઙ્કૂ [અયોસઙ્કુ (પી॰ ક॰) પસ્સ થેરગા॰ ૧૧૯૭], સબ્બે પચ્ચત્તવેદના;
જલિતા જાતવેદાવ, અચ્ચિસઙ્ઘસમાકુલા.

મહા વત સો પરિળાહો [પરિદાઘો (પી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૧૧૩] સંયુત્તકે સુત્તં સચ્ચસંયુત્તેસુ – ઇદં દુક્ખં.

તત્થ કતમં દોમનસ્સં?

સઙ્કપ્પેહિ પરેતો [પરતો (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૮૨૪] સો, કપણો વિય ઝાયતિ;
સુત્વા પરેસં નિગ્ઘોસં, મઙ્કુ હોતિ તથાવિધો.

દ્વેમે તપનીયા ધમ્મા – ઇદં દોમનસ્સં.

તત્થ કતમો ઉપાયાસો?

કમ્મારાનં યથા ઉક્કા, અન્તો ડય્હતિ નો બહિ;
એવં ડય્હતિ મે હદયં, સુત્વા નિબ્બત્તમબ્બુજં.

તયો અગ્ગી – અયં ઉપાયાસો.

તત્થ કતમો અપ્પિયસમ્પયોગો?

અયસાવ [ધ॰ પ॰ ૨૪૦] મલં સમુટ્ઠિતં, તતુટ્ઠાય તમેવ ખાદતિ;
એવં અતિધોનચારિનં, સાનિ કમ્માનિ નયન્તિ દુગ્ગતિં.

દ્વેમે તથાગતં અબ્ભાચિક્ખન્તિ, એકુત્તરિકે સુત્તં દુકેસુ – અયં અપ્પિયસમ્પયોગો.

તત્થ કતમો પિયવિપ્પયોગો?

સુપિનેન યથાપિ સઙ્ગતં, પટિબુદ્ધો પુરિસો ન પસ્સતિ;
એવમ્પિ પિયાયિતં [મમાયિતં (પી॰ ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૮૧૩] જનં, પેતં કાલઙ્કતં [કાલકતં (પી॰)] ન પસ્સતિ.

તે દેવા ચવનધમ્મં વિદિત્વા તીહિ વાચાહિ અનુસાસન્તિ. અયં પિયવિપ્પયોગો.

યમ્પિચ્છં ન લભતિ, તિસ્સો મારધીતરો;
તસ્સ ચે કામયાનસ્સ [કામયમાનસ્સ (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૭૭૩], છન્દજાતસ્સ જન્તુનો;
તે કામા પરિહાયન્તિ, સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતિ.

સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા.

ચક્ખુ સોતઞ્ચ ઘાનઞ્ચ, જિવ્હા કાયો તતો મનં;
એતે લોકામિસા ઘોરા, યત્થ સત્તા પુથુજ્જના.

પઞ્ચિમે ભિક્ખવે ખન્ધા – ઇદં દુક્ખં.

તત્થ કતમા જરા ચ મરણઞ્ચ?

અપ્પં વત જીવિતં ઇદં, ઓરં વસ્સસતાપિ મીયતે [મીયતિ (સુ॰ નિ॰ ૮૧૦)];
અથ વાપિ અતિચ્ચ જીવિતં, અથ ખો સો જરસાપિ મીયતે.

સંયુત્તકે પસેનદિસંયુત્તકે સુત્તં અય્યિકા મે કાલઙ્કતા – અયં જરા ચ મરણઞ્ચ.

તત્થ કતમા ચુતિ ચ ઉપપત્તિ ચ?

‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં;
યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, અત્તકમ્મફલૂપગા’’તિ [પુઞ્ઞપાપફલૂપગાતિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૩)]. –

અયં ચુતિ ચ ઉપપત્તિ ચ.

ઇમેહિ સુત્તેહિ એકસદિસેહિ ચ અઞ્ઞેહિ નવવિધં સુત્તં તં અનુપવિટ્ઠેહિ લક્ખણતો દુક્ખં ઞત્વા સાધારણઞ્ચ અસાધારણઞ્ચ દુક્ખં અરિયસચ્ચં નિદ્દિસિતબ્બં. ગાથાહિ ગાથા અનુમિનિતબ્બા, બ્યાકરણેહિ વા બ્યાકરણં – ઇદં દુક્ખં.

૯. તત્થ કતમો દુક્ખસમુદયો?

કામેસુ સત્તા કામસઙ્ગસત્તા [કામપસઙ્ગસત્તા (પી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૩], સંયોજને વજ્જમપસ્સમાના;
ન હિ જાતુ સંયોજનસઙ્ગસત્તા, ઓઘં તરેય્યું વિપુલં મહન્તં.

ચત્તારો આસવા સુત્તં – અયં દુક્ખસમુદયો.

તત્થ કતમો દુક્ખનિરોધો?

યમ્હિ ન માયા વસતી ન માનો,
યો વીતલોભો અમમો નિરાસો,
પનુણ્ણકોધો [પનુન્નકોધો (પી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૨૬] અભિનિબ્બુતત્તો;
સો બ્રાહ્મણો સો સમણો સ ભિક્ખુ.

દ્વેમા વિમુત્તિયો, રાગવિરાગા ચ ચેતોવિમુત્તિ; અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ – અયં નિરોધો.

તત્થ કતમો મગ્ગો?

એસેવ મગ્ગો નત્થઞ્ઞો, દસ્સનસ્સ વિસુદ્ધિયા;
અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, મારસ્સેતં પમોહનં.

સત્તિમે, ભિક્ખવે, બોજ્ઝઙ્ગા – અયં મગ્ગો.

તત્થ કતમાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ?

‘‘યે ધમ્મા [મહાવ॰ ૬૦] હેતુપ્પભવા, તેસં હેતું તથાગતો આહ;
તેસઞ્ચ યો નિરોધો, એવંવાદી મહાસમણો’’તિ.

હેતુપ્પભવા ધમ્મા દુક્ખં, હેતુસમુદયો, યં ભગવતો વચનં. અયં ધમ્મો યો નિરોધો, યે હિ કેચિ સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સદાનુપસ્સિનો વિહરન્તિ. કિલેસા તણ્હા પવડ્ઢતિ, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં…પે॰… એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. તત્થ યં સંયોજનં – અયં સમુદયો. યે સંયોજનિયા ધમ્મા યે ચ સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ – ઇદં દુક્ખં. યા સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ આદીનવાનુપસ્સના – અયં મગ્ગો. પરિમુચ્ચતિ જાતિયા જરાય બ્યાધીહિ મરણેહિ સોકેહિ પરિદેવેહિ યાવ ઉપાયાસેહિ – ઇદં નિબ્બાનં. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ.

તત્થ કતમા અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ?

અત્થઙ્ગતસ્સ ન પમાણમત્થિ, તં હિ વા નત્થિ યેન નં પઞ્ઞપેય્ય;
સબ્બસઙ્ગાનં સમૂહતત્તા વિદ્ધ, સિતા વાદસતસ્સુ [વાદસતસ્સ (પી॰ ક॰)] સબ્બે.

સંયુત્તકે ગોધિકસંયુત્તં.

ઇમાનિ અસાધારણાનિ સુત્તાનિ. યહિં યહિં સચ્ચાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ, તહિં તહિં સચ્ચલક્ખણતો ઓતારેત્વા [ઓહારેત્વા (પી॰ ક॰)] અપરિમાણેહિ બ્યઞ્જનેહિ સો અત્થો પરિયેસિતબ્બો. તત્થ અત્થાનુપરિવત્તિ બ્યઞ્જનેન પુન બ્યઞ્જનાનુપરિવત્તિ અત્થેન તસ્સ એકમેકસ્સ અપરિમાણાનિ બ્યઞ્જનાનિ ઇમેહિ સુત્તેહિ યથાનિક્ખિત્તેહિ ચત્તારિ

અરિયસચ્ચાનિ નિદ્દિસિતબ્બાનિ. પઞ્ચનિકાયે અનુપવિટ્ઠાહિ ગાથાહિ ગાથા અનુમિનિતબ્બા, બ્યાકરણેન બ્યાકરણં. ઇમાનિ અસાધારણાનિ સુત્તાનિ.

તેસં ઇમા ઉદ્દાનગાથા

યમેકરત્તિં પઠમં, અટ્ઠ દાનૂપપત્તિયો;
પઞ્ચ પુબ્બનિમિત્તાનિ, ખીણમચ્છંવ પલ્લલં.

સામં તેન કુતો રાજ, તયો દેવા ગિલાનકા;
યથાપિ કુમ્ભકારસ્સ, યથા નદિદકપ્પનં.

ઇધ સોચતિ પેચ્ચ સોચતિ, તીણિ દુચ્ચરિતાનિ ચ;
કામેસુ ગિદ્ધા પસુતા, યાવ તિસ્સો વિપત્તિયો.

સતં આસિ [સતમાયુ (સી॰), સતધાતુ (પી॰)] અયોસઙ્કૂ, પરિળાહો મહત્તરો;
સઙ્કપ્પેહિ પરેતો સો, તત્થ તપનિયેહિ ચ.

કમ્મારાનં યથા ઉક્કા, તયો અગ્ગી પકાસિતા;
અયતો મલમુપ્પન્નં, અબ્ભક્ખાનં તથાગતે.

તિવિધં દેવાનુસાસન્તિ, સુપિનેન સઙ્ગમો યથા;
તિસ્સો ચેવ મારધીતા, સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતિ.

ચક્ખુ સોતઞ્ચ ઘાનઞ્ચ, પઞ્ચક્ખન્ધા પકાસિતા;
અપ્પં વત જીવિતં ઇદં, અય્યિકા મે મહલ્લિકા.

સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, ઉપપત્તિ ચુતિચયં;
કામેસુ સત્તા પસુતા, આસવેહિ ચતૂહિ ચ.

યમ્હિ ન માયા વસતિ, દ્વેમા ચેતોવિમુત્તિયો;
એસેવ મગ્ગો નત્થઞ્ઞો, બોજ્ઝઙ્ગા ચ સુદેસિતા.

અત્થઙ્ગતસ્સ ન પમાણમત્થિ, ગોધિકો પરિનિબ્બુતો;
યે ધમ્મા હેતુપ્પભવા, સંયોજનાનુપસ્સિનો.

ઇમા દસ તેસં ઉદ્દાનગાથા.

૧૦. તત્થિમાનિ સાધારણાનિ સુત્તાનિ યેસુ સુત્તેસુ સાધારણાનિ સચ્ચાનિ દેસિતાનિ અનુલોમમ્પિ પટિલોમમ્પિ વોમિસ્સકમ્પિ. તત્થ અયં આદિ.

અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, [અજિતાતિ ભગવા]

વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતિ;
જપ્પાભિલેપનં [જપ્પાનુલેપનં (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૯] બ્રૂમિ, દુક્ખમસ્સ મહબ્ભયં.

તત્થ યા અવિજ્જા ચ વિવિચ્છા ચ, અયં સમુદયો. યં મહબ્ભયં, ઇદં દુક્ખં. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ – દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ. ‘‘સંયોજનં સંયોજનિયા ચ ધમ્મા’’તિ સંયુત્તકે ચિત્તસંયુત્તકેસુ બ્યાકરણં. તત્થ યં સંયોજનં, અયં સમુદયો. યે સંયોજનિયા ધમ્મા, ઇદં દુક્ખં. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ – દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ.

તત્થ કતમં દુક્ખઞ્ચ નિરોધો ચ?

ઉચ્છિન્નભવતણ્હસ્સ, નેત્તિચ્છિન્નસ્સ [સન્તચિત્તસ્સ (સુ॰ નિ॰ ૭૫૧)] ભિક્ખુનો;
વિક્ખીણો જાતિસંસારો, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો.

યં ચિત્તં, ઇદં દુક્ખં. યો ભવતણ્હાય ઉપચ્છેદો, અયં દુક્ખનિરોધો. વિક્ખીણો જાતિસંસારો, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવોતિ નિદ્દેસો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ – દુક્ખઞ્ચ નિરોધો ચ. દ્વેમા, ભિક્ખવે, વિમુત્તિયો; રાગવિરાગા ચ ચેતોવિમુત્તિ, અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ. યં ચિત્તં, ઇદં દુક્ખં. યા વિમુત્તિ, અયં નિરોધો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ – દુક્ખઞ્ચ નિરોધો ચ.

તત્થ કતમં દુક્ખઞ્ચ મગ્ગો ચ?

કુમ્ભૂપમં [ધ॰ પ॰ ૪૦] કાયમિમં વિદિત્વા, નગરૂપમં ચિત્તમિદં ઠપેત્વા;
યોધેથ મારં પઞ્ઞાવુધેન, જિતઞ્ચ રક્ખે અનિવેસનો સિયા.

તત્થ યઞ્ચ કુમ્ભૂપમો કાયો યઞ્ચ નગરૂપમં ચિત્તં, ઇદં દુક્ખં. યં પઞ્ઞાવુધેન મારં યોધેથાતિ અયં મગ્ગો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ. યં, ભિક્ખવે, ન તુમ્હાકં, તં પજહિતબ્બં. યા સંયોજના, અયં મગ્ગો. યે તે ધમ્મા અનત્તનિયા પહાતબ્બા, રૂપં યાવ વિઞ્ઞાણં, ઇદં દુક્ખઞ્ચ મગ્ગો ચ.

તત્થ કતમં દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ નિરોધો ચ?

યે કેચિ સોકા પરિદેવિતા વા, દુક્ખા ચ [દુક્ખઞ્ચ (પી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૭૦] લોકસ્મિમનેકરૂપા;
પિયં પટિચ્ચપ્પભવન્તિ એતે, પિયે અસન્તે ન ભવન્તિ એતે.

યે સોકપરિદેવા, યં ચ અનેકરૂપં દુક્ખં, યં પેમતો ભવતિ, ઇદં દુક્ખં. યં પેમં, અયં સમુદયો. યો તત્થ છન્દરાગવિનયો પિયસ્સ અકિરિયા, અયં નિરોધો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ. તિમ્બરુકો પરિબ્બાજકો પચ્ચેતિ ‘‘સયંકતં પરંકત’’ન્તિ. યથેસા વીમંસા, ઇદં દુક્ખં. યા એતે દ્વે અન્તે અનુપગમ્મ મજ્ઝિમા પટિપદા અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા યાવ જાતિપચ્ચયા જરામરણં, ઇદમ્પિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ. વિઞ્ઞાણં નામરૂપં સળાયતનં ફસ્સો વેદના ભવો જાતિ જરામરણં, ઇદં દુક્ખં. અવિજ્જા સઙ્ખારા તણ્હા ઉપાદાનં, અયં સમુદયો. ઇતિ ઇદં સયંકતં વીમંસેય્યાતિ [વીમંસીયતિ (પી॰ ક॰)] યઞ્ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદે દુક્ખં, ઇદં એસો સમુદયો નિદ્દિટ્ઠો. અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો ચ યાવ ચ જરામરણનિરોધોતિ અયં નિરોધો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ નિરોધો ચ.

૧૧. તત્થ કતમં દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ મગ્ગો ચ?

‘‘યો દુક્ખમદ્દક્ખિ [સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૭] યતોનિદાનં, કામેસુ સો જન્તુ કથં નમેય્ય;
કામા હિ લોકે સઙ્ગાતિ ઞત્વા, તેસં સતીમા વિનયાય સિક્ખે’’તિ.

યો દુક્ખમદ્દક્ખિ, ઇદં દુક્ખં. યતો ભવતિ, અયં સમુદયો. સન્દિટ્ઠં યતો ભવતિ યાવ તસ્સ વિનયાય સિક્ખા, અયં મગ્ગો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ.

એકાદસઙ્ગુત્તરેસુ ગોપાલકોપમસુત્તં.

તત્થ યાવ રૂપસઞ્ઞુત્તા યઞ્ચ સળાયતનં યથા વણં પટિચ્છાદેતિ યઞ્ચ તિત્થં યથા ચ લભતિ ધમ્મૂપસઞ્હિતં ઉળારં પીતિપામોજ્જં ચતુબ્બિધં ચ અત્તભાવતો ચ વત્થુ, ઇદં દુક્ખં. યાવ આસાટિકં હારેતા [સાટેતા (સી॰ પી॰) પસ્સ અઙ્ગુત્તરનિકાયે] હોતિ, અયં સમુદયો. રૂપસઞ્ઞુત્તા આસાટકહરણં [આસાટિકસાટના (પી॰)] વણપટિચ્છાદનં વીથિઞ્ઞુતા ગોચરકુસલઞ્ચ, અયં મગ્ગો. અવસેસા ધમ્મા અત્થિ હેતૂ અત્થિ પચ્ચયા અત્થિ નિસ્સયા સાવસેસદોહિતા અનેકપૂજા ચ કલ્યાણમિત્તતપ્પચ્ચયા ધમ્મા વીથિઞ્ઞુતા ચ હેતુ, ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ.

તત્થ કતમં દુક્ખઞ્ચ મગ્ગો ચ નિરોધો ચ?

સતિ કાયગતા ઉપટ્ઠિતા, છસુ ફસ્સાયતનેસુ સંવુતો [સંવરો (પી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૨૫];
સતતં ભિક્ખુ સમાહિતો, જઞ્ઞા [જાનેય્ય (પી॰ ક॰)] નિબ્બાનમત્તનો.

તત્થ યા ચ કાયગતા સતિ યઞ્ચ સળાયતનં યત્થ સબ્બઞ્ચેતં દુક્ખં. યા ચ કાયગતા સતિ યો ચ સીલસંવરો યો ચ સમાધિ યત્થ યા સતિ, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સબ્બમ્પિ સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો, અયં મગ્ગો. એવંવિહારિના ઞાતબ્બં નિબ્બાનં. અયં નિરોધો, ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ. સીલે પતિટ્ઠાય દ્વે ધમ્મા ભાવેતબ્બા સમથો ચ વિપસ્સના ચ. તત્થ યં ચિત્તસહજાતા ધમ્મા, ઇદં દુક્ખં. યો ચ સમથો યા ચ વિપસ્સના, અયં મગ્ગો. રાગવિરાગા ચ ચેતોવિમુત્તિ, અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ, અયં નિરોધો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ.

તત્થ કતમો સમુદયો ચ નિરોધો ચ?

આસા ચ પીહા અભિનન્દના ચ, અનેકધાતૂસુ સરા પતિટ્ઠિતા;
અઞ્ઞાણમૂલપ્પભવા પજપ્પિતા, સબ્બા મયા બ્યન્તિકતા સમૂલિકા.

અઞ્ઞાણમૂલપ્પભવાતિ પુરિમકેહિ સમુદયો. સબ્બા મયા બ્યન્તિકતા સમૂલિકાતિ નિરોધો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ. ચતુન્નં ધમ્માનં અનનુબોધા અપ્પટિવેધા વિત્થારેન કાતબ્બં. અરિયસ્સ સીલસ્સ સમાધિનો પઞ્ઞાય વિમુત્તિયા. તત્થ યો ઇમેસં ચતુન્નં ધમ્માનં અનનુબોધા અપ્પટિવેધા, અયં સમુદયો. પટિવેધો ભવનેત્તિયા, અયં નિરોધો. અયં સમુદયો ચ નિરોધો ચ.

તત્થ કતમો સમુદયો ચ મગ્ગો ચ?

યાનિ [સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૧] સોતાનિ લોકસ્મિં, [અજિતાતિ ભગવા]

સતિ તેસં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે.

યાનિ સોતાનીતિ અયં સમુદયો. યા ચ પઞ્ઞા યા ચ સતિ નિવારણં પિધાનઞ્ચ, અયં મગ્ગો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ. સઞ્ચેતનિયં સુત્તં દળ્હનેમિયાનાકારો છહિ માસેહિ નિટ્ઠિતો. તત્થ યં કાયં કાયકમ્મં સવઙ્કં સદોસં સકસાવં યા સવઙ્કતા સદોસતા સકસાવતા, અયં સમુદયો. એવં વચીકમ્મં મનોકમ્મં અવઙ્કં અદોસં અકસાવં, યા અવઙ્કતા અદોસતા અકસાવતા, અયં મગ્ગો. એવં વચીકમ્મં મનોકમ્મં. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ સમુદયો ચ મગ્ગો ચ.

તત્થ કતમો સમુદયો ચ નિરોધો ચ મગ્ગો ચ?

‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિતં, અનિસ્સિતસ્સ ચલિતં નત્થિ, ચલિતે અસતિ પસ્સદ્ધિ, પસ્સદ્ધિયા સતિ નતિ ન હોતિ, નતિયા અસતિ [અસતિયા (પી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૭૪] આગતિગતિ ન હોતિ, આગતિગતિયા અસતિ ચુતૂપપાતો ન હોતિ, ચુતૂપપાતે અસતિ નેવિધ ન હુરં ન ઉભયમન્તરેન. એસેવન્તો દુક્ખસ્સા’’તિ.

તત્થ દ્વે નિસ્સયા, અયં સમુદયો. યો ચ અનિસ્સયો, યા ચ અનતિ, અયં મગ્ગો. યા આગતિગતિ ન હોતિ ચુતૂપપાતો ચ યો એસેવન્તો દુક્ખસ્સાતિ, અયં નિરોધો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ. અનુપટ્ઠિતકાયગતા સતિ…પે॰… યં વિમુત્તિઞાણદસ્સનં, અયં સમુદયો. એકારસઉપનિસ્સયા વિમુત્તિયો યાવ ઉપનિસ્સયઉપસમ્પદા ઉપટ્ઠિતકાયગતાસતિસ્સ વિહરતિ. સીલસંવરો સોસાનિયો હોતિ, યઞ્ચ વિમુત્તિઞાણદસ્સનં, અયં મગ્ગો. યા ચ વિમુત્તિ, અયં નિરોધો. ઇમાનિ તીણિ સચ્ચાનિ. સમુદયો ચ નિરોધો ચ મગ્ગો ચ.

૧૨. તત્થ કતમો નિરોધો ચ મગ્ગો ચ?

સયં કતેન સચ્ચેન, તેન અત્તના અભિનિબ્બાનગતો વિતિણ્ણકઙ્ખો;
વિભવઞ્ચ ઞત્વા લોકસ્મિં, તાવ ખીણપુનબ્ભવો સ ભિક્ખુ.

યં સચ્ચેન, અયં મગ્ગો. યં ખીણપુનબ્ભવો, અયં નિરોધો. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ. પઞ્ચ વિમુત્તાયતનાનિ સત્થા વા ધમ્મં દેસેસિ અઞ્ઞતરો વા વિઞ્ઞૂ સબ્રહ્મચારીતિ વિત્થારેન કાતબ્બા. તસ્સ અત્થપ્પટિસંવેદિસ્સ પામોજ્જં જાયતિ, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતિ, યાવ નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જતિ, અયં મગ્ગો. યા વિમુત્તિ, અયં નિરોધો. એવં પઞ્ચ વિમુત્તાયતનાનિ વિત્થારેન. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ નિરોધો ચ મગ્ગો ચ.

ઇમાનિ સાધારણાનિ સુત્તાનિ. ઇમેહિ સાધારણેહિ સુત્તેહિ યથાનિક્ખિત્તેહિ પટિવેધતો ચ લક્ખણતો ચ ઓતારેત્વા અઞ્ઞાનિ સુત્તાનિ નિદ્દિસિતબ્બાનિ અપરિહાયન્તેન. ગાથાહિ ગાથા અનુમિનિતબ્બા, બ્યાકરણેહિ બ્યાકરણં. ઇમે ચ સાધારણા દસ પરિવટ્ટકા એકો ચ ચતુક્કો નિદ્દેસો સાધારણો. અયઞ્ચ પકિણ્ણકનિદ્દેસો. એકં પઞ્ચ છ ચ સવેકદેસો સબ્બં. ઇમે દ્વે પરિવજ્જના પુરિમકા ચ દસ. ઇમે દ્વાદસ પરિવટ્ટકા સચ્ચાનિ. એત્તાવતા સબ્બં સુત્તં નત્થિ, તં બ્યાકરણં વા ગાથા વિય. ઇમેહિ દ્વાદસહિ પરિવટ્ટકેહિ ન ઓતરિતું અપ્પમત્તેન પરિયેસિત્વા નિદ્દિસિતબ્બા.

તત્થાયં સઙ્ખેપો. સબ્બં દુક્ખં સત્તહિ પદેહિ સમોસરણં ગચ્છતિ. કતરેહિ સત્તહિ? અપ્પિયસમ્પયોગો ચ પિયવિપ્પયોગો ચ, ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ સબ્બં દુક્ખં નિદ્દિસિતબ્બં. તસ્સ દ્વે નિસ્સયા – કાયો ચ ચિત્તઞ્ચ . તેન

વુચ્ચતિ ‘‘કાયિકં દુક્ખં ચેતસિકઞ્ચે’’તિ, નત્થિ તં દુક્ખં ન કાયિકં વા ન ચેતસિકં, સબ્બં દુક્ખં દ્વીહિ દુક્ખેહિ નિદ્દિસિતબ્બં કાયિકેન ચ ચેતસિકેન ચ. તીહિ દુક્ખતાહિ સઙ્ગહિતં દુક્ખદુક્ખતાય સઙ્ખારદુક્ખતાય વિપરિણામદુક્ખતાય. ઇતિ તં સબ્બં દુક્ખં તીહિ દુક્ખતાહિ સઙ્ગહિતં. ઇતિ ઇદઞ્ચ દુક્ખં તિવિધં. દુવિધં દુક્ખં કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ. દુવિધં અપ્પિયસમ્પયોગો ચ પિયવિપ્પયોગો ચ. ઇદં સત્તવિધં દુક્ખં.

તત્થ તિવિધો સમુદયો અચતુત્થો અપઞ્ચમો. કતમો તિવિધો? તણ્હા ચ દિટ્ઠિ ચ કમ્મં. તત્થ તણ્હા ચ ભવસમુદયો કમ્મં. તથા [તત્થ (પી॰)] નિબ્બત્તસ્સ હીનપણીતતા [હીનપણીતતાય (પી॰)], અયં સમુદયો. ઇતિ યાપિ ભવગતીસુ હીનતા ચ પણીતતા ચ, યાપિ તીહિ દુક્ખતાહિ સઙ્ગહિતા, યોપિ દ્વીહિ મૂલેહિ સમુદાનીતો અવિજ્જાય નિવુતસ્સ ભવતણ્હાસંયુત્તસ્સ સવિઞ્ઞાણકો કાયો, સોપિ તીહિ દુક્ખતાહિ સઙ્ગહિતો.

તથા વિપલ્લાસતો દિટ્ઠિભવગન્તબ્બા. સા સત્તવિધા નિદ્દિસિતબ્બા. એકો વિપલ્લાસો તીણિ નિદ્દિસીયતિ, ચત્તારિ વિપલ્લાસવત્થૂનિ. તત્થ કતમો એકો વિપલ્લાસો? યો વિપરીતગ્ગાહો પટિક્ખેપેન, ઓતરણં યથા ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’મિતિ વિપરીતં ગણ્હાતિ. એવં ચત્તારો વિપલ્લાસા. અયમેકો વિપલ્લાસીયતિ સઞ્ઞા ચિત્તં દિટ્ઠિ. કતમાનિ ચત્તારિ વિપલ્લાસવત્થૂનિ ? કાયો વેદના ચિત્તં ધમ્મા. એવં વિપલ્લાસગતસ્સ અકુસલઞ્ચ પવડ્ઢેતિ. તત્થ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો દોસં અકુસલમૂલં પવડ્ઢેતિ. ચિત્તવિપલ્લાસો લોભં અકુસલમૂલં પવડ્ઢેતિ. દિટ્ઠિવિપલ્લાસો મોહં અકુસલમૂલં પવડ્ઢેતિ. તત્થ દોસસ્સ અકુસલમૂલસ્સ તીણિ મિચ્છત્તાનિ ફલં – મિચ્છાવાચા મિચ્છાકમ્મન્તો મિચ્છાઆજીવો; લોભસ્સ અકુસલમૂલસ્સ તીણિ મિચ્છત્તાનિ ફલં – મિચ્છાસઙ્કપ્પો મિચ્છાવાયામો મિચ્છાસમાધિ; મોહસ્સ અકુસલમૂલસ્સ દ્વે મિચ્છત્તાનિ ફલં – મિચ્છાદિટ્ઠિ ચ મિચ્છાસતિ ચ. એવં અકુસલં સહેતુ સપ્પચ્ચયં વિપલ્લાસા ચ પચ્ચયો, અકુસલમૂલાનિ સહેતૂ એતેયેવ પટિપક્ખેન અનૂના અનધિકા દ્વીહિ પચ્ચયેહિ નિદ્દિસિતબ્બા. નિરોધે ચ મગ્ગે ચ વિપલ્લાસમુપાદાય પરતો [પરિતો (પી॰)] પટિપક્ખેન ચતસ્સો.

તત્થિમા ઉદ્દાનગાથા

અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, ચિત્તં સંયોજનમ્પિ;
સા પચ્છિન્નભવતણ્હા, દ્વેમા ચેવ વિમુત્તિયો.

કુમ્ભૂપમં કાયમિમં, યં ન તુમ્હાકં તં પજહ [જહા (પી॰ ક॰)];
યે કેચિ સોકપરિદેવા, તિમ્બરુકો ચ સયંકતં.

દુક્ખં દિટ્ઠિ ચ ઉપ્પન્નં, યઞ્ચ ગોપાલકોપમં;
સતિ કાયગતા માહુ, સમથો ચ વિપસ્સના.

આસા પિહા ચ અભિનન્દના ચ, ચતુન્નમનનુબોધના;
યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, દળ્હં નેમિયાનાકારો.

યં નિસ્સિતસ્સ ચલિતં, અનુપટ્ઠિતકાયગતાસતિ;
સયં કતેન સચ્ચેન, વિમુત્તાયતનેહિ ચ.

પેટકોપદેસે મહાકચ્ચાયનેન ભાસિતે પઠમભૂમિ અરિયસચ્ચપ્પકાસના નાતં જીવતા ભગવતા માદિસેન સમુદ્દનેન તથાગતેનાતિ.

૨. સાસનપટ્ઠાનદુતિયભૂમિ

૧૩. તત્થ કતમં સાસનપ્પટ્ઠાનં? સંકિલેસભાગિયં સુત્તં, વાસના ભાગિયં સુત્તં, નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ. આણત્તિ, ફલં, ઉપાયો, આણત્તિ ચ ફલઞ્ચ, ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ, આણત્તિ ચ ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ. અસ્સાદો, આદીનવો, નિસ્સરણં, અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ, અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ, આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ, અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ. લોકિકં, લોકુત્તરં, લોકિકઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ. કમ્મં, વિપાકો, કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ. નિદ્દિટ્ઠં, અનિદ્દિટ્ઠં, નિદ્દિટ્ઠઞ્ચ અનિદ્દિટ્ઠઞ્ચ. ઞાણં, ઞેય્યં, ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ. દસ્સનં, ભાવના, દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ. વિપાકકમ્મં, ન વિપાકકમ્મં, નેવવિપાકનવિપાકકમ્મં . સકવચનં, પરવચનં, સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ. સત્તાધિટ્ઠાનં, ધમ્માધિટ્ઠાનં, સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ. થવો, સકવચનાધિટ્ઠાનં, પરવચનાધિટ્ઠાનં, સકવચનાધિટ્ઠાનઞ્ચ પરવચનાધિટ્ઠાનઞ્ચ. કિરિયં, ફલં, કિરિયઞ્ચ ફલઞ્ચ. અનુઞ્ઞાતં, પટિક્ખિત્તં, અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ. ઇમાનિ છ પટિક્ખિત્તાનિ.

૧૪. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં?

કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતા;
પમત્તબન્ધુના બદ્ધા, મચ્છાવ કુમિનામુખે;
જરામરણમન્વેન્તિ, વચ્છો ખીરપકોવ [ખીરૂપકોવ (ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૪] માતરં.

પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, નીવરણા.

તત્થ કતમં વાસનાભાગિયં સુત્તં?

મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયા;
મનસા ચે પસન્નેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા;
તતો નં સુખમન્વેતિ, છાયાવ અનપાયિની.

સંયુત્તકે સુત્તં.

મહાનામસ્સ સક્કસ્સ ઇદં ભગવા સક્યાનં કપિલવત્થુમ્હિ નગરે નયવિત્થારેન સદ્ધાસીલપરિભાવિતં સુત્તં ભાવઞ્ઞેન પરિભાવિતં તં નામ પચ્છિમે કાલે.

તત્થ કતમં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં?

ઉદ્ધં અધો [ઉદા॰ ૬૧] સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો, અયં અહસ્મીતિ અનાનુપસ્સી;
એવં વિમુત્તો ઉદતારિ ઓઘં, અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાય.

સીલાનિ નુ ખો ભવન્તિ કિમત્થિયાનિ આનન્દો પુચ્છતિ સત્થારં.

તત્થ કતમં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં?

“યસ્સ સેલૂપમં ચિત્તં, ઠિતં નાનુપકમ્પતિ;
વિરત્તં રજનીયેસુ, કોપનેય્યે [કોપનીયે (ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૩૪] ન કુપ્પતિ;
યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં, કુતો તં દુક્ખમેસ્સતી”તિ.

સારિપુત્તો નામ ભગવા થેરઞ્ઞતરો સો મં આસજ્જ અપ્પટિનિસ્સજ્જ ચારિકં પક્કમતિ, સારિપુત્તસ્સ બ્યાકરણં કાતબ્બં. યસ્સ નૂન ભગવા કાયગતા સતિ અભાવિતા અસ્સ અબહુલીકતા વિત્થારેન કાતબ્બં.

૧૫. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ?

છન્નમતિવસ્સતિ [ઉદા॰ ૪૫], વિવટં નાતિવસ્સતિ;
તસ્મા છન્નં વિવરેથ, એવં તં નાતિવસ્સતિ.

છન્નમતિવસ્સતીતિ સંકિલેસો. વિવટં નાતિવસ્સતીતિ વાસના. તમો તમપરાયનોતિ વિત્થારેન. તત્થ યો ચ તમો યો ચ તમપરાયનો, અયં સંકિલેસો. યો ચ જોતિ યો ચ જોતિપરાયનો, અયં વાસના.

તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, યદાયસં દારુજપબ્બજઞ્ચ [દારુજં પબ્બજઞ્ચ (પી॰) ધ॰ પ॰ ૩૪૫; સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૧];
સારત્તરત્તા મણિકુણ્ડલેસુ, પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા.

ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, યદા પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા, અયં સંકિલેસો. એતમ્પિ છેત્વા પરિબ્બજન્તિ ધીરા અનપેક્ખિનો સબ્બકામે પહાયાતિ, અયં નિબ્બેધો. યં ચેતયિતં પકપ્પિતં યા ચ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ. ઇમેહિ ચતૂહિ પદેહિ સંકિલેસો. પચ્છિમકેહિ ચતૂહિ નિબ્બેધો.

તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

અયં લોકો સન્તાપજાતો, ફસ્સપરેતો રોગં [રોદં (પી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૩૦] વદતિ અત્તતો;
યેન યેન હિ મઞ્ઞન્તિ, તતો તં હોતિ અઞ્ઞથા.

અઞ્ઞથાભાવી ભવસત્તો લોકો, ભવપરેતો ભવમેવાભિનન્દતિ;
યદભિનન્દતિ તં ભયં, યસ્સ ભાયતિ તં દુક્ખં;
ભવવિપ્પહાનાય ખો પનિદં બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ.

યે હિ કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભવેન ભવસ્સ વિપ્પમોક્ખમાહંસુ, સબ્બેતે “અવિપ્પમુત્તા ભવસ્મા”તિ વદામિ. યે વા પન કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા વિભવેન ભવસ્સ નિસ્સરણમાહંસુ, સબ્બેતે “અનિસ્સટા ભવસ્મા”તિ વદામિ. ઉપધિં હિ પટિચ્ચ દુક્ખમિદં સમ્ભોતિ, સબ્બુપાદાનક્ખયા નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો, લોકમિમં

પસ્સ, પુથૂ અવિજ્જાય પરેતા ભૂતા ભૂતરતા ભવા અપરિમુત્તા. યે હિ કેચિ ભવા સબ્બધિ સબ્બત્થતાય સબ્બેતે ભવા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્માતિ.

‘‘એવમેતં યથાભૂતં, સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતો;
ભવતણ્હા પહીયતિ, વિભવં નાભિનન્દતિ;
સબ્બસો તણ્હાનં ખયા, અસેસવિરાગનિરોધો નિબ્બાનં.

‘‘તસ્સ નિબ્બુતસ્સ ભિક્ખુનો, અનુપાદા પુનબ્ભવો ન હોતિ;
અભિભૂતો મારો વિજિતસઙ્ગામો, ઉપેચ્ચગા સબ્બભવાનિ તાદી’’તિ.

અયં લોકો સન્તાપજાતો યાવ દુક્ખન્તિ યં તણ્હા સંકિલેસો.

યં પુનઞ્ઞાહણં યે હિ કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભવેન ભવસ્સ વિમોક્ખમાહંસુ, સબ્બેતે ‘‘અવિમુત્તા ભવસ્મા’’તિ વદામિ. યે વા પન કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા વિભવેન ભવસ્સ નિસ્સરણમાહંસુ ‘‘અનિસ્સટા ભવસ્મા’’તિ વદામિ. અયં દિટ્ઠિસંકિલેસો, તં દિટ્ઠિસંકિલેસો ચ તણ્હાસંકિલેસો ચ, ઉભયમેતં સંકિલેસો. યં પુનઞ્ઞાહણં ભવવિપ્પહાનાય બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ, યાવ સબ્બસો ઉપાદાનક્ખયા સમ્ભવા, ઇદં નિબ્બેધભાગિયં. તસ્સ નિબ્બુતસ્સ ભિક્ખુનો યાવ ઉપચ્ચગા સબ્બભવાનિ તાદીતિ ઇદં અસેક્ખભાગિયં. ચત્તારો પુગ્ગલા અનુસોતગામી સંકિલેસો ઠિતત્તો ચ પટિસોતગામી ચ નિબ્બેધો. થલે તિટ્ઠતીતિ અસેક્ખભૂમિ.

૧૬. તત્થ કતમં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

‘‘દદતો [ઉદા॰ ૭૫; દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૭] પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતિ;
કુસલો ચ જહાતિ પાપકં, રાગદોસમોહક્ખયા સનિબ્બુતો’’તિ.

‘‘દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતી’’તિ વાસના. ‘‘કુસલો ચ જહાતિ પાપકં, રાગદોસમોહક્ખયા સનિબ્બુતો’’તિ નિબ્બેધો.

સોતાનુગતેસુ ધમ્મેસુ વચસા પરિચિતેસુ મનસાનુપેક્ખિતેસુ દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધેસુ પઞ્ચાનિસંસા પાટિકઙ્ખા. ઇધેકચ્ચસ્સ બહુસ્સુતા ધમ્મા હોન્તિ ધાતા અપમુટ્ઠા વચસા પરિચિતા મનસાનુપેક્ખિતા દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા, સો યુઞ્જન્તો ઘટેન્તો વાયમન્તો દિટ્ઠેવ ધમ્મે વિસેસં પપ્પોતિ. નો ચે દિટ્ઠેવ ધમ્મે વિસેસં પપ્પોતિ, ગિલાનો પપ્પોતિ. નો ચે ગિલાનો પપ્પોતિ, મરણકાલસમયે પપ્પોતિ. નો ચે મરણકાલસમયે પપ્પોતિ, દેવભૂતો પાપુણાતિ. નો ચે દેવભૂતો પાપુણાતિ, તેન ધમ્મરાગેન તાય ધમ્મનન્દિયા પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ.

તત્થાયં દિટ્ઠેવ ધમ્મે પાપુણાતિ, અયં નિબ્બેધો. યં સમ્પરાયે પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ, અયં વાસના. ઇમાનિ સોળસ સુત્તાનિ સબ્બસાસનં અતિઞ્ઞાણ્હન્તો તિટ્ઠન્તિ. ઇમેહિ સોળસહિ સુત્તેહિ નવવિધો સુત્તન્તો વિભત્તો ભવતિ. સો ચ પઞ્ઞવતો નો દુપ્પઞ્ઞસ્સ, યુત્તસ્સ નો અયુત્તસ્સ, અકમ્મસ્સ વિહારિસ્સ પકતિયા લોકે સંકિલેસો ચરતિ. સો સંકિલેસો તિવિધો – તણ્હાસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસો દુચ્ચરિતસંકિલેસો. તતો સંકિલેસતો ઉટ્ઠહન્તો સંકિલેસો ધમ્મેસુ પતિટ્ઠહતિ, લોકિયેસુ પતિટ્ઠહતીતિ. તત્થાકુસલો દિટ્ઠતો સચે તં સીલઞ્ચ દિટ્ઠિઞ્ચ પરામસતિ, તસ્સ સો તણ્હાસંકિલેસો હોતિ. સચે પનસ્સ એવં હોતિ ‘‘ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સં [ભવિસ્સામિ

(પી॰)] દેવઞ્ઞતરો વા''તિ યસ્સ હોતિ મિચ્છાદિટ્ઠિ, એતસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિસંકિલેસો ભવતિ. સચે પન સીલે પતિટ્ઠિતો અપરામટ્ઠસ્સ હિ સીલવતં હોતિ, તસ્સ તં સીલવતો યોનિસો ગહિતં અવિપ્પટિસારં જનેતિ યાવ વિમુત્તિઞાણદસ્સનં, તઞ્ચ તસ્સ દિટ્ઠેવ ધમ્મે કાલઙ્કતસ્સ વા તમ્હિયેવ વા પન અપરાપરિયાયેન વા, અઞ્ઞેસુ ખન્ધેસુ એવં સુતં ''સુચરિતં વાસનાય સંવત્તતી''તિ વાસનાભાગિયં સુત્તં વુચ્ચતિ. તત્થ સીલેસુ ઠિતસ્સ વિનીવરણં ચિત્તં, તં તતો સક્કાયદિટ્ઠિપ્પહાનાય ભગવા ધમ્મં દેસેતિ. સો અચ્ચન્તનિટ્ઠં નિબ્બાનં પાપુણાતિ; યદિ વા સાસનન્તરે, અચ્ચન્તં નિબ્બાનં પાપુણાતિ, યદિ વા એકાસને છ અભિઞ્ઞે. તત્થ દ્વે પુગ્ગલા અરિયધમ્મે પાપુણન્તિ સદ્ધાનુસારી ચ ધમ્માનુસારી ચ. તત્થ ધમ્માનુસારી ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, સદ્ધાનુસારી નેય્યો. તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ દુવિધો – કોચિ તિક્ખિન્દ્રિયો કોચિ મુદિન્દ્રિયો. તત્થ નેય્યોપિ દુવિધો – કોચિ તિક્ખિન્દ્રિયો કોચિ મુદિન્દ્રિયો. તત્થ યો ચ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો, યો ચ નેય્યો તિક્ખિન્દ્રિયો, ઇમે પુગ્ગલા અસમિન્દ્રિયા હોન્તિ. તત્થ ઇમે પુગ્ગલા સમિન્દ્રિયા પરિહાયન્તિ ચ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુતો, વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યતો, ઇમે મજ્ઝિમા ભૂમિગતા વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ હોતિ. ઇમે તયો પુગ્ગલા.

૧૭. તત્થ ચતુત્થા પન પઞ્ચમા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યો ચ, તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભિત્વા દસ્સનભૂમિયં ઠિતો સોતાપત્તિફલઞ્ચ પાપુણાતિ, એકબીજી હોતિ પઠમો સોતાપન્નો. તત્થ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભિત્વા દસ્સનભૂમિયં ઠિતો સોતાપત્તિફલઞ્ચ પાપુણાતિ, કોલંકોલો ચ હોતિ દુતિયો સોતાપન્નો . તત્થ નેય્યો પુગ્ગલો ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભિત્વા દસ્સનભૂમિયં ઠિતો સોતાપત્તિફલઞ્ચ પાપુણાતિ, સત્તક્ખત્તુપરમો ચ હોતિ , અયં તતિયો સોતાપન્નો. ઇમે તયો પુગ્ગલા ઇન્દ્રિયવેમત્તતાય સોતાપત્તિફલે ઠિતા.

ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ એકબીજી હોતિ, વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ કોલંકોલો હોતિ, નેય્યો સત્તક્ખત્તુપરમો હોતિ. ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં. સચે પન તદુત્તરિ વાયમતિ, અચ્ચન્તનિટ્ઠં નિબ્બાનં પાપુણાતિ. તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો યો તિક્ખિન્દ્રિયો, તે દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ – અનાગામિફલં પાપુણિત્વા અન્તરાપરિનિબ્બાયી ચ ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી ચ. તત્થ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો યો તિક્ખિન્દ્રિયો, તે દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ – અનાગામિફલં પાપુણન્તિ અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી ચ સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી ચ. તત્થ નેય્યો અનાગામિફલં પાપુણન્તો ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી હોતિ, ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ ચ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ ચ, ઇન્દ્રિયનાનત્તેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો તિક્ખિન્દ્રિયો અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ, ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી હોતિ. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ ચ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ ચ ઇન્દ્રિયનાનત્તેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો તિક્ખિન્દ્રિયો સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ, તિક્ખિન્દ્રિયો અન્તરાપરિનિબ્બાયી હોતિ, ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી હોતિ. વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ તિક્ખિન્દ્રિયો અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ, વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ, નેય્યો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી હોતિ, વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ તિક્ખિન્દ્રિયો અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ. વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી હોતિ, નેય્યો ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી હોતિ. ઇતિ પઞ્ચ અનાગામિનો, છટ્ઠો સકદાગામી, તયો ચ સોતાપન્નાતિ ઇમે નવ સેક્ખા.

તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો તિક્ખિન્દ્રિયો અરહત્તં પાપુણન્તો દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ ઉભતોભાગવિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તો ચ. તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ પુગ્ગલો મુદિન્દ્રિયો અરહત્તં પાપુણન્તો દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ, ઠિતકપ્પી [ઠિતકપ્પિ (પી॰ ક॰) પસ્સ પુ॰ પ॰ ૧૭] ચ પટિવેધનભાવો પુગ્ગલો ચ તિક્ખિન્દ્રિયો સો અરહત્તં પાપુણન્તો દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ ચેતનાભબ્બો ચ રક્ખણાભબ્બો ચ. તત્થ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો અરહત્તં પાપુણન્તો દ્વે પુગ્ગલા હોન્તિ, સચે ચેતેતિ ન પરિનિબ્બાયી, નો ચે ચેતેતિ પરિનિબ્બાયીતિ. સચે અનુરક્ખતિ ન પરિનિબ્બાયી, નો ચે અનુરક્ખતિ પરિનિબ્બાયીતિ. તત્થ નેય્યો પુગ્ગલો ભાવનાનુયોગમનુયુત્તો પરિહાનધમ્મો હોતિ કમ્મનિયતો વા

સમસીસિ વા, ઇમે નવ અરહન્તો ઇદં ચતુબ્બિધં સુત્તં સંકિલેસભાગિયં અસેક્ખભાગિયં. ઇમેસુ પુગ્ગલેસુ તથાગતસ્સ દસવિધં બલં પવત્તતિ.

૧૮. કતમં દસવિધં? ઇધ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અપ્પવત્તિતે ધમ્મચક્કે મહેસક્ખા દેવપુત્તા યાચનાય અભિયાતા [અતિયાતા (પી॰ ક॰)] હોન્તિ ''દેસેતુ સુગતો ધમ્મ''ન્તિ. સો અનુત્તરેન બુદ્ધચક્ખુના વોલોકેન્તો અદ્દસાસિ સત્તાનં તયો રાસીનં સમ્મત્તનિયતો મિચ્છત્તનિયતો અનિયતો. તત્થ સમ્મત્તનિયતો રાસિ મિચ્છાસતિં આપજ્જેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, અસત્થુકો પરિનિબ્બાયેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, સમાપત્તિં આપજ્જેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. તત્થ મિચ્છત્તનિયતો રાસિ અરિયસમાપત્તિં પટિપજ્જિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, અનરિયમિચ્છાપટિપત્તિં પટિપજ્જિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. તત્થ અનિયતો રાસિ સમ્માપટિપજ્જમાનં સમ્મત્તનિયતરાસિં ગમિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ, મિચ્છાપટિપજ્જમાનો સમ્મત્તનિયતરાસિં ગમિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. સમ્માપટિપજ્જમાનં સમ્મત્તનિયતરાસિં ગમિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ, મિચ્છાપટિપજ્જમાનં મિચ્છત્તનિયતરાસિં ગમિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. ઇમે તયો અનુત્તરેન બુદ્ધચક્ખુના વોલોકેન્તસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ મે સતો ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધાતિ એત્તવતા મં કોચિ સહધમ્મેન પટિચોદિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, વીતરાગસ્સ તે પટિજાનતો અખીણાસવતાય સહધમ્મેન કોચિ પટિચોદિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. યતો પન ઇમસ્સ અનિયતસ્સ રાસિસ્સ ધમ્મદેસના, સા ન દિસ્સતિ તક્કરસ્સ સમ્માદુક્ખક્ખયાયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, તથા ઓવદિતો યં પન મે અનિયતરાસિ સાવકો પુબ્બેનાપરં વિસેસં ન સચ્છિકરિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ.

૧૯. યં ખો મુનિ નાનપ્પકારસ્સ નાનાનિરુત્તિયો દેવનાગયક્ખાનં દમેતિ ધમ્મે વવત્થાનેન વત્વા કારણતો અઞ્ઞં પારં ગમિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. ધમ્મપટિસમ્ભિદા. યતો પનિમા નિરુત્તિતો સત્ત સત્ત નિરુત્તિયો નાભિસમ્ભુનેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા. નિરુત્તિ ખો પન અભિસમગ્ગરતાનં સાવકાનં તમત્થમવિઞ્ઞાપયેતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. અત્થપટિસમ્ભિદા . મહેસક્ખા દેવપુત્તા ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્હે પુચ્છિંસુ . કાયિકેન વા માનસિકેન વા પરિપીળિતસ્સ હત્થકુણીતિ વા પાદે વા ખઞ્જે દન્ધસ્સ [દન્તસ્સ (પી॰ ક॰)] સો અત્થો ન પરિભાજિયતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. પટિભાનપટિસમ્ભિદા. યમ્હિ તં તેસં હોતિ તમ્હિ અસન્તં ભવતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. યં હિ નાસં તેસં ન ભવતિ, તમ્હિ નાસં તેસં ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. એવં સમુદયસ્સ નિરોધાય દસ અકુસલકમ્મપથા. મારો વા ઇન્દો વા બ્રહ્મા વા તથાગતો વા ચક્કવત્તી વા સો વત નામ માતુગામો ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો અસ્સ રાજા ચક્કવત્તી સક્કો દેવાનમિન્દો ભવિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. ઇતિસ્સ એવરૂપં બલં એવરૂપં ઞાણં, ઇદં વુચ્ચતિ ઠાનાટ્ઠાનઞાણં પઠમં તથાગતબલં તં નિદ્દિસિતબ્બં. તીહિ રાસીહિ ચતૂહિ વેસારજ્જેહિ ચતૂહિ પટિસમ્ભિદાહિ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ પવત્તિયં નિવત્તિયં ભાગિયઞ્ચ. કુસલં કુસલવિપાકેસુ ચ ઉપપજ્જતિ યઞ્ચ ઇત્થિપુરિસાનં. ઇદં પઠમં બલં તથાગતો એવં જાનાતિ.

યેસં પન સમ્મત્તનિયતો રાસિ, નાયં સબ્બત્થગામિની પટિપદા, નિબ્બાનગામિનીયેવાયં પટિપદા. તત્થ સિયા મિચ્છત્તનિયતો રાસિ, એસાપિ ન સબ્બત્થગામિની પટિપદા. સક્કાયસમુદયગામિનીયેવાયં પટિપદા હોતુ, અયં તત્થ તત્થ પટિપત્તિયા ઠિતો ગચ્છતિ નિબ્બાનં, ગચ્છતિ અપાયં, ગચ્છતિ દેવમનુસ્સસ્સ. યં યં વા પટિપદં પટિપજ્જેય્ય સબ્બત્થ ગચ્છેય્ય, અયં સબ્બત્થગામિની પટિપદા. યં એત્થ ઞાણં યથાભૂતં, ઇદં વુચ્ચતિ સબ્બત્થગામિની પટિપદાઞાણં દુતિયં તથાગતબલં.

સા ખો પનાયં સબ્બત્થગામિની પટિપદા નાનાધિમુત્તા કેચિ કામેસુ કેચિ દુક્કરકારિયં કેચિ અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા કેચિ સંસારેન સુદ્ધિં પચ્ચેન્તિ કેચિ અનજ્જાભાવનાતિ. તેન તેન ચરિતેન વિનિબન્ધાનં સત્તાનં યં ઞાણં યથાભૂતં નાનાગતં લોકસ્સ અનેકાધિમુત્તગતં યથાભૂતં પજાનાતિ. ઇદં તતિયં તથાગતબલં.

તત્થ સત્તાનં અધિમુત્તા ભવન્તિ આસેવન્તિ ભાવેન્તિ બહુલીકરોન્તિ. તેસં કમ્મુપસયાનં તદાધિમુત્તાનં. સા ચેવ ધાતુ સંવહતિ. કતરા પનેસા ધાતુ નેક્ખમ્મધાતુ બલધાતુ કાચિ સમ્પત્તિ કાચિ મિચ્છત્તઞ્ચ ધાતુ અધિમુત્તા ભવન્તિ. અઞ્ઞતરા ઉત્તરિ ન સમનુપસ્સન્તિ. તે તદેવટ્ઠાનં મયા જરામરણસ્સ અભિનિવિસ્સ વોહરન્તિ ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ. યથા ભગવા સક્કસ્સ દેવાનમિન્દસ્સ ભાસિતં. યં તત્થ યથાભૂતં ઞાણં. ઇદં વુચ્ચતિ ચતુત્થં તથાગતબલં.

તત્થ યંયેવ ધાતુ [યં યદેવ ધાતું (ક॰)] સેટ્ઠન્તિ તં તં કાયેન ચ વાચાય ચ આરમ્ભન્તિ ચેતસિકો. આરમ્ભો ચેતના કમ્મં કાયિકા વાચસિકા આરમ્ભો ચેતસિકત્તા કમ્મન્તરં તથાગતો એવં પજાનાતિ ''ઇમિના સત્તેન એવં ધાતુકેન એવરૂપં કમ્મં કતં, તં અતીતમદ્ધાનં ઇમિના હેતુના તસ્સ એવરૂપો વિપાકો વિપચ્ચતિ એતરહિ વિપચ્ચિસ્સતિ વા અનાગતમદ્ધાન''ન્તિ. એવં પચ્ચુપ્પન્નમદ્ધાનં પજાનાતિ ''અયં પુગ્ગલો એવંધાતુકો ઇદં કમ્મં કરોતિ''. તણ્હાય ચ દિટ્ઠિયા ચ ઇમિના હેતુના ન તસ્સ વિપાકો દિટ્ઠેયેવ ધમ્મે નિબ્બત્તિસ્સતિ, ઉપપજ્જે વા''તિ અપરમ્હિ વા પરિયાયે એવં પજાનાતિ ''અયં પુગ્ગલો એવરૂપં કમ્મં કરિસ્સતિ અનાગતમદ્ધાનં, ઇમિના હેતુના તસ્સ એવરૂપો વિપાકો નિબ્બત્તિસ્સતિ, ઇમિના હેતુના યાનિ ચત્તારિ કમ્મટ્ઠાનાનિ ઇદં કમ્મટ્ઠાનં પચ્ચુપ્પન્નસુખં આયતિં ચ સુખવિપાકં'' ...પે॰... ઇતિ અયં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મસમાદાનાનં હેતુસો ઠાનસો વિપાકવેમત્તતં પજાનાતિ ઉચ્ચાવચા હીનપણીતતા, ઇદં વુચ્ચતિ કમ્મવિપાકઞાણં પઞ્ચમં તથાગતબલં.

તથા સત્તા યં વા કમ્મસમાદાનં સમાદિયન્તા તત્થ એવં પજાનાતિ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ કમ્માધિમુત્તસ્સ રાગચરિતસ્સ નેક્ખમ્મધાતૂનં પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, તસ્સ રાગાનુગતે સુઞ્ઞમાનસ્સ પઠમં ઝાનં સંકિલિસ્સતિ, સચે પુન ઉત્તરિ વાયામતો ઝાનવોદાનગતે માનસે વિસેસભાગિયં પટિપદં અનુયુઞ્જિયતિ. તસ્સ હિ ઝાનભાગિયંયેવ પઠમજ્ઝાને ઠિતસ્સ દુતિયં ઝાનં વોદાનં ગચ્છતિ, તતિયઞ્ચ ઝાનં સમાપજ્જિતુકામસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતિ, તસ્સ સા પીતિ અવિસેસભાગિયં તતિયં ઝાનં આદિસ્સ તિટ્ઠતિ. સચે તસ્સ નિસ્સરણં યથાભૂતં પજાનાતિ. તથાગતસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનં વોદાનં ગચ્છતિયેવ, ચતુત્થસ્સ ઝાનસ્સ હાનભાગિયા ધમ્મા, તે ચ ધમ્મા યત્થ પજાયન્તિ યેહિ ચતુત્થજ્ઝાનં વોદાનં દિસ્સતિ. એવં અજ્ઝાસયસમાપત્તિયા યા ચતસ્સો સમાપત્તિયો તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ અટ્ઠ વિમોક્ખઝાનાનીતિ ચત્તારિ ઝાનાનિ વિમોક્ખાતિ. અટ્ઠ ચ વિમોક્ખા તીણિ ચ વિમોક્ખમુખાનિ. સમાધીતિ ચત્તારો સમાધી – છન્દસમાધિ વીરિયસમાધિ ચિત્તસમાધિ વીમંસાસમાધીતિ. સમાપત્તિયો ચતસ્સો અજ્ઝાસયસમાપત્તિયો ઇતિ ઇમેસં ઝાનાનં વિમોક્ખસમાપત્તીતિ એવરૂપો સંકિલેસો રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ. એવં દોસચરિતસ્સ. મોહચરિતસ્સ. રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવરૂપં વોદાનં ઇતિ યં એત્થ ઞાણં યથાભૂતં અસાધારણં સબ્બસત્તેહિ. ઇદં વુચ્ચતિ છટ્ઠં તથાગતબલં.

તત્થ તથાગતો એવં પજાનાતિ લોકિકા ધમ્મા લોકુત્તરા ધમ્મા ભાવનાભાગિયં ઇન્દ્રિયં નામં લભન્તિ. આધિપતેય્યભૂમિં ઉપાદાય બલં નામં લભન્તિ થામગતં મનો મનિન્દ્રિયં તં ઉપાદાય. વીરિયં નામં લભન્તિ આરમ્ભધાતું ઉપાદાય. ઇતિસ્સ દેવ એવરૂપં ઞાણં ઇમેહિ ચ ધમ્મેહિ ઇમે પુગ્ગલા સમન્નાગતાતિપિ ધમ્મદેસનં

અકાસિ. આકારતો ચ વોકારતો ચ આસયજ્ઝાસયસ્સ અધિમુત્તિસમન્નાગતાનં. ઇદં વુચ્ચતિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયબલવીરિયવેમત્તતં ઞાણં સત્તમં તથાગતબલં.

તત્થ ચ તથાગતો લોકાદીસુ ચ ભૂમીસુ સંયોજનાનઞ્ચ સેક્ખાનં દ્વીહિ બલેહિ ગતિં પજાનાતિ, પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિયા અતીતે સંસારે એતરહિ ચ પચ્ચુપ્પન્ને દિબ્બચક્ખુના ચુતૂપપાતં ઇતિ ઇમાનિ દ્વે બલાનિ દિબ્બચક્ખુતો અભિનીહિતાનિ. સો અતીતમદ્ધાનં દિબ્બસ્સ ચક્ખુનો ગોચરો સો એતરહિ સતિ ગોચરો ઇતિ અત્તનો ચ પરેસં ચ પુબ્બેનિવાસઞાણં અનેકવિધં નાનપ્પકારકં પચ્ચુપ્પન્નમદ્ધાનં દિબ્બેન ચક્ખુના ઇમાનિ દ્વે તથાગતબલાનિ, અટ્ઠમં પુબ્બેનિવાસો, નવમં દિબ્બચક્ખુ.

પુન ચપરં તથાગતો અરિયપુગ્ગલાનં ઝાનં વોદાનં નિબ્બેધભાગિયં પજાનાતિ અયં પુગ્ગલો ઇમિના મગ્ગેન ઇમાય પટિપદાય આસવાનં ખયા અનાસવં ચેતોવિમુત્તિં પઞ્ઞાવિમુત્તિં દિટ્ઠેવ ધમ્મે સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ ઇતિ અત્તનો ચ આસવાનં ખયં ઞાણં દિટ્ઠેકટ્ઠાનં ચતુભૂમિમુપાદાય યાવ નવન્નં અરહન્તાનં આસવક્ખયો ઓધિસો સેક્ખાનં અનોધિસો અરહન્તાનં. તત્થ ચેતોવિમુત્તિ દ્વીહિ આસવેહિ અનાસવા કામાસવેન ચ ભવાસવેન ચ, પઞ્ઞાવિમુત્તિ દ્વીહિ આસવેહિ અનાસવા દિટ્ઠાસવેન ચ અવિજ્જાસવેન ચ, ઇમાસં દ્વિન્નં વિમુત્તીનં યથાભૂતં ઞાણં, ઇદં વુચ્ચતિ આસવક્ખયે ઞાણં. દસમં તથાગતબલં.

૨૦. ઇમેસુ દસસુ બલેસુ ઠિતો તથાગતો પઞ્ચવિધં સાસનં દેસેતિ સંકિલેસભાગિયં વાસનાભાગિયં દસ્સનભાગિયં ભાવનાભાગિયં અસેક્ખભાગિયં. તત્થ યો તણ્હાસંકિલેસો, ઇમસ્સ અલોભો નિસ્સરણં. યો દિટ્ઠિસંકિલેસો, ઇમસ્સ અમોહો નિસ્સરણં. યો દુચ્ચરિતસંકિલેસો, ઇમસ્સ તીણિ કુસલાનિ નિસ્સરણં. કિં નિદાનં? તીણિ ઇમાનિ [તીણિ હિ ઇમાનિ (પી॰)] મનોદુચ્ચરિતાનિ – અભિજ્ઝા બ્યાપાદો મિચ્છાદિટ્ઠિ. તત્થ અભિજ્ઝા મનોદુચ્ચરિતં કાયકમ્મં ઉપટ્ઠપેતિ, અદિન્નાદાનં સબ્બઞ્ચ તદુપનિબ્બદ્ધં વાચાકમ્મં ઉપટ્ઠપેતિ, મુસાવાદઞ્ચ સબ્બવિતથં સબ્બં વાચમભાવં સબ્બમક્ખં પલાસં અભિજ્ઝા અકુસલમૂલન્તિ, સુચરિતે સુચરિતં મુસાવાદા અદિન્નાદાના અભિજ્ઝાય ચેતના, તત્થ બ્યાપાદો મનોદુચ્ચરિતં કાયકમ્મં ઉપટ્ઠપેતિ, પાણાતિપાતં સબ્બઞ્ચ મેતં આકટ્ઠનં પરિકટ્ઠનં નિબ્બદ્ધં રોચનં વાચાકમ્મં ઉપટ્ઠપેતિ, પિસુણવાચં ફરુસવાચં મિચ્છાદિટ્ઠિ મનોદુચ્ચરિતઞ્ચ અભિજ્ઝં બ્યાપાદં મિચ્છાદિટ્ઠિં પયોજેતિ, તસ્સ યો કોચિ મિચ્છાદિટ્ઠિ ચાગો રાગજો વા દોસજો વા સબ્બસો મિચ્છાદિટ્ઠિ સમ્ભૂતો ઇમિના કારણેન મિચ્છાદિટ્ઠિં ઉપટ્ઠપેતિ, કામેસુમિચ્છાચારં વચીકમ્મં ઉપટ્ઠપેતિ સમ્ફપ્પલાપં. ઇમાનિ તીણિ દુચ્ચરિતાનિ અકુસલમૂલાનિ.

યા અભિજ્ઝા, સો લોભો. યો બ્યાપાદો, સો દોસો. યા મિચ્છાદિટ્ઠિ, સો મોહો. તાનિ અટ્ઠ મિચ્છત્તાનિ ઉપટ્ઠપેન્તિ. તેસુ ગહિતેસુ તીસુ અકુસલમૂલેસુ દસવિધં અકુસલમૂલં પારિપૂરિં ગચ્છતિ, તસ્સ તિવિધસ્સ દુચ્ચરિતસંકિલેસસ્સ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં નિસ્સરણં. તત્થ યો બહુસિતો નિદ્દેસો યથા લોભો દોસો મોહોપિ, તત્થ અસિતું એત્થ લોભો ઉસ્સદો તેન કારણેન તેસુ વા ધમ્મેસુ લોભો પઞ્ઞપિયતિ. તત્થાયં મોહો અકુસલં મોહો અયં અવિજ્જા, સા ચતુબ્બિધા રૂપે અભિનિવિટ્ઠા, રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, અવિજ્જાગતો રૂપવન્તં અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં. તત્થ કતમં પદં સક્કાયદિટ્ઠિયા ઉચ્છેદં વદતિ ''તં જીવં તં સરીર''ન્તિ નત્થિકદિટ્ઠિ અધિચ્ચસમુપ્પન્નદિટ્ઠિ ચ અઞ્ઞો ચ કરોતિ, અઞ્ઞો પટિસંવેદિયતિ. પચ્છિમસટ્ઠિકપ્પાનં તીણિ પદાનિ સક્કાયદિટ્ઠિયા સસ્સતં ભજન્તિ ''અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર''ન્તિ અકિરિયઞ્ચ તં દુક્ખમિચ્છતો અહેતુકા ચ પતન્તિ અનજ્ઝાભાવો ચ કમ્માનં સબ્બઞ્ચ માનયિ [માનતિ (પી॰)]. તત્થ ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ સંસારેન સુદ્ધિ

આજીવકા છળાસીતિ પઞ્ઞપેન્તિ. યથારૂપે સક્કાયદિટ્ઠિયા ચતુવત્થુકા, એવં પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિયા સસ્સતં ભજતિ. અઞ્ઞાજીવકા ચ સસ્સતવાદિકે ચ સીલબ્બતં ભજન્તિ પરામસન્તિ ઇમિના ભવિસ્સામિ દેવો વા દેવઞ્ઞતરો વા, અયં સીલબ્બતપરામાસો. તત્થ સક્કાયદિટ્ઠિયા સો રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, ''તં જીવં તં સરીર''મિતિ તં કઙ્ખતિ વિચિકિચ્છતિ નાધિમુચ્ચતિ નાભિપ્પસીદતિ પુબ્બન્તે અપરન્તે પુબ્બન્તાપરન્તે...પે॰... ઇતિ વાસનાભાગિયેસુ ઠિતસ્સ અયં ઉપક્કિલેસો.

૨૧. તત્થ સદ્ધિન્દ્રિયેન સબ્બં વિચિકિચ્છિતં પજહતિ, પઞ્ઞિન્દ્રિયેન ઉદયબ્બયં પસ્સતિ, સમાધિન્દ્રિયેન ચિત્તં એકોદિ કરોતિ વીરિયિન્દ્રિયેન આરભતિ. સો ઇમેહિ પઞ્ચહિ ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધાનુસારી અવેચ્ચપ્પસાદે નિરતો અનન્તરિયં સમાધિં ઉપ્પાદેતિ. ઇન્દ્રિયેહિ સુદ્ધેહિ ધમ્માનુસારી અપ્પચ્ચયતાય અનન્તરિયં સમાધિં ઉપ્પાદેતિ. સો ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. સચ્ચાનિ ઇદં દસ્સનભાગિયં સુત્તં. તસ્સ પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં તીણિ સંયોજનાનિ દસ્સનપહાતબ્બાનિ સબ્બેન સબ્બં પહીનાનિ દ્વે પુગ્ગલકતાનિ. તત્થ તીણિ અકુસલમૂલાનિ ભાવનાપહાતબ્બાનિ ઉપરિક્ખિત્તાનિ છ ભવે નિબ્બત્તેન્તિ. તત્થ તેસુ અભિજ્ઝાય ચ બ્યાપાદેસુ તનુકતેસુ છ ભવા પરિક્ખયા મરિયાદં ગચ્છન્તિ, દ્વે ભવા અવસિટ્ઠા. તસ્સ અભિજ્ઝા ચ બ્યાપાદો ચ સબ્બેન સબ્બં પરિક્ખીણા હોન્તિ. એકો ભવો અવસિટ્ઠો હોતિ. સો ચ માનવસેન નિબ્બત્તેતિ. કિઞ્ચાપિ એત્થ અઞ્ઞેપિ ચત્તારો કિલેસા રૂપરાગો ભવરાગો અવિજ્જા ઉદ્ધચ્ચં કેતુસ્મિમાનભૂતા નપ્પટિબલા અસ્મિમાનં વિનિવત્તેતું, સબ્બેપિ તે અસ્મિમાનસ્સ પહાનં આરભતે. ખીણેસુ ન ચ તેસુ ઇદમુત્તરિદસ્સનભૂમિયં પઞ્ચસુ સેક્ખપુગ્ગલેસુ તીસુ ચ પટિપ્પન્નકેસુ દ્વીસુ ચ ફલટ્ઠેસુ ભાવનાભાગિયં સુત્તં. તદુત્તરિ અસેક્ખભાગિયસુત્તં, કત્થચિ ભૂમિ નિપીળિયતિ. ઇદઞ્ચ પઞ્ચમં સુત્તં. તિણ્ણં પુગ્ગલાનં દેસિતં પુથુજ્જનસ્સ સેક્ખસ્સ અસેક્ખસ્સ સંકિલેસભાગિયં વાસનાભાગિયં. પુથુજ્જનસ્સ દસ્સનભાગિયં. ભાવનાભાગિયં પઞ્ચન્નં સેક્ખાનં. યં પઠમનિદ્દિટ્ઠં અસેક્ખભાગિયં સબ્બેસં અરહન્તાનં. સા પન પઞ્ચવિધા સત્તવીસઆકારે [સત્તવીસં આકારે (પી॰)] પરિયેસિતબ્બં. એતેસુ તસ્સ ગતીનં તતો ઉત્તરિ. તઞ્ચ ખો સઙ્ખેપેન પઞ્ઞાસાય આકારેહિ સમ્પતતિ, યે પઞ્ઞાસ આકારા સાસને નિદ્દિટ્ઠા, તે સઙ્ખિપિયન્તા દસહિ આકારેહિ પતન્તિ. યે અરિયસચ્ચં નિક્ખેપેન ઠિતે સઙ્ખિપિયત્તા અટ્ઠસુ આકારેસુ પતન્તિ. ચતૂસુ ચ સાધારણેસુ સુત્તેસુ યા હારસમ્પાતસ્સ ભૂમિ, તે સઙ્ખિપિયન્તા પઞ્ચસુ સુત્તેસુ પતન્તિ. સંકિલેસભાગિયે વાસનાભાગિયે ભાવનાભાગિયે નિબ્બેધભાગિયે અસેક્ખભાગિયે ચ. તે સઙ્ખિપિયન્તા ચતૂસુ સુત્તેસુ પતન્તિ. સંકિલેસભાગિયે વાસનાભાગિયે નિબ્બેધભાગિયે અસેક્ખભાગિયે ચ. તે સઙ્ખિપિયમાના તીસુ સુત્તેસુ પતન્તિ, પુથુજ્જનભાગિયે સેક્ખભાગિયે અસેક્ખભાગિયે ચ. તે સઙ્ખિપિયન્તા દ્વીસુ સુત્તેસુ પતન્તિ નિબ્બેધભાગિયે ચ પુબ્બયોગભાગિયે ચ. યથા વુત્તં ભગવતા દ્વે અત્થવસે સમ્પસ્સમાના તથાગતા અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા ધમ્મં દેસેન્તિ સુત્તં ગેય્યં...પે॰... સત્થા પુબ્બયોગસમન્નાગતે અપ્પકસિરેન મઞ્ઞમાના વસિયન્તિ પુબ્બયોગા ચ ભવિસ્સન્તિ સન્તાનં મઞ્ઞમાનાધરાય. તત્થ પઞ્ઞાવેમત્તતં અત્તનો સમનુપસ્સમાનેન અટ્ઠવિધે સુત્તસઙ્ખેપે, યત્થ યત્થ સક્કોતિ, તત્થ તત્થ યોજેતબ્બં. તત્થ તત્થ યોજેત્વા સુત્તસ્સ અત્થો નિદ્દિસિતબ્બો. ન હિ સતિ વેદના મનો ધારેત્વા સક્કા યેન કેનચિ સુત્તસ્સ અત્થો યથાભૂતં નિદ્દિસિતું.

તત્થ પુરિમકાનં સુત્તાનં ઇમા ઉદ્દાનગાથા

કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, પઞ્ચ નીવરણાનિ ચ;
મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મહાનામો ચ સાકિયો.

ઉદ્ધં અધો વિપ્પમુત્તો, યઞ્ચ સીલકિમત્થિયા;
યસ્સ સેલૂપમં ચિત્તં, ઉપતિસ્સ પુચ્છાદિકા.

યસ્સ કાયગતાસતિ, છન્નં તમોપરાયણો;
ન તં દળ્હં ચેતસિકં, અયં લોકોતિઆદિકં.

ચત્તારો ચેવ પુગ્ગલા, દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢિતં;
સોતાનુગતધમ્મેસુ, ઇમા તેસં ઉદ્દાનગાથા.

૨૨. તત્થ કતમા આણત્તિ?

સચે ભાયથ [ઉદા॰ ૪૪] દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહો.

‘‘અતીતે , રાધ, રૂપે અનપેક્ખો હોહી’’તિ વિત્થારેન કાતબ્બા. ‘‘સીલવન્તેન , આનન્દ, પુગ્ગલેન સદા કરણીયા કિન્તિમે અવિપ્પટિસારો અસ્સા’’તિ. અયં વુચ્ચતિ આણત્તિ.

તત્થ કતમં ફલં?

ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે;
એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી.

ઇદં ફલં.

તત્થ કતમો ઉપાયો?

‘‘સબ્બે ધમ્મા [ધ॰ પ॰ ૨૭૯] અનત્તા’’તિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા.

‘‘સત્તહઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ખો, ભિક્ખુ, અપિ હિમવન્તં પબ્બતરાજાનં ચાલેય્ય, કો પન વાદો છવં અવિજ્જં સત્તકેસુ’’ વેય્યાકરણં કાતબ્બં. અયં ઉપાયો.

તત્થ કતમા આણત્તિ ચ ફલઞ્ચ?

સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહો.

સચે હિ પાપકં કમ્મં, કરોથ વા કરિસ્સથ;
ન વો દુક્ખા પમોક્ખત્થિ, ઉપચ્ચાપિ પલાયતં [પલાયતો (પી॰)].

પુરિમિકાય ગાથાય આણત્તિ પચ્છિમિકાય ફલં. સીલે પતિટ્ઠાય દ્વે ધમ્મા ભાવેતબ્બા યા ચ ચિત્તભાવના યા ચ પઞ્ઞાભાવના યા ચ આણત્તિ રાગવિરાગા ચ ફલં.

તત્થ કતમં ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ?

સીલે પતિટ્ઠાય [સં॰ નિ॰ ૧.૨૩] નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;
આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટં.

પુરિમિકાય અટ્ઠગાથાય ઉપાયો, પચ્છિમિકાય અટ્ઠગાથાય ફલં. નન્દિયો [નન્દિકો (પી॰ ક॰)] સક્કો ઇસિવુત્થપુરિરિકામએકરક્ખે [ઇસિવુત્ત… (પી॰)] સુત્તં મૂલતો ઉપાદાય યાવ છસુ ધમ્મેસુ. ઉત્તરિ પઞ્ચસુ ધમ્મેસુ યાચયોગો [યો ચ યોગો (પી॰)] કરણીયો, અયં ઉપાયો. અસહગતસ્સ કામાસવાપિ ચિત્તં મુચ્ચતીતિ. સબ્બાસુ છસુ તીસુ. અયં ઉપાયો ચ ફલઞ્ચ.

તત્થ કતમા આણત્તિ ચ ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ?

સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજ સદા સતો;
અત્તાનુદિટ્ઠિં ઉહચ્ચ [ઊહચ્ચ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫)], એવં મચ્ચુતરો સિયા.

‘‘સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજા’’તિ આણત્તિ. ‘‘સદા સતો’’તિ ઉપાયો. ‘‘અત્તાનુદિટ્ઠિં ઉહચ્ચ, એવં મચ્ચુતરો સિયા’’તિ ફલં. સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ, સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ રૂપં અનિચ્ચન્તિ પજાનાતિ. એવં પસ્સં અરિયસાવકો પરિમુચ્ચતિ જાતિયાપિ…પે॰… ઉપાયાસેહિપિ ઇધ તીણિપિ’’.

૨૩. તત્થ કતમો અસ્સાદો?

કામં કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતિ. અયં અસ્સાદો.

‘‘ધમ્મચરિયા સમચરિયા કુસલચરિયા હેતૂહિ, બ્રાહ્મણ, એવમિધેકચ્ચે સત્તા કાયસ્સ ભેદા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તિ’’. અયં અસ્સાદો.

તત્થ કતમો આદીનવો?

કામેસુ વે હઞ્ઞતે સબ્બા મુચ્ચેવ – અયં આદીનવો. પસેનદિસંયુત્તકે સુત્તે પબ્બતોપમા – અયં આદીનવો.

તત્થ કતમં નિસ્સરણં?

યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદા સિરો;
સોમં વિસત્તિકં લોકે, સતો સમતિવત્તતિ.

સંયુત્તકે સુત્તં પારિચ્છત્તકો પણ્ડુપલાસો સન્નિપલાસો – ઇદં નિસ્સરણં.

તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ?

યાનિ [જા॰ ૧.૨.૧૪૪ દુકનિપાતે] કરોતિ પુરિસો, તાનિ અત્તનિ પસ્સતિ;
કલ્યાણકારી કલ્યાણં, પાપકારી ચ પાપકં.

તત્થ યં પાપકારી પચ્ચનુભોતિ અયં અસ્સાદો. લાભાલાભઅટ્ઠકેસુ બ્યાકરણં, તત્થ અલાભો અયસો નિન્દા દુક્ખં, અયં આદીનવો. લાભો યસો સુખં પસંસા, અયં અસ્સાદો.

તત્થ કતમં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘‘સુખો વિપાકો પુઞ્ઞાનં, અધિપ્પાયો ચ ઇજ્ઝતિ;
ખિપ્પઞ્ચ પરમં સન્તિં, નિબ્બાનમધિગચ્છતી’’તિ.

યો ચ વિપાકો પુઞ્ઞાનં યા ચ અધિપ્પાયસ્સ ઇજ્ઝના, અયં અસ્સાદો. યં ખિપ્પઞ્ચ પરમં સન્તિં નિબ્બાનમધિગચ્છતિ, ઇદં નિસ્સરણં.

બાત્તિંસાય ચેવ મહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ દ્વેયેવ ગતિયો હોન્તિ, સચે અગારં અજ્ઝાવસતિ, રાજા હોતિ ચક્કવત્તી યાવ અભિવિજિનિત્વા અજ્ઝાવસતિ અયં અસ્સાદો. સચે અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજતિ સબ્બેન ઓઘેન [ઓસઘેન (પી॰ ક॰)] નિસ્સરણં અયં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

તત્થ કતમો આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

આદાનસ્સ [આદિન્નસ્સ (ક॰)] ભયં ઞત્વા, જાતિમરણસમ્ભવં;
અનાદાતું નિબ્બત્તતિ, જાતિમરણસઙ્ખયા.

પુરિમિકાય અડ્ઢગાથાય જાતિમરણસમ્ભવો આદીનવો. અનાદાતું નિબ્બત્તતિ જાતિમરણસઙ્ખયાતિ નિસ્સરણં.

કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો યમિદં જાયતે ચ મીયતે ચ. યાવ કુદસ્સુનામસ્સ દુક્ખસ્સ અન્તો ભવિસ્સતિ પરતો વાતિ એત્થ યા ઉપરિક્ખા, અયં આદીનવો. યો ગેધં ઞત્વા અભિનિક્ખમતિ યાવ પુરાણકાય રાજધાનિયા, ઇદં નિસ્સરણં. અયં આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

કામા હિ ચિત્રા વિવિધા [મધુરા (થેરગા॰ ૭૮૭)] મનોરમા, વિરૂપરૂપેહિ મથેન્તિ ચિત્તં;
તસ્મા અહં [થેરગા॰ ૭૮૭] પબ્બજિતોમ્હિ રાજ, અપણ્ણકં સામઞ્ઞમેવ સેય્યો.

યં ‘‘કામા હિ ચિત્રા વિવિધા મનોરમા’’તિ અયં અસ્સાદો. યં ‘‘વિરૂપરૂપેહિ મથેન્તિ ચિત્ત’’ન્તિ અયં આદીનવો. યં અહં અગારસ્મા પબ્બજિતોમ્હિ રાજ અપણ્ણકં સામઞ્ઞમેવ સેય્યોતિ ઇદં નિસ્સરણં.

બલવં બાલોપમસુત્તં યં આસાય વા વેદનીયં કમ્મં ગાહતિ, તથા ચેપિ યં યં પાપકમ્મં અનુભોતિ, તત્થ દુક્ખવેદનીયેન કમ્મેન અભાવિતકાયેન ચ યાવ પરિત્તચેતસો ચ આદીનવં દસ્સેતિ સુખવેદનીયેન કમ્મેન

અસ્સાદેતિ. યં પુરાસદિસો હોતિ. ભાવિતચિત્તો ભાવિતકાયો ભાવિતપઞ્ઞો મહાનામો અપરિત્તચેતસો, ઇદં નિસ્સરણં.

૨૪. તત્થ કતમં લોકિકં સુત્તં?

ન હિ પાપં કતં કમ્મં, સજ્જુખીરંવ મુચ્ચતિ;
ડહન્તં બાલમન્વેતિ, ભસ્મચ્છન્નોવ [ભસ્માછન્નોવ (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૭૧] પાવકો.

ચત્તારિ અગતિગમનાનિ, ઇદં લોકિકં સુત્તં.

તત્થ કતમં લોકુત્તરં સુત્તં?

‘‘યસ્સિન્દ્રિયાનિ સમથઙ્ગતાનિ [સમથં ગતાનિ (પી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૯૪], અસ્સા યથા સારથિના સુદન્તા;
પહીનમાનસ્સ અનાસવસ્સ, દેવાપિ તસ્સ પિહયન્તિ તાદિનો’’તિ.

‘‘અરિયં વો, ભિક્ખવે, સમ્માસમાધિં દેસેસ્સામી’’તિ ઇદં લોકુત્તરં સુત્તં.

તત્થ કતમં લોકિકં લોકુત્તરઞ્ચ સુત્તં?

સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો, દય્હમાનોવ મત્થકે;
કામરાગપ્પહાનાય, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે.

‘‘સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો, દય્હમાનોવ મત્થકે’’તિ લોકિકં;
‘‘કામરાગપ્પહાનાય, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે’’તિ લોકુત્તરં;

કબળીકારે આહારે અત્થિ છન્દોતિ લોકિકં. નત્થિ છન્દોતિ લોકુત્તરં સુત્તં.

તત્થ કતમં કમ્મં?

યો પાણમતિપાતેતિ, મુસાવાદઞ્ચ ભાસતિ;
લોકે અદિન્નં આદિયતિ [આદિયિ (ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૫.૧૭૪], પરદારઞ્ચ ગચ્છતિ.

સુરામેરયપાનઞ્ચ, યો નરો અનુયુઞ્જતિ;
અપ્પહાય પઞ્ચ વેરાનિ, દુસ્સીલો ઇતિ વુચ્ચતિ.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, દુચ્ચરિતાનિ. ઇદં કમ્મં.

તત્થ કતમો વિપાકો?

સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાનિ, યથારૂપી વિપચ્ચગા.

“દિટ્ઠા મયા, ભિક્ખવે [સં॰ નિ॰ ૪.૧૩૫], છ ફસ્સાયતનિકા નામ નિરયા. દિટ્ઠા મયા, ભિક્ખવે, છ ફસ્સાયતનિકા નામ સગ્ગા”. અયં વિપાકો.

તત્થ કતમં કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ?

અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં, તતુટ્ઠાય તમેવ ખાદતિ;
એવં અતિધોનચારિનં, સાનિ કમ્માનિ નયન્તિ દુગ્ગતિં.

અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં, યાવ સાનિ કમ્માનીતિ ઇદં કમ્મં. નયન્તિ દુગ્ગતિન્તિ વિપાકો.

ચતૂસુ સમ્માપટિપજ્જમાનો માતરિ પિતરિ તથાગતે તથાગતસાવકે યા સમ્માપટિપત્તિ, ઇદં કમ્મં. યં દેવેસુ ઉપપજ્જતિ, અયં વિપાકો. ઇદં કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ.

૨૫. તત્થ કતમં નિદ્દિટ્ઠં સુત્તં?

નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો, એકારો વત્તતી [વત્તતે (ક॰) ઉદા॰ ૬૫] રથો;
અનીઘં પસ્સ આયન્તં, છિન્નસોતં અબન્ધનં;
યં વા ચિત્તં સમણેસુ, ચિત્તાગહપતિ દિસ્સતિ.

એવં ઇમાય ગાથાય નિદ્દિટ્ઠો અત્થો.

ગોપાલકોપમે એકાદસ પદાનિ. એવં ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ રૂપઞ્ઞૂ હોતિ. યા ચ અતિરેકપૂજાય પૂજેતા હોતીતિ. ઇમાનિ એકાદસ પદાનિ યથાભાસિતાનિ નિદ્દિટ્ઠો અત્થો.

તત્થ કતમો અનિદ્દિટ્ઠો અત્થો?

સુખો વિવેકો તુટ્ઠસ્સ, સુતધમ્મસ્સ પસ્સતો;
અબ્યાપજ્જં [અબ્યાપજ્ઝં (પી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૧૧] સુખં લોકે, પાણભૂતેસુ સંયમોતિ.

સુખા વિરાગતા લોકે, કામાનં સમતિક્કમો;
અસ્મિમાનસ્સ યો વિનયો, એતં વે પરમં સુખન્તિ.

ઇદં અનિદ્દિટ્ઠં. અટ્ઠ મહાપુરિસવિતક્કા. ઇદં અનિદ્દિટ્ઠં.

તત્થ કતમં નિદ્દિટ્ઠઞ્ચ અનિદ્દિટ્ઠઞ્ચ?

પસન્નનેત્તો [સુ॰ નિ॰ ૫૫૫] સુમુખો, બ્રહા ઉજુ પતાપવા;
મજ્ઝે સમણસઙ્ઘસ્સ, આદિચ્ચોવ વિરોચસિ.

પસન્નનેત્તો યાવ આદિચ્ચોવ વિરોચસીતિ નિદ્દિટ્ઠો. પસન્નનેત્તો યો ભગવા કથઞ્ચ પન પસન્નનેત્તતા, કથં સુમુખતા, કથં બ્રહકાયતા, કથં ઉજુકતા, કથં પતાપવતા, કથં વિરોચતાતિ અનિદ્દિટ્ઠો. ફેણપિણ્ડોપમં વેય્યાકરણં

યથા ફેણપિણ્ડો એવં રૂપં યથા પુબ્બુળો એવં વેદના માયા વિઞ્ઞાણં પઞ્ચક્ખન્ધા પઞ્ચહિ ઉપમાહિ નિદ્દિટ્ઠા. કેન કારણેન ફેણપિણ્ડોપમં રૂપં સબ્બઞ્ચ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં યં વા ચતૂહિ આયતનેહિ? કથં વેદના પુબ્બુળૂપમા? કતરા ચ સા વેદના સુખા દુક્ખા અદુક્ખમસુખા? એવમેસા અનિદ્દિટ્ઠા. એવં નિદ્દિટ્ઠઞ્ચ અનિદ્દિટ્ઠઞ્ચ.

૨૬. તત્થ કતમં ઞાણં?

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, યાયં નિબ્બેધગામિની;
યાય [યાયં (ક॰) પસ્સ ઇતિવુ॰ ૪૧] સમ્મા પજાનાતિ, જાતિમરણસઙ્ખયં.

તીણિમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, ઇદં ઞાણં.

તત્થ કતમં નેય્યં?

કામેસુ [ઉદા॰ ૬૩] સત્તા કામસઙ્ગસત્તા, સંયોજને વજ્જમપસ્સમાના;
ન હિ જાતુ સંયોજનસઙ્ગસત્તા, ઓઘં તરેય્યું વિપુલં મહન્તં.

ચતૂહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતા કાયસ્સ ભેદા દેવેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ. ઉદાને કાપિયં સુત્તં અપણ્ણકપસાદનીયં – ઇદં નેય્યં.

તત્થ કતમં ઞાણઞ્ચ નેય્યઞ્ચ?

સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા.

યદા પસ્સતીતિ ઞાણં. યો સબ્બધમ્મે અનત્તાકારેન ઉપટ્ઠપેતિ ઇદં નેય્યં.

ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, તત્થ તીણિ નેય્યાનિ મગ્ગસચ્ચં સીલક્ખન્ધો ચ પઞ્ઞાક્ખન્ધો ચ, ઇદં ઞાણઞ્ચ નેય્યઞ્ચ.

૨૭. તત્થ કતમં દસ્સનં?

એસેવ મગ્ગો [ધ॰ પ॰ ૨૭૪ ધમ્મપદે] નત્થઞ્ઞો, દસ્સનસ્સ વિસુદ્ધિયા;
એતઞ્હિ તુમ્હે પટિપજ્જથ, મારસ્સેતં પમોહનં.

ચતૂહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો અત્તનાવ [અત્તનાયેવ (ક॰) સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૩] અત્તાનં બ્યાકરેય્ય ''ખીણનિરયોમ્હિ યાવ સોતાપન્નોહમસ્મિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો''તિ. ઇદં દસ્સનં.

તત્થ કતમા ભાવના?

યસ્સિન્દ્રિયાનિ સુભાવિતાનિ, અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા ચ સબ્બલોકે;
સો પુગ્ગલો મતિ ચ રૂપસઞ્ઞી, સુમોહગતા ન જાનાતિ [કિંસુ મોહગતાનુ જાનાતિ (ક॰)].

ચત્તારિ ધમ્મપદાનિ – અનભિજ્ઝા અબ્યાપાદો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ. અયં ભાવના.

તત્થ કતમં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ?

વચસા મનસાથ કમ્મુના ચ, અવિરુદ્ધો સમ્મા વિદિત્વા [વિદિત્વાન (ક॰) સુ॰ નિ॰ ૩૬૭] ધમ્મં;
નિબ્બાનપદાભિપત્થયાનો, સમ્મા સો લોકે પરિબ્બજેય્ય.

સોતાપત્તિફલં સચ્છિકાતુકામેન કતમે ધમ્મા મનસિકાતબ્બા, ભગવા આહ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. ઇદં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ.

૨૮. તત્થ કતમે વિપાકધમ્મધમ્મા?

યાનિ કરોતિ પુરિસોતિ વિત્થારો. તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, સુચરિતાનિ. ઇમે વિપાકધમ્મધમ્મા.

તત્થ કતમે નવિપાકધમ્મધમ્મા?

રૂપં વેદયિતં સઞ્ઞા, વિઞ્ઞાણં યા ચ ચેતના;
નેસોહમસ્મિ ન મેસો અત્તા, ઇતિ દિટ્ઠો વિરજ્જતિ.

પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, ખન્ધા – ઇમે નવિપાકધમ્મધમ્મા.

તત્થ કતમો નેવવિપાકો નવિપાકધમ્મધમ્મો?

‘‘યે એવં પટિપજ્જન્તિ, નયં બુદ્ધેન દેસિતં;
તે દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સન્તિ, સત્થુસાસનકારકા’’તિ.

ઇતિ યા ચ સમ્માપટિપત્તિ યો ચ નિરોધો, ઉભયમેતં નેવવિપાકો નવિપાકધમ્મો. બ્રહ્મચરિયં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ, બ્રહ્મચરિયફલાનિ ચ બ્રહ્મચરિયઞ્ચ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો બ્રહ્મચરિયફલાનિ સોતાપત્તિફલં યાવ અરહત્તં.

૨૯. તત્થ કતમં સકવચનં?

સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
સચિત્તપરિયોદપનં, એતં બુદ્ધાન સાસનં.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, વિમોક્ખમુખાનિ. ઇદં સકવચનં.

તત્થ કતમં પરવચનં?

નત્થિ પુત્તસમં પેમં, નત્થિ ગોણસમિતં ધનં;
નત્થિ સૂરિયસમા આભા, સમુદ્દપરમા સરા.

હેતુના મારિસા કોસિયા સુભાસિતેન સઙ્ગામવિજયો સોપિ નામ, ભિક્ખવે, સક્કો દેવાનમિન્દો સકં ફલં પરિભુઞ્જમાનોતિ વિત્થારેન કાતબ્બં. ઇદં પરવચનં.

તત્થ કતમં સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ?

“યં પત્તં યઞ્ચ પત્તબ્બં, ઉભયમેતં રજાનુકિણ્ણં;
યે એવંવાદિનો નત્થિ, તેસં કામેસુ દોસો”તિ.

ઇદં પરવચનં. યે ચ ખો તે ઉભો અન્તે અનુપગમ્મ વટ્ટં તેસં નત્થિ પઞ્ઞાપનાય. ઇદં સકવચનં.

“નન્દતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા, ગોમા ગોહિ [ભોગિકો ભોગેહિ (પી॰) સં॰ નિ॰ ૧.૧૨] તથેવ નન્દતિ;
ઉપધી હિ નરસ્સ નન્દના, ન હિ સો નન્દતિ યો નિરૂપધી”તિ – પરવચનં.

“સોચતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા, ગોમા ગોહિ તથેવ સોચતિ;
ઉપધી હિ નરસ્સ સોચના, ન હિ સો સોચતિ યો નિરૂપધી”તિ – સકવચનં.

ઇદં સકવચનં પરવચનઞ્ચ.

30. તત્થ કતમં સત્તાધિટ્ઠાનં?

યે કેચિ ભૂતા ભવિસ્સન્તિ યે વાપિ, સબ્બે ગમિસ્સન્તિ પહાય દેહં;
તં સબ્બજાનિં કુસલો વિદિત્વા, ધમ્મે [આતાપિયો (ઉદા॰ ૪૨)] ઠિતો બ્રહ્મચરિયં ચરેય્ય.

તયોમે, ભિક્ખવે, સત્થારો, તથાગતો અરહં સેક્ખો પટિપદો. ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં ધમ્માધિટ્ઠાનં?

યઞ્ચ કામસુખં [ઉદા॰ ૧૨] લોકે, યઞ્ચિદં દિવિયં સુખં;
તણ્હક્ખયસુખસ્સેતે, કલં નાગ્ઘન્તિ સોળસિં.

સત્તિમે , ભિક્ખવે, બોજ્ઝઙ્ગા, ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ? દુક્ખસમન્તં સચ્ચં દુક્ખો પટિવેધો બાલેહિ, જાનતો પસ્સતો નત્થિ નન્દીતિ વદામિ. દુક્ખસમન્તં સચ્ચં દુક્ખો પટિવેધો બાલેહીતિ ધમ્માધિટ્ઠાનં. જાનતો પસ્સતો નત્થિ નન્દીતિ સત્તાધિટ્ઠાનં. દારુક્ખન્ધોપમં ગઙ્ગાય તીરિયા ઓરિમઞ્ચ તીરં પારિમઞ્ચ તીરં થલે વા [થલેવ ચ (ક॰) સંયુત્તનિકાયે] ન ચ ઉસ્સીદનં, મજ્ઝે ચ ન સંસીદનં મનુસ્સગ્ગાહો ચ અમનુસ્સગ્ગાહો ચ અન્તોપૂતિભાવો ચ, ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં. એવં પન ભિક્ખુ નિબ્બાનનિન્નો ભવિસ્સતિ નિબ્બાનપરાયણોતિ સત્તાધિટ્ઠાનં. ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ.

તત્થ કતમો થવો?

મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો સેટ્ઠો, સચ્ચાનં ચતુરો પદા;

વિરાગો સેટ્ઠો ધમ્માનં, દ્વિપદાનઞ્ચ ચક્ખુમા.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, અગ્ગાનિ – બુદ્ધો સત્તાનં, વિરાગો ધમ્માનં, સઙ્ઘો ગણાનં. અયં થવો.

૩૧. તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતં?

કાયેન [ધ॰ પ॰ ૩૬૧] સંવરો સાધુ, સાધુ વાચાય સંવરો;
મનસા સંવરો સાધુ, સાધુ સબ્બત્થ સંવુતો;
સબ્બત્થ સંવુતો ભિક્ખુ, સબ્બદુક્ખા પમુચ્ચતિ.

ઇદં ભગવતા અનુઞ્ઞાતં.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, કરણીયાનિ – કાયસુચરિતં વચીસુચરિતં મનોસુચરિતં. ઇદં અનુઞ્ઞાતં.

તત્થ કતમં પટિક્ખિત્તં?

નત્થિ પુત્તસમં પેમં. વિત્થારો ઇદં પટિક્ખિત્તં.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, અકરણીયાનિ સયં અભિઞ્ઞાય દેસિતાનિ. કતમાનિ તીણિ? કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતં. ઇદં પટિક્ખિત્તં.

તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ?

કાયેન કુસલં કરે, અસ્સ કાયેન સંવુતો;
કાયદુચ્ચરિતં હિત્વા, કાયસુચરિતં ચરે.

દ્વીહિ પઠમપદેહિ ચતુત્થેન ચ પદેન અનુજાનાતિ. કાયદુચ્ચરિતં હિત્વાતિ તતિયેન પદેન પટિક્ખિત્તન્તિ. મહાવિભઙ્ગો અચિરતપાનાદો.

તત્થિમા ઉદ્દાનગાથા

સચે ભાયસિ દુક્ખસ્સ, માભિનન્દિ અનાગતં;
વસ્સકાલે યથા છત્તં, કુસલાનિ કમત્થકે.

સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ, સમાગતં વિચાલયે;
ન વો દુક્ખા પમોક્ખાત્થિ, સમથો ચ વિપસ્સના.

કામચ્છન્દં ઉપાદાય, યો સો વિતક્કેહિ ખજ્જતિ;
સુભાવિતત્તે બોજ્ઝઙ્ગે, સો ઇમં વિજટયે જટં.

સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, સમાધિભાવિ ભાવસે;

કામં કામયમાનસ્સ, ધમ્મચરિયાય સુગતિં.

હઞ્ઞતે સબ્બા મુચ્ચેવ, નિપ્પોઠેન્તો ચતુદ્દિસા;
યો કામે પરિવજ્જેતિ, પારિછત્તોપમેવ ચ.

યાનિ કરોતિ પુરિસો, લોકધમ્મા પકાસિતા;
સુખો વિપાકો પુઞ્ઞાનં, તતિયં અઞ્ઞં ન વિજ્જતિ.

આદાનસ્સ ભયં ઞત્વા, જાયતે જીયતેપિ ચ;
કામા હિ ચિત્રા વિવિધા, અથ લોણસલ્લોપમં.

ન હિ પાપં કતં કમ્મં, અગતીહિ ચ ગચ્છતિ;
યસ્સિન્દ્રિયાનિ સમથઙ્ગતાનિ, તથેવ પઞ્ચઞાણિકો.

સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો, વિઞ્ઞાણઞ્ચ પતિટ્ઠિતા;
યો પાણમતિપાતેતિ, તીણિ દુચ્ચરિતાનિ ચ.

સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાનિ, ખણં લદ્ધાન દુલ્લભં;
અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં, ચતૂસુ પટિપત્તિસુ.

નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો, અથ ગોપાલકોપમં;
સુખો વિવેકો તુટ્ઠસ્સ, વિતક્કા ચ સુદેસિતા.

ફેણપિણ્ડોપમં રૂપં, બ્રહ્મા ઉજુ પતાપવા;
પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, અનઞ્ઞા તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ.

કામેસુ સત્તા કામસઙ્ગસત્તા, અથ વણ્ણો રહસ્સવા;
સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ, અરિયસચ્ચઞ્ચ દેસિતં.

એસેવ મગ્ગો નત્થઞ્ઞો, સોતાપન્નોતિ બ્યાકરે;
યસ્સિન્દ્રિયાનિ સુભાવિતાનિ, અથ ધમ્મપદેહિ ચ.

વચસા મનસા ચેવ, પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચતો;
યાનિ કરોતિ પુરિસો, તીણિ સુચરિતાનિ ચ.

રૂપં વેદયિતં સઞ્ઞા, પઞ્ચક્ખન્ધા પકાસિતા;
યો એવં પટિપજ્જતિ, બ્રહ્મા ચેવ ફલાનિ ચ.

સબ્બપાપસ્સ અકરણં, વિમોક્ખા તં હિ દેસિતા;
નત્થિ પુત્તસમં પેમં, દેવાનં અસુરાન ચ.

યં પત્તં યઞ્ચ પત્તબ્બં, નન્દતિ સોચતિ નિચ્ચં;
યે કેચિ ભૂતા ભવિસ્સન્તિ, સત્થારો ચ પકાસિતા.

યઞ્ચ કામસુખં લોકે, બોજ્ઝઙ્ગા ચ સુદેસિતા;
મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો સેટ્ઠો, તયો ચ અગ્ગપત્તિયો.

કાયેન સંવરો સાધુ, કરણીયઞ્ચ દેસિતં;
નત્થિ અત્તસમં પેમં, અરિયા તીણિ ચ દેસિતા.

કાયેન કુસલં અભિરતો, વિનયઞ્ચ કામસુખં લોકે;
બોજ્ઝઙ્ગા ચ સુદેસિતા, દુક્ખસં અનતં ચેવ પરાપરં ચ;

પેટકોપદેસે સાસનપ્પટ્ઠાનં નામ દુતિયભૂમિ સમત્તા.

૩. સુત્તાધિટ્ઠાનતિયભૂમિ

૩૨. તત્થ કતમં સુત્તાધિટ્ઠાનં?

લોભાધિટ્ઠાનં દોસાધિટ્ઠાનં મોહાધિટ્ઠાનં અલોભાધિટ્ઠાનં અદોસાધિટ્ઠાનં અમોહાધિટ્ઠાનં કાયકમ્માધિટ્ઠાનં વાચાકમ્માધિટ્ઠાનં મનોકમ્માધિટ્ઠાનં સદ્ધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં વીરિયિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં સતિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં સમાધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં પઞ્ઞિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં લોભાધિટ્ઠાનં?

> વિતક્કમથિતસ્સ [વિતક્કનિમ્મથિતસ્સ (ક॰) ધ॰ પ॰ ૩૪૯] જન્તુનો, તિબ્બરાગસ્સ સુભાનુપસ્સિનો;
> ભિય્યો તણ્હા પવડ્ઢતિ, એસ ખો ગાળ્હં કરોતિ બન્ધનં.

વિતક્કમથિતસ્સાતિ કામરાગો. સુભાનુપસ્સિનોતિ કામરાગવત્થુ. ભિય્યો તણ્હા પવડ્ઢતીતિ કામતણ્હા. એસ ગાળ્હં કરોતિ બન્ધનન્તિ રાગં, ઇતિ યો યો ધમ્મો મૂલનિક્ખિત્તો, સો યેવેત્થ ધમ્મો ઉગ્ગાવહિતબ્બો [ઉગ્ગાપયિતબ્બો (પી॰ ક॰)]. ન ભગવા એકં ધમ્મં આરબ્ભ અઞ્ઞં ધમ્મં દેસેતિ. યસ્સ વિતક્કેતિ કામવિતક્કો તમેવ વિતક્કં કામવિતક્કેન નિદ્દિસીયતિ. તિબ્બરાગસ્સાતિ તસ્સેવ વિતક્કસ્સ વત્થું નિદ્દિસતિ. સુભાનુપસ્સિનો ભિય્યો તણ્હા પવડ્ઢતીતિ તમેવ રાગં કામતણ્હાતિ નિદ્દિસતિ. એસ ગાળ્હં કરોતિ બન્ધનન્તિ તમેવ તણ્હાસંયોજનં નિદ્દિસતિ. એવં ગાથાસુ અનુમિનિતબ્બં. એવં સવેય્યાકરણેસુ.

તત્થ ભગવા એકં ધમ્મં તિવિધં નિદ્દિસતિ, નિસ્સન્દતો હેતુતો ફલતો.

> દદં પિયો [પસ્સ સંયુત્તનિકાયે] હોતિ ભજન્તિ નં બહૂ, કિત્તિઞ્ચ પપ્પોતિ યસો ચ વડ્ઢતિ;
> અમઙ્કુભૂતો પરિસં વિગાહતિ, વિસારદો હોતિ નરો અમચ્છરી.

દદન્તિ યં યં દાનં, ઇદં દાનમયિકં પુઞ્ઞક્રિયં. તત્થ હેતુ. યં ચેતં. ભજન્તિ નં બહૂ, કિત્તિન્તિ યો ચ કલ્યાણો કિત્તિસદ્દો લોકે અબ્ભુગ્ગચ્છતિ, યં બહુકસ્સ જનસ્સ પિયો ભવતિ મનાપો ચ. યઞ્ચ અવિપ્પટિસારી કાલઙ્કરોતિ અયં નિસ્સન્દો. યં કાયસ્સ ભેદા દેવેસુ ઉપપજ્જતીતિ ઇદં ફલં. ઇદં લોભાધિટ્ઠાનં.

૩૩. તત્થ કતમં દોસાધિટ્ઠાનં?

> યો પાણમતિપાતેતિ, મુસાવાદઞ્ચ ભાસતિ;
> લોકે અદિન્નં આદિયતિ, પરદારઞ્ચ ગચ્છતિ;
> સુરામેરયપાનઞ્ચ, યો નરો અનુયુઞ્જતિ [અભિગિજ્ઝતિ (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૫.૧૭૪].
>
> અપ્પહાય પઞ્ચ વેરાનિ, દુસ્સીલો ઇતિ વુચ્ચતિ;
> કાયસ્સ ભેદા દુપ્પઞ્ઞો, નિરયં સોપપજ્જતિ.

યો પાણમતિપાતેતીતિ દુટ્ઠો પાણમતિપાતેતિ. મુસાવાદઞ્ચ ભાસતીતિ દોસોપઘાતાય મુસાવાદઞ્ચ ભાસતિ. સુરામેરયપાનઞ્ચ, યો નરો અનુયુઞ્જતીતિ દોસો નિદાનં. યો ચ સુરામેરયપાનં અનુયુઞ્જતિ યથાપરદારવિહારી [યથાપમુદિતવિહારી (ક॰)] અમિત્તા જનયન્તિ.

પઞ્ચ વેરાનિ અપ્પહાયાતિ પઞ્ચન્નં ભિક્ખાપદાનં સમતિક્કમનં સબ્બેસં દોસજાનં સા પણ્ણત્તિ, તેનેવ દોસજનિતેન કમ્મેન દુસ્સીલો ઇતિ વુચ્ચતિ સોપિ ધમ્મો હેતુના નિદ્દિસિતબ્બો, નિસ્સન્દેન ફલેન ચ.

તીણિ બાલસ્સ બાલલક્ખણાનિ – દુબ્ભાસિતભાસી [દુબ્ભાસિતભાસિતા (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૩.૩] ચ હોતિ, દુચ્ચિન્તિતચિન્તી ચ દુક્કટકમ્મકારી ચ. તત્થ યં કાયેન ચ વાચાય ચ પરક્કમતિ, ઇદમસ્સ દુક્કટકમ્મકારી. તાયં યથા ચ મુસાવાદં ભાસતિ યથા પુબ્બનિદ્દિટ્ઠં , ઇદમસ્સ દુબ્ભાસિતા. યઞ્ચ સઙ્કપ્પેતિ મનોદુચ્ચરિતં બ્યાપાદં, ઇદમસ્સ દુચ્ચિન્તિતચિન્તિતા. યં સો ઇમેહિ તીહિ બાલલક્ખણેહિ સમન્નાગતો તીણિ તજ્જાનિ દુક્ખાનિ દોમનસ્સાનિ અનુભવતિ, સો ચ હોતિ સભગ્ગતો વા પરિસગ્ગતો વા તજ્જં કથં કથન્તિ. યદા ભવતિ સો ચ પાણાતિપાતાદિદસઅકુસલકમ્મપથા, સો તતોનિદાનં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતીતિ. પુન ચપરં યદા પસ્સતિ ચોરં રાજાપરાધિકં રઞ્ઞા ગહિતં જીવિતા વોરોપેતં, તસ્સેવં ભવતિ સચે મમમ્પિ રાજા જાનેય્ય મમમ્પિ રાજા ગાહાપેત્વા જીવિતા વોરોપેય્યાતિ, સો તતોનિદાનં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતિ. પુન ચપરં બાલો યદા ભવતિ આસના સમારૂળ્હો યાવ યા મે ગતિ ભવિસ્સતિ ઇતો પેચ્ચ પરં મરણાતિ સો તતોનિદાનં દુક્ખં દોમનસ્સં પટિસંવેદેતિ ઇતિ બાલલક્ખણં હેતુ. તીણિ તજ્જાનિ દુક્ખાનિ નિસ્સન્દો. કાયસ્સ ભેદા નિરયેસુ ઉપપજ્જતિ, ઇદં ફલં. ઇદં દોસાધિટ્ઠાનં.

૩૪. તત્થ કતમં મોહાધિટ્ઠાનં?

સતઞ્ચેવ સહસ્સાનં, કપ્પાનં સંસરિસ્સતિ;
અથવા પિ તતો ભિય્યો, ગબ્ભા ગબ્ભં ગમિસ્સથ.

અનુપાદાય બુદ્ધવચનં, સઙ્ખારે અત્તતો ઉપાદાય;
દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સન્તિ, ઠાનમેતં ન વિજ્જતિ.

યો યં અનમતગ્ગસંસારં સમાપન્નો જાયતે ચ મીયતે ચ, અયં અવિજ્જાહેતુકા. યાનિપિ ચ સઙ્ખારાનં પયોજનાનિ, તાનિપિ અવિજ્જાપચ્ચયાનિ, યં અદસ્સનં બુદ્ધવચનસ્સ, અયં અવિજ્જાસુત્તેયેવ નિદ્દિટ્ઠં. યો ચ સઙ્ખારે અત્તતો હરતિ પઞ્ચક્ખન્ધે પઞ્ચ દિટ્ઠિયો ઉપગચ્છતિ. ''એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા''તિ ઇદં સુત્તં અવિજ્જાય નિક્ખિત્તં, અવિજ્જાય નિક્ખિપિતં. એવં સત્થા સુત્તે નયેન [સુતનયેન (પી॰)] ધમ્મેન નિદ્દિસતિ. અસાધારણેન તંયેવ તત્થ નિદ્દિસિતબ્બં. ન અઞ્ઞં.

યે હિ કેચિ, ભિક્ખવે, સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિ નપ્પજાનન્તિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિત્થારેન, યં તત્થ અપ્પજાનના, ઇદં દુક્ખં, અયં હેતુ. અપ્પજાનન્તો વિવિધે સઙ્ખારે અભિસઙ્ખરોતિ, અયં નિસ્સન્દો. યઞ્ચ દિટ્ઠિગતાનિ પરામસતિ ''ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અયં નિસ્સન્દો. યં પુનબ્ભવં નિબ્બત્તેતિ, ઇદં ફલં. અયમ્પિ ધમ્મો સનિદ્દિટ્ઠો હેતુતો ચ ફલતો ચ નિસ્સન્દતો ચ.

એત્થ પન કેચિ ધમ્મા સાધારણા ભવન્તિ. હેતુ ખલુ આદિતોયેવ સુત્તે નિક્ખિપિસ્સન્તિ. યથા કિં ભવે ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, અગતિગમનાનિ. તત્થ યઞ્ચ છન્દાગતિં ગચ્છતિ યઞ્ચ ભયાગતિં ગચ્છતિ, અયં લોભો અકુસલમૂલં. યં દોસા, અયં દોસોયેવ . યં મોહા, અયં મોહોયેવ. એવં ઇમાનિ તીણિ અકુસલમૂલાનિ આદિતોયેવ ઉપપરિક્ખિતબ્બાનિ. યત્થ એકં નિદ્દિસિતબ્બં, તત્થ એકં નિદ્દિસીયતિ. તથા દ્વે યથા તીણિ, ન હિ આદીહિ અનિક્ખિત્તે હેતુ વા નિસ્સન્દો વા ફલં વા નિદ્દિસિતબ્બં.

અયઞ્ચેત્થ ગાથા –

છન્દા દોસા ભયા મોહા, યો ધમ્મં અતિવત્તતિ;
નિહીયતિ [નિહીયતે (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૧૭] તસ્સ યસો, કાળપક્ખેવ ચન્દિમા.

કત્થ છન્દા ચ અયં લોભો યથા નિદ્દિટ્ઠં પુબ્બે. ઇદં મોહાધિટ્ઠાનં.

૩૫. તત્થ કતમં અલોભાધિટ્ઠાનં?

‘‘અસુભાનુપસ્સિં [અસુભાનુપસ્સી (પી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૮] વિહરન્તં, ઇન્દ્રિયેસુ સુસંવુતં;
ભોજનમ્હિ ચ મત્તઞ્ઞું, સદ્ધં આરદ્ધવીરિયં;
તં વે નપ્પસહતિ મારો, વાતો સેલંવ પબ્બત’’ન્તિ.

તત્થ યા અસુભાય ઉપપરિક્ખા, અયં કામેસુ આદીનવદસ્સનેન પરિચ્ચાગો. ઇન્દ્રિયેસુ સુસંવુતો તસ્સેવ અલોભસ્સ પારિપૂરિયં મમ આયતનસોચિતં અનુપાદાય. ભોજનમ્હિ ચ મત્તઞ્ઞુન્તિ રસતણ્હાપહાનં. ઇતિ અયં અલોભો અસુભાનુપસ્સિતાય વત્થુતો ધારયતિ, સો અલોભો હેતુ. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતાય ગોચરતો ધારયતિ, ભોજનેમત્તઞ્ઞુતાય પરતો ધારયતિ, અયં નિસ્સન્દો. તં વે નપ્પસહતિ મારો, વાતો સેલં વ પબ્બતન્તિ, ઇદં ફલં. ઇતિ યોયેવ ધમ્મો આદિમ્હિ નિક્ખિત્તો, સોયેવ મજ્ઝે ચેવ અવસાને ચ.

નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામિ અસમુપ્પન્નસ્સ કામચ્છન્દસ્સ અનુપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ વા પહાનાય, યથયિદં [યદિદં (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૧.૧૭] અસુભનિમિત્તં. તત્થ અસુભનિમિત્તં મનસિકરોન્તસ્સ અનુપ્પન્નો ચેવ કામચ્છન્દો ન ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નો ચ કામચ્છન્દો પહીયતિ. ઇદં અલોભસ્સ વત્થુ. યં પુન અનુપ્પન્નો કામરાગો પરિયાદિયતિ રૂપરાગં અરૂપરાગં, ઇતિ ફલં. ઇતિ અયમ્પિ ચ ધમ્મો નિદ્દિટ્ઠો હેતુતો ચ નિસ્સન્દતો ચ ફલતો ચ. ઇદં અલોભાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં અદોસાધિટ્ઠાનં?

એકમ્પિ ચે પાણમદુટ્ઠચિત્તો, મેત્તાયતિ કુસલો [કુસલી (ક॰) પસ્સ ઇતિવુ॰ ૨૭] તેન હોતિ;
સબ્બે ચ પાણે મનસાનુકમ્પં [અનુકમ્પમાનો (પી॰)], પહૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞં.

એકમ્પિ ચે પાણમદુટ્ઠચિત્તો મેત્તાયતીતિ અયં અદોસો. નિગ્ઘાતેન અસ્સાદો, કુસલો તેન હોતીતિ તેન કુસલેન ધમ્મેન સંયુત્તો ધમ્મપઞ્ઞત્તિં ગચ્છતિ. કુસલોતિ યથા પઞ્ઞાય પઞ્ઞો પણ્ડિચ્ચેન પણ્ડિતો. પહૂતમરિયો પકરોતિ પુઞ્ઞન્તિ તસ્સાયેવ વિપાકો અયં લોકિયસ્સ, ન હિ લોકુત્તરસ્સ. તત્થ યા મેત્તાયના, અયં હેતુ. યં કુસલો

ભવતિ અયં નિસ્સન્દો. યાવ અબ્યાપજ્જો ભૂમિયં બહુપુઞ્ઞં પસવતિ, ઇદં ફલં. ઇતિ અદોસો નિદ્દિટ્ઠો હેતુતો ચ નિસ્સન્દતો ચ ફલતો ચ.

એકાદસાનિસંસા મેત્તાય ચેતોવિમુત્તિયા. તત્થ યા મેત્તાચેતોવિમુત્તિ, અયં અરિયધમ્મેસુ રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, લોકિકાય ભૂમિકા હેતુ, યં સુખં આયતિં મનાપો હોતિ મનુસ્સાનં, ઇમે એકાદસ ધમ્મા નિસ્સન્દો. યઞ્ચ અકતાવી બ્રહ્મકાયે ઉપપજ્જતિ. ઇદં ફલં. ઇદં અદોસાધિટ્ઠાનં.

૩૬. તત્થ કતમં અમોહાધિટ્ઠાનં?

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, યાયં નિબ્બેધગામિની [નિબ્બેધભાગિની (પી॰ ક॰) પસ્સ ઇતિવુ॰ ૪૧];
યાય સમ્મા પજાનાતિ, જાતિમરણસઙ્ખયં.

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠાતિ વત્થું. નિબ્બેધગામિનીતિ નિબ્બાનગામિનિયં યથાભૂતં પટિવિજ્ઝતિ. સમ્મા પજાનાતિ, જાતિમરણસઙ્ખયન્તિ અમોહો. પઞ્ઞાતિ હેતુ. યં પજાનાતિ અયં નિસ્સન્દો. યો જાતિમરણસઙ્ખયો, ઇદં ફલં. ઇતિ અમોહો નિદ્દિટ્ઠો હેતુના ચ નિસ્સન્દેન ચ ફલેન ચ.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે [ઇતિવુ॰ ૬૨ તિકનિપાતે], ઇન્દ્રિયાનિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. તત્થ કતમં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અનભિસમેતસ્સ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ અભિસમયાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ, વીરિયં આરભતિ , ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. એવં ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં કાતબ્બં. તત્થ કતમં અઞ્ઞિન્દ્રિયં? ઇધ , ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ''ઇદં દુક્ખં અરિયસચ્ચ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, યા ચ મગ્ગો, ઇદં અઞ્ઞિન્દ્રિયં. આસવક્ખયા અનાસવો હોતિ, ઇદં વુચ્ચતિ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. તથાયં પઞ્ઞા, અયં હેતુ. યં છન્દં જનેતિ વાયમતિ, યા પજાનાતિ, અયં નિસ્સન્દો. યેન સબ્બસો આસવાનં ખયા હેતુ, યં ખયે ઞાણમુપ્પજ્જતિ, અનુપ્પાદે ઞાણઞ્ચ, અયં નિસ્સન્દો. યં અરહત્તં, ઇદં ફલં. તત્થ ખીણા મે જાતિ, વુસિતં બ્રહ્મચરિયં, કતં કરણીયન્તિ, ઇદં ખયે ઞાણં. નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનામીતિ ઇદં અનુપ્પાદે ઞાણં. ઇતિ ઇમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ અમોહો નિદ્દિટ્ઠો હેતુના ચ નિસ્સન્દેન ચ ફલેન ચ. ઇમાનિ અસાધારણાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ.

તત્થ કતમાનિ કુસલમૂલાનિ સાધારણાનિ? કુસલઞ્ચ વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ કુસલમૂલઞ્ચેવ. તત્થ કતમં કુસલમૂલં? અલોભો અદોસો અમોહો. તત્થ કતમં કુસલં? અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ સમ્માદિટ્ઠિ યાવ સમ્માસમાધિ. તત્થ યાનિ કુસલમૂલાનિ, અયં હેતુ. યઞ્ચ અલોભો તીણિ કમ્માનિ સમુટ્ઠાપેતિ સઙ્કપ્પં વાયામં સમાધિઞ્ચ, અયં અલોભસ્સ નિસ્સન્દો. તત્થ યો અદોસો, અયં હેતુ. યં તયો ધમ્મે પટ્ઠપેતિ સમ્માવાચં સમ્માકમ્મન્તં સમ્માઆજીવઞ્ચ, અયં નિસ્સન્દો. તત્થ યો અમોહો હેતુ, યં દ્વે ધમ્મે ઉપટ્ઠપેતિ અવિપરીતદસ્સનમ્પિ ચ અનભિલાપનં, અયં નિસ્સન્દો. ઇમસ્સ બ્રહ્મચરિયસ્સ યં ફલં, તા દ્વે વિમુત્તિયો રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અવિજ્જા વિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ, ઇદં ફલં. ઇતિ ઇમાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ હેતુતો ચ નિસ્સન્દતો ચ ફલતો ચ. એવં સાધારણાનિ કુસલાનિ પટિવિજ્ઝિતબ્બાનિ.

યત્થ દુવે યત્થ તીણિ. અયઞ્ચેત્થ ગાથા.

''તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવં, ભવસઙ્ખારમવસ્સજિ મુનિ;

अज्झत्तरतो समाहितो, अभिन्दि कवचमिवत्तसम्भव''न्ति.

તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવન્તિ તુલસઙ્ખતં અતુલસઙ્ખતં. તત્થ યે સઙ્ખતા તુલં, તે દ્વે ધમ્મા અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ તુલિતા ભવન્તિ. એત્તકો કામેસુ અસ્સાદો. એત્તકો આદીનવો ઇમસ્સ, ઇદં નિસ્સરણન્તિ ઇતિ નિબ્બાનં પજાનાતિ. દ્વીહિ કારણેહિ અતુલં ન ચ સક્કા તુલયિતું. એત્તકં એતં નેતં પરમત્થીતિ તેન અતુલં. અથ પાપુણા રતનં કરિત્વા અચ્છરિયભાવેન અતુલં. તત્થ કુસલસ્સ ચ અભિસમ્ભવા જાનના પસ્સના, અયં અમોહો. યં તત્થ ઝાતા ઓસિરણા ભવસઙ્ખારાનં, અયં અલોભો. યં અજ્ઝત્તરતો સમાહિતોતિ વિક્ખેપપટિસંહરણા, અયં અદોસો. ઇતિ ઇમાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ. તુલમતુલસમ્ભવન્તિ અયં અમોહો. યો ભવસઙ્ખારાનં સમોસરણં લોભો સમ્માસમાધીનં અસ્સાદો, અયં હેતુ. યં અજ્ઝત્તરતો અવિજ્જણ્ડકોસં સમ્ભેદો, અયં નિસ્સન્દો. સા પવત્તિ ઇમાનિ તીણિ નિદ્દિટ્ઠાનિ કુસલમૂલાનિ હેતુતો ચ નિસ્સન્દતો ચ ફલતો ચ.

એત્તાવતા એસા પવત્તિ ચ નિવત્તિ ચ અકુસલમૂલેહિ પવત્તતિ, કુસલમૂલેહિ નિવત્તતીતિ ઇમેહિ ચ તીહિ સબ્બં અકુસલમૂલં સમોસરણં ગચ્છતિ. સો ધમ્મે વા વચનતો નિદ્દિટ્ઠો તણ્હાતિ વા કોધોતિ વા અસમ્પજઞ્ઞન્તિ વા અનુસયોતિ વા મક્ખોતિ વા પળાસોતિ વા અસ્સતીતિ વા ઇસ્સાતિ વા મચ્છરિયન્તિ વા અઞ્ઞાણન્તિ વા, તેહિ યે ચ વત્થૂહિ નિદ્દિસિતબ્બં. યસ્મિમાનિ દ્વે વચનાનિ ધમ્મપદાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ ન સો અત્થિ કિલેસા, યો ઇમેસુ નવસુ પદેસુ સમોધાનં સમોસરણં ગચ્છતિ. અયં કિલેસો, ન ચ લોભો, ન ચ દોસો, ન ચ મોહો.

યથા અકુસલમૂલાનિ, એવં કુસલાનિ પટિક્ખેપેન નિદ્દિસિતબ્બાનિ.

ઇદં અમોહાધિટ્ઠાનં.

૩૭. તત્થ કતમં કાયકમ્માધિટ્ઠાનં?

કાયેન કુસલં કરે, અસ્સ કાયેન સંવુતો;
કાયદુચ્ચરિતં હિત્વા, કાયેન સુચરિતં ચરે.

તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, સુચરિતાનિ [ઇતિવુ॰ ૬૯ સુચરિતસુત્તે]. પાણાતિપાતા વેરમણી, અદિન્નાદાના વેરમણી, કામેસુમિચ્છાચારા વેરમણી, ઇદં કાયકમ્માધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં વાચાકમ્માધિટ્ઠાનં?

સુભાસિતં [સુ॰ નિ॰ ૪૫૨ સુત્તનિપાતે] ઉત્તમમાહુ સન્તો, ધમ્મં ભણે નાધમ્મં તં દુતિયં;
પિયં ભણે નાપ્પિયં તં તતિયં, સચ્ચં ભણે નાલિકં તં ચતુત્થં.
ચત્તારિમાનિ ચ વચીસુચરિતાનિ ઇદં વાચાકમ્માધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં મનોકમ્માધિટ્ઠાનં?

મનેન કુસલં કમ્મં, મનસા સંવુતો ભવે;
મનોદુચ્ચરિતં હિત્વા, મનસા સુચરિતં ચરે.

તીણિમાનિ મનોસુચરિતાનિ, અનભિજ્ઝા, અબ્યાપાદો, સમ્માદિટ્ઠિ, ઇદં મનોકમ્માધિટ્ઠાનં. ઇમાનિ અસાધારણાનિ સુત્તાનિ.

તત્થ કતમાનિ સાધારણાનિ સુત્તાનિ?

વાચાનુરક્ખી મનસા સુસંવુતો, કાયેન ચ નાકુસલં કયિરા [અકુસલં ન કયિરા (પી॰ ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૮૧];
એતે તયો કમ્મપથે વિસોધયે, આરાધયે મગ્ગમિસિપ્પવેદિતં.

તિસ્સો ઇમા, ભિક્ખવે, પારિસુદ્ધિયો – કાયકમ્મપારિસુદ્ધિ, વાચાકમ્મપારિસુદ્ધિ, મનોકમ્મપારિસુદ્ધિ.

તત્થ કતમા કાયકમ્મપારિસુદ્ધિ? પાણાતિપાતા વેરમણી, અદિન્નાદાના વેરમણી, કામેસુમિચ્છાચારા વેરમણી. તત્થ કતમા વચીકમ્મપારિસુદ્ધિ? મુસાવાદા વેરમણી...પે॰... સમ્ફપ્પલાપા વેરમણી. તત્થ કતમા મનોકમ્મપારિસુદ્ધિ? અનભિજ્ઝા અબ્યાપાદો સમ્માદિટ્ઠિ. ઇદં સાધારણસુત્તં.

ઇતિ સાધારણાનિ ચ સુત્તાનિ અસાધારણાનિ ચ સુત્તાનિ પટિવિજ્ઝિતબ્બાનિ. પટિવિજ્ઝિત્વા વાચાય કાયેન ચ સુત્તસ્સ અત્થો નિદ્દિસિતબ્બો.

૩૮. તત્થ કતમં સદ્ધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં?

યસ્સ સદ્ધા [સં॰ નિ॰ ૧.૨૬૦; થેરગા॰ ૫૦૭ અટ્ઠકનિપાતે ચ પસ્સિતબ્બં] તથાગતે, અચલા સુપ્પતિટ્ઠિતા;
સીલઞ્ચ યસ્સ કલ્યાણં, અરિયકન્તં પસંસિતં.

સઙ્ઘે પસાદો યસ્સત્થિ, ઉજુભૂતઞ્ચ દસ્સનં;
અદલિદ્દોતિ તં આહુ, અમોઘં તસ્સ જીવિતં.

સદ્ધા વે નન્દિકા આરાધિકો, નો તસ્સ સદ્ધોતિ;
સબ્બં સિયાતિ ભગવન્તં, તથારૂપો ધમ્મસમ્પસાદો.

ઇદં સદ્ધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં વીરિયાધિટ્ઠાનં?

આરમ્ભથ [આરભથ (પી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫] નિક્કમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને;
ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો.

ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, સમ્મપ્પધાના, ઇદં વીરિયાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં સતિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં?

સતીમતો સદા ભદ્દં, ભદ્દમત્થુ સતીમતો;
સતીમતો સદા [સુવે (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૮)] સેય્યો, સતીમા સુખમેધતિ.

ચત્તારો સતિપટ્ઠાના વિત્થારેન કાતબ્બા, ઇદં સતિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં સમાધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં?

આકઙ્ખતો તે નરદમ્મસારથિ, દેવા મનુસ્સા મનસા વિચિન્તિતં;
સબ્બેન જઞ્ઞા કસિણાપિ પાણિનો, સન્તં સમાધિં અરણં નિસેવતો.

તયોમે , ભિક્ખવે, સમાધી – સવિતક્કો સવિચારો, અવિતક્કો વિચારમત્તો, અવિતક્કો અવિચારો. ઇદં સમાધિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં પઞ્ઞિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં?

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિન્તિ વિત્થારેન.

તિસ્સો ઇમા, ભિક્ખવે, પઞ્ઞા – સુતમયી, ચિન્તામયી, ભાવનામયી, ઇદં પઞ્ઞિન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં સુત્તં, ઇમાનિ ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનાનિ અસાધારણાનિ સુત્તાનિ.

૩૯. તત્થ કતમાનિ સાધારણાનિ ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનાનિ સુત્તાનિ?

અવીતરાગો [અ॰ નિ॰ ૬.૫૪] કામેસુ, યસ્સ પઞ્ચિન્દ્રિયા મુદૂ;
સદ્ધા સતિ ચ વીરિયં, સમથો ચ વિપસ્સના;
તાદિસં ભિક્ખુમાસજ્જ, પુબ્બેવ ઉપહઞ્ઞતિ.

પઞ્ચિમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ. સદ્ધિન્દ્રિયાદિઇન્દ્રિયં દટ્ઠબ્બં. તીસુ અવેચ્ચપ્પસાદે વિત્થારેન સુત્તં કાતબ્બં. ઇમાનિ સાધારણાનિ ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનાનિ સુત્તાનિ. યં યસ્સ સમ્બન્ધં કુસલસ્સ વા અકુસલસ્સ વા તેન તેન અધિટ્ઠાનેન તં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં, નત્થઞ્ઞો ધમ્મો નિદ્દિસિતબ્બો. તત્થ સાધારણં કુસલં નાપિ કુસલં અકુસલં યથા સાધારણાનિ ચ કુસલમૂલાનિ સાધારણાનિ ચ અકુસલમૂલાનિ ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં પજહતિ...પે॰... ચત્તારો સમ્મપ્પધાના કુસલં અકુસલઞ્ચ.

તત્થિમા ઉદ્દાનગાથા

વિતક્કો હિ મમત્થિકો [પમત્થિકો (પી॰)], દદં પિયો નરો ઇતિ;
યો પાણમતિપાતેતિ, તીણિ તસ્સ બાલલક્ખણં.

સતઞ્ચેવ સહસ્સાનં, યે ચ સમણબ્રાહ્મણા;
છન્દા દોસા ભયા મોહા, ચતૂહિ અગતીહિ ચ.

અસુભાનુપસ્સિં વિહરન્તં, નિમિત્તેસુ અસુભા ચ;
એકમ્પિ ચે પિયં પાણં, મિત્તા સચે સુભાસિતા.

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, અનુઞ્ઞા તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ;
કુસલાકુસલમૂલાનિ ચ, તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવં.

કાયેન કુસલં કરે, તીણિ સુચરિતાનિ ચ;
સુભાસિતં ઉત્તમમાહુ, સન્તો વચીસુચરિતાનિ ચ.

કાયેન ચ કુસલં કયિરા, મનોદુચ્ચરિતાનિ ચ;
કાયાનુરક્ખી ચ સદા, તિસ્સો ચ પારિસુદ્ધિયો.

યસ્સ સદ્ધા તથાગતે, સમુપ્પાદે ચ દેસિતો;
આરમ્ભથ નિક્કમથ, યા ચ સમ્મપ્પધાનતા.

સતીમતો સદા ભદ્દં, સતિપટ્ઠાનભાવના;
આકઙ્ખતો ચ અનઞ્ઞાણં, યે ચ તીણિ સમાધયો.

પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, તિસ્સો પઞ્ઞા પકાસિતા;
અવીતરાગો કામેસુ, તથેવ પઞ્ચિન્દ્રિયા.

ઇતિ થેરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ

જમ્બુવનવાસિનો પેટકોપદેસે

તતિયભૂમિ સુત્તાધિટ્ઠાનં નામ.

૪. સુત્તવિચયચતુત્થભૂમિ

૪૦. તત્થ કતમો સુત્તવિચયો?

તત્થ કુસલેહિ ધમ્મેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ પુબ્બાપરસો સાધુકં ઉપપરિક્ખિયતિ. કિંનુ ખો ઇદં સુત્તં આરભિ... પે॰... તેહિ સુત્તેહિ સહ અધિસન્નટ્ઠેહિ યુજ્જતિ ઉદાહુ ન યુજ્જતીતિ?

યથા ભગવા કિલેસે આદિમ્હિ તત્થ દેસેતિ. કિં દેસિતં? તેસં કિલેસાનં પહાનં ઉદાહુ નો દેસિતન્તિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં. યદિ ન દેસિતં ભગવતિ તેસં કિલેસાનં પહાનં કુસલા ધમ્મા પરિયેસિતબ્બા યત્થ તે અકુસલા પહાનં ગચ્છન્તિ. સચે સમન્નેહમાનો ન લભતિ. તત્થ અકુસલા ધમ્મા અપકડ્ઢિતબ્બા વીમંસિતબ્બા, સંકિલેસભાગિયસુત્તં, યદિ કિલેસા અપકડ્ઢિયન્તા. યે વા ન દેન્તિ તત્થ ઉપપરિક્ખિતબ્બા અરિયમગ્ગધમ્મા તાસુ ભૂમીસુ કિલેસા પહાનં ગચ્છન્તિ, ઉદાહુ ન ગચ્છન્તીતિ. યત્તકા પન કિલેસા દેસિતા. ન તત્તકા અરિયધમ્મા દેસિતા. યત્થ કિલેસા પહાનં ગચ્છન્તિ, તત્થ યે કિલેસા અરિયધમ્માનં પટિપક્ખેન ન યુજ્જન્તિ, તે અપકડ્ઢિતબ્બા, સચે અપકડ્ઢિયન્તા યોજનં દેતિ. તત્થ એવં વીમંસિતબ્બં. દ્વે તીણિ વા તદુત્તરિ વા કિલેસા એકેન અરિયમગ્ગેન પહાનં ગચ્છન્તીતિ. સચે એવં વીમંસિયન્તા યોજનં દેતિ, તત્થ ઉપપરિક્ખિતબ્બં. પરમ્પરાય વા પિટકસમ્પદાનેન વા સુત્તસ્સ અત્થો ચ નત્થો ચ. યં વા ન સક્કા સુત્તં નિદ્દિસિતું નેવ સુત્તં વિચિકિચ્છિતબ્બં. એવં યથા આદિમ્હિ કુસલા ધમ્મા હોન્તિ. યે કિલેસા તે પહીનેય્યાતિ. તે ઉપપરિક્ખિતબ્બા. પુરો વા કુસલો પટિપક્ખેન વા પુરો દેસના, અનૂના અનધિકા ઉગ્ગહેતબ્બા. યથા પઠમો ઉત્તિલો યેસમિદાનિ કિલેસાનં યે અરિયધમ્મા દેસિતા ઇમે કિલેસા ઇમેહિ અરિયધમ્મેહિ પહીયન્તિ, ઉદાહુ નપ્પહીયન્તીતિ વિચિનિતબ્બા. યદિ ઉપપરિક્ખિયમાના યુજ્જન્તિ, ગહેતબ્બા. અથ ન યુજ્જન્તિ, યે કિલેસા અપટિપક્ખા હોન્તિ, તે કિલેસા અપરિપક્ખિતબ્બા. યે ચ અરિયધમ્મા પટિપક્ખા હોન્તિ, તે અરિયધમ્મા અપકડ્ઢિતબ્બા . ન હિ અરિયધમ્મા અનાગામિકિલેસપ્પહાનં ગચ્છન્તિ, નાપિ અરિયધમ્મા સબ્બકિલેસાનં પહાનાય સંવત્તન્તિ. યથા કુસલા મેત્તા અકુસલો રાગો ન તુ કુસલા મેત્તાતિ કારેત્વા અકુસલસ્સ રાગસ્સ પહાનાય સમ્ભવતિ બ્યાપાદો મેત્તાય પહાનં ગચ્છતિ. તસ્મા ઉભો કિલેસા ઉપપરિક્ખિતબ્બા. યો યો ચ ધમ્મો ઉપદિસિયતિ કુસલો વા અકુસલો વા સો અપકડ્ઢિતબ્બો. સચે તે યુજ્જન્તિ અપકડ્ઢિયમાનો નત્થિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં. દ્વે વા કિલેસા એકેન અરિયધમ્મેન પહીનેય્યાતિ દ્વીહિ વા અરિયધમ્મેહિ એકો વા કિલેસો પહીયતીતિ.

અથ વા એવમ્પિ ઉપપરિક્ખિયમાનં યુજ્જતિ, તત્થ વીમંસિતબ્બં વા યથા યુજ્જતિ તત્થ વીમંસિતબ્બં વા, યથા નનુ સક્કા સુત્તં નિદ્દિસિતું, ન હિ સુત્તે વિચિકિચ્છિતબ્બં. કિલેસો મં અરિયધમ્મેસુ દેસિતેસુ ઉભયતો ઉપપરિક્ખિતબ્બં. કિર યે વા ઇમે કિલેસા દેસિતા યે ચ અરિયધમ્મા દેસિતા ગાથાય વા બ્યાકરણેન વા, કિં નુ ખો ઇમે કિલેસા ઇમેહિ અરિયધમ્મેહિ પહીયન્તિ, ઉદાહુ નપ્પહીયન્તિ? ઇમે વા અરિયધમ્મા ઇમેસં કિલેસાનં પહાનાય સંવત્તન્તીતિ. કિઞ્ચાપિ કુસલેહિ ધમ્મેહિ અકુસલા ધમ્મા પહાનં ગચ્છન્તિ. ન તુ સબ્બેહિ અરિયધમ્મેહિ સબ્બાકુસલા પહાનં ગચ્છન્તિ. યથા મેત્તા કુસલો અકુસલો ચ રાગો ન તુ કુસલા મેત્તા અકુસલો રાગોતિ કારેત્વા મેત્તાય રાગો પહાનં, બ્યાપાદો મેત્તાય પહાનં ગચ્છન્તિ. એવં કિલેસોતિ કારેત્વા સુત્તેન પહાનં ગચ્છતિ. ન સુત્તો ધમ્મોતિ કારેત્વા સબ્બં કિલેસસ્સ પહાનાય સંવત્તતિ. યં તુ સુત્તસ્સ અરિયધમ્મો સંકિલેસપટિપક્ખો, સો તેન પહાનં ગચ્છતીતિ.

૪૧. તત્થ કુસલે દેસિતે સુત્તે બ્યાકરણે વા સંકિલેસા ન યુજ્જન્તિ અરિયધમ્મા વા, તે મહાપદેસે નિદ્દિસિતબ્બાવયવેન અપકડ્ઢિતબ્બા . તત્થ કિલેસેહિ ચ દેસિતેહિ અરિયધમ્મેસુ ચ યદિપિ તેન અરિયધમ્મેન તે કિલેસા પહાનં ગચ્છન્તિ. તત્થપિ ઉત્તરિ ઉપપરિક્ખિતબ્બં. કેન કારણેન એતે કિલેસા પજહિતબ્બા, કેન કારણેન અરિયધમ્મા દેસિતાતિ? યેન યેન વા આકારેન અરિયધમ્મા દેસિતા, તેન તેન પકારેન અયં કિલેસો ઠિતો. અત્થિ હિ એકો કિલેસો, તેન વા અરિયધમ્મા ન અઞ્ઞથા અઞ્ઞથા પહાતબ્બો, યથા દિટ્ઠિ રાગો અવિજ્જા ચ દસ્સનેન પહાતબ્બા. સા ચે એવઞ્ચ અવિજ્જા ભાવનાય ભૂમિ વા ધમ્મા ભાવનાય પહાતબ્બા. સાયેવ ઉદ્ધંભાગિયં અસઙ્ખતદસ્સનાય વિમુત્તિયા અનિમિત્તેન ચેતોસમાધિના અમનસિકારેન પહીયતિ. એવં સાત્થં સબ્યઞ્જનં ઉપપરિક્ખિતબ્બં. યે દસ્સનેન પહાતબ્બા કિલેસા દસ્સનાકારેન અરિયધમ્મો દેસિતો, ભાવનાય પહાતબ્બા ભાવનાકારેન અરિયધમ્મો દેસિતો, પતિસેવના પહાતબ્બા પતિસેવનાકારેન અરિયધમ્મો દેસિતો, એવં વિનોદનપહાતબ્બા યાવ સત્ત આસવા કાતબ્બા, યાવઞ્ઞથા. અઞ્ઞથા હેસ ધમ્મો પહાતબ્બો અઞ્ઞેનાકારેન અરિયધમ્મો દેસિતો, સો અરિયધમ્મો અઞ્ઞથા પરિયેસિતબ્બો. યદિ અયં ધમ્મો પરિયેસતો યો ચ દેસેતિ યેન યેનાકારેન, સો અરિયધમ્મો પરિયેસિતબ્બો, તેનાકારેન કિલેસો પહીયતિ. સો તત્થ ઉપપરિક્ખિતબ્બો. અથ ન યુજ્જતિ યદિ હિ તેન સુત્તેન વિહિતં સુત્તં વીમંસિતબ્બં. યથા યુજ્જતિ, તથા ગહેતબ્બં. યથા ન યુજ્જતિ, તથા ન ગહેતબ્બં, અદ્ધા એતં ભગવતા ન ભાસિતં, આયસ્મતા વા દુગ્ગહિતં, યથા મહાપદેસે નિદ્દિસિતબ્બં, ભગવતા યથાભૂતં દેસિતં, યો ચ ધમ્મો દેસિતો કુસલો ચ અકુસલો ચ તસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયો પરિયેસિતબ્બો. ન હિ પચ્ચયા વિના ધમ્મો અપ્પચ્ચયો ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ કો આકારો પરિયેસનાય?

તત્થ તથારૂપં સહેતુ સપ્પચ્ચયં સોયં ધમ્મો વુત્તોતિ ઇદં વીમંસિતબ્બં. સો ચ પચ્ચયો તિવિધો – મુદુ મજ્ઝો અધિમત્તો. તત્થ મુદુમ્હિ પચ્ચયે મુદુધમ્મો ગહેતબ્બો, એવં સત્યેસ પચ્ચયો દુવિધો પરંપરાપચ્ચયો ચ સમનન્તરપચ્ચયો ચ. સો પચ્ચયો મુદુતેન બ્યાધિમત્તં પરિયેસિતબ્બં. કિં કારણં? અઞ્ઞતરોપિ પચ્ચયો અઞ્ઞેહિ પચ્ચયેહિ પરિયત્તિં વા પારિપૂરિં વા ગચ્છતિ . તત્થ યો ધમ્મો દેસિતો, તસ્સ ધમ્મસ્સ એતેન વા કારણેન વા હેતુ પરિયેસિતબ્બો. યથા પચ્ચયો હેતુના પચ્ચયેન ચ, સો તસ્સ ધમ્મસ્સ નિસ્સન્દો પરિયેસિતબ્બો. યથા નિદ્દિટ્ઠો અધિટ્ઠાને પધાનં પરિયેસતિ, સો પચ્ચયો પરિયેસિતબ્બો. ન હિ મુદુસ્સ ધમ્મસ્સ અધિમત્તો નિસ્સન્દો અધિમત્તસ્સ વા નિસ્સન્દસ્સ મુદુધમ્મો, અથ મુદુસ્સ મુદુ મજ્ઝાય મજ્ઝો અધિમત્તસ્સ અધિમત્તો યુજ્જતિ, તં ગહેતબ્બં, અથ ન યુજ્જતિ ન ગહેતબ્બં. યઞ્ચ ભગવા આરભતિ ધમ્મં દેસેતું, તંયેવ ધમ્મં મજ્ઝન્તપરિયોસાનં દેસેતિ, યથા સુત્તાધિટ્ઠાને ધમ્મા આદિમ્હિ નિદ્દિસતિ, તંયેવ બહુ તસ્સ સુત્તસ્સ પરિયોસાનં. તસ્સ હિ ધમ્મસ્સ વસેન તં સુત્તં હોતિ ગાથા વા બ્યાકરણં ખુદ્દકં મહન્તં વા, યથા પન દુવિધા અનુરૂપન્તિ વા થપના ચ દેસનાથપના. રૂપન્તિપિ ધમ્મસ્સ પરિયેસિતબ્બા. યથા ચ ભગવતા પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં સંવરણં દેસિતં તણ્હાય નિગ્ગહણત્થં ઇચ્છાવ હોતિ. દેસેતિ યથા ગોપાલકોપમે સુત્તે અઞ્ઞેહિપિ સુત્તેહિ ભગવા ભાસતિ ઇચ્છાવ હોતિ મજ્ઝિમનિકાયે વિતક્કો અયં ભગવતો દેસનાનુરૂપન્તિ ઇતિ સો ધમ્મો અઞ્ઞેસુપિ વેય્યાકરણેસુ પરિયેસિતબ્બો. ન હિ એકં હિ સુત્તે દટ્ઠબ્બો. યુજ્જનં તં ગહેતબ્બં.

૪૨. તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતં? યં કિઞ્ચિ સુત્તં ભગવતા ન ભાસિતં તઞ્ચ સુત્તેસુયેવ ન્દિસ્સતિ, એવમેતં ધારેતબ્બં. યથા અસુકેન ભાસિતન્તિ, તં સુત્તં વીમંસિતબ્બં. કિં નુ ખો ઇમં સુત્તં અનુઞ્ઞાતં ખમં ભગવતો ઉદાહુ નાનુઞ્ઞાતં ખમં, કિઞ્ચિ રૂપઞ્ચ સુત્તં ભગવતો અનુઞ્ઞાતં ખમં કિઞ્ચિ રૂપઞ્ચ નાનુઞ્ઞાતં ખમં? યં સબ્બસો અનોતારેત્વા દસબલો ગોચરં દેસેતિ, તં સબ્બં સુત્તં ભગવતો નાનુઞ્ઞાતં ખમં. અત્થિપિ સો સાવકો દસબલાનં

ગોચરં જાનાતિ ઓધિસો અનોધિસો, તં પન બલં સબ્બસો ન જાનાતિ અઞ્ઞથા નામ સવનેન, યથા આયસ્મતા સારિપુત્તેન યેન બ્રાહ્મણો ઓવદિતો, તસ્સ આયસ્મતો નત્થિ ઇન્દ્રિયબલવેમત્તઞાણં, તેન પુગ્ગલપરો [પુગ્ગલો પરોપરઞ્ચ (પી॰)] પરઞ્ચ તં અજાનન્તો સતિ ઉત્તરિકરણીયે ઉપ્પાદિતો, સો ભગવતા અપસાદિતો. યથાવ આયસ્મા મહાકસ્સપો ભાગિનેય્યં ઓવદતિ અનન્તરિયસમન્નાગતો ઇદ્ધિપાટિહીરેન અઙ્ગુલિયો અદીપેત્વા યં સબ્બેસં ધમ્માનં કમ્મસમાદાનાનં હેતુસો ઠાનસો યથાભૂતં ઞાણં, તસ્સ આયસ્મતો સંવિજ્જતે, તેન નં ઓવદતિ, તં ભગવા કરોતિ.

> ‘‘સચેપિ દસ પજ્જોતે, ધારયિસ્સસિ કસ્સપ;
> નેવ દક્ખતિ રૂપાનિ, ચક્ખુ તસ્સ ન વિજ્જતી’’તિ.

અપિ ચ ખો યથા દૂતો રાજવચનેન સત્તમનુસાસતિ, એવં સેસાનુગો અઞ્ઞાતકં ઘોસં પરેસં દેસેતિ. અનુઞ્ઞાતખમસુત્તં ગહેતબ્બં. અનનુઞ્ઞાતખમં ન ગહેતબ્બં.

તત્થ કતમો સુત્તસઙ્કરો? પઞ્ચવિધં સુત્તં, સંકિલેસભાગિયં વાસનાભાગિયં દસ્સનભાગિયં ભાવનાભાગિયં અસેક્ખભાગિયં. અઞ્ઞં આરાધેય્ય અઞ્ઞં દેસેતિ અઞ્ઞસ્સ ચ સુત્તસ્સ અત્થં અઞ્ઞમ્હિ સુત્તે નિદ્દિસતિ. સુત્તસ્સ વા હિ અનેકાકારં અત્થં નિદ્દિસતિ. અરિયધમ્મસાધને અત્થં વિવરતિ. વાસનાભાગિયસ્સ અત્થં દસ્સનભાગિયેસુ નિદ્દિસતિ. ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં અત્થં ઉદ્ધંભાગિયેસુ નિદ્દિસતિ. મુદુમજ્ઝાનં ઇન્દ્રિયાનં અધિમત્તેસુ સુત્તેસુ નિદ્દિસતિ. ઇતિ અયં સુત્તં સમ્ભેદં હેતુના ચ નિસ્સન્દેન ચ ફલેન ચ નિદ્દેસેન ચ મુદુમજ્ઝાધિમત્તતાયપિ ચ અત્થેન ચ બ્યઞ્જનેન ચ યો સમ્ભેદો, અયં વુચ્ચતિ સુત્તસઙ્કરો. યો અસમ્ભેદો, અયં વુચ્ચતિ સુત્તવિચયો.

તત્થાયં ઉદ્દાનગાથા

> પુરિમાનં અક્ખણ્ડં, યથાભૂતસ્સ પચ્ચયો;
> નિસ્સન્દો વાસનાસદ્ધિં, અનુઞ્ઞા સુત્તસઙ્કરો.

થેરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ

સુત્તવિચયો નામ ચતુત્થભૂમિ.

૫. પઞ્ચમભૂમિ

૪૩. તત્થ કતમો હારવિભઙ્ગો? યત્થ સોળસ હારા અક્ખરસો ભેદં ગચ્છન્તિ. તત્થ આદિમ્હિ દેસનાહારો. તત્થ અયં ગાથા કુસલા વા અકુસલા વા સચ્ચાનિ વા સચ્ચેકદેસો વા. કિં દેસિતન્તિ? સુત્તે વીમંસા દેસનાહારો. યથા અરિયસચ્ચાનિ નિક્ખેપો ચત્તારિ સચ્ચાનિ સાધારણાનિ અસાધારણાનિ ચ. યાનિ ચ અટ્ઠારસ પદાનિ દુક્ખતો સત્ત પદાનિ સઙ્ખેપેન કાયિકેન ચેતસિકેન દુક્ખેન, અપ્પિયસમ્પયોગેન પિયવિપ્પયોગેન ચ તીહિ ચ સઙ્ખતાહિ. તત્થ તીણિ સઙ્ખતલક્ખણાનિ તિસ્સો દુક્ખતા ઉપ્પાદો સઙ્ખતલક્ખણં, સઙ્ખારદુક્ખતાય દુક્ખતા ચ સઙ્ખતલક્ખણં, વિપરિણામદુક્ખતાય દુક્ખતાતિ અઞ્ઞથત્થં ચ સઙ્ખતલક્ખણં, દુક્ખદુક્ખતાય ચ દુક્ખતા, ઇમેસં તિણ્ણં સઙ્ખતલક્ખણાનં તીસુ વેદનાભૂમીસુ અદુક્ખમસુખા વેદના ઉપ્પાદો સઙ્ખતલક્ખણં, સઙ્ખારદુક્ખતાય ચ દુક્ખતા તયો સઙ્ખતલક્ખણં, સુખા વેદનાય ચ વિપરિણામદુક્ખતાય ચ દુક્ખતાતિ અઞ્ઞથત્તં સઙ્ખતલક્ખણં, દુક્ખાવેદના દુક્ખદુક્ખતા ચ દુક્ખતા ઇમમ્હિ ઇમેસુ નવપદેસુ પઠમકેસુ સત્તસુ પદેસુ સોળસસુ પદેસુ દુક્ખા પરિયેસિતબ્બા, એકાદસ દુક્ખતાય ચ લક્ખણં નિદ્દેસે નિદ્દિટ્ઠં. પાતુભાવલક્ખણા જાતિયા ચ પાતુભાવચુતિલક્ખણો ચુતોતિ વિત્થારેન પન્નરસપદાનિ કત્તબ્બાનિ, એવં સાધારણાનિ અસાધારણાનિ ચ સત્તસુ દસસુ પદેસુ સઞ્ઞાસ તિવિધે ચ સાસનપ્પટ્ઠાને અટ્ઠારસવિધેસુ ચ સુત્તાધિટ્ઠાનેસુ દસવિધેસુ ચ સુત્તવિધેય્યેસુ સોળસવિધેસુ ચ હારેસુ એકવીસતિવિધાય ચ પવિચયવીમંસાયાતિ ઇદં દેસિતં. યથાભૂતઞ્ચ દેસિતન્તિ, અયં વુચ્ચતિ દેસનાહારો.

૪૪. તત્થ કતમો વિચયો હારો?

> પદં પઞ્હા ચ પુચ્છા ચ, કિં પુબ્બં કિઞ્ચ પચ્છિમં;
> અનુગીતિ સા ચ વિચયો, હારો વિચયોતિ નિદ્દિટ્ઠો.

પદન્તિ પઠમં પદં. તસ્સ કો અત્થો? યં ભગવા પુટ્ઠો આયસ્મતા અજિતેન તં ગહેતબ્બં, કતિપદાનિ પુટ્ઠાનિ યથાકિં કેનસ્સુ નિવુતો લોકોતિ ગાથા, ઇમાનિ કતિપદાનિ ચત્તારિ ઇતિ વિસજ્જનાય પુચ્છા. યત્તકેહિ પદેહિ ભગવતા વિસજ્જિતાનિ પદાનિ ઇતિ પુચ્છાય ચ યા પદાનં સઙ્ઘાસના, ઇદં વુચ્ચતિ પદન્તિ.

પઞ્હાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ. કતિ પઞ્હા? એકો વા દ્વે વા તદુત્તરિ વા ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ એકો પઞ્હો, અત્થાનુપરિવત્તિ બ્યઞ્જનં હોતિ, સમ્બહુલાનિપિ પદાનિ એકમેવત્થં પુચ્છતિ. ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ અનુપરિવત્તીનિ તં બ્યઞ્જનેન એકો પઞ્હોવ હોતિ. કેનસ્સુ નિવુતો લોકોતિ લોકં સન્ધાય પુચ્છતિ, કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસીતિ તંયેવ પુચ્છતિ. કિંસુ તસ્સ મહબ્ભયન્તિ તંયેવ પુચ્છતિ. એવં અત્થાનુપરિવત્તિ બ્યઞ્જનં એકો પઞ્હો હોતિ, સો પઞ્હો ચતુબ્બિધો એકંસબ્યાકરણીયો વિભજ્જબ્યાકરણીયો પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયો ઠપનિયોતિ. તત્થ ચક્ખુ અનિચ્ચન્તિ એકંસબ્યાકરણીયો, યં અનિચ્ચં તં દુક્ખન્તિ વિભજ્જબ્યાકરણીયો, સિયા અનિચ્ચં ન ચક્ખુ, યાનિપિ આયતનાનિ ચ ન ચક્ખુ, તાનિપિ અનિચ્ચન્તિ ન ચક્ખુયેવ, અયં વિભજ્જબ્યાકરણીયો, યં ચક્ખુ તં ચક્ખુન્દ્રિયં નેતિ પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયો, તં ચક્ખુ તથાગતોતિ ઠપનિયો. અઞ્ઞત્ર ચક્ખુનાતિ ઠપનિયો પઞ્હો. ઇદં પઞ્હં ભગવા કિં પુચ્છિતો, લોકસ્સ સંકિલેસો પુચ્છિતો. કિં કારણં? તિવિધો હિ સંકિલેસો તણ્હાસંકિલેસો ચ દિટ્ઠિસંકિલેસો ચ દુચ્ચરિતસંકિલેસો ચ. તત્થ અવિજ્જાય નિવુતોતિ અવિજ્જં દસ્સેતિ, જપ્પાતિ તણ્હં દસ્સેતિ, મહબ્ભયન્તિ અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકં દસ્સેતિ, સોતં નામ

સુખવેદનીયસ્સ કમ્મસ્સ દુક્ખવેદનીયો વિપાકો ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતીતિ ભગવા વિસજ્જેતિ, ચતૂહિ યો પદેહિ અવિજ્જાય નિવુતો લોકોતિ...પે॰... એવં વુચ્ચતિ.

૪૫. તદુત્તરિ પટિપુચ્છતિ, સવન્તિ સબ્બધિ સોતાતિ ગાથા, ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છતિ તં ભગવા દ્વીહિ પદેહિ વિસજ્જેતિ.

યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, સતિ તેસં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે.

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ દ્વીહિ પદેહિ વિસજ્જેતિ. ઇદં પદન્તિ પુચ્છિતો, તસ્સ સંકિલિટ્ઠસ્સ લોકસ્સ વોદાનં પુચ્છિતો, સોતાનિ છ તણ્હાકાયા બહુલાધિવચનેન નિદ્દિટ્ઠા ભવન્તિ સબ્બેહિ આયતનેહિ. તાનિ સોતાનિ કેન નિવારિયન્તીતિ પરિયુટ્ઠાનપહાનં પુચ્છતિ, કેન સોતા પિધીયરેતિ અનુસયસમુગ્ઘાતં પુચ્છતિ. તત્થ ભગવા છસુ દ્વારેસુ સતિયા દેસેતિ, યો હિ સમ્પજાનો વિહરતિ સતિદોવારિકે ચ તસ્સ ઇન્દ્રિયાનિ ગુત્તાનિ સમ્ભવન્તિ. તત્થ ગુત્તેસુ ઇન્દ્રિયેસુ યા યા વિપસ્સના, સા સા તેસં તેસં સોતાનં તસ્સા ચ અવિજ્જાય યો લોકો નિવુતો અચ્ચન્તપહાનાય સંવત્તતિ. એવં સોતાનિ પિહિતાનિપિ ભવન્તિ તતો ઉત્તરિ પુચ્છતિ.

પઞ્ઞા ચ સતિ ચ નામરૂપસ્સ ખો તસ્સ ભગવન્તં પુટ્ઠમાગમ્મ કત્થેતં ઉપસમ્મતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ ભગવા એકેન પદેન વિસજ્જેતિ.

યમેતં પઞ્હં અપુચ્છિ [પુચ્છસે પઞ્હં (પી॰ ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૩], અજિત તં વદામિ તે...પે॰...;
વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન, એત્થેતં ઉપસમ્મતિ.

ઇમિના પઞ્હેન કિં પુચ્છતિ? અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું પુચ્છતિ, તં ભગવા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા વિસજ્જેતિ. તત્થ પઠમેન પઞ્હેન સંકિલેસં પુચ્છતિ. દુતિયેન પઞ્હેન વોદાનં પુચ્છતિ. તતિયેન પઞ્હેન સોપાદિસેસનિબ્બાનધાતું પુચ્છતિ. ચતુત્થેન પઞ્હેન અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું પટિપુચ્છતિ તતો ઉત્તરિ પટિપુચ્છતિ.

યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે, યે ચ સેખા [સેક્ખા (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૪] પુથૂ ઇધ;
તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહિ મારિસ.

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છતિ. કતિ ચ પન તે પઞ્હે સઙ્ખાતધમ્મા ચ અરહન્તા સેક્ખા ચ? કિં પુબ્બં કિઞ્ચ પચ્છિમન્તિ અયમત્થો. તત્થ કતરં પઠમં પુચ્છતિ, કતરં પચ્છા? અરહન્તં પઠમં પુચ્છતિ. સેક્ખધમ્મે તત્થ કેન પદેન સઙ્ખાતધમ્માતિ અરહન્તો ગહિતા, પુથૂતિ સેક્ખા ગહિતા. તેસં મે નિપકોતિ સાધારણં પદં ભગવન્તં પુચ્છતિ. તસ્સ સાધારણાનિ ચ અસાધારણાનિ ચ પઞ્હેસુ પુચ્છિતબ્બાનિ. તં ભગવા વિસજ્જેતિ. ન તથા પુટ્ઠં, પઠમં પુટ્ઠં, તં પચ્છા વિસજ્જેતિ. યં પચ્છા પુચ્છિતં પઠમં વિસજ્જેતિ. કિઞ્ચ ઇદં પુચ્છિતં વિસુદ્ધાનં વિસુજ્ઝન્તાનઞ્ચ કા ઇરિયાતિ ઇદં પુચ્છિ, તં કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્ય. મનસાનાવિલો સિયાતિ પરિયુટ્ઠાનાનિ વિતક્કેન ચ ભગવા નિવારેતિ, દ્વે પન વિતક્કઅનાવિલતાય પરિયુટ્ઠાનં, યથા નીવરણેસુ નિદ્દિટ્ઠં. કુસલા સબ્બધમ્મેસૂતિ અરહન્તં વિસજ્જેતિ.

કેનસ્સુ તરતિ ઓઘન્તિ ગાથા, ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ. ચત્તારોયેવ પઞ્હા. કિં કારણં, ન હિ એત્થ અત્થાનુપરિવત્તિ બ્યઞ્જનં [યથાનુપરિવત્થિવજ્જં (પી॰ ક॰)] યથા પઠમં અજિતપઞ્હેસુ, તસ્સ ન એકંસેન બહૂનિ વિસજ્જનાનિ, બહુકા પઞ્હા, એકોવ ન ચાપિ, સબ્બે પુચ્છતિ, પુબ્બે વિસજ્જિતો, યથા ચતુત્થો અજિતોપઞ્હે, યં એત્થ યથાભૂતં પરિયેસનાપદબન્ધેન વિસજ્જનાયો એવં યથાભૂતં પરિયેસતિ. યો પુન એત્થ યં એવં પુચ્છતિ તત્થ અયમાકારો પુચ્છનાયં અન્તોજટા બહિજટાતિ ગાથા [સં॰ નિ॰ ૧.૨૯] પુચ્છિતવિસજ્જનાય મગ્ગિતબ્બા. કથં વિસજ્જિતાતિ ભગવાતિ વિસજ્જેતિ? સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞોતિ ગાથા. તત્થ ચિત્તભાવનાય સમથા, પઞ્ઞાભાવનાય વિપસ્સના. તત્થ એવં અનુમીયતિ, યે ધમ્મા સમથેન ચ વિપસ્સનાય ચ પહીયન્તિ, તે ઇમે અન્તોજટા બહિજટા. તત્થ વિસજ્જનં સમથેન રાગો પહીયતિ, વિપસ્સનાય અવિજ્જા. અજ્ઝત્તવત્થુકો રાગો અન્તોજટા, બાહિરવત્થુકો રાગો બહિજટા. અજ્ઝત્તવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ, અયં અન્તોજટા. એકસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ ચ બાહિરવત્થુકાનિ બહિજટા, યા હિ અજ્ઝત્તવત્થુકા યા દિટ્ઠિભાગિયેન ભવિસ્સતિ, અયં જટા. તથા સંખિત્તેન યા કાચિ અજ્ઝત્તવત્થુકા તણ્હા ચ દિટ્ઠિ ચ, અયં અન્તોજટા. યા કાચિ બાહિરવત્થુકા તણ્હા ચ દિટ્ઠિ ચ, અયં બહિજટા.

યથા દેવતા ભગવન્તં પુચ્છતિ ''ચતુચક્કં નવદ્વાર''ન્તિ ગાથા [સંયુત્તનિકાયે]. તત્થ ભગવા વિસજ્જેતિ ''છેત્વા નદ્ધિં વરત્તં ચા''તિ ગાથા, ઇદં ભગવા દુક્ખનિરોધગામિનિં પટિપદં વિસજ્જેતિ. ઇમાય વિસજ્જનાય ભગવા અનુમીયતિ કિલેસે એત્થ પુરિમાય ગાથાય નિદ્દિસિતબ્બેન. તં હિ ચતુચક્કન્તિ ચત્તારો વા હત્થપાદા. નવદ્વારન્તિ નવ વણમુખાનિ. યથા ચતુચક્કન્તિ ચત્તારો ઉપાદાના, ઉપાદાનપ્પચ્ચયા ભવો, ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો. નવદ્વારન્તિ નવ માનવિધા, માનજાતિકાય હિ દુક્ખં સેય્યેનમ્હિ પરસો તીણિ તિકાનિ પુણ્ણં. તિકેન સંયુત્તં હિ પઞ્ચકામગુણિકો રાગો. તત્થ નદ્ધીતિ તણ્હા વિસજ્જીયતિ. વરત્તન્તિ માનં વિસજ્જેતિ, ઇચ્છા લોભો ચ પાપકોતિ પઞ્ચકામગુણિકો રાગો. તત્થ વિસમલોભો પાપકોતિ નિદ્દિસિયતિ સમૂલતણ્હન્તિ. અઞ્ઞાણમૂલકા તણ્હાતિ અઞ્ઞાણમૂલકા તણ્હા, તણ્હાય ચ દિટ્ઠિયા ચ પહાનં. યે ચ પુન અઞ્ઞેપિ કેચિ ચતુચક્કયોગેન તેનેવ કારણેન ચ યુજ્જન્તિ, સંસારગામિનો ધમ્મા સબ્બે નિદ્દિસિતબ્બા. તત્થાયં ગાથા વિસજ્જના પુચ્છાય ચ વિસજ્જનાય સમેતિ [સમંતિ (પી॰)]. યં યદિ સન્દેન અથ સહ બ્યાકરણેન અનુગીતિયં ચ સો વિચયોતિ ભગવા યત્તકાનિ પદાનિ નિક્ખિપતિ, તત્તકેહિ અનુગાયતિ.

૪૬. અટ્ઠહિ , ભિક્ખવે, અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ દૂતેય્યં ગન્તુમરહતિ [કાતુમરહતિ (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૮.૧૬]. ઇમાનિ અટ્ઠ પદાનિ નિક્ખિત્તાનિ. છહિ પદેહિ ભગવા અનુગાયતિ.

''યો વે ન બ્યથતિ [બ્યાથતિ (ક॰)] પત્વા, પરિસં ઉગ્ગવાદિનિં;
ન ચ હાપેતિ વચનં, ન ચ છાદેતિ સાસનં.

''અસન્દિદ્ધિં ચ ભણતિ, પુચ્છિતો ન ચ કુપ્પતિ;
સ વે તાદિસકો ભિક્ખુ, દૂતેય્યં ગન્તુમરહતી''તિ.

તત્થ પન ભગવા યત્તકાનિ પદાનિ નિક્ખિપતિ, તત્તકેહિ અનુગાયતિ. સત્તહિ, ભિક્ખવે, અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો કલ્યાણમિત્તો પિયો ગરુભાવનીયોતિ વિત્થારેન, ઇદં ભગવા સત્તહિ પદેહિ અનુગાયતિ. ઇતિ બહુસ્સુતવા

અનુગાયતિ, અપ્પતરકથં પદં વા નિક્ખેપો, બહુસ્સુતવા નવ પદાનિ નિક્ખેપો, અપ્પતરિકા અનુગીતિયા બહુતરિકા અનુગાયતિ. અયં વુચ્ચતિ તે અનુગીતિ ચ વિચયો, અયં વિચયો નામ હારો.

તત્થ કતમો યુત્તિહારો?

સબ્બેસં હારાનં, યા ભૂમી યો ચ ગોચરો તેસં;
યુત્તાયુત્તિ પરિક્ખા, હારો યુત્તીતિ નિદ્દિટ્ઠો.

હારાનં સોળસન્નં યથા દેસના યથા વિચયો યો ચ નિદ્દિસિયતિ, અયં નિદ્દેસો. અયં પુચ્છા સુત્તેસુ ન યુજ્જતીતિ યા તત્થ વીમંસા, અયં યુત્તિ.

યથા હિ સહેતૂ સપ્પચ્ચયા સત્તા સંકિલિસ્સન્તિ, અત્થિ હેતુ અત્થિ પચ્ચયો સત્તાનં સંકિલેસાય, સહેતૂ સપ્પચ્ચયા સત્તા વિસુજ્ઝન્તિ, અત્થિ હેતુ અત્થિ પચ્ચયો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા. સીલવતા, આનન્દ, પુગ્ગલેન ન વેય્યાકરણિયા કિન્તિ મે વિપ્પટિસારો ઉપ્પાદેય્ય...પે॰... અબ્યાકરણં કત્તબ્બં, અયં વિસુદ્ધિયા મગ્ગો. તસ્સ હેતુ કો પચ્ચયો, સીલક્ખન્ધસ્સ ચત્તારિ ચત્તારિ હેતુ ચ પચ્ચયો ચ. સપ્પુરિસસંસેવો યો ચ પતિરૂપદેસવાસો ચ, અયં ઉપાદાપચ્ચયતા સપ્પચ્ચયો. યં પોરાણકમ્મં અસ્સ વિપાકો પચ્ચયો, તાય પચ્ચયાય અત્તસમ્માપણિધિ, અયં હેતુ. ઇતિ સીલક્ખન્ધો સહેતુ સપ્પચ્ચયોતિ ઇદં લોકિકં સીલં.

યં પન લોકુત્તરં સીલં, તસ્સ તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ પચ્ચયો – સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં – અયં પચ્ચયો. સતિન્દ્રિયઞ્ચ પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ હેતુ. પઞ્ઞાય નિબ્બેધગામિનિયા, યં સીલં જાયતિ. સોતાપન્નસ્સ ચ સીલં તેનાયં હેતુ અયં પચ્ચયો. યં પુન સમાધિનો પસ્સદ્ધિ ચ પીતિ ચ પામોજ્જં પચ્ચયો. યં સુખં હેતુ તેન સમાધિક્ખન્ધો સહેતુ સપ્પચ્ચયો. યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં પઞ્ઞા. તસ્સ પરતોઘોસો અજ્ઝત્તં ચ યોનિસો મનસિકારો હેતુ ચ પચ્ચયો ચ, ઇતિ ઇમે તયો ખન્ધા સહેતૂ સપ્પચ્ચયા એવં સત્ત પઞ્ઞા. સત્તબ્યાકરણીસુ ચ સુત્તેસુ ન યુજ્જતિ. અયં યુત્તિહારો. સો ચતૂસુ મહાપદેસેસુ દટ્ઠબ્બો.

૪૭. તત્થ કતમં પદટ્ઠાનં?

ધમ્મં દેસેતિ જિનો, તસ્સ ચ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાનં;
ઇતિ યાવ સબ્બધમ્મા, એસો હારો પદટ્ઠાનો.

તત્થ પઞ્ચકામગુણા કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. યેસં કેસઞ્ચિ કામરાગો ઉપ્પજ્જતિ ઉપ્પન્નો વા ઉપ્પજ્જિસ્સતિ વા, એતેસુ યેપિ પઞ્ચસુ રૂપેસુ આયતનેસુ નાઞ્ઞત્ર એતેહિ કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ. વુચ્ચતે, તેન પઞ્ચ કામગુણા કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. મનિન્દ્રિયં ભવરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ચક્ખન્ધા સક્કાયદિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. એકસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ દિટ્ઠિરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. કામધાતુ કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. અરૂપધાતુ અરૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. સુખસઞ્ઞા કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. બ્યાપાદસઞ્ઞા બ્યાપાદસ્સ પદટ્ઠાનં. અસમ્પજઞ્ઞતા સમ્મોહસ્સ પદટ્ઠાનં. નવ આઘાતવત્થૂનિ બ્યાપાદસ્સ પદટ્ઠાનં. નવવિધં માનં [નવમાનં વિધમાનસ્સ (પી॰ ક॰)] માનસ્સ પદટ્ઠાનં. સુખા વેદના રાગાનુસયસ્સ પદટ્ઠાનં. દુક્ખા વેદના પટિઘાનુસયસ્સ પદટ્ઠાનં. અદુક્ખમસુખા વેદના અવિજ્જાનુસયસ્સ પદટ્ઠાનં. અત્તવાદુપાદાનઞ્ચ મુસાવાદો ચ લોભસ્સ પદટ્ઠાનં. પાણાતિપાતો ચ

પિસુણવાચા ચ ફરુસવાચા ચ બ્યાપાદસ્સ પદટ્ઠાનં. મિચ્છત્તઞ્ચ સમ્ફપ્પલાપો ચ મોહસ્સ પદટ્ઠાનં. ભવં ભોગઞ્ચ વોકારો અહંકારસ્સ પદટ્ઠાનં. બાહિરાનં પરિગ્ગહો મમંકારસ્સ પદટ્ઠાનં. કાયસ્સ સઙ્ગં [કાયવઙ્કં (પી॰)] દિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. કાયિકદોસો દોસસ્સ પદટ્ઠાનં. કાયિકકાસાવો લોભસ્સ પદટ્ઠાનં. યો યો વા પન ધમ્મો યેન યેન આરમ્મણેન ઉપ્પજ્જતિ સચ્ચાધિટ્ઠાનેન વા ધમ્માધિટ્ઠાનેન વા અનુસયનેન વા, સો ધમ્મો તસ્સ પદટ્ઠાનં. તેન સારમ્મણેન સો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ.

યથા મનુસ્સો પુરિમસ્સ પદસ્સ પદટ્ઠાનં અલભન્તો દુતિયં પદં ઉદ્ધરતિ, સો પચ્છાનુપદં સંહરતિ. યદિ પન યો ન દુતિયપદસ્સ પદટ્ઠાનં લભતિ, અપરં પદં ઉદ્ધરતિ. તસ્સ યો એસો પચ્ચયો ભવતિ. એવં ધમ્મો કુસલો વા અકુસલો વા અબ્યાકતો વા પદટ્ઠાનં અલભન્તો ન પવત્તતિ. યથા પયુત્તસ્સ ધમ્મસ્સ યોનિલાભો [યોનિસો લાભો (પી॰)], અયં વુચ્ચતિ પદટ્ઠાનો હારો.

૪૮. તત્થ કતમો લક્ખણો હારો?

વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા તેન;
સબ્બે ભવન્તિ વુત્તા, સો હારો લક્ખણો નામ.

યેસઞ્ચ સુસમારદ્ધા, નિચ્ચં કાયગતાસતીતિ ગાથાય વુત્તાય કાયગતાસતિયા વુત્તા વેદનાગતા ચિત્તગતા ધમ્મગતા ચ સતિ ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં એકેન સતિપટ્ઠાનેન. ન હિ ચિત્તં એકસ્મિં વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયા પવત્તતિ, નાનાસુ ગતીસુ પવત્તતિ, કાયગતાસતિયા વુત્તાય વુત્તા વેદનાગતા ચિત્તધમ્મગતા ચ. ન હિ કાયગતાસતિયા ભાવિતાય સતિપટ્ઠાના ચત્તારો ભાવનાપારિપૂરિં ન ગચ્છન્તિ. એવં તસ્સદિસેસુ ધમ્મેસુ વુત્તેસુ સબ્બધમ્મા વુત્તા ચ ભવન્તિ.

સચિત્તપરિયોદાપનં, એતં બુદ્ધાન સાસનન્તિ ગાથા ચેતસિકા ધમ્મા વુત્તા, ચિત્તે રૂપં વુત્તં. ઇદં નામરૂપં દુક્ખં અરિયસચ્ચં. તતો સચિત્તપરિયોદાપના યં યં ઓદપેતિ, તં દુક્ખં. યેન ઓદપેતિ, સો મગ્ગો. યતો ઓદપના, સો નિરોધો. ચક્ખું ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તત્થ સહજાતા વેદના સઞ્ઞા ચેતના ફસ્સો મનસિકારો એતે તે ધમ્મા એકલક્ખણા ઉપ્પાદલક્ખણેન. યો ચ રૂપે નિબ્બિન્દતિ, વેદનાય સો નિબ્બિન્દતિ, સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણેસુપિ સો નિબ્બિન્દતિ. ઇતિ યે એકલક્ખણા ધમ્મા, તેસં એકમ્હિ ધમ્મે નિદ્દિટ્ઠે સબ્બે ધમ્મા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ, અયં વુચ્ચતિ લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો?

નિરુત્તિ અધિપ્પાયો ચ, બ્યઞ્જના દેસનાય ચ;
સુત્તત્થો પુબ્બાપરસન્ધિ, એસો હારો ચતુબ્યૂહો.

તત્થ કતમા નિરુત્તિ, સા કથં પરિયેસિતબ્બા [પસ્સિતબ્બા (પી॰ ક॰)]? યથા વુત્તં ભગવતા એકાદસહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ ખિપ્પં ધમ્મેસુ મહત્તં પાપુણાતિ, અત્થકુસલો ચ હોતિ, ધમ્મકુસલો ચ હોતિ, નિરુત્તિકુસલો ચ હોતિ, ઇત્થાધિવચનકુસલો ચ હોતિ, પુરિસાધિવચનકુસલો ચ, વિપુરિસાધિવચનકુસલો ચ, અતીતાધિવચનકુસલો ચ, અનાગતાધિવચનકુસલો ચ, પચ્ચુપ્પન્નાધિવચનકુસલો ચ. એકાધિપ્પાયેન કુસલો

નાનાધિપ્પાયેન કુસલો. કિમ્હિ દેસિતં, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં. ઇત્થાધિવચનેન પુરિસાધિવચનેન વિપુરિસાધિવચનેન સબ્બં યથાસુત્તં નિદ્દિટ્ઠં. તં બ્યઞ્જનતો નિરુત્તિકોસલ્લતો યો યં સુત્તસ્સ સુનિરુત્તિદુન્નિરુત્તિતં અવેક્ખતિ, ઇદં એવં નિરોપયિતબ્બં. ઇદમ્પિ ન નિરોપયિતબ્બં. ઇદં વુચ્ચતે નિરુત્તિકોસલ્લં.

૪૯. તત્થ કતમં અધિપ્પાયકોસલ્લં? યથાદેસિતસ્સ સુત્તસ્સ સબ્બસ્સ વારં ગચ્છતિ ઇમેન ભગવતા દેસિતબ્બન્તિ. યથા કિં અપ્પમાદો અમતં પદં, પમાદો મચ્ચુનો પદન્તિ ગાથા. એત્થ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે અસીતિમેવ આકઙ્ખન્તિ તે અપ્પમત્તા વિહરિસ્સન્તિ, અયં અધિપ્પાયો.

યોગસ્સ કાલં ન નિવત્તતિ યા ચ, સો ન તત્થ પાપિન્તવે ભવન્તિ;
વેદનામગ્ગઇસિના [વેદનામગ્ગં ઇસિના (પી॰)] પવેદિતં, ધુતરજાસવા દુક્ખા પમોક્ખાતા.

એત્થ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે દુક્ખે નાસ્સાદકા [દુક્ખેન સાધકા (પી॰)], તે વીરિયમારભિસ્સન્તિ દુક્ખક્ખયાયાતિ. અયં તત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. ઇતિ ગાથાય વા બ્યાકરણેન વા દેસિતે ઇમિના સુત્તેન સાધકા, યો એવં ધમ્માનુધમ્મં પટિપજ્જતીતિ સો અધિપ્પાયો, અયં વુચ્ચતિ દેસનાધિપ્પાયો.

તત્થ કતમો પુબ્બાપરસન્ધિ? યં ગાથાયં વા સુત્તેસુ વા પદાનિ અસીતિ તાનિ ભવન્તિ એવં વા એવમેતિ તસ્સા ગાથાય સુત્તસ્સ વા યાનિ પુરિમાનિ પદાનિ યાનિ ચ પચ્છિમકાનિ , તાનિ સમોસારેતબ્બાનિ. એવં સો પુબ્બાપરેન સન્ધિ ઞાયતિ. યા એકા સમારદ્ધા ગાથા દ્વે તીણિ વા તસ્સ મેકદેસે ભાસિતાનં અભાસિતાહિ ગાથાહિ અનિદ્દિટ્ઠો અત્થો ભવતિ તદુપધારિતબ્બં. યંવ સબ્બા [યં વત્તબ્બં (પી॰)] ઇતિસ્સ પરિયેસમાનસ્સ પરિયેસના કઙ્ખા, તસ્સ વા પુગ્ગલસ્સ પઞ્ઞત્તીનં અપરે પરિયેસિતબ્બં. ઇદં વુચ્ચતે પુબ્બાપરેન સન્ધિ. કોસલ્લન્તિ વત્થુતો નિદાનકોસલ્લં. બ્યઞ્જનતો નિરુત્તિકોસલ્લં. દેસનાધિપ્પાયકોસલ્લં. પુબ્બાપરેન સન્ધિકોસલ્લં. તત્થ તસ્સ ગાથા પરિયેસિતા નિદાનં વા. ઉપલબ્ભિતું ન અત્થો નિદ્દિસિતબ્બો વત્થુતો નિદાનકોસલ્લં અત્થકોસલ્લં ઇમેહિ ચતૂહિ પદેહિ અત્થો પરિયેસિયન્તો યથાભૂતં પરિયિટ્ઠો હોતિ. અથ ચ સબ્બો વત્થુતો વા નિદાનેન વા યો અધિપ્પાયો બ્યઞ્જનો નિરુત્તિ સન્ધિ ચ અનુત્તરો એસો પુબ્બાપરેન એવં સુત્તત્થેન દેસિતબ્બં. અયં ચતુબ્યૂહો હારો.

૫૦. તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો?

એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાનં;
આવટ્ટતિ પટિપક્ખે, આવટ્ટો નામ સો હારો.

યથા કિં ઉન્નળાનં પમત્તાનન્તિ ગાથાયો. યં પમાદો, ઇદં કિસ્સ પદટ્ઠાનં? કુસલાનં ધમ્માનં ઓસગ્ગસ્સ. કુસલધમ્મોસગ્ગો પન કિસ્સ પદટ્ઠાનં ? અકુસલધમ્મપટિસેવનાય. કિસ્સ પદટ્ઠાનં, કુસલધમ્મપટિસેવનાય? કિસ્સ પદટ્ઠાનં, કિલેસવત્થુપટિસેવનાય? ઇતિ પમાદેન મોહપક્ખિયા દિટ્ઠિ અવિજ્જા છન્દરાગપક્ખિયા. તત્થ તણ્હા ચ દિટ્ઠિ ચત્તારો આસવા તણ્હા કામાસવો ચ ભવાસવો ચ દિટ્ઠાસવો ચ અવિજ્જાસવો ચ. તત્થ ચિત્તે અત્થીતિ દિટ્ઠિ ચેતસિકેસુ નિચ્ચન્તિ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ અજ્ઝાવહનેન કામાસવો, ઉપપત્તીસુ આસત્તિ ભવાસવો. તત્થ રૂપકાયો કામાસવસ્સ ભવાસવસ્સ ચ પદટ્ઠાનં. નામકાયો દિટ્ઠાસવસ્સ અવિજ્જાસવસ્સ ચ પદટ્ઠાનં.

તત્થ અલ્લિયનાય અજ્ઝત્તવાહનં કામાસવસ્સ લક્ખણં. પત્થનગન્થનઅભિસઙ્ખારકાયસઙ્ખારણં ભવાસવસ્સ લક્ખણં, અભિનિવેસો ચ પરામાસો ચ દિટ્ઠાસવસ્સ લક્ખણં. અપ્પટિવેધો ધમ્મેસુ અસમ્પજઞ્ઞા ચ અવિજ્જાસવસ્સ લક્ખણં. ઇમે ચત્તારો આસવા ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ. કામાસવો કામુપાદાનં, ભવાસવો ભવુપાદાનં, દિટ્ઠાસવો દિટ્ઠુપાદાનં, અવિજ્જાસવો અત્તવાદુપાદાનં, ઇમેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ પઞ્ચક્ખન્ધા. તત્થ અવિજ્જાસવો ચિત્તે પહાતબ્બો, સો ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સિસ્સ પહીયતિ. દિટ્ઠાસવો ધમ્મેસુ પહાતબ્બો, સો ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સિસ્સ પહીયતિ. ભવાસવો આસત્તિયા પહાતબ્બો, સો વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સિસ્સ પહીયતિ. કામાસવો પઞ્ચસુ કામગુણેસુ પહાતબ્બો, સો કાયે કાયાનુપસ્સિસ્સ પહીયતિ. તત્થ કાયાનુપસ્સના દુક્ખમરિયસચ્ચં ભજતિ. વેદનાનુપસ્સના પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં પચ્ચયો સુખિન્દ્રિયસ્સ દુક્ખિન્દ્રિયસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ઉપેક્ખિન્દ્રિયસ્સ, સત્તકિલેસોપચારો તેન સમુદયં ભજતિ. ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સના નિરોધં ભજતિ. ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સના મગ્ગં ભજતિ. તેનસ્સ ચતૂસુ ચ દસ્સનેન તસ્સેવ સબ્બે પહીયન્તિ, યેન નિદ્દિટ્ઠા પઠમં ઉન્નળાનં પમત્તાનં તેસં વડ્ઢન્તિ આસવા. જાનતો હિ પસ્સતો આસવાનં ખયો દુક્ખં સમુદયો નિરોધો મગ્ગો હિ અકુસલા ધમ્મા. એવં પરિયેસિતબ્બા. યાવ તસ્સ અકુસલસ્સ ગતિ તતો પટિપક્ખેન અકુસલે ધમ્મે પરિયેસતિ તેસં કિલેસાનં હારેન આવટ્ટતિ. અયં વુચ્ચતે આવટ્ટો હારો. એવં સુક્કાપિ ધમ્મા પરિયેસિતબ્બા. અકુસલધમ્મે આગમિસ્સ.

તત્થ આવટ્ટસ્સ હારસ્સ અયં ભૂમિ સતિ ઉપટ્ઠાના ચ વિપલ્લાસા ચ ચત્તારિ ઞાણાનિ સક્કાયસમુપ્પાદાયગામિની ચ પટિપદા સક્કાયનિરોધગામિની પટિપદા.

૫૧. તત્થ કતમો વિભત્તિ હારો? યં કિઞ્ચિ વિભજ્જબ્યાકરણીયં વુચ્ચતિ વિભત્તિ હારો. યથા કિં આગન્ત્વા ચ પુન પુગ્ગલો હોતિ, નો વાગતં ન પરિભાસતિ [નો વા ન પરિભાસતિ (પી॰), ન તાવાયં પરિભાસિ (ક॰)] પરિપુચ્છતાય પઞ્ઞાય અતિયનં એકસ્સ કિઞ્ચિ – અયં વુચ્ચતે વિભત્તિ હારો.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો. યં કિઞ્ચિ પટિપક્ખનિદ્દેસો, અયં વુચ્ચતિ પરિવત્તનો હારો. યથા વુત્તં ભગવતા સમ્માદિટ્ઠિકસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા હોતીતિ વિત્થારેન સબ્બાનિ મગ્ગઙ્ગાનિ. અયં વુચ્ચતે પરિવત્તનો હારો.

તત્થ કતમો વેવચનો હારો?

વેવચનેહિ અનેકેહિ, એકં ધમ્મં પકાસિતં;
સુત્તે યો જાનાતિ સુત્તવિદૂ, વેવચનો નામ સો હારો.

યથા આયસ્મા સારિપુત્તો એકમ્હિ વત્થુમ્હિ વેવચનેન નાનાવુત્તેન ભગવતા પસંસિતો ‘‘મહાપઞ્ઞો સારિપુત્તો હાસપઞ્ઞો જવનપઞ્ઞો’’તિ ઇદં પઞ્ઞાય વેવચનં. યથા ચ મગ્ગવિભઙ્ગે નિય્યાનત્થો એકમેકં મગ્ગઙ્ગં વેવચનેહિ નિદ્દિટ્ઠં. એવં અવિજ્જાય વેવચના. એકં અકુસલમૂલં તદેવ સન્તં તેસુ તેસુ જનપદેસુ તેન તેન પજાનન્તિ. ન હિ અનેન તદેવપિ આલપિયન્તિ અઞ્ઞં ભજતિ. સબ્બકામજહસ્સ ભિક્ખુનોતિ કામા આલપિતા. યસ્સ નિત્થિણ્ણો સઙ્ગોતિ તેયેવ કામે સઙ્ગાતિ આલપતિ. સુણમાનસ્સ પુરેતરં રજ્જન્તિ તેયેવ કામે રજ્જન્તિ આલપતિ. એવં સુત્તમ્હિ યો ધમ્મો દેસિયતિ તસ્સ પરિયેટ્ઠિ ‘‘કતમસ્સ ધમ્મસ્સ ઇદં નામં કતમસ્સ ઇદં વેવચન’’ન્તિ. સબ્બઞ્ઞૂ હિ યેસં યેસં યા નિરુત્તિ હોતિ, યથાગામિ તેન તેન દેસેતીતિ તસ્સ વેવચનં પરિયેસિતબ્બં. અયં વેવચનો હારો.

૫૨. તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિ હારો? ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનીતિ સુત્તં નિદ્દિસતિ, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. યા સમુદયપઞ્ઞત્તિ. કબળીકારે આહારે અત્થિ છન્દો અત્થિ રાગો યાવ પતિટ્ઠિતં. તત્થ વિઞ્ઞાણં પભવપઞ્ઞત્તિં પઞ્ઞપેતિ. કબળીકારે આહારે નત્થિ છન્દો...પે॰... સમુગ્ઘાતિ પઞ્ઞત્તિ.

તસ્સ કામાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ, ભવાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિ, અવિજ્જાસવાપિ ચિત્તં વિમુચ્ચતીતિ પહાનપઞ્ઞત્તિં પઞ્ઞપેતિ. તણ્હા યસ્સ પુરક્ખતા પઞ્ઞા પરિવત્તતિ ગાથા મનાપપઞ્ઞત્તિં પઞ્ઞપેતિ. એવં પન મનાપપઞ્ઞત્તીતિ એકધમ્મં ભગવા પઞ્ઞપેતિ. ન હિ તણ્હા દુક્ખસમુદયોતિ કારેત્વા સબ્બત્થ તણ્હાસમુદયો નિદ્દિસિતબ્બો. યથા ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતિ વિનોદેતિ પજહતીતિ પટિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. એવં સબ્બેસં ધમ્માનં કુસલાનઞ્ચ અકુસલાનઞ્ચ યઞ્ચસ્સ ધમ્મક્ખેત્તં ભવતિ, સો ચેવ ધમ્મો તત્થ પવત્તતિ. તદવસિટ્ઠા ધમ્મા તસ્સાનુવત્તકા હોન્તિ. સા દુવિધા પઞ્ઞત્તિ – પરાધીનપઞ્ઞત્તિ ચ સાધીનપઞ્ઞત્તિ ચ. કતમા સાધીનપઞ્ઞત્તિ? સમાધિં, ભિક્ખવે [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૩.૫], ભાવેથ, સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાભૂતં પજાનાતિ. ‘‘રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં સાધીનપઞ્ઞત્તિ પરાધીનપઞ્ઞત્તિ ચ, સા પઞ્ઞત્તિ પઞ્ઞાય ચ સીલસ્સ ચ, યથા ચત્તારિ ઝાનાનિ ભાવેથ. તસ્સ અત્થિ સમાધિન્દ્રિયં મુદૂનિ ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ તાનિ ચતુપરાધીનાનિ, તીણિ અવેચ્ચપ્પસાદેતિ પરાધીનં સમાધિન્દ્રિયં ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ પરાધીનાતિ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ અપરાધીનં પઞ્ઞિન્દ્રિયં સતિપટ્ઠાનેસુ સમ્મપ્પધાનેસુ વીરિયિન્દ્રિયં. ઇતિ સકે પદટ્ઠાને સકે ખેત્તસાધીનો સો ધમ્મો, સો ચ તત્થ પઞ્ઞાપેતબ્બો. તસ્સ પટિપક્ખા નિઘાતો નિદ્દિસિતબ્બો. એત્થાયં અનેકાકારપઞ્ઞત્તિ કેન કારણેન અયં ધમ્મો પઞ્ઞત્તોતિ. અયં વુચ્ચતે પઞ્ઞત્તિ.

૫૩. તત્થ કતમો ઓતરણો હારો? છસુ ધમ્મેસુ ઓતારેતબ્બં. કતમેસુ છસુ? ખન્ધેસુ ધાતૂસુ આયતનેસુ ઇન્દ્રિયેસુ સચ્ચેસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ. નત્થિ તં સુત્તં વા ગાથા વા બ્યાકરણં વા. ઇમેસુ છન્નં ધમ્માનં અઞ્ઞતરસ્મિં ન સન્દિસ્સતિ. એત્તાવતા એસ સબ્બા દેસના યા તા ખન્ધા વા ધાતુયો વા આયતનાનિ વા સચ્ચાનિ વા પટિચ્ચસમુપ્પાદો વા, તત્થ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં વેદનાક્ખન્ધો રાગદોસમોહાનં પદટ્ઠાનં. તત્થ તિસ્સો વેદનાયો તસ્સ સુખાય વેદનાય સોમનસ્સો સવિચારો, દુક્ખાય વેદનાય દોમનસ્સો સવિચારો, અદુક્ખમસુખાય વેદનાય ઉપેક્ખો સવિચારો. યં પુન તત્થ વેદયિતં ઇદં દુક્ખસચ્ચં, ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધો તત્થ કાયો પમત્તં સઉપવત્તતિ, તઞ્ચ સઙ્ખારગતો દ્વિધા ચ ભવઙ્ગોતરણં કમ્મં તીણિ ચ સઙ્ખારાનિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારા વા અપુઞ્ઞા વા આનેઞ્જા વા હેતુ સબ્બસરાગસ્સ નો વીતરાગસ્સ, દોસસ્સ અભિસઙ્ખારાનિ ચ અવીતરાગો ચેતેતિ ચ પકપ્પેતિ ચ, વીતરાગો પન ચેતેતિ ચ નો અભિસઙ્ખરોતિ, યં ઉણ્હં વજિરં કટ્ઠે વા રુક્ખે વા અઞ્ઞત્થ વા પતન્તં ભિન્દતિ ચ ડહતિ ચ, એવં સરાગચેતના ચેતેતિ ચ અભિસઙ્ખરોતિ ચ. યથા સતં વજિરં ન ભિન્દતિ ન ચ ડહતિ, એવં વીતરાગચેતના ચેતેતિ ન ચ અભિસઙ્ખરોતિ. તત્થ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં એકો ખન્ધો અનિન્દ્રિયસરીરં સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

તત્થ ધાતૂનં અટ્ઠારસ ધાતુયો. તત્થ યા રૂપી દસ ધાતુયો, તાસુ દેસિયમાનાસુ રૂપક્ખન્ધો નિદ્દિસિતબ્બો, દુક્ખં અરિયસચ્ચં. યેપિ ચ છ વિઞ્ઞાણકાયા મનોધાતુસત્તમા, તત્થ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ચ નિદ્દિસિતબ્બો, દુક્ખં અરિયસચ્ચં. ધમ્મધાતુ પન ધમ્મસમોસરણા, સો ધમ્મો હેતુના ચ નિસ્સન્દેન ચ ફલેન ચ કિચ્ચેન ચ વેવચનેન ચ યેન યેન ઉપલબ્ભતિ, તેન તેન નિદ્દિસિતબ્બો. યદિ વા કુસલા યદિ વા અકુસલા યદિ વા અબ્યાકતા યદિ વા અસઙ્ખતા. દ્વાદસન્નં આયતનાનં દસ આયતનાનિ રૂપાનિ તં દુક્ખં અરિયસચ્ચં નિદ્દિસિતબ્બં. રૂપક્ખન્ધો ચ મનાયતનઞ્ચ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધેન નિદ્દિસિતબ્બં, દુક્ખં અરિયસચ્ચં. ધમ્માયતનં નાનાધમ્મસમોસરણં. તત્થ યે ધમ્મા ઇન્દ્રિયાનં ઇન્દ્રિયેસુ નિદ્દિસિતબ્બા, યે અનિન્દ્રિયાનં અનિન્દ્રિયેસુ નિદ્દિસિતબ્બા. પરિયાયતો ચ

ઓતારેતબ્બા. યથા સા ધમ્મધાતુ તથા ધમ્માયતનં પરિયેસિતબ્બં. યાયેવ હિ ધમ્મધાતુ તદેવ ધમ્માયતનં અનૂનં અનધિકં.

તત્થ પટિચ્ચસમુપ્પાદો અત્થિ તિવિધો, અત્થિ ચતુબ્બિધો, અત્થિ દુવિધો. તત્થ તિવિધો પટિચ્ચસમુપ્પાદો હેતુફલનિસ્સન્દો. અવિજ્જા સઙ્ખારા તણ્હા ઉપાદાનં ચ અયં હેતુ, વિઞ્ઞાણં નામરૂપં સળાયતનં ફસ્સો વેદના ચ અયં પચ્ચયો, યો ભવો અયં વિપાકો, યા જાતિ મરણં અયં નિસ્સન્દો.

કથં ચતુબ્બિધો હેતુ પચ્ચયો વિપાકો નિસ્સન્દો ચ? અવિજ્જા ચ તણ્હાસઙ્ખારા ચ ઉપાદાનં ચ – અયં હેતુ. વિઞ્ઞાણં નામરૂપસ્સ પચ્ચયો. નામરૂપં ઉપપજ્જતિ, તથા ઉપપન્નસ્સ સળાયતનં ફસ્સો વેદના ચ – અયં પચ્ચયો. યો ભવો અયં વિપાકો. યા જાતિ યા ચ જરામરણં – અયં નિસ્સન્દો.

કથં દુવિધો પટિચ્ચસમુપ્પાદો? અવિજ્જા સઙ્ખારા તણ્હા ઉપાદાનં – અયં સમુદયો. વિઞ્ઞાણં નામરૂપં સળાયતનં ફસ્સો વેદના ભવો જાતિ મરણઞ્ચ – ઇદં દુક્ખં. યં પન અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો ઇમાનિ તપ્પટિપક્ખેન દ્વે સચ્ચાનિ. તસ્મા પટિચ્ચસમુપ્પાદો યેન આકારેન નિદ્દિટ્ઠો, તેન તેન નિદ્દિસિતબ્બો.

તથા બાવીસતિ ઇન્દ્રિયાનિ. દ્વાદસ ઇન્દ્રિયાનિ ચક્ખુન્દ્રિયાનિ ચક્ખુન્દ્રિયં યેન દોમનસ્સિન્દ્રિયં, ઇદં દુક્ખં. પુરિસિન્દ્રિયં ચ દિટ્ઠિયા ચ તણ્હાપદટ્ઠાનં. યતો પુરિસો પુરિસકાનં તં એવં કાતબ્બતા. અથ અજ્ઝત્તં સારજ્જતિ. અયં અહંકારો તં યસા સારત્તો બહિદ્ધા પરિયેસતિ, અયં મમંકારો એવં ઇત્થી, તત્થ સુખિન્દ્રિયં ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ચ પુરિસિન્દ્રિયસ્સાનુવત્તકા હોન્તિ. તસ્સ અધિપ્પાયપરિપુણ્ણા લોભધમ્મા કુસલમૂલે પવટ્ટેન્તિ. તસ્સ ચે અયમધિપ્પાયો ન પારિપૂરિં ગચ્છતિ. તસ્સ દુક્ખિન્દ્રિયં ચ દોમનસ્સિન્દ્રિયં ચ વત્તતિ. દોસો ચ અકુસલમૂલં પવટ્ટતિ. સચે પન ઉપેક્ખા ભાવેતિ ઉપેક્ખિન્દ્રિયસ્સ અનુવત્તકામા ભવતિ. અમોહો ચ કુસલમૂલં પવટ્ટતિ. ઇતિ સત્ત ઇન્દ્રિયાનિ કિલેસવત્થુમુપાદાય અનન્વેમાનિ અવમાનિ સબ્બસ્સ વેદના ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં. તત્થ અટ્ઠ ઇન્દ્રિયાનિ સદ્ધિન્દ્રિયં યાવ અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયં, અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા. દસન્નં પઞ્ચિન્દ્રિયાનં કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. મનિન્દ્રિયં ભવરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇત્થિન્દ્રિયં ચ પુરિસિન્દ્રિયં ચ સત્ત પઞ્ઞત્તિયા પદટ્ઠાનં. તત્થ યેન યેન ઇન્દ્રિયેન યુત્તં વા ગાથાય ઓતારેતું સક્કોતિ, તેન તેન નિદ્દિસિતબ્બો. એવં ખન્ધેસુ ધાતૂસુ આયતનેસુ સચ્ચેસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ અયં ઓતરણો હારો.

૫૪. તત્થ કતમો સોધનો હારો? યો ગાથા એકેન આરમ્ભો ભાસિસ્સન્તિ. તત્થ એકિસ્સા ભાસિતાય અવસિટ્ઠાસુ ભાસિતાસુ સો અત્થો ન નિદ્દિસિતબ્બો. કિં કારણં? ન હિ તાવ સો અત્થો ભાસિતો, સો અભાસિતો ન સક્કા નિદ્દિસિતું. યથા કિં અપ્પમાદો અમતં પદન્તિ ગાથા અયમેકા ગાથા નિદ્દિસિતબ્બા. કિં કારણં, અત્થિક્ખાતાવ ઇમસ્સ આરમ્ભસ્સ અનભાસિતં?

એવં [એતં (પી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૨] વિસેસતો ञત્વા, અપ્પમાદમ્હિ પણ્ડિતા;
અપ્પમાદે પમોદન્તિ, અરિયાનં ગોચરે રતાતિ.

ઇદં અભાસિતં. ઇમિસ્સાપિ ગાથાય ભાસિતાય અત્થો નિદ્દિસિતબ્બો. કિં કારણં, અત્થિ તત્થ અવસિટ્ઠં? તે ઝાયિનો [ધ॰ પ॰ ૨૩] સાતતિકા, નિચ્ચં દળ્હપરક્કમાતિ ગાથા, એવં ઇમા ગાથાયો ઉપધારિતા યદા ભવન્તિ,

તદા અત્થો નિદ્દિસિતબ્બો. એવં અસ્સુતપુબ્બેસુ સુત્તેસુ બ્યાકરણેસુ વા એકુદ્દેસો ભાસિતો. યા વીમંસા તુલના ઇદં અત્થિ કિચ્ચં, ઇદં સુત્તં ભાસિતં તસ્સ વેવચનં નિદ્દિટ્ઠં વા ન વાતિ. તત્થ યા વીમંસા, અયં વુચ્ચતે સોધનો હારો.

૫૫. તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો? એકત્તતા ચ વેમત્તતા ચ. તત્થ કિતપઞ્ઞત્તિ ચ કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ ચ. સા એકત્તતા ચ વેમત્તતા ચ યથા પઞ્ઞત્તિ એકવેવચનેન વેમત્તતા પજાનાતીતિ પઞ્ઞા, સા ચ આધિપતેય્યટ્ઠેન પઞ્ઞત્તિ. યં અનોમત્તિયટ્ઠેન પઞ્ઞત્તન્તિ. તં અનોમત્તિયટ્ઠેન પઞ્ઞાબલં. તનુભૂતા ગોચરત્તવસા સેવસતિ તીસુ રતનેસુ અનુસ્સતિ બુદ્ધાનુસ્સતિ ધમ્માનુસ્સતિ સઙ્ઘાનુસ્સતિ અવિપરીતાનુસ્સરણતાય. સમ્માદિટ્ઠિ ધમ્માનં પવિચયેન ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો અભિનીહારતો અભિઞ્ઞાતિ. સઙ્ખેપેન મગ્ગા કા વત્થુ અવિકોપનતાય એકત્તા, યથા ઉણ્હેન સંસટ્ઠં ઉણ્હોદકં, સીતેન સંસટ્ઠં સીતોદકં ખારોદકં ગુળ્હોદકન્તિ, ઇદં એકત્તતા વેમત્તતા ચ.

અત્થિ પુન ધમ્મો નાનાધમ્મસઙ્ગતો એકતો યથારૂપં ચત્તારો વારેતબ્બા, તઞ્ચ રૂપન્તિ એકત્તતા. પથવીધાતુ આપો તેજો વાયોધાતૂતિ વેમત્તતા. એવં સબ્બા ચતસ્સો ધાતુયો રૂપન્તિ એકત્તતા, પથવીધાતુ આપો તેજો વાયોધાતૂતિ વેમત્તતા. પથવીધાતૂતિ લક્ખણતો એકત્તતા, સંકિણ્ણવત્થુતો વેમત્તતા. યં કિઞ્ચિ કક્ખળલક્ખણં, સબ્બં તં પથવીધાતૂતિ એકત્તતા. કેસા લોમા નખા દન્તા છવિ ચમ્મન્તિ વેમત્તતા. એવં સબ્બં ચતસ્સો ધાતુયો રૂપન્તિ એકત્તં. સદ્દા ગન્ધા રસા ફોટ્ઠબ્બાતિ વેમત્તતા.

અત્થિ પુન ધમ્મો વેમત્તતા અઞ્ઞો નામં લભતિ. યથા કાયાનુપસ્સનાય નવસઞ્ઞા વિનીલકસઞ્ઞા ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞા, અયં અસુભસઞ્ઞા, યા એકત્તતા આરમ્મણતો વેમત્તતો, સા એવં સઞ્ઞાવેદનાસુ આદીનવં સમનુપસ્સતો તથાધિટ્ઠાનં સમાધિન્દ્રિયં ચ સાયેવ ધમ્મેસુ તત્થ સઞ્ઞાભાવના વીરિયિન્દ્રિયં ચ ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સના ચિત્તે અત્તસઞ્ઞં પજહતો પઞ્ઞિન્દ્રિયં ચ ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સના. (ઇતિ) [( ) નત્થિ પી॰ પોત્થકે] યો કોચિ ઞાણપચારો સબ્બસો પઞ્ઞાય ગોચરો પઞ્ઞા, અયં વેમત્તતા, યથા કામરાગો ભવરાગો દિટ્ઠિરાગોતિ વેમત્તતા તણ્હાય. ઇતિ યં એકત્તતાય ચ વેમત્તતાય ચ ઞાણં વીમંસના તુલના. અયં અધિટ્ઠાનો હારો.

૫૬. તત્થ કતમો પરિક્ખારો હારો? સહેતુ સપ્પચ્ચયં વોદાનઞ્ચ સંકિલેસો ચ, યં તદુભયં પરિયેટ્ઠિ, સ પરિક્ખારો હારો. ઇતિ ધમ્માનં સહેતુકાનં હેતુ પરિયેસિતબ્બો, સપ્પચ્ચયાનં પચ્ચયો પરિયેસિતબ્બો.

તત્થ કિં નાનાકરણં, હેતુસ્સ ચ પચ્ચયસ્સ ચ? સભાવો હેતુ, પરભાવો પચ્ચયો. પરભાવસ્સ પચ્ચયો હેતુપિ, સભાવસ્સ હેતુયા પરભાવસ્સ કસ્સચિ પચ્ચયો અવુત્તો હેતુ, વુત્તો પચ્ચયો. અજ્ઝત્તિકો હેતુ, બાહિરો પચ્ચયો. સભાવો હેતુ, પરભાવો પચ્ચયો. નિબ્બત્તકો હેતુ, પટિગ્ગાહકો [પરિગ્ગાહકો (ક॰)] પચ્ચયો. નેવાસિકો હેતુ, આગન્તુકો પચ્ચયો. અસાધારણો હેતુ, સાધારણો પચ્ચયો. એકોયેવ હેતુ, અપરાપરો પચ્ચયો.

હેતુસ્સ ઉપકરણં સમુદાનેતબ્બો. સમુદાનં હેતુ, તત્થ દુવિધો હેતુ. દુવિધો પચ્ચયો – સમનન્તરપચ્ચયો ચ પરમ્પરપચ્ચયો ચ. હેતુપિ દુવિધો – સમનન્તરહેતુ ચ પરમ્પરહેતુ ચ. તત્થ કતમો પરમ્પરપચ્ચયો? અવિજ્જા નામરૂપસ્સ પરમ્પરપચ્ચયો, વિઞ્ઞાણં સમનન્તરપચ્ચયતાય પચ્ચયો. યદિ આદિમ્હિ અવિજ્જાનિરોધો ભવતિ નામરૂપસ્સ નિરોધોપિ. તત્થ સમનન્તરં કિં કારણં પરમ્પરપચ્ચયો સમનન્તરપચ્ચયો સમુદ્દાનિતો, અયં પચ્ચયતો. તત્થ કતમો પરમ્પરહેતુ? વિજાનન્તસ્સ પરમ્પરહેતુતાય હેતુ, અઞ્ઞાકારો સમનન્તરહેતુતાય હેતુ. યસ્સ હિ યં સમનન્તરં નિબ્બત્તતિ, સો તસ્સ હેતુપિ જાતિનિરોધા બહિ આકારનિરોધો, આકારનિરોધા દણ્ડનિરોધો, દણ્ડનિરોધા ખણ્ડનિરોધો. એવં હેતુપિ દ્વિધા સો તાહિ પસ્સિતબ્બો.

પટિચ્ચસમુપ્પાદો યથા અવિજ્જાપચ્ચયો તસ્સ પુન કિંપચ્ચયો, અયોનિસો મનસિકારો. સો કસ્સ પચ્ચયો સઙ્ખારાનં, ઇતિ પચ્ચયો ચ સમુપ્પન્નં ચ તસ્સ કો હેતુ અવિજ્જાયેવ . તથા હિ પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ. તત્થ અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ હેતુ પુરિમા હેતુ પચ્છા પચ્ચયો, સાપિ અવિજ્જાસઙ્ખારાનં પચ્ચયો ચતૂહિ કારણેહિ સહજાતપચ્ચયતાય સમનન્તરપચ્ચયતાય અભિસન્દનપચ્ચયતાય પતિટ્ઠાનપચ્ચયતાય.

૫૭. કથં સહજાતપચ્ચયતાય અવિજ્જાસઙ્ખારાનં પચ્ચયો? યં ચિત્તં રાગપરિયુટ્ઠં, તત્થ અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનેન સબ્બં પઞ્ઞાય ગોચરં હન્તિ. તત્થ સઙ્ખારા તિપચ્ચયટ્ઠિકા અદ્ધાભૂમિકારમહત્તસ્સ [લદ્ધા ભૂમિકરમહત્તસ્સ (પી॰ ક॰)] અયં અવિજ્જાસહસમુપ્પન્નં વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતમાપજ્જન્તી ચતૂહિ કારણેહિ પઞ્ઞા પહીયતિ. કતમેહિ ચતૂહિ? અનુસયો પરિયુટ્ઠાનં સંયોજનં ઉપાદાનં. તત્થ અનુસયો પરિયુટ્ઠાનં જાતિ પરિયુટ્ઠિતા સંયુજ્જતિ સંયુત્તા ઉપાદિયતિ ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો. એવં તે સઙ્ખારા તિવિધા ઉપ્પન્ના ભૂમિગતા નાસઞ્ઞત્થ અયં મગ્ગેન વિનીતત્તાયાતિ [વિનિભત્તાય (પી॰), વિનિભત્તતાય (ક॰)] તે થામગતા અપતિવિનીતાતિપિ તે સઙ્ખારાતિ વુચ્ચતિ, એવં સહેતુસમુપ્પન્નટ્ઠેન અત્થિ મેવ પચ્ચયા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો નિદ્દિટ્ઠં અપનેત્વા કુસલં અકુસલં કુસલો ચ અકુસલો ચ પક્ખિપિતબ્બો, વિપાકધમ્મા અપનેત્વા વચનીયં અવચનીયં વચનીયઞ્ચ અવચનીયઞ્ચ પક્ખિપિતબ્બં, ભવઅપેવિરિત્તા, સબ્બસુત્તં પરિક્ખિપિતબ્બં.

દસ તથાગતબલાનિ ચત્તારિ વેસારજ્જાનિ પુઞ્ઞાનિ અનઞ્ઞાકતં અવિજ્જા સમનન્તરપચ્ચયતાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયો યેન ચિત્તેન સહ સમુપ્પન્ના અવિજ્જા તસ્સ ચિત્તસ્સ સમનન્તરચિત્તં સમુપ્પન્નન્તિ, તસ્સ યં સમનન્તરચિત્તં સમુપ્પન્નન્તિ, તસ્સ પચ્છિમસ્સ ચિત્તસ્સ પુરિમચિત્તં હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો, તેન અવિજ્જા હેતુ તેન ચિત્તેન ઉપાદાનં અનોકાસકતા ઞાણં ન ઉપ્પજ્જન્તિ. યા તસ્સ અપ્પમાદા ધાતુ અભિજ્ઝાભિસન્દિતા તહિં વિપલ્લાસા ઉપ્પજ્જન્તિ ‘‘અસુભે સુભ’’ન્તિ ‘‘દુક્ખે સુખ’’ન્તિ, તત્થ સઙ્ખારા ઉપ્પજ્જન્તિ રત્તા દુટ્ઠા મૂલસ્સ ચેતના રાગપરિયુટ્ઠાનેન બ્યાપાદપરિયુટ્ઠાનેન અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનેન દિટ્ઠિવિપલ્લાસો વત્થુનિદ્દેસે નિદ્દિસિતબ્બો , યં વિપરીતચિત્તો વિજાનાતિ અયં ચિત્તવિપલ્લાસો, યા વિપરીતસઞ્ઞા ઉપગ્ગણ્હાતિ અયં સઞ્ઞાવિપલ્લાસો. યં વિપરીતદિટ્ઠિ અભિનિવિસતિ અયં દિટ્ઠિવિપલ્લાસો. અટ્ઠ મિચ્છત્તાનિ વડ્ઢન્તિ, તીણિ અકુસલાનિ અયોનિસો મનસિકારે ઉપ્પન્નં વિઞ્ઞાણઞ્ચ વિજ્જઞ્ચ કરોન્તિ. ઇતિ પુબ્બાપરન્તે અકુસલાનાતરિતરો સઙ્ખારા વુદ્ધિં વેપુલ્લતં ગચ્છન્તિ. તે ચ મહતા ચ અપ્પટિવિદિતા પોનોભવિકા [પોનોબ્ભવિકા (ક॰)] સઙ્ખારા ભવન્તિ. ઇતિ એવં અવિજ્જા સહજાતપચ્ચયતાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયો સમનન્તરપચ્ચયતાય ચ.

૫૮. કથં અભિસન્દનાકારેન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો? સા અવિજ્જા તે સઙ્ખારે અભિસન્નેતિ પરિપ્ફરતિ. સેય્યથાપિ નામ ઉપ્પલં વા પદુમં વા તં ઉદકે વટ્ટં અસ્સ, સીતેન વારિના અભિસન્નં પરિસન્દનં વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં આપજ્જતિ. એવં અભિસન્દનટ્ઠેન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો.

કથં પતિટ્ઠહનટ્ઠેન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો? તે સઙ્ખારા અવિજ્જાયં નિસ્સાય વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં આપજ્જન્તિ. સેય્યથાપિ નામ ઉપ્પલં વા પદુમં વા પથવિં નિસ્સાય પથવિં પતિટ્ઠાય વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં આપજ્જતિ. એતે સઙ્ખારા અવિજ્જાયં પતિટ્ઠિતા અવિજ્જાયં નિસ્સાય વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં ગચ્છન્તિ. એવં પતિટ્ઠહનટ્ઠેન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો.

પુન રાગસહગતસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકેન પટિસન્ધિમ્હિ ભવો નિબ્બત્તતિ, તં કમ્મસ્સ [કામસ્સ (પી॰)] સબ્બં અભિનિવિટ્ઠં અઞ્ઞાણવસેન પોનોભવિકા સઙ્ખારાતિ વુચ્ચન્તિ, એવમ્પિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા અત્થિ. પુન પઞ્ચસુ યે ચ સેક્ખા પુગ્ગલા, યે ચ અસઞ્ઞિસમાપત્તિં સમાપન્ના, યે ચ ભવગતા, યે ચ અન્તોગતાયેવ સંસેદજા, યે ચ વા પન અઞ્ઞો હિ કોચિ અનાગામિભૂતા ન ચેતેન્તિ ન ચ પત્થેન્તિ, તેસં કિં પચ્ચયા સઙ્ખારા. પુન રાગા અત્થિ તેસં સઙ્ખારાનિ ઉપાદાનાનિ ચિત્તમનુસ્સરન્તિયેવ અવિપક્કવિપાકસમૂહતા અસમુચ્છિન્નપચ્ચયા તેસં પુન ચ ગતો ભવતિ. એવમ્પિ હિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા. પુન સા તે ન ઉપાદાના નપિ સઙ્ખારા અત્થિ, પુન તેસં સત્ત અનુસયા અસમૂહતા અસમુચ્છિન્ના તદારમ્મણં ભવતિ. વિઞ્ઞાણસ્સ પતિટ્ઠાય વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં. એવમ્પિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા. પુન સા યં કિઞ્ચિ કમ્મં આચયગામિ સબ્બં તં અવિજ્જાવસેન અભિસઙ્ખરિયતિ તણ્હાવસેન ચ અલ્લીયતિ અઞ્ઞાણવસેન ચ તત્થ આદીનવમ્પિ ન જાનાતિ. તદેવ વિઞ્ઞાણબીજં ભવતિ, સાયેવ તણ્હાસિનેહો ભવતિ. સાયેવ અવિજ્જા સમ્મોહોતિ. એવમ્પિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા વત્તબ્બા. ઇતિ ઇમેહિ આકારેહિ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો.

તત્થ અવિજ્જાય હેતુ અયોનિસો મનસિકારો પચ્ચયો હોતિ. તત્થ અભિચ્છેદો અયં તત્થ તતિયં બલં [ફલં (પી॰)] નિવત્તિ, અયં પટિસન્ધિ. તત્થ પુનબ્ભવો યો અવેચ્છેદો અસમુગ્ઘાતનટ્ઠેન અયં અનુસયો. યથા પટાકં વા સાટકં વા દ્વે જના પીળેસુ ચ એકા વા બલં વા અસ્સ નિવાટસ્સેસુ, ન પન પીળેસુ સોસેય્ય. તત્થ યં સિનેહા આપોધાતુ અનુપુલ્લના સોસેતબ્બા. ઉણ્હધાતુમાગમ્મ સચે પુન તં આકાસે નિક્ખિપેય્ય તં ઉસ્સાવેન યેભુય્યતરં સિનેહમાપજ્જેય્ય, ન હિ અનાગમ્મ તેજોધાતું પરિસેસં ગચ્છેય્ય. એવમેવ ભવગ્ગપરમાપિ સમાપત્તિ ન અનુરૂપસ્સ સમુગ્ઘાતાય સંવત્તતિ. તે હિ આલયન્તિ સમ્મસન્તિ, ન ચ તણ્હાય તણ્હાપહાનં ગચ્છન્તિ. તત્થ સો અસમુગ્ઘાતો. અવિજ્જાય અનુસયો ચ ચિત્તસ્સ સમ્પલિબોધો, ઇદં પરિયુટ્ઠાનં. યથાભૂતં વિઞ્ઞાણસ્સ અપ્પટિવેધો અયં અવિજ્જાઆસવો અવિજ્જાવિઞ્ઞાણબીજં ભવતિ. યં બીજં સો હેતુ ન સમુચ્છિજ્જતિ, અસમુચ્છિજ્જન્તો પટિસન્દેહતિ. પટિસન્દહન્તો ન સમુગ્ઘાતં ગચ્છતિ. અસમુગ્ઘાતં ચિત્તં પરિયોનહતિ, પરિયોનદ્ધચિત્તો યથાભૂતં નપ્પજાનાતિ, ઇતિ સઞ્ઞાણસ્સ સાસવત્થો, અવિજ્જત્થો, હેતુઅત્થો, અવચ્છેદત્થો, અનિવત્તિઅત્થો, ફલત્થો પટિસન્ધિઅત્થો, પુનબ્ભવત્થો, અસમુગ્ઘાતત્થો, અનુસયત્થો, પરિયુટ્ઠાનત્થો, અપટિવેધનત્થો. એત્તાવતા અવિજ્જાય ખેત્તં નિદ્દિટ્ઠં ભવતિ. અયં વુચ્ચતે પરિક્ખારો નામ હારો.

૫૯. તત્થ કતમો સમારોપનો હારો? ઉગ્ઘટિતમ્હિ તમ્હિ સન્તઞ્ચેવ ચ નં વિત્થારં પન વત્તબ્બં. વિત્થારવિધં ચિત્તઞ્ઞા અયં સમારોપનો હારો. તત્થ નામનિદ્દેસો ઉપઘટકા [ઉગ્ઘટકા (પી॰)] વત્થુનિદ્દેસો વેવચનં વત્થુભૂતો વિત્થારો. યથા કિં, યા ભિક્ખૂનં વત્તતો [નિવત્તતો (પી॰)] પહાતબ્બો, અયં ઉપઘટના.

તત્થ કતમો સમારોપનો? કિઞ્ચિ ન વત્તબ્બં, રૂપરાગં વા નામવન્તપહાતબ્બં [નામમન્તપહાતબ્બં (ક॰)]. યાવ વિઞ્ઞાણન્તિ વિત્થારેન કાતબ્બાનિ. અવિજ્જા તા ઓપમ્મેન પઞ્ઞાપેતબ્બા, અયં સમારોપનો. નિસ્સિતચિત્તસ્સ ચ મત્તિકો ચ નિસ્સયો તણ્હા ચ દિટ્ઠિ ચ. તત્થ દિટ્ઠિ અવિજ્જા તણ્હા સઙ્ખારા. તત્થ દિટ્ઠિપચ્ચયા તણ્હા ઇમે અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા. તત્થ નિસ્સિતં વિઞ્ઞાણં ઇદં સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં યાવ જરામરણં, ઇદં સંખિત્તેન ભાસિતે અવસિટ્ઠં પરોપયતિ.

અનિસ્સિતસ્સ [પસ્સ ઉદા॰ ૭૪] ચલિતં નત્થીતિ તસ્સ એવં દિટ્ઠિયા તણ્હાય ચ પહાનં તત્થ દિટ્ઠિઅવિજ્જાનિરોધાય ભૂતં વિઞ્ઞાણં સરાગટ્ઠાનિયેસુ ધમ્મેસુ તં તં ધમ્મં ઉપેચ્ચ અઞ્ઞં ધમ્મં ધાવતિ

મક્કટોપમતાય, અથ ખ્વસ્સ પરિત્તેસુ ધમ્મેસુ સરાગટ્ઠાનિયેસુ છન્દરાગો નત્થિ કુતો તતો ચલના, અધિમત્તેસુ સત્તેસુ ચિત્તં નિવેસ્સયતિ તં અપતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં અનાહારં નિરુજ્ઝતિ વિઞ્ઞાણનિરોધા નામરૂપનિરોધો યાવ જરામરણનિરોધો. અયં સમારોપનો.

તત્થ રાગવસેન વિઞ્ઞાણસ્સ ચલિતં સપરિગ્ગહો, તસ્મિં ચલિતે અસતિ યો પરિક્કિલેસોપચારો તિવિધો અગ્ગિ પટિપ્પસ્સદ્ધો ભવતિ. તેનાહ ચલિતે અસન્તે પસ્સદ્ધિ હોતિ. તત્થ યં સમારોપના પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદેતિ, સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ. યાવ વિમુત્તિતમિતિ ઞાણદસ્સનં ભવતિ. સો આસવાનં ખયા ચ વિમુત્તિ નો ઉપપજ્જતિ. તસ્સ ઉપપત્તિસ્સ આગતિગતિયા અસન્તિયા નેવિધ ન હુરં ન ઉભયમન્તરેન. એસેવન્તો દુક્ખસ્સાતિ અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. ઇદમસ્સ સુત્તસ્સ મજ્ઝે સમારોપિતં પટિચ્ચસમુપ્પાદે ચ વિમુત્તિયં ચ યોગો ન ચ એતં તસ્સ સંખિત્તેન ભાસિતસ્સ વિત્થારેન અત્થં વિભજ્જન્તિ. અયં વુચ્ચતે સમારોપનો હારો. ન ચ સંકિલેસભાગિયેન સુત્તેન સંકિલેસભાગિયો યે ચ ધમ્મા સમારોપયિતબ્બા નાઞ્ઞે. એવં વાસનાભાગિયે નિબ્બેધભાગિયે, અયં સમારોપનો હારો. ઇમે સોળસ હારા.

સુવીરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ જમ્બુવનવાસિનો પેટકોપદેસે

પઞ્ચમા ભૂમિ.

૬. સુત્તત્થસમુચ્ચયભૂમિ

૬૦. બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં સાસનં તિવિધેન સઙ્ગહં ગચ્છતિ, ખન્ધેસુ ધાતૂસુ આયતનેસુ ચ. તત્થ પઞ્ચક્ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો યાવ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો. દસ રૂપઆયતનાનિ ચક્ખુ રૂપા ચ યાવ કાયો ફોટ્ઠબ્બા ચ, અયં રૂપક્ખન્ધો. તત્થ છ વેદનાકાયા વેદનાક્ખન્ધો ચક્ખુસમ્ફસ્સજા વેદના યાવ મનોસમ્ફસ્સજા વેદના, અયં વેદનાક્ખન્ધો. તત્થ છ સઞ્ઞાકાયા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, રૂપસઞ્ઞા યાવ ધમ્મસઞ્ઞા ઇમે છ સઞ્ઞાકાયા, અયં સઞ્ઞાક્ખન્ધો. તત્થ છ ચેતનાકાયા સઙ્ખારક્ખન્ધો, રૂપસઞ્ચેતના યાવ ધમ્મસઞ્ચેતના ઇમે છ ચેતનાકાયા, અયં સઙ્ખારક્ખન્ધો. તત્થ છ વિઞ્ઞાણકાયા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં યાવ મનોવિઞ્ઞાણં ઇમે છ વિઞ્ઞાણકાયા, અયં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો. ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા.

તેસં કા પરિઞ્ઞા? અનિચ્ચં દુક્ખં સઞ્ઞા અનત્તાતિ એસા એતેસં પરિઞ્ઞા. તત્થ કતમો ખન્ધત્થો? સમૂહત્થો ખન્ધત્થો, પુઞ્જત્થો ખન્ધત્થો, રાસત્થો ખન્ધત્થો. તં યથા દબ્બક્ખન્ધો વનક્ખન્ધો દારુક્ખન્ધો અગ્ગિક્ખન્ધો ઉદકક્ખન્ધો વાયુક્ખન્ધો ઇતિ એવં ખન્ધેસુ સબ્બસઙ્ગહોવ એવં ખન્ધત્થો.

તત્થ અટ્ઠારસ ધાતુયો ચક્ખુધાતુ રૂપધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ…પે॰… મનોધાતુ ધમ્મધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ. એતાયો અટ્ઠારસ ધાતુયો. તાસં પરિઞ્ઞા અનિચ્ચં દુક્ખં સઞ્ઞા અનત્તાતિ એસા એતાસં પરિઞ્ઞા. તત્થ કો ધાતુઅત્થો? વુચ્ચતે અવયવત્થો ધાતુઅત્થો. અવયવોતિ ચક્ખુ નો પસાદો ચક્ખુધાતુ. એવં પઞ્ચસુ ધાતૂસુ પુન રાગવવચ્છેદત્થો ધાતુઅત્થો. વવચ્છિન્ના હિ ચક્ખુધાતુ. એવં પઞ્ચસુ પુનરાહ એકન્તિપકત્યત્થેન ધાતુઅત્થોતિ વુચ્ચતે. તં યથા, પકતિયા અયં પુરિસો પિત્તિકો સેમ્હિકો વાતિકો સન્નિપાતિકોતિ એવં પકતિચક્ખુધાતુ દસન્નં પિયા ચ સબ્બેસુ ઇન્દ્રિયેસુ…પે॰… વિસભાગત્થો ધાતુઅત્થો.

તત્થ દ્વાદસાયતનાનિ કતમાનિ? છ અજ્ઝત્તિકાનિ છ બાહિરાનિ. ચક્ખાયતનં યાવ મનાયતનન્તિ અજ્ઝત્તિકં, રૂપાયતનં યાવ ધમ્માયતનન્તિ બાહિરં. એતાનિ દ્વાદસ આયતનાનિ. એતેસં કા પરિઞ્ઞા? અનિચ્ચં દુક્ખં સઞ્ઞા અનત્તાતિ, એસા એતેસં પરિઞ્ઞા. અપિ ચ દ્વિધા પરિઞ્ઞા ઞાતપરિઞ્ઞા ચ પહાનપરિઞ્ઞા ચ. તત્થ ઞાતપરિઞ્ઞા નામ અનિચ્ચં દુક્ખં સઞ્ઞા અનત્તાતિ, એસા ઞાતપરિઞ્ઞા. પહાનપરિઞ્ઞા પન છન્દરાગપ્પહાના, એસા પહાનપરિઞ્ઞા. તત્થ કતમો આયતનત્થો? વુચ્ચતે આકારત્થો આયતનત્થો. યથા સુવણ્ણાકરો દુબ્બણ્ણાકરો, યથા વ્રીહિ તેહિ આકારેહિ તે તે ગાવા ઉત્તિટ્ઠન્તિ. એવં એતેહિ ચિત્તચેતસિકા ગાવા ઉત્તિટ્ઠન્તિ કમ્મકિલેસા દુક્ખધમ્મા ચ. પુનરાહ આયદાનત્થો આયતનત્થો. યથા રઞ્ઞો આયદાનેહિ આયો ભવતિ, એવં આયદાનત્થો આયતનત્થો.

૬૧. ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ દુક્ખં સમુદયો નિરોધો મગ્ગો ચ. દુક્ખં યથા સમાસેન ધમ્માચરિયં માનસઞ્ચ, સમુદયો સમાસેન અવિજ્જા ચ તણ્હા ચ, નિરોધો સમાસેન વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચ, મગ્ગો સમાસેન સમથો ચ વિપસ્સના ચ.

તત્થ સત્તતિંસ બોધિપક્ખિકા ધમ્મા કતમે? ચત્તારો સતિપટ્ઠાના યાવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, એવમેતે સત્તતિંસ બોધિપક્ખિકા ધમ્મા. યે ધમ્મા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં સાવકાનં ચ નિબ્બાનાય સંવત્તન્તીતિ, સો મગ્ગો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. કતમે ચત્તારો? ઇધ ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી

વિહરતિ, સમ્મપ્પધાનં...પે॰... ઇદ્ધિપાદં...પે॰... ઇન્દ્રિયાનિ...પે॰... બલાનિ...પે॰... તત્થ કો ઇન્દ્રિયત્થો? ઇન્દત્થો ઇન્દ્રિયત્થો, આધિપતેય્યત્થો ઇન્દ્રિયત્થો, પસાદત્થો ઇન્દ્રિયત્થો, અસાધારણં કસ્સ કિરિયત્થો ઇન્દ્રિયત્થો અનવપરિયત્થો બલત્થો, થામત્થો બલત્થો, ઉપાદાયત્થો બલત્થો, ઉપત્થમ્ભનત્થો બલત્થો.

તત્થ કતમે સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા? સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો યાવ ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. તત્થ કતમો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો? સમ્માદિટ્ઠિ યાવ સમ્માસમાધિ. તત્થ અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગોતિ ખન્ધો સીલક્ખન્ધો ચ સમાધિક્ખન્ધો ચ પઞ્ઞાક્ખન્ધો ચ. તત્થ યા ચ સમ્માવાચા યો ચ સમ્માકમ્મન્તો યો ચ સમ્માઆજીવો, અયં સીલક્ખન્ધો. યા ચ સમ્માસતિ યો ચ સમ્માવાયામો યો ચ સમ્માસમાધિ, અયં સમાધિક્ખન્ધો. યો ચ સમ્માસઙ્કપ્પો યા ચ સમ્માદિટ્ઠિ, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો. એવં તાયો તિસ્સો સિક્ખા. એવં તીહાકારેહિ દસ પદાનિ...પે॰....

તત્થ યોગાવચરો સીલક્ખન્ધે ઠિતો દોસં અકુસલં ન ઉપાદિયતિ, દોસાનુસયં સમૂહનતિ, દોસસલ્લં ઉદ્ધરતિ, દુક્ખવેદનં પરિજાનાતિ, કામધાતું સમતિક્કમતિ. સમાધિક્ખન્ધે ઠિતો લોભં અકુસલં ન ઉપાદિયતિ, રાગાનુસયં સમૂહનતિ, લોભસલ્લં ઉદ્ધરતિ, સુખવેદનં પરિજાનાતિ, રૂપધાતું સમતિક્કમતિ. પઞ્ઞાક્ખન્ધે ઠિતો મોહં અકુસલં ન ઉપાદિયતિ, અવિજ્જાનુસયં સમૂહનતિ, મોહસલ્લં દિટ્ઠિસલ્લઞ્ચ ઉદ્ધરતિ, અદુક્ખમસુખવેદનં પરિજાનાતિ, અરૂપધાતું સમતિક્કમતિ. ઇતિ તીહિ ખન્ધેહિ તીણિ અકુસલમૂલાનિ ન ઉપાદિયતિ, ચત્તારિ સલ્લાનિ ઉદ્ધરતિ, તિસ્સો વેદના પરિજાનાતિ, તેધાતુકં સમતિક્કમતિ.

૬૨. તત્થ કતમા અવિજ્જા? યં ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ અઞ્ઞાણન્તિ વિત્થારેન યથા સો પાણસજ્જેસુ કથંકથા કાતબ્બં. તત્થ કતમં વિઞ્ઞાણં? છ વિઞ્ઞાણકાયા વેદના સઞ્ઞા ચેતના ફસ્સો મનસિકારો, ઇદં નામં. તત્થ કતમં રૂપં? ચાતુમહાભૂતિકં ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાયરૂપસ્સ પઞ્ઞત્તિં. ઇતિ પુરિમકઞ્ચ નામં ઇદઞ્ચ રૂપં તદુભયં નામરૂપન્તિ વુચ્ચતિ. તત્થ છળાયતનન્તિ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ, ચક્ખુ અજ્ઝત્તિકં આયતનં યાવ મનો અજ્ઝત્તિકં આયતનં. ફસ્સોતિ છ ફસ્સકાયા ચક્ખુસમ્ફસ્સો યાવ મનોસમ્ફસ્સોતિ ફસ્સો. છ વેદનાકાયા વેદના. તણ્હાતિ છ તણ્હાકાયા તણ્હા. ઉપાદાનન્તિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ કામુપાદાનં દિટ્ઠુપાદાનં સીલબ્બતુપાદાનં અત્તવાદુપાદાનન્તિ ઉપાદાનં. ભવોતિ તયો ભવા કામભવો રૂપભવો અરૂપભવો. તત્થ કતમા જાતિ? યા પઠમં ખન્ધાનં પઠમં ધાતૂનં પઠમં આયતનાનં ઉપ્પત્તિ જાતિ સઞ્જાતિ ઓક્કન્તિ અભિનિબ્બત્તિ ખન્ધાનં પાતુભાવો, અયં જાતિ. તત્થ કતમા જરા? જરા નામ યં તં ખણ્ડિચ્ચં પાલિચ્ચં વલિત્તચતા પવિવિત્તં ચતુન્નં મહાભૂતાનં વિવણ્ણતં ભગ્ગો તં જરા હીયના પહીયના આયુનો હાનિ સંહાનિ ઇન્દ્રિયાનં પરિભેદો ઉપનાહો પરિપાકો, અયં જરા. તત્થ કતમં મરણં? મરણં નામ યં તસ્મિં તસ્મિં સત્તનિકાયે તેસં તેસં સત્તાનં ચુતિ ચવનતા મરણં કાલક્કિરિયા ઉદ્ધુમાતકાનં ભેદો કાયસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદો, ઇદં મરણં. ઇતિ પુરિમિકા ચ જરા ઇદઞ્ચ મરણં તદુભયં જરામરણં.

તત્થ અન્ધકારતિમિસા યથાભૂતં અપ્પજાનનલક્ખણા અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પદટ્ઠાનં હ. અભિસઙ્ખરણલક્ખણા સઙ્ખારા, ઉપચયપુનબ્ભવાભિરોપનપચ્ચુપટ્ઠાના. તે વિઞ્ઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં. વત્થુ સવિઞ્ઞત્તિલક્ખણં વિઞ્ઞાણં, તં નામરૂપસ્સ પદટ્ઠાનં. અનેકસન્નિસ્સયલક્ખણં નામરૂપં, તં સળાયતનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇન્દ્રિયવવત્થાપનલક્ખણં સળાયતનં, તં ફસ્સસ્સ પદટ્ઠાનં . સન્નિપાતલક્ખણો ફસ્સો, સો વેદનાય પદટ્ઠાનં. અનુભવનલક્ખણા વેદના, સા તણ્હાય પદટ્ઠાનં. અજ્ઝોસાનલક્ખણા તણ્હા, સા ઉપાદાનસ્સ પદટ્ઠાનં. આદાનપરિહનનલક્ખણં ઉપાદાનં, તં ભવસ્સ પદટ્ઠાનં . નાનાગતિવિક્ખેપલક્ખણો ભવો, સો જાતિયા પદટ્ઠાનં. ખન્ધાનં પાતુભાવલક્ખણા જાતિ, સા

જરાય પદટ્ઠાનં. ઉપનયપરિપાકલક્ખણા જરા, સા મરણસ્સ પદટ્ઠાનં. આયુક્ખયજીવિતઉપરોધલક્ખણં મરણં, તં દુક્ખસ્સ પદટ્ઠાનં. કાયસમ્પીળનલક્ખણં દુક્ખં, તં દોમનસ્સસ્સ પદટ્ઠાનં. ચિત્તસમ્પીળનલક્ખણં દોમનસ્સં, તં સોકસ્સ પદટ્ઠાનં. સોચનલક્ખણો સોકો, સો પરિદેવસ્સ પદટ્ઠાનં. વચીનિચ્છારણલક્ખણો પરિદેવો, સો ઉપાયાસસ્સ પદટ્ઠાનં. યે આયાસા તે ઉપાયાસા.

નવ પદાનિ યત્થ સબ્બો અકુસલપક્ખો સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છતિ. કતમાનિ નવ પદાનિ? દ્વે મૂલકિલેસા, તીણિ અકુસલમૂલાનિ, ચત્તારો વિપલ્લાસા. તત્થ દ્વે મૂલકિલેસા અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ, તીણિ અકુસલમૂલાનિ લોભો દોસો મોહો ચ. ચત્તારો વિપલ્લાસા [અ॰ નિ॰ ૪.૪૯] – ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો ચિત્તવિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો, ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો ચિત્તવિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો, ''અનત્તનિ અત્તા''તિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો ચિત્તવિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો, ''અસુભે સુભ''ન્તિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો ચિત્તવિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો.

૬૩. તત્થ અવિજ્જા નામ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ યથાભૂતં અઞ્ઞાણં, અયં અવિજ્જા. ભવતણ્હા નામ યો ભવેસુ રાગો સારાગો ઇચ્છા મુચ્છા પત્થના નન્દી અજ્ઝોસાનં અપરિચ્ચાગો, અયં ભવતણ્હા.

તત્થ કતમો લોભો અકુસલમૂલં?

લોભો નામ સો તેસુ તેસુ પરવત્થૂસુ પરદબ્બેસુ પરટ્ઠાનેસુ પરસાપતેય્યેસુ પરપરિગ્ગહિતેસુ લોભો લુબ્ભના ઇચ્છા મુચ્છા પત્થના નન્દી અજ્ઝોસાનં અપરિચ્ચાગો, અયં લોભો અકુસલમૂલં. કસ્સેતં મૂલં? લોભો લોભજસ્સ અકુસલસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ ચ, તથા યથા તંસમ્પયુત્તાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં.

તત્થ કતમો દોસો અકુસલમૂલં?

સો સત્તેસુ આઘાતો અક્ખન્તિ અપ્પચ્ચયો બ્યાપાદો પદોસો અનત્થકામતા ચેતસો પટિઘાતો, અયં દોસો અકુસલમૂલં.

કસ્સેતં મૂલં?

દોસજસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ સમ્પયુત્તાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં.

તત્થ કતમો મોહો અકુસલમૂલં?

યં ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ અનભિસમયો અસમ્પજ્જઞ્ઞાહો અપ્પટિવેધો મોહો મુય્હના સમ્મોહો સમ્મુય્હના અવિજ્જા તમો અન્ધકારો આવરણં નીવરણં છદનં અચ્છદનં [અવેચ્છદનં (પી॰ ક॰)] અપસચ્છાગમનં કુસલાનં ધમ્માનં, અયં મોહો અકુસલમૂલં.

કસ્સેતં મૂલં?

મોહજસ્સ અકુસલસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં.

તત્થ વિપલ્લાસા જાનિતબ્બા, વિપલ્લાસાનં વત્થુ જાનિતબ્બં. યં વિપલ્લાસં સિયા, તં જાનિતબ્બં. તત્થ એકો વિપલ્લાસો તીણિ વિપલ્લાસાનિ ચત્તારિ વિપલ્લાસવત્થૂનિ. કતમો એકો વિપલ્લાસો ચ, યેન પટિપક્ખેન વિપલ્લાસિતં ગણ્હાતિ?

''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ, ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ, ''અનત્તનિ અત્તા''તિ, ''અસુભે સુભ''ન્તિ, અયં એકો વિપલ્લાસો.

કતમાનિ ચત્તારિ વિપલ્લાસવત્થૂનિ?

કાયો વેદના ચિત્તં ધમ્મા ચ. ઇમાનિ ચત્તારિ વિપલ્લાસવત્થૂનિ.

કતમાનિ તીણિ વિપલ્લાસાનિ?

સઞ્ઞા ચિત્તં દિટ્ઠિ ચ. ઇમાનિ તીણિ વિપલ્લાસાનિ.

તત્થ મનાપિકે વત્થુમ્હિ ઇન્દ્રિયવત્થે વણ્ણાયતને વા યો નિમિત્તસ્સ ઉગ્ગાહો, અયં સઞ્ઞાવિપલ્લાસો. તત્થ વિપરીતચિત્તસ્સ વત્થુમ્હિ સતિ વિઞ્ઞત્તિ, અયં ચિત્તવિપલ્લાસો. તત્થ વિપરીતચિત્તસ્સ તમ્હિ રૂપે ''અસુભે સુભ''ન્તિ યા ખન્તિ રુચિ ઉપેક્ખના નિચ્છયો દિટ્ઠિ નિદસ્સનં સન્તીરણા, અયં દિટ્ઠિવિપલ્લાસો. તત્થ વત્થુભેદેન કાયેસુ દ્વાદસ વિપલ્લાસા ભવન્તિ. તયો કાયે તયો વેદનાય તયો ચિત્તે તયો ધમ્મે, ચત્તારો સઞ્ઞાવિપલ્લાસા ચત્તારો ચિત્તવિપલ્લાસા ચત્તારો દિટ્ઠિવિપલ્લાસા, આયતનૂપચયતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણસઞ્ઞાસમઙ્ગિસ્સ રૂપેસુ દ્વાદસ વિપલ્લાસા યાવ મનો સઞ્ઞાસમઙ્ગિસ્સ, ધમ્મેસુ દ્વાદસ વિપલ્લાસા છ દ્વાદસકા ચત્તારિ વિપલ્લાસા ભવન્તિ. આરમ્મણનાનત્તતો હિ અપરિમિતસઙ્ખેય્યાનં સત્તાનં [અત્તાનં (ક॰)] અપરિમિતમસઙ્ખેય્યા વિપલ્લાસા ભવન્તિ હીનુક્કટ્ઠમજ્ઝિમતાય.

૬૪. તત્થ પઞ્ચક્ખન્ધા ચત્તારિ અત્તભાવવત્થૂનિ ભવન્તિ. યો રૂપક્ખન્ધો, સો કાયો અત્તભાવવત્થુ. યો વેદનાક્ખન્ધો, સો વેદના અત્તભાવવત્થુ. યો સઞ્ઞાક્ખન્ધો ચ સઙ્ખારક્ખન્ધો ચ, તે ધમ્મા અત્તભાવવત્થુ. યો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, સો ચિત્તં અત્તભાવવત્થુ. ઇતિ પઞ્ચક્ખન્ધા ચત્તારિ અત્તભાવવત્થૂનિ. તત્થ કાયે ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો ભવતિ. એવં વેદનાસુ...પે॰... ચિત્તે...પે॰... ધમ્મેસુ ચ અત્તવિપલ્લાસો ભવતિ. તત્થ ચતુન્નં વિપલ્લાસાનં સમુગ્ઘાતનત્થં ભગવા ચત્તારો સતિપટ્ઠાને દેસેતિ પઞ્ઞપેતિ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતો ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસં સમુગ્ઘાતેતિ, એવં વેદનાસુ, ચિત્તે, ધમ્મેસુ ચ કાતબ્બં.

તત્થ અન્ધકારતિમિસા અપ્પટિવેધલક્ખણા અવિજ્જા, તસ્સા વિપલ્લાસપદટ્ઠાનં. અજ્ઝોસાનલક્ખણા તણ્હા, તસ્સા પિયરૂપસાતરૂપં પદટ્ઠાનં. અત્તાસયવઞ્ચનાલક્ખણો લોભો, તસ્સ અદિન્નાદાનં પદટ્ઠાનં. ઇધ વિવાદલક્ખણો દોસો, તસ્સ પાણાતિપાતો પદટ્ઠાનં. વત્થુવિપ્પટિપત્તિલક્ખણો મોહો, તસ્સ મિચ્છાપટિપત્તિ પદટ્ઠાનં. સઙ્ખતાનં ધમ્માનં અવિનાસગ્ગહણલક્ખણા નિચ્ચસઞ્ઞા, તસ્સા સબ્બસઙ્ખારા પદટ્ઠાનં. સાસવફસ્સોપગમનલક્ખણા સુખસઞ્ઞા, તસ્સા મમઙ્કારો પદટ્ઠાનં. ધમ્મેસુ ઉપગમનલક્ખણા અત્તસઞ્ઞા , તસ્સા અહઙ્કારો પદટ્ઠાનં. વણ્ણસઙ્ગહણલક્ખણા સુભસઞ્ઞા, તસ્સા ઇન્દ્રિયઅસંવરો પદટ્ઠાનં. એતેહિ નવહિ પદેહિ ઉદ્દિટ્ઠેહિ સબ્બો અકુસલપક્ખો નિદ્દિટ્ઠો ભવતિ, સો ચ ખો બહુસ્સુતેન સક્કા જાનિતું નો અપ્પસ્સુતેન, પઞ્ઞવતા નો દુપ્પઞ્ઞેન, યુત્તેન નો અયુત્તેન.

નવ પદાનિ કુસલાનિ યત્થ સબ્બો કુસલપક્ખો સઙ્ગહો સમોસરણં ગચ્છન્તિ. કતમાનિ નવ પદાનિ? સમથો વિપસ્સના અલોભો અદોસો અમોહો અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા અસુભસઞ્ઞા ચ.

તત્થ કતમો સમથો? યા ચિત્તસ્સ ઠિતિ સણ્ઠિતિ અવટ્ઠિતિ ઠાનં પટ્ઠાનં ઉપટ્ઠાનં સમાધિ સમાધાનં અવિક્ખેપો અવિપ્પટિસારો વૂપસમો માનસો એકગ્ગં ચિત્તસ્સ, અયં સમથો.

તત્થ કતમા વિપસ્સના? ખન્ધેસુ વા ધાતૂસુ વા આયતનેસુ વા નામરૂપેસુ વા પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ વા પટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ વા ધમ્મેસુ દુક્ખેસુ વા સમુદયેસુ વા નિરોધે વા મગ્ગે વા કુસલાકુસલેસુ વા ધમ્મેસુ સાવજ્જઅનવજ્જેસુ વા કણ્હસુક્કેસુ વા સેવિતબ્બઅસેવિતબ્બેસુ વા સો યથાભૂતં વિચયો પવિચયો વીમંસા પરવીમંસા ગાહના અગ્ગાહના પરિગ્ગાહના ચિત્તેન પરિચિતના તુલના ઉપપરિક્ખા ઞાણં વિજ્જા વા ચક્ખુ બુદ્ધિ મેધા પઞ્ઞા ઓભાસો આલોકો આભા પભા ખગ્ગો નારાચો [નારજ્જો (પી॰ ક॰)] ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો સમ્માદિટ્ઠિ મગ્ગઙ્ગં, અયં વિપસ્સના. તેનેસા વિપસ્સના ઇતિ વુચ્ચતિ વિવિધા વા એસા વિપસ્સનાતિ, તસ્મા એસા વિપસ્સનાતિ વુચ્ચતિ. દ્વિધા ચેસા હિ વિપસ્સના ધમ્મવિપસ્સનાતિ વુચ્ચતિ, દ્વિધા ઇમાય પસ્સતિ સુભઞ્ચ અસુભઞ્ચ કણ્હઞ્ચ સુક્કઞ્ચ સેવિતબ્બઞ્ચ અસેવિતબ્બઞ્ચ કમ્મઞ્ચ વિપાકઞ્ચ બન્ધઞ્ચ વિમોક્ખઞ્ચ આચયઞ્ચ અપચયઞ્ચ પવત્તિઞ્ચ નિવત્તિઞ્ચ સંકિલેસઞ્ચ વોદાનઞ્ચ, એવં વિપસ્સનાતિ વુચ્ચતિ. અથ વા વિઇતિ ઉપસગ્ગો પસ્સનાતિ અત્થો તસ્મા વિપસ્સનાતિ વુચ્ચતે, અયં વિપસ્સના.

૬૫. તત્થ દ્વે રોગા સત્તાનં અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ, એતેસં દ્વિન્નં રોગાનં નિઘાતાય ભગવતા દ્વે ભેસજ્જાનિ વુત્તાનિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ. ઇમાનિ દ્વે ભેસજ્જાનિ પટિસેવેન્તો દ્વે અરોગે સચ્છિકરોતિ રાગવિરાગં ચેતોવિમુત્તિં અવિજ્જાવિરાગઞ્ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિં. તત્થ તણ્હારોગસ્સ સમથો ભેસજ્જં, રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અરોગં. અવિજ્જારોગસ્સ વિપસ્સનાભેસજ્જં અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અરોગં. એવઞ્હિ ભગવા ચાહ, ''દ્વે ધમ્મા પરિઞ્ઞેય્યા [પસ્સ દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૨] નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, દ્વે ધમ્મા પહાતબ્બા અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ, દ્વે ધમ્મા ભાવેતબ્બા સમથો ચ વિપસ્સના ચ, દ્વે ધમ્મા સચ્છિકાતબ્બા વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચા''તિ. તત્થ સમથં ભાવેન્તો રૂપં પરિજાનાતિ, રૂપં પરિજાનન્તો તણ્હં પજહતિ, તણ્હં પજહન્તો રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિં સચ્છિકરોતિ, વિપસ્સનં ભાવેન્તો નામં પરિજાનાતિ, નામં પરિજાનન્તો અવિજ્જં પજહતિ, અવિજ્જં પજહન્તો અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિં સચ્છિકરોતિ. યદા ભિક્ખુનો દ્વે ધમ્મા પરિઞ્ઞાતા ભવન્તિ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, તથાસ્સ દ્વે ધમ્મા પહીના ભવન્તિ અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ. દ્વે ધમ્મા ભાવિતા ભવન્તિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ, દ્વે ધમ્મા સચ્છિકાતબ્બા ભવન્તિ વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચ. એત્તાવતા ભિક્ખુ કતકિચ્ચો ભવતિ. એસા સોપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. તસ્સ આયુપરિયાદાના જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપરોધા ઇદઞ્ચ દુક્ખં નિરુજ્ઝતિ, અઞ્ઞઞ્ચ દુક્ખં ન ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ યો ઇમેસં ખન્ધાનં ધાતુઆયતનાનં નિરોધો વૂપસમો અઞ્ઞેસઞ્ચ ખન્ધધાતુઆયતનાનં અપ્પટિસન્ધિ અપાતુભાવો, અયં અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ.

તત્થ કતમં અલોભો કુસલમૂલં? યંધાતુકો અલોભો અલુબ્ભના અલુબ્ભિતત્તં અનિચ્છા અપત્થના અકન્તા અનજ્ઝોસાનં. અયં અલોભો કુસલમૂલં. કસ્સેતં મૂલં? અલોભજસ્સ કુસલસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ તંસમ્પયુત્તાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં. અથ વા અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો કુસલન્તિ વુચ્ચતિ, સો તિણ્ણં મગ્ગઙ્ગાનં મૂલં. કતમેસં તિણ્ણં, સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ સમ્માવાયામસ્સ સમ્માસમાધિસ્સ ચ ઇમેસં મૂલન્તિ, તસ્મા કુસલમૂલન્તિ વુચ્ચતિ.

તત્થ કતમં અદોસો કુસલમૂલં? યા સત્તેસુ વા સઙ્ખારેસુ વા અનઘાતો અપ્પટિઘાતો અબ્યાપત્તિ અબ્યાપાદો અદોસો મેત્તા મેત્તાયના અત્થકામતા હિતકામતા ચેતસો પસાદો, અયં અદોસો કુસલમૂલં. કસ્સેતં મૂલં? અદોસજસ્સ કુસલસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ તંસમ્પયુત્તાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં. અથ વા તિણ્ણં મગ્ગઙ્ગાનં મૂલં. કતમેસં તિણ્ણં? સમ્માવાચાય સમ્માકમ્મન્તસ્સ સમ્માઆજીવસ્સ ચ ઇમેસં તિણ્ણં મગ્ગઙ્ગાનં મૂલં, તસ્મા કુસલમૂલન્તિ વુચ્ચતિ.

તત્થ કતમં અમોહો કુસલમૂલં? યં ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ યથાભૂતં ઞાણદસ્સનં અભિસમયો સમ્મા ચ પચ્ચાગમો પટિવેધો અમોહો અસમ્મુય્હના અસમ્મોહો વિજ્જાપકાસો આલોકો અનાવરણં સેક્ખાનં કુસલાનં ધમ્માનં, અયં અમોહો કુસલમૂલં. કસ્સેતં મૂલં? અમોહજસ્સ કુસલસ્સ કાયકમ્મસ્સ વચીકમ્મસ્સ મનોકમ્મસ્સ તંસમ્પયુત્તાનઞ્ચ ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં મૂલં. અથ વા દ્વિન્નં મગ્ગઙ્ગાનં એતં મૂલં. કતમેસં દ્વિન્નં? સમ્માદિટ્ઠિયા ચ સમ્માસતિયા ચ ઇમેસં દ્વિન્નં મગ્ગઙ્ગાનં મૂલં, તસ્મા કુસલમૂલન્તિ વુચ્ચતિ. એવં ઇમેસં તીહિ કુસલમૂલેહિ અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો યોજેતબ્બો.

૬૬. તત્થ કતમા અનિચ્ચસઞ્ઞા? ''સબ્બે સઙ્ખારા ઉપ્પાદવયધમ્મિનો''તિ ચ યા સઞ્ઞા સઞ્જાનના વવત્થપના ઉગ્ગાહો, અયં અનિચ્ચસઞ્ઞા. તસ્સા કો નિસ્સન્દો? અનિચ્ચસઞ્ઞાય ભાવિતાય બહુલીકતાય અટ્ઠસુ લોકધમ્મેસુ ચિત્તં નાનુસન્ધતિ ન સન્ધતિ ન સણ્ઠહતિ, ઉપેક્ખા વા પટિક્કૂલતા વા સણ્ઠહતિ, અયમસ્સા નિસ્સન્દો.

તત્થ કતમા દુક્ખસઞ્ઞા? ''સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા''તિ યા સઞ્ઞા સઞ્જાનના વવત્થપના ઉગ્ગાહો, અયં દુક્ખસઞ્ઞા. તસ્સા કો નિસ્સન્દો? દુક્ખસઞ્ઞાય ભાવિતાય બહુલીકતાય આલસ્સે સંપમાદે વિમ્હયે ચ ચિત્તં નાનુસન્ધતિ ન સન્ધતિ ન સણ્ઠહતિ, ઉપેક્ખા વા પટિક્કૂલતા વા સણ્ઠહતિ, અયમસ્સા નિસ્સન્દો.

તત્થ કતમા અનત્તસઞ્ઞા? ''સબ્બેસુ ધમ્મેસુ અનત્તા''તિ યા સઞ્ઞા સઞ્જાનના વવત્થપના ઉગ્ગાહો, અયં અનત્તસઞ્ઞા. તસ્સા કો નિસ્સન્દો, અનત્તસઞ્ઞાય ભાવિતાય બહુલીકતાય અહઙ્કારો ચિત્તં નાનુસન્ધતિ ન સન્ધતિ, મમઙ્કારો ન સણ્ઠહતિ, ઉપેક્ખા વા પટિક્કૂલતા વા સણ્ઠહતિ, અયમસ્સા નિસ્સન્દો.

તત્થ કતમા અસુભસઞ્ઞા? ''સત્ત સઙ્ખારા અસુભા''તિ યા સઞ્ઞા સઞ્જાનના વવત્થપના ઉગ્ગાહો, અયં અસુભસઞ્ઞા. તસ્સા કો નિસ્સન્દો? અસુભસઞ્ઞાય ભાવિતાય બહુલીકતાય સુભનિમિત્તે ચિત્તં નાનુસન્ધતિ ન સન્ધતિ ન સણ્ઠહતિ, ઉપેક્ખા વા પટિક્કૂલતા વા સણ્ઠહતિ, અયમસ્સા નિસ્સન્દો.

તત્થ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં પરિઞ્ઞા ભગવતા દેસિતા, યો તત્થ અસુભસઞ્ઞા રૂપક્ખન્ધસ્સ પરિઞ્ઞત્તં, દુક્ખસઞ્ઞા વેદનાક્ખન્ધસ્સ પરિઞ્ઞત્તં, અનત્તસઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ પરિઞ્ઞત્તં, અનિચ્ચસઞ્ઞા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ પરિઞ્ઞત્તં. તત્થ સમથેન તણ્હં સમુગ્ઘાતેતિ, વિપસ્સના અવિજ્જં સમુગ્ઘાતેતિ, અદોસેન દોસં સમુગ્ઘાતેતિ, અમોહેન મોહં સમુગ્ઘાતેતિ, અનિચ્ચસઞ્ઞાય નિચ્ચસઞ્ઞં સમુગ્ઘાતેતિ, દુક્ખસઞ્ઞાય સુખસઞ્ઞં સમુગ્ઘાતેતિ, અનત્તસઞ્ઞાય અત્તસઞ્ઞં સમુગ્ઘાતેતિ, અસુભસઞ્ઞાય સુભસઞ્ઞં સમુગ્ઘાતેતિ.

ચિત્તવિક્ખેપપટિસંહરણલક્ખણો સમથો, તસ્સ ઝાનાનિ પદટ્ઠાનં. સબ્બધમ્મં યથાભૂતં પટિવેધલક્ખણા વિપસ્સના, તસ્સા સબ્બનેય્યં પદટ્ઠાનં. ઇચ્છાપટિસંહરણલક્ખણો અલોભો, તસ્સ અદિન્નાદાના વેરમણી પદટ્ઠાનં.

અબ્યાપાદલક્ખણો અદોસો, તસ્સ પાણાતિપાતા વેરમણી પદટ્ઠાનં. વત્થુઅપ્પટિહતલક્ખણો અમોહો, તસ્સ સમ્માપટિપત્તિ પદટ્ઠાનં. સઙ્ખતાનં ધમ્માનં વિનાસગ્ગહણલક્ખણા અનિચ્ચસઞ્ઞા, તસ્સા ઉદયબ્બયો પદટ્ઠાનં. સાસવફસ્સસઞ્ઞાનનલક્ખણા દુક્ખસઞ્ઞા, તસ્સા વેદના પદટ્ઠાનં. સબ્બધમ્મઅનુપગમનલક્ખણા અનત્તસઞ્ઞા, તસ્સા ધમ્મસઞ્ઞા પદટ્ઠાનં. વિનીલકવિપુબ્બકઉદ્ધુમાતકસમુગ્ગહણલક્ખણા અસુભસઞ્ઞા, તસ્સા નિબ્બિદા પદટ્ઠાનં. ઇમેસુ નવસુ પદેસુ ઉપદિટ્ઠેસુ સબ્બો કુસલપક્ખો ઉપદિટ્ઠો ભવતિ, સો ચ બહુસ્સુતેન સક્કા જાનિતું નો અપ્પસ્સુતેન, પઞ્ઞવતા નો દુપ્પઞ્ઞેન, યુત્તેન નો અયુત્તેનાતિ.

૬૭. તત્થ નિચ્ચસઞ્ઞાધિમુત્તસ્સ અપરાપરં ચિત્તં પણામેન્તો સતિમપચ્ચવેક્ખતો અનિચ્ચસઞ્ઞા ન ઉપટ્ઠાતિ, પઞ્ચસુ કામગુણેસુ સુખસ્સાદાધિમુત્તસ્સ ઇરિયાપથસ્સ અગતિમપચ્ચવેક્ખતો દુક્ખસઞ્ઞા ન ઉપટ્ઠાતિ, ખન્ધધાતુઆયતનેસુ અત્તાધિમુત્તસ્સ નાનાધાતુઅનેકધાતુવિનિબ્ભોગમપચ્ચવેક્ખતો અનત્તસઞ્ઞા ન ઉપટ્ઠાતિ, વણ્ણસણ્ઠાનાભિરતસ્સ કાયે સુભાધિમુત્તસ્સ ચ વિપ્પટિચ્છન્ના અસુભસઞ્ઞા ન ઉપટ્ઠાતિ.

અવિપ્પટિસારલક્ખણા સદ્ધા, સદ્દહના પચ્ચુપટ્ઠાનં. તસ્સ ચત્તારિ સોતાપત્તિયઙ્ગાનિ પદટ્ઠાનં. એવઞ્હિ વુત્તં ભગવતા [પસ્સ સંયુત્તનિકાયે] સદ્ધિન્દ્રિયં ભિક્ખવે, કુહિં દટ્ઠબ્બં, ચતૂસુ સોતાપત્તિયઙ્ગેસુ કુસલેસુ ધમ્મેસુ.

સૂરાઅપટિક્ખેપનલક્ખણં વીરિયિન્દ્રિયં, વીરિયિન્દ્રિયારમ્ભો પચ્ચુપટ્ઠાનં. તસ્સ અતીતા ચત્તારો સમ્મપ્પધાના પદટ્ઠાનં. યથા વુત્તં ભગવતા [પસ્સ સંયુત્તનિકાયે] વીરિયિન્દ્રિયં, ભિક્ખવે, કુહિં દટ્ઠબ્બં, ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ.

સતિ સરણલક્ખણા, અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાના. તસ્સ અતીતા ચત્તારો સતિપટ્ઠાના પદટ્ઠાનં. યથા વુત્તં ભગવતા સતિન્દ્રિયં ભિક્ખવે, કુહિં દટ્ઠબ્બં, ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ.

એકગ્ગલક્ખણો સમાધિ, અવિક્ખેપપચ્ચુપટ્ઠાનો, તસ્સ ચત્તારિ ઝાણાનિ પદટ્ઠાનં. યથા વુત્તં ભગવતા સમાધિન્દ્રિયં, ભિક્ખવે, કુહિં દટ્ઠબ્બં, ચતૂસુ ઝાનેસુ.

પજાનનલક્ખણા પઞ્ઞા, ભૂતત્થસન્તીરણા પચ્ચુપટ્ઠાના, તસ્સ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ પદટ્ઠાનં. યથા વુત્તં ભગવતા [પસ્સ સંયુત્તનિકાયે] પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ભિક્ખવે, કુહિં દટ્ઠબ્બં, ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ.

ચત્તારિ ચક્કાનિ [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૩૧] પતિરૂપદેસવાસો ચક્કં, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો ચક્કં, અત્તસમ્માપણિધાનં ચક્કં, પુબ્બે કતપુઞ્ઞતા ચક્કં. તત્થ અરિયસન્નિસ્સયલક્ખણો પતિરૂપદેસવાસો, સો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસ્સ પદટ્ઠાનં. અરિયસન્નિસ્સયલક્ખણો સપ્પુરિસ્સૂપનિસ્સયો, સો અત્તસમ્માપણિધાનસ્સ પદટ્ઠાનં. સમ્માપટિપત્તિલક્ખણં અત્તસમ્માપણિધાનં, તં પુઞ્ઞાનં પદટ્ઠાનં. કુસલધમ્મોપચયલક્ખણં પુઞ્ઞં, તં સબ્બસમ્પત્તીનં પદટ્ઠાનં.

એકાદસસીલમૂલકા ધમ્મા સીલવતો અવિપ્પટિસારો ભવતિ...પે॰... સો વિમુત્તિઞાણદસ્સનં ‘‘નાપરં ઇત્થત્તાયા’’તિ પજાનના. તત્થ વેરમણિલક્ખણં સીલં, તં અવિપ્પટિસારસ્સ પદટ્ઠાનં. ન અત્તાનુવાદલક્ખણો અવિપ્પટિસારો, સો પામોજ્જસ્સ પદટ્ઠાનં. અભિપ્પમોદનલક્ખણં પામોજ્જં, તં પીતિયા પદટ્ઠાનં. અત્તમનલક્ખણા પીતિ , સા પસ્સદ્ધિયા પદટ્ઠાનં. કમ્મનિયલક્ખણા પસ્સદ્ધિ, સા સુખસ્સ પદટ્ઠાનં. અબ્યાપાદલક્ખણં સુખં, તં

સમાધિનો પદટ્ઠાનં. અવિક્ખેપનલક્ખણો સમાધિ, સો યથાભૂતઞાણદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં. અવિપરીતસન્તીરણલક્ખણા પઞ્ઞા, સા નિબ્બિદાય પદટ્ઠાનં અનાલયનલક્ખણા નિબ્બિદા, સા વિરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. અસંકિલેસલક્ખણો વિરાગો, સો વિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં. અકુસલધમ્મવિવેકલક્ખણા વિમુત્તિ, સા વિમુત્તિનો વોદાનસ્સ પદટ્ઠાનં.

૬૮. ચતસ્સો અરિયભૂમિયો ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ. તત્થ યો યથાભૂતં પજાનાતિ, એસા દસ્સનભૂમિ. સોતાપત્તિફલઞ્ચ સો યથાભૂતં પજાનિત્વા નિબ્બિન્દતિ, ઇદં તનુકામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં બ્યાપાદાનં. સકદાગામિફલઞ્ચ સણ્હં વિરજ્જતિ, અયં રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ. અનાગામિફલઞ્ચ યં અવિજ્જાવિરાગા વિમુચ્ચતિ, અયં કતાભૂમિ. અરહત્તઞ્ચ સામઞ્ઞફલાનીતિ કો વચનત્થો, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો સામઞ્ઞં, તસ્સેતાનિ ફલાનિ સામઞ્ઞફલાનીતિ વુચ્ચતિ. કિસ્સ બ્રહ્મઞ્ઞફલાનીતિ વુચ્ચન્તે? બ્રહ્મઞ્ઞઅરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, તસ્સ તાનિ ફલાનીતિ બ્રહ્મઞ્ઞફલાનીતિ વુચ્ચન્તે.

તત્થ સોતાપન્નો કથં હોતિ? સહ સચ્ચાભિસમયા અરિયસાવકસ્સ તીણિ સંયોજનાનિ પહીયન્તિ સક્કાયદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા સીલબ્બતપરામાસો ચ, ઇમેસં તિણ્ણં સંયોજનાનં પહાના પરિક્ખયા અરિયસાવકો હોતિ સોતાપન્નો અવિનિપાતધમ્મો યાવ દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ.

તત્થ કતમા સક્કાયદિટ્ઠિ? અસ્સુતવા બાલો પુથુજ્જનો યાવ અરિયધમ્મે અકોવિદો, સો રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ યાવ વિઞ્ઞાણસ્મિં અત્તાનં, સો ઇમેસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અત્તગ્ગાહો વા અત્તનિયગ્ગાહો વા એસોહમસ્મિ એકસ્મિં વસવત્તિકો [અવત્તિતો (પી॰ ક॰)] પક્ખિત્તો અનુગ્ગહો અનુસયન્તો અઙ્ગમઙ્ગન્તિ પરતિ. યા તથાભૂતસ્સ ખન્તિ રુચિ પેક્ખના આકારપરિવિતક્કો દિટ્ઠિનિજ્ઝાયના અભિપ્પસન્ના, અયં વુચ્ચતે સક્કાયદિટ્ઠીતિ.

તત્થ પઞ્ચ દિટ્ઠિયો ઉચ્છેદં ભજન્તિ. કતમાયો પઞ્ચ? રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, યાવ વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, ઇમાયો પઞ્ચ ઉચ્છેદં ભજન્તિ, અવસેસાયો પન્નરસ સસ્સતં ભજન્તિ. ઇતિ સક્કાયદિટ્ઠિપહાના દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતાનિ પહીયન્તિ. પહાના ઉચ્છેદં સસ્સતઞ્ચ ન ભજતિ. ઇતિ ઉચ્છેદસસ્સતપ્પહાના અરિયસાવકસ્સ ન કિઞ્ચિ દિટ્ઠિગતં ભવતિ, અઞ્ઞા વા લોકુત્તરાય સમ્માદિટ્ઠિયા. કથં પન સક્કાયદિટ્ઠિ ન ભવતિ? ઇધ અરિયસાવકો સુતવા હોતિ, સબ્બો સુક્કપક્ખો કાતબ્બો, યાવ અરિયધમ્મેસુ કોવિદો રૂપં અનત્તતો સમનુપસ્સતિ, યાવ વિઞ્ઞાણં...પે॰... એવમસ્સ સમનુપસ્સન્તસ્સ સક્કાયદિટ્ઠિ ન ભવતિ.

કથં વિચિકિચ્છા ન ભવતિ? ઇધ અરિયસાવકો બુદ્ધે ન કઙ્ખતિ, ન વિચિકિચ્છતિ અભિપ્પસીદતિ, ઇતિપિ સો ભગવાતિ સબ્બં. ધમ્મે ન કઙ્ખતિ ન વિચિકિચ્છતિ સબ્બં. યાવ તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાનન્તિ, ઇમિના દુતિયેન આકઙ્ખિયેન ધમ્મેન સમન્નાગતો હોતિ. સઙ્ઘે ન કઙ્ખતિ...પે॰... યાવ પૂજા દેવાનઞ્ચ મનુસ્સાનઞ્ચાતિ, ઇમિના તતિયેન આકઙ્ખિયેન ધમ્મેન સમન્નાગતો હોતિ.

સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખાતિ ન કઙ્ખતિ ન વિચિકિચ્છતિ અધિમુચ્ચતિ અભિપ્પસીદતિ. તણ્હા દુક્ખસમુદયોતિ ન કઙ્ખતિ ન વિચિકિચ્છતિ. તણ્હાનિરોધા દુક્ખનિરોધોતિ ન કઙ્ખતિ ન વિચિકિચ્છતિ. અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદાતિ ન કઙ્ખતિ ન વિચિકિચ્છતિ અધિમુચ્ચતિ અભિપ્પસીદતિ. યાવ બુદ્ધે વા ધમ્મે વા સઙ્ઘે વા દુક્ખે વા સમુદયે વા નિરોધે વા મગ્ગે વા કઙ્ખાયના વિમતિ વિચિકિચ્છા દ્વેધાપથા આસપ્પના [અપ્પના (પી॰ ક॰) ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮ નિક્ખેપકણ્ડે પસ્સિતબ્બં] પરિસપ્પના અનવટ્ઠાનં અધિટ્ઠાગમનં [અનિટ્ઠાગમનં (ક॰)]

અનેકંસો અનેકંસિકતા, તે તસ્સ પહીના ભવન્તિ પણુન્ના ઉચ્છિન્નમૂલા તાલાવત્થુકતા અનભાવંકતા આયતિં અનુપ્પાદધમ્મા.

૬૯. તત્થ સીલબ્બતપરામાસો દ્વિધા – સીલસ્સ વા સુદ્ધસ્સ વા. તત્થ સીલસ્સ સીલબ્બતપરામાસો ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા તત્થ કપોતપાદાહિ અચ્છરાહિ સદ્ધિં કીળિસ્સામિ રમિસ્સામિ પરિચરિસ્સામીતિ. યથાભૂતદસ્સનન્તિ રુચિવિમુત્તિ રાગો રાગપરિવત્તકા દિટ્ઠિરૂપના પસ્સના અસન્તુસ્સિતસ્સ સીલબ્બતપરામાસો. તત્થ કતમો સુદ્ધસ્સ સીલબ્બતપરામાસો? ઇધેકચ્ચો સીલં પરામસતિ, સીલેન સુજ્ઝતિ, સીલેન નીયતિ, સીલેન મુચ્ચતિ, સુખં વીતિક્કમતિ, દુક્ખં વીતિક્કમતિ, સુખદુક્ખં વીતિક્કમતિ અનુપાપુણાતિ ઉપરિમેન. તદુભયં સીલવતં પરામસતિ તદુભયેન સીલવતેન સુજ્ઝન્તિ મુચ્ચન્તિ નીયન્તિ, સુખં વીતિક્કમન્તિ, દુક્ખં વીતિક્કમન્તિ, સુખદુક્ખં વીતિક્કમન્તિ, અનુપાપુણન્તીતિ અવિસુચિકરં ધમ્મં અવિમુત્તિકરં ધમ્મં વિસુચિતો વિમુત્તિતો પચ્ચાગચ્છન્તસ્સ યા તથાભૂતસ્સ ખન્તિ રુચિ મુત્તિ પેક્ખના આકારપરિવિતક્કો દિટ્ઠિનિજ્ઝાયના પસ્સના, અયં સુદ્ધસ્સ સીલબ્બતપરામાસો. એતે ઉભો પરામાસા અરિયસાવકસ્સ પહીના ભવન્તિ યાવ આયતિં અનુપ્પાદધમ્મા, સો સીલવા ભવતિ અરિયકન્તેહિ સીલેહિ સમન્નાગતો અક્ખણ્ડેહિ યાવ ઉપસમસંવત્તનિકેહિ. ઇમેસં તિણ્ણં સંયોજનાનં પહાના સુતવા અરિયસાવકો ભવતિ સોતાપન્નો અવિનિપાતધમ્મો, સબ્બં.

સહસચ્ચાભિસમયા, ઇતિ કો વચનત્થો? ચત્તારો અભિસમયા, પરિઞ્ઞાભિસમયો પહાનાભિસમયો સચ્છિકિરિયાભિસમયો ભાવનાભિસમયો.

તત્થ અરિયસાવકો દુક્ખં પરિઞ્ઞાભિસમયેન અભિસમેતિ, સમુદયં પહાનાભિસમયેન અભિસમેતિ, નિરોધં સચ્છિકિરિયાભિસમયેન અભિસમેતિ, મગ્ગં ભાવનાભિસમયેન અભિસમેતિ. કિં કારણં? દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયો, સમુદયસ્સ પહાનાભિસમયો, નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાભિસમયો, મગ્ગસ્સ ભાવનાભિસમયો. સમથવિપસ્સનાય કથં અભિસમેતિ? આરમ્મણે ચિત્તં ઉપનિબન્ધેત્વા પઞ્ચક્ખન્ધે દુક્ખતો પસ્સતિ. તત્થ યો ઉપનિબન્ધો, અયં સમથો. યા પરિયોગાહના, અયં વિપસ્સના. પઞ્ચક્ખન્ધે દુક્ખાતિ પસ્સતો યો પઞ્ચક્ખન્ધેસુ આલયો નિકન્તિ ઉપગમનં અજ્ઝોસાના ઇચ્છા મુચ્છા પણિધિ પત્થના પહીયતિ. તત્થ પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખં. યો તત્થ આલયો નિકન્તિ ઉપગમનં અજ્ઝોસાનં ઇચ્છા મુચ્છા પણિધિ પત્થના, અયં સમુદયો. યં તસ્સ પહાનં, સો નિરોધો સમથો વિપસ્સના ચ મગ્ગો, એવં તેસં ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં એકકાલે એકક્ખણે એકચિત્તે અપુબ્બં અચરિમં અભિસમયો ભવતિ. તેનાહ ભગવા ''સહસચ્ચાભિસમયા અરિયસાવકસ્સ તીણિ સંયોજનાનિ પહીયન્તી''તિ.

૭૦. તત્થ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા વત્તમાના એકકાલે એકક્ખણે એકચિત્તે ચત્તારિ કિચ્ચાનિ કરોતિ, દુક્ખં પરિઞ્ઞાભિસમયેન અભિસમેતિ, યાવ મગ્ગં ભાવનાભિસમયેન અભિસમેતિ. કિં કારણા? દુક્ખં પરિઞ્ઞાભિસમયો, યાવ મગ્ગં ભાવનાભિસમયો. એવં દિટ્ઠન્તો યથા નાવા જલં ગચ્છન્તી ચત્તારિ કિચ્ચાનિ કરોતિ, પારિમં તીરં પાપેતિ, ઓરિમં તીરં જહતિ, ભારં વહતિ, સોતં છિન્દતિ; એવમેવ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા વત્તમાના એકકાલે એકક્ખણે એકચિત્તે ચત્તારિ કિચ્ચાનિ કરોતિ , દુક્ખં પરિઞ્ઞાભિસમયેન અભિસમેતિ, યાવ મગ્ગં ભાવનાભિસમયેન અભિસમેતિ. યથા વા સૂરિયો ઉદયન્તો એકકાલે અપુબ્બં અચરિમં ચત્તારિ કિચ્ચાનિ કરોતિ, અન્ધકારં વિધમતિ, આલોકં પાતુકરોતિ, રૂપં નિદસ્સીયતિ, સીતં પરિયાદિયતિ; એવમેવ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા વત્તમાના એકકાલે...પે॰... યથા પદીપો જલન્તો એકકાલે અપુબ્બં અચરિમં ચત્તારિ કિચ્ચાનિ કરોતિ,

અન્ધકારં વિધમતિ, આલોકં પાતુકરોતિ, રૂપં નિદસ્સીયતિ, ઉપાદાનં પરિયાદિયતિ; એવમેવ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા વત્તમાના એકકાલે…પે॰….

યદા અરિયસાવકો સોતાપન્નો ભવતિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો યાવ દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં દસ્સનભૂમિ. સોતાપત્તિફલઞ્ચ સોતાપત્તિફલે ઠિતો ઉત્તરિ સમથવિપસ્સનં ભાવેન્તો યુગનદ્ધા વત્તમાના કામરાગબ્યાપાદાનં યેભુય્યેન પહાના અરિયસાવકો હોતિ. સકદાગામિ પરિનિટ્ઠિતત્તા સકિદેવ ઇમં લોકં આગન્ત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં તનુભૂમિ.

સકદાગામિફલઞ્ચ યો સકદાગામિફલે ઠિતો વિપસ્સનં ભાવેન્તો કામરાગબ્યાપાદે સાનુસયે અનવસેસં પજહતિ, કામરાગબ્યાપાદેસુ અનવસેસં પહીનેસુ પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનિ પહીનાનિ ભવન્તિ સક્કાયદિટ્ઠિ સીલબ્બતપરામાસો વિચિકિચ્છા કામચ્છન્દો બ્યાપાદો ચ, ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પહાના [પહાનાય (પી॰ ક॰)] અરિયસાવકો હોતિ અનાગામી તત્થ પરિનિબ્બાયી અનાવત્તિધમ્મો તસ્મા લોકા, અયં વીતરાગભૂમિ.

અનાગામિફલઞ્ચ અનાગામિફલે ઠિતો ઉત્તરિ સમથવિપસ્સનં ભાવેન્તો પઞ્ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનિ પજહતિ રૂપરાગઅરૂપરાગમાનઉદ્ધચ્ચઅવિજ્જઞ્ચ. ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઉદ્ધમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પહાના અરિયસાવકો અરહા ભવતિ, ખીણાસવો વુસિતવા સમ્મદઞ્ઞા [સમ્પજઞ્ઞો (પી॰ ક॰)] વિમુત્તો પરિક્ખીણભવસંયોજનો અનુપ્પત્તસદત્થો, અયં કતાભૂમિ.

અરહન્તોવ અયં સોપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. તસ્સ આયુક્ખયા જીવિતિન્દ્રિયાપરોધા ઇદઞ્ચ દુક્ખં નિરુજ્ઝતિ, અઞ્ઞઞ્ચ દુક્ખં ન ઉપ્પજ્જતિ. યો ઇમસ્સ દુક્ખસ્સ નિરોધો વૂપસમો, અઞ્ઞસ્સ ચ અપાતુભાવો, અયં અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. ઇમા દ્વે નિબ્બાનધાતુયો. ઇતિ સચ્ચાનિ વુત્તાનિ. સચ્ચાભિસમયો વુત્તો, કિલેસવવત્થાનં વુત્તં, પહાનં વુત્તં, ભૂમિયો વુત્તા, ફલાનિ વુત્તાનિ, નિબ્બાનધાતુયો વુત્તા. એવમિમેસુ વુત્તેસુ સબ્બબોધિ વુત્તા ભવતિ. એત્થ યોગો કરણીયો.

૭૧. તત્થ કતમાયો નવ અનુપુબ્બસમાપત્તિયો? ચત્તારિ ઝાનાનિ ચતસ્સો ચ અરૂપસમાપત્તિયો નિરોધસમાપત્તિ ચ. તત્થ ચત્તારિ ઝાનાનિ કતમાનિ? ઇધ, ભિક્ખવે, [પસ્સ દીઘનિકાયે] ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ વિત્થારેન કાતબ્બાનિ. તત્થ કતમા ચત્તારો અરૂપસમાપત્તિયો? વિરાગિનો વત વત્તબ્બો, યાવ નિરોધસમાપત્તિ વિત્થારેન કાતબ્બા. ઇમાયો નવ અનુપુબ્બસમાપત્તિયો.

તત્થ કતમં પઠમં ઝાનં? પઞ્ચઙ્ગવિપ્પયુત્તં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં. કતમેહિ પઞ્ચહિ અઙ્ગેહિ વિપ્પયુત્તં? પઞ્ચહિ નીવરણેહિ. તત્થ કતમાનિ પઞ્ચ નીવરણાનિ? કામચ્છન્દોતિ વિત્થારેતબ્બો. તત્થ કતમો કામચ્છન્દો? યો પઞ્ચસુ કામગુણેસુ છન્દરાગો પેમં નિકન્તિ અજ્ઝોસાનં ઇચ્છા મુચ્છા પત્થના અપરિચ્ચાગો અનુસયો પરિયુટ્ઠાનં, અયં કામચ્છન્દનીવરણં. તત્થ કતમં બ્યાપાદનીવરણં? યો સત્તેસુ સઙ્ખારેસુ ચ આઘાતો…પે॰… યથા દોસે તથા નિઓટ્ઠાના, અયં બ્યાપાદો નીવરણં. તત્થ કતમં મિદ્ધં? યા ચિત્તસ્સ જળતા ચિત્તસ્સ ગરુત્તં ચિત્તસ્સ અકમ્મનીયતા ચિત્તસ્સ નિક્ખેપો નિદ્દાયના પચલિકતા પચલાયના પચલાયનં, ઇદં મિદ્ધં. તત્થ કતમં થિનં [થીનં (પી॰)]? યા કાયસ્સ થિનતા જળતા કાયસ્સ ગરુત્તા કાયસ્સ અપ્પસ્સદ્ધિ, ઇદં થિનં. ઇતિ ઇદઞ્ચ થિનં પુરિમકઞ્ચ મિદ્ધં તદુભયં થિનમિદ્ધનીવરણન્તિ વુચ્ચતિ. તત્થ કતમં ઉદ્ધચ્ચં? યો અવૂપસમો ચિત્તસ્સ, ઇદં ઉદ્ધચ્ચં.

તત્થ કતમં કુક્કુચ્ચં? યો ચેતસો વિલેખો અલઞ્ચના વિલઞ્ચના હદયલેખો વિપ્પટિસારો, ઇદં કુક્કુચ્ચં. ઇતિ ઇદઞ્ચ કુક્કુચ્ચં પુરિમકઞ્ચ ઉદ્ધચ્ચં તદુભયં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચનીવરણન્તિ વુચ્ચતિ. તત્થ કતમં વિચિકિચ્છાનીવરણં? યો બુદ્ધે વા ધમ્મે વા સઙ્ઘે વા...પે॰... અયં વિચિકિચ્છા. અપિ ચ ખો પન પઞ્ચ વિચિકિચ્છાયો સમનન્તરાયિકા દેસન્તરાયિકા સમાપત્તન્તરાયિકા મગ્ગન્તરાયિકા સગ્ગન્તરાયિકા, ઇમાયો પઞ્ચ વિચિકિચ્છાયો . ઇધ પન સમાપત્તન્તરાયિકા વિચિકિચ્છા અધિપ્પેતા. ઇમે પઞ્ચ નીવરણા.

તત્થ નીવરણાનીતિ કો વચનત્થો, કુતો નિવારયન્તીતિ? સબ્બતો કુસલપક્ખિકા નિવારયન્તિ. કથં [કિં કં (પી॰ ક॰)] નિવારયન્તિ? કામચ્છન્દો અસુભતો નિવારયતિ, બ્યાપાદો મેત્તાય [મેત્તતો (પી॰)] નિવારયતિ, થિનં પસ્સદ્ધિતો નિવારયતિ, મિદ્ધં વીરિયારમ્ભતો નિવારયતિ, ઉદ્ધચ્ચં સમથતો નિવારયતિ, કુક્કુચ્ચં અવિપ્પટિસારતો નિવારયતિ, વિચિકિચ્છા પઞ્ઞાતો પટિચ્ચસમુપ્પાદતો નિવારયતિ.

અપરો પરિયાયો. કામચ્છન્દો અલોભતો કુસલમૂલતો નિવારયતિ, બ્યાપાદો અદોસતો નિવારયતિ, થિનમિદ્ધં સમાધિતો નિવારયતિ, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં સતિપટ્ઠાનેહિ નિવારયતિ, વિચિકિચ્છા અમોહતો કુસલમૂલતો નિવારયતિ.

અપરો પરિયાયો. તયો વિહારા દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો અરિયવિહારો. દિબ્બવિહારો ચત્તારિ ઝાનાનિ, બ્રહ્મવિહારો ચત્તારિ અપ્પમાણાનિ, અરિયવિહારો સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયા ધમ્મા. તત્થ કામચ્છન્દો ઉદ્ધચ્ચં કુક્કુચ્ચઞ્ચ દિબ્બવિહારં નિવારયતિ, બ્યાપાદો બ્રહ્મવિહારં નિવારયતિ, થિનમિદ્ધં વિચિકિચ્છા ચ અરિયવિહારં નિવારયતિ.

અપરો પરિયાયો. કામચ્છન્દો બ્યાપાદો ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચઞ્ચ સમથં નિવારયન્તિ, થિનમિદ્ધં વિચિકિચ્છા ચ વિપસ્સનં નિવારયન્તિ, અતો નીવરણન્તિ વુચ્ચન્તે. ઇમેહિ પઞ્ચહિ અઙ્ગેહિ વિપ્પયુત્તં પઠમં ઝાનં.

કતમેહિ પઞ્ચહિ અઙ્ગેહિ સમ્પયુત્તં પઠમં ઝાનં? વિતક્કવિચારેહિ પીતિયા સુખેન ચ ચિત્તેકગ્ગતાય ચ. ઇમેસં પઞ્ચન્નં અઙ્ગાનં ઉપ્પાદપટિલાભસમન્નાગમો સચ્છિકિરિયં પઠમં ઝાનં પટિલદ્ધન્તિ વુચ્ચતિ. ઇમાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ઉપ્પાદેત્વા વિહરતીતિ, તેન વુચ્ચતે પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ દિબ્બેન વિહારેન.

તત્થ દુતિયં ઝાનં ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં પીતિસુખેન ચિત્તેકગ્ગતાય અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનેન ઇમાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ઉપ્પાદેત્વા સમ્પાદેત્વા વિહરતિ, તેન વુચ્ચતિ દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ.

તત્થ પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં તતિયં ઝાનં સતિયા સમ્પજઞ્ઞે સુખેન ચિત્તેકગ્ગતાય ઉપેક્ખાય ઇમાનિ પઞ્ચઙ્ગાનિ ઉપ્પાદેત્વા સમ્પાદેત્વા વિહરતિ, તેન વુચ્ચતિ તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતીતિ.

તત્થ ચતુત્થં ઝાનં ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં ઉપેક્ખાય સતિપારિસુદ્ધિયા અદુક્ખમસુખાય વેદનાય ચિત્તેકગ્ગતા ચ, ઇમેહિ ચતૂહઙ્ગેહિ સમન્નાગતં ચતુત્થં ઝાનં. ઇતિ ઇમેસં ચતુન્નં અઙ્ગાનં ઉપ્પાદો પટિલાભો સમન્નાગમો સચ્છિકિરિયા ચતુત્થં ઝાનં પટિલદ્ધન્તિ વુચ્ચતિ. ઇમાનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ ઉપ્પાદેત્વા સમ્પાદેત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, તેન વુચ્ચતિ દિબ્બેન વિહારેન વિહરતીતિ.

તત્થ કતમો અનિચ્ચટ્ઠો? પીળનટ્ઠો અનિચ્ચટ્ઠો પભઙ્ગટ્ઠો સમ્પાપનટ્ઠો વિવેકટ્ઠો અનિચ્ચટ્ઠો, અયં અનિચ્ચટ્ઠો.

તત્થ કતમો દુક્ખટ્ઠો? પીળનટ્ઠો દુક્ખટ્ઠો સમ્પીળનટ્ઠો સંવેગટ્ઠો બ્યાધિનટ્ઠો, અયં દુક્ખટ્ઠો.

તત્થ કતમો સુઞ્ઞટ્ઠો? અનુપલિત્તો સુઞ્ઞટ્ઠો, અસમ્ભાજનટ્ઠો ગતપટ્ઠો [અપ્પટ્ઠો (પી॰)] વિવટ્ટટ્ઠો, અયં સુઞ્ઞટ્ઠો.

તત્થ કતમો અનત્તટ્ઠો? અનિસ્સરિયટ્ઠો અનત્તટ્ઠો, અવસવત્તનટ્ઠો, અકામકારિટ્ઠો પરિવિદટ્ઠો, અયં અનત્તટ્ઠોતિ.

સુત્તત્થસમુચ્ચયો નામ સંવત્તિસન્તિકા પેટકભૂમિ સમત્તા.

૭. હારસમ્પાતભૂમિ

૭૨. ઝાનં વિરાગો. ચત્તારિ ઝાનાનિ વિત્થારેન કાતબ્બાનિ. તાનિ દુવિધાનિ; બોજ્ઝઙ્ગવિપ્પયુત્તાનિ ચ બોજ્ઝઙ્ગસમ્પયુત્તાનિ ચ. તત્થ બોજ્ઝઙ્ગવિપ્પયુત્તાનિ બાહિરકાનિ, બોજ્ઝઙ્ગસમ્પયુત્તાનિ અરિયપુગ્ગલાનિ. તત્થ યેન છ પુગ્ગલમૂલાનિ તેસં નિક્ખિપેત્વા રાગચરિતો, દોસચરિતો, મોહચરિતો, રાગદોસચરિતો, રાગમોહચરિતો, દોસમોહચરિતો, સમભાગચરિતો, ઇતિ ઇમેસં પુગ્ગલાનં ઝાનં સમાપજ્જિતાનં પઞ્ચ નીવરણાનિ પટિપક્ખો તેસં પટિઘાતાય યથા અસમત્થો તીણિ અકુસલમૂલાનિ નિગ્ગણ્હાતિ. લોભેન અકુસલમૂલેન અભિજ્ઝા ચ ઉદ્ધચ્ચઞ્ચ ઉપ્પિલવતં અલોભેન કુસલમૂલેન નિગ્ગણ્હાતિ, કુક્કુચ્ચઞ્ચ વિચિકિચ્છા ચ મોહપક્ખો, તં અમોહેન નિગ્ગણ્હાતિ. દોસો ચ થિનમિદ્ધઞ્ચ દોસપક્ખો, તં અદોસેન નિગ્ગણ્હાતિ.

તત્થ અલોભસ્સ પારિપૂરિયા નેક્ખમ્મવિતક્કં વિતક્કેતિ. તત્થ અદોસસ્સ પારિપૂરિયા અબ્યાપાદવિતક્કં વિતક્કેતિ. તત્થ અમોહસ્સ પારિપૂરિયા અવિહિંસાવિતક્કં વિતક્કેતિ. તત્થ અલોભસ્સ પારિપૂરિયા વિવિત્તો હોતિ કામેહિ. તત્થ અદોસસ્સ પારિપૂરિયા અમોહસ્સ પારિપૂરિયા ચ વિવિત્તો હોતિ પાપકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ, સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

વિતક્કાતિ તયો વિતક્કા – નેક્ખમ્મવિતક્કો અબ્યાપાદવિતક્કો અવિહિંસાવિતક્કો. તત્થ પઠમાભિનિપાતો વિતક્કો, પટિલદ્ધસ્સ વિચરણં વિચારો. યથા પુરિસો દૂરતો પુરિસં પસ્સતિ આગચ્છન્તં, ન ચ તાવ જાનાતિ એસો ઇત્થીતિ વા પુરિસોતિ વા યદા તુ પટિલભતિ ઇત્થીતિ વા પુરિસોતિ વા એવં વણ્ણોતિ વા એવં સણ્ઠાનોતિ વા ઇમે વિતક્કયન્તો ઉત્તરિ ઉપપરિક્ખન્તિ કિં નુ ખો અયં સીલવા ઉદાહુ દુસ્સીલો અડ્ઢો વા દુગ્ગતોતિ વા. એવં વિચારો વિતક્કે અપ્પેતિ, વિચારો ચરિયતિ ચ અનુવત્તતિ ચ. યથા પક્ખી પુબ્બં આયૂહતિ પચ્છા નાયૂહતિ યથા આયૂહના એવં વિતક્કો, યથા પક્ખાનં પસારણં એવં વિચારો અનુપાલતિ વિતક્કેતિ વિચરતિ વિચારેતિ. વિતક્કયતિ વિતક્કેતિ, અનુવિચરતિ વિચારેતિ. કામસઞ્ઞાય પટિપક્ખો વિતક્કો, બ્યાપાદસઞ્ઞાય વિહિંસસઞ્ઞાય ચ પટિપક્ખો વિચારો. વિતક્કાનં કમ્મં અકુસલસ્સ અમનસિકારો, વિચારાનં કમ્મં જેટ્ઠાનં સંવારણા. યથા પલિકો તુણ્હિકો સજ્ઝાયં કરોતિ એવં વિતક્કો, યથા તંયેવ અનુપસ્સતિ એવં વિચારો. યથા અપરિઞ્ઞા એવં વિતક્કો. યથા પરિઞ્ઞા એવં વિચારો. નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાયઞ્ચ પટિભાનપટિસમ્ભિદાયઞ્ચ વિતક્કો, ધમ્મપટિસમ્ભિદાયઞ્ચ અત્થપટિસમ્ભિદાયઞ્ચ વિચારો. કલ્લિતા કોસલ્લત્તં ચિત્તસ્સ વિતક્કો, અભિનીહારકોસલ્લં ચિત્તસ્સ વિચારો . ઇદં કુસલં ઇદં અકુસલં ઇદં ભાવેતબ્બં ઇદં પહાતબ્બં ઇદં સચ્છિકાતબ્બન્તિ વિતક્કો, યથા પહાનઞ્ચ ભાવના ચ સચ્છિકિરિયા ચ એવં વિચારો. ઇમેસુ વિતક્કવિચારેસુ ઠિતસ્સ દુવિધં દુક્ખં ન ઉપ્પજ્જતિ કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ; દુવિધં સુખં ઉપ્પજ્જતિ કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ. ઇતિ વિતક્કજનિતં ચેતસિકં સુખં પીતિ કાયિકં સુખં કાયિકોયેવ. યા તત્થ ચિત્તસ્સ એકગ્ગતા, અયં સમાધિ. ઇતિ પઠમં ઝાનં પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં.

તેસંયેવ વિતક્કવિચારાનં અભિક્ખણં આસેવનાય તસ્સ તપ્પોણમાનસં હોતિ. તસ્સ વિતક્કવિચારા ઓળારિકા ખાયન્તિ. યઞ્ચ પીતિસુખઞ્ચ નેક્ખમ્મઞ્ચ ઓળારિકં ભવતિ. અપિ ચ સમાધિજા પીતિ રતિ ચ જાયતિ. તસ્સ વિચારારમ્મણં. તેસં વૂપસમા અજ્ઝત્તં ચેતો સમ્પસીદતિ. યે વિતક્કવિચારા દ્વે ધમ્માનુસ્સરિતબ્બા. પચ્ચુપ્પન્ના દરણિતબ્બં. તેસં વૂપસમા એકોદિભાવં ચિત્તેકગ્ગતં હોતિ. તસ્સ એકોદિભાવેન પીતિ પારિપૂરિં

ગચ્છતિ. યા પીતિ, તં સોમનસ્સિન્દ્રિયં, યં સુખં, તં સુખિન્દ્રિયં. યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં સમાધિ. તં દુતિયં ઝાનં ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં. સો પીતિયા વિરાગા યાતિ ઓજહિ જલ્લસહગતં.

૭૩. તત્થ સોમનસ્સચિત્તમુપાદાનન્તિ ચ સો તં વિચિનન્તો ઉપેક્ખમેવ મનસિકરોતિ. સો પીતિયા વિરાગા ઉપેક્ખકો વિહરતિ. યથા ચ પીતિયા સુખમાનિતં, તં કાયેન પટિસંવેદેતિ સમ્પજાનો વિહરતિ. યેન સતિસમ્પજઞ્ઞેન ઉપેક્ખાપારિપૂરિં ગચ્છતિ. ઇદં તતિયં ઝાનં ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં.

તથા કાયિકસ્સ સુખસ્સ પહાનાય પઠમે ઝાને સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝતિ. દુતિયે ઝાને દુક્ખિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝતિ. સો સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના પુબ્બેવ સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા અદુક્ખમસુખં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ . તત્થ ચતૂહિ ઇન્દ્રિયેહિ ઉપેક્ખા પસાદા હોતિ, દુક્ખિન્દ્રિયેન દોમનસ્સિન્દ્રિયેન સુખિન્દ્રિયેન સોમનસ્સિન્દ્રિયેન ચ. તેસં નિરોધા ઉપેક્ખાસમ્પજઞ્ઞં હોતિ, તત્થ સુખિન્દ્રિયેન સોમનસ્સિન્દ્રિયેન ચ અસતિ હોતિ, તેસં નિરોધા સતિમા હોતિ, દુક્ખિન્દ્રિયેન દોમનસ્સિન્દ્રિયેન ચ અસમ્પજઞ્ઞં, તેસં નિરોધા સમ્પજઞ્ઞં હોતિ, ઇતિ ઉપેક્ખાય ચ સઞ્ઞા, સતો સમ્પજાનો ચિત્તેકગ્ગતા ચ ઇદં વુચ્ચતે ચ ચતુત્થં ઝાનં.

તત્થ યો રાગચરિતો પુગ્ગલો તસ્સ સુખિન્દ્રિયઞ્ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ; યો દોસચરિતો પુગ્ગલો તસ્સ દુક્ખિન્દ્રિયઞ્ચ દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ; યો મોહચરિતો પુગ્ગલો તસ્સ અસતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ.

તત્થ રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતિયે ઝાને ચતુત્થે ચ અનુનયો નિરુજ્ઝતિ, દોસચરિતસ્સ પઠમે ઝાને દુતિયે ચ પટિઘં નિરુજ્ઝતિ, મોહચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ પઠમે ઝાને દુતિયે ચ અસમ્પજઞ્ઞં નિરુજ્ઝતિ. તતિયે ઝાને ચતુત્થે ચ અસતિ નિરુજ્ઝતિ, એવમેવ તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ચત્તારિ ઝાનાનિ વોદાનં ગમિસ્સન્તિ.

તત્થ રાગદોસચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ અનુનયો ચ પટિઘઞ્ચ, તેન હાનભાગિયં [પહાનભાગિયં (પી॰ ક॰)] ઝાનં હોતિ. તત્થ રાગમોહચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ અનુનયત્તં ચ આદીનવં દસ્સિતા, તં તસ્સ હાનભાગિયં ઝાનં હોતિ. તત્થ દોસમોહચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ પટિઘો ચ અસતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ આદીનવં દસ્સિતા તેન તસ્સ હાનભાગિયં ઝાનં હોતિ.

તત્થ રાગદોસમોહસમભાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ વિસેસભાગિયં ઝાનં હોતિ, ઇમાનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ સત્તસુ પુગ્ગલેસુ નિદ્દિસિતબ્બાનિ. ચતૂસુ ચ સમાધીસુ છન્દસમાધિના પઠમં ઝાનં, વીરિયસમાધિના દુતિયં ઝાનં, ચિત્તસમાધિના તતિયં ઝાનં, વીમંસાસમાધિના ચતુત્થં ઝાનં. અપ્પણિહિતેન પઠમં ઝાનં, સુઞ્ઞતાય દુતિયં ઝાનં, અનિમિત્તેન તતિયં ઝાનં, આનાપાનસ્સતિયા ચતુત્થં ઝાનં. કામવિતક્કબ્યાપાદાનઞ્ચ તં તં વૂપસમેન પઠમં ઝાનં હોતિ, વિતક્કવિચારાનં વૂપસમેન દુતિયં ઝાનં, સુખિન્દ્રિયસોમનસ્સિન્દ્રિયાનં વૂપસમેન તતિયં ઝાનં, કાયસઙ્ખારાનં વૂપસમેન ચતુત્થં ઝાનઞ્ચ. ચાગાધિટ્ઠાનેન પઠમં ઝાનં, સચ્ચાધિટ્ઠાનેન દુતિયં ઝાનં, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનેન તતિયં ઝાનં, ઉપસમાધિટ્ઠાનેન ચતુત્થં ઝાનં. ઇમાનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ સઙ્ખેપનિદ્દેસેન નિદ્દિટ્ઠાનિ, તત્થ સમાધિન્દ્રિયં પારિપૂરિં ગચ્છતિ. અનુવત્તનકાનિ ચત્તારિ, તત્થ યો પઠમં ઝાનં નિસ્સાય આસવક્ખયં પાપુણાતિ, સો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય દોમનસ્સિન્દ્રિયપટિપક્ખેન. યો દુતિયં ઝાનં નિસ્સાય આસવાનં ખયં પાપુણાતિ, સો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય દુક્ખિન્દ્રિયપટિપક્ખેન. યો તતિયં ઝાનં નિસ્સાય આસવાનં ખયં પાપુણાતિ, સો

સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય સોમનસ્સિન્દ્રિયપટિપક્ખેન. યો ચતુત્થં ઝાનં નિસ્સાય આસવાનં ખયં પાપુણાતિ, સો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય સુખિન્દ્રિયપટિપક્ખેન ગતો.

પકિણ્ણકનિદ્દેસો.

૭૪. યાનિ ચત્તારિ ઝાનાનિ, તેસં ઝાનાનં ઇમાનિ અઙ્ગાનિ, તેસં અઙ્ગાનં સમૂહો [સમ્મોહો (પી॰ ક॰)] અસ્સ અઙ્ગા, અયં ઝાનભૂમિ કો વિસેસોતિ અસ્સ વિસેસો. ઇમે સમ્ભારા તેહિ અયં સમુદાગમો, તસ્સ સમુદાગમસ્સ અયં ઉપનિસા, તાય ઉપનિસાય અયં ભાવના. તસ્સા ભાવનાય અયં આદીનવો. તેન અયં પરિહાનિ. કસ્સ પરિહાનીતિ તદુપગજ્ઝાયિનો [તદુપકજ્ઝાયિનો (પી॰ ક॰)]. તં યથા ભણિતં પચ્ચવેક્ખન્તો અયં વિસેસો. તેન વિસેસેન અયં અસ્સાદો, સો કસ્સ અસ્સાદો અઝાનિયા ઝાયિનો, તસ્સા અઝાનિયા ઝાયિનો, ઇદં કલ્લિતા કોસલ્લે ઠિતજ્ઝાનં અનોમદ્દિયતં ગચ્છતિ ઝાનબલં, ઝાનબલે ઠિતસ્સ અયં પારમિપ્પત્તસ્સ ઇમાનિ ઝાનઙ્ગાનિ અનાવિલસઙ્કપ્પો પઠમે ઝાને ઝાનઙ્ગાનિ ભાવી. સો પીતિ તદનુસારિત્તાવ પઠમે ઝાને ઝાનઙ્ગં તસ્સઙ્ગુનો ચ ધમ્મા તદભિસન્નિતાય ચ. પીતિ દુતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગધમ્મતા ખો પન તથા પવત્તસ્સ સહગતં ઝાનઙ્ગધમ્મં સસુખતાય અજ્ઝત્તં સમ્પસાદો દુતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગં મનોસમ્પસાદનતાય તદભિસન્નિતાય ચ. પીતિ દુતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગં અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં સમાધિતા [સમાધિકા (પી॰)] પીતિ દુતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગં, ચેતસો એકોદિભાવો દુતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગં, ઉપેક્ખા ફસ્સતા તતિયે ઝાને ઝાનઙ્ગં, સુખં તસ્સ અઙ્ગન્તિ ચ. ચેતસો એકોદિભાવો ચતુત્થે ઝાને ઝાનઙ્ગં, ઉપેક્ખા અદુક્ખમસુખા ચતુત્થે ઝાને ઝાનઙ્ગં, અભિનિસાભૂમિ ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિ ચતુત્થે ઝાને ઝાનઙ્ગં. સતિપારિસુદ્ધિ ચ અનેકજ્ઝાભૂમીસુ ઝાનઙ્ગસમાયુત્તા પીતિ ચેતસો એકોદિભાવો ચતુત્થે ઝાને ઝાનઙ્ગં.

તત્થ કતમા ઝાનભૂમિ? સવિતક્કે સવિચારે વિવેકા અનુગતા પઠમે ઝાને ઝાનભૂમિ. અવિતક્કે અવિચારે અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં જનિતં પીતિમનુગતા દુતિયે ઝાને ઝાનભૂમિ. સુખસાતસમોહિતા સપ્પીતિકા તતિયે ઝાને ઝાનભૂમિ. તસ્સ સુખદુક્ખસહગતા અભિનીહારસહગતા ચતુત્થે ઝાને ઝાનભૂમિ. અપ્પમાણસહગતા સત્તારમ્મણા પઠમે ઝાને ઝાનભૂમિ. અભિભૂમિઆયતનસહગતા રૂપસઞ્ઞીસુ દુતિયે ઝાને ઝાનભૂમિ. વિમોક્ખસહગતાનં વિમોક્ખેસુ તતિયે ઝાને ઝાનભૂમિ. અનુપસ્સનાસહગતા કાયસઙ્ખારા સમ્મા ચતુત્થસ્સ ઝાનસ્સ ભૂમિ.

૭૫. તત્થ કતમે ઝાનવિસેસા? વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ પાપકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તચેતસિકસહગતા કામધાતુસમતિક્કમનતાપિ, અયં ઝાનવિસેસો. અવિતક્કા ચેવ અવિચારા ચ સપ્પીતિકાય સતિસહગતાય પીતિસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ. અયં ઝાનવિસેસો. અવિતક્કાય ભૂમિયા અવિચારેયેવ સતિ અનુગતા ઉપેક્ખાસહગતા મનસિકારા સમુદાચરન્તિ. તદનુધમ્મતાય ચ સતિ સણ્ઠહતિ [સન્દહતિ (પી॰)]. તઞ્ચ ભૂમિં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, અયં ઝાનવિસેસો. સતિપારિસુદ્ધિસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ, તઞ્ચ ભૂમિં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, અયં ઝાનવિસેસો. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસહગતાય ભૂમિયં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ, તઞ્ચ ભૂમિં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, અયં ઝાનવિસેસો.

ઝાનસમ્ભારા નેક્ખમ્મવિતક્કો સમ્ભારો કામવિતક્કવિનોદનાધિપ્પાયતા. અબ્યાપાદવિતક્કો સમ્ભારો બ્યાપાદવિતક્કપટિવિનોદનાધિપ્પાયતા. અવિહિંસાવિતક્કો સમ્ભારો વિહિંસાવિતક્કપટિવિનોદનાધિપ્પાયતા. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા અપ્પિચ્છતા સમ્ભારો પરિસુદ્ધાજીવો ચતુન્નં સમાપત્તીનં સમ્ભારો અકમ્મસ્સ વિહારિતા. મગ્ગસમ્ભારો સમાપત્તિપજ્જનતા. ફલસમ્ભારો ઝાનનિબ્બત્તિતાય ઝાનસમુદાગમો. કુસલહેતુ યં ઝાનં સમુદયં

ગચ્છન્તિ કો ચ [કોચિ (ક॰)] ન કુતોચિ નેક્ખમ્મપ્પત્તા સમુદાગચ્છન્તિ. આલમ્બનિરોધસમાધિ સન્તો સમુદાગચ્છન્તિ. અવીતિક્કન્તા સમુદાગચ્છન્તિ. સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં પહાનાય તે ચ અબ્યાપજ્જતાય સમુદાગચ્છન્તિ. તં પન સન્ધાય સમુદાગચ્છન્તિ. અપરિદાહનાય સમુદાગચ્છન્તિ. અયં ઝાણસમુદાગમો.

૭૬. તત્થ કતમા ઉપનિસા? કલ્યાણમિત્તતા ઝાનસ્સ ઉપનિસા. કલ્યાણસમ્પવઙ્કતા ઝાનસ્સ ઉપનિસા. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા ઝાનસ્સ ઉપનિસા. અસન્તુટ્ઠિતા કુસલેસુ ધમ્મેસુ ઝાનસ્સ ઉપનિસા. સદ્ધમ્મસ્સવનં ઝાનસ્સ ઉપનિસા. સંવેજનિયે ઠાને સંવિગ્ગસ્સ યોનિસો પધાનં. અયં ઝાનોપનિસા.

તત્થ કતમા ભાવના? મેત્તાસેવના અબ્યાપાદવિતક્કભાવના. કરુણાસેવના અવિહિંસાવિતક્કભાવના. મુદિતાભાવના પીતિસુખસમ્પજઞ્ઞા કારિતા. ઉપેક્ખાભાવના પસ્સવતા ઉપેક્ખાભાવના અપસ્સવતા ઉપેક્ખા ચ અજ્ઝુપેક્ખા ચ, અસુભસઞ્ઞાભાવના દુક્ખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા ભવસન્ધાભિઞ્ઞા ભવસન્ધાનં, સા છબ્બિધા ભાવના ભાવિતા બહુલીકતા અનુટ્ઠિતા વત્થુકતા યાનીકતા પરિચિતા સુસમારદ્ધા. અયં ભાવના.

એવં ભાવયન્તસ્સ અયં આદીનવો. પઠમે ઝાને સઙ્ખારસમન્નાગતો એસો ધમ્મો અસ્સુતો સાસવો. સચે એસ ધમ્મો અયં સીલો આસન્નપટિપક્ખો ચ એસ ધમ્મો કામો પતિચારો પતિવિચારો સમાપત્તીનં ચ સબ્બોળારિકો એસ ધમ્મો વિતક્કવિચારો ચ. તત્થ ચિત્તં ખોભેન્તિ, કાયો ચેત્થ કિલમતિ, કાયમ્હિ ચેત્થ કિલન્તે ચિત્તં વિહઞ્ઞતિ. અનભિનીહારક્ખમોવ અભિઞ્ઞાનં ઇમે આદીનવા પઠમે ઝાને.

દુતિયે ઝાને ઇમે આદીનવા પીતિફરણસહગતો ચ એસો ધમ્મો, ન સમુદાચારસ્સેતિ ચિત્તં. અસોધયં ઉપગમો ચેસ ધમ્મો ઉપગમિપરિસ્સયો [ઉપગમિપરિચયો (પી॰)] દોમનસ્સપચ્ચત્થિકો ચેસ ધમ્મો. તત્થ તત્થ યુત્તીનં પીતિ પરજ્જતો ચેસ ધમ્મો દુક્કરં હોતિ, અવત્તસન્તાસભૂમિપરિવજ્જયન્તો ચતૂસુ દુક્ખતાસુ એસ ધમ્મો અનુવિદ્ધાપનસદ્ધાય [અનુવિદ્ધા પસ્સતિયા (પી॰)] દુક્ખતાય ચ ન પલિબોધદુક્ખતાય ચ અભિઞ્ઞાદુક્ખતાય ચ રોગદુક્ખતાય ચ, ઇમે આદીનવા દુતિયે ઝાને.

તત્થ કતમે આદીનવા તતિયે ઝાને? ઉપેક્ખાસુખસહગતાય તત્થ સાતાવીનં પઞ્ચન્નં ઉપેક્ખાસુખં પરિવત્તિતો એસ ધમ્મો તેન નિચ્ચસઞ્ચિતાનઞ્ચ યં હોતિ. દુક્ખોપનિયં સુખં ચિત્તસ્સ સઙ્ખોભતં ઉપાદાય સુખદુક્ખાય ગતો સવતિ. સુખદુક્ખાનુકતઞ્ચ ઉપાદાય અનભિહારક્ખમં ચિત્તં હોતિ. અભિઞ્ઞાય સચ્છિકિરિયાસુ સબ્બેપિ ચેતે ધમ્મા તીસુ ઝાનસમાપત્તીસુ ચતૂહિ ચ દુક્ખતાહિ અનુવિદ્ધાનં સા ભયા દુક્ખતાય પલિબોધદુક્ખતાય ચ અભિઞ્ઞાય દુક્ખતાય ચ ઇમે આદીનવા તતિયે ઝાને.

તત્થ કતમે આદીનવા ચતુત્થે ઝાને? આકિઞ્ચઞ્ઞાસમાપત્તિકા તે ધમ્માનુસમાપત્તિકા એતિસ્સા ચ ભૂમિયં સાતાનં બાલપુથુજ્જનાનં અનેકવિધાનિ દિટ્ઠિગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. ઓળારિકા સુખુમેહિ ચ રૂપસઞ્ઞાહિ અનુવિધાનિ એતાનિ ઝાનાનિ સદા અનુદયમેત્તાઝાનકલાનુદનુકલાય સાધારણા, દુક્કરા ચ સબ્બે ચત્તારો મહાસમ્ભારા સમુદાગતાનિ ચ એતાનિ ઝાનાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞં નિસ્સાય સમુદાગચ્છન્તિ. એત્થ સમુદાગતા ચ એતે ધમ્મા ન સમત્તા હોન્તિ. અસમુગ્ગહિતનિમિત્તા ચ એતે ધમ્મા પરિહાયન્તિ. નિરુજ્ઝન્તિ ચ એતે ધમ્મા ન ઉપાદિયન્તિ નિરુજ્ઝઙ્ગાનિ ચ, એતેસં ધમ્માનં ઝાનાનિ નિમિત્તાનિ ન ઝાનનિમિત્તસઞ્ઞા વોકિરતિ. અપ્પટિલદ્ધપુબ્બા ચ ઝાયીવસેન ચ ભવતિ [ઝાયી ચ વસેન ચ ભવતિ (પી॰ ક॰)]. ઇમેહિ આદીનવેહિ અયં ઝાનપરિહાનિ.

૭૭. નિરોધસમાપત્તિયા અપટિસઙ્ખાય અવસેસસઞ્ઞિનો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા સમુદાચરન્તિ, સો નિરોધસમાપત્તિતો પરિહાયતિ. આનેઞ્જસઞ્ઞિનો અસઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસહગતા મનસિકારા સમુદાચરન્તિ, તઞ્ચ ભૂમિં ન પજાનાતિ, સો તતો પરિહાયતિ. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસઞ્ઞા મનસિકારા સમુદાચરન્તિ, તઞ્ચ ભૂમિં ન પજાનાતિ, સો તતો પરિહાયતિ. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સ રૂપસઞ્ઞાસહગતા. વિત્થારેન...પે॰... યાવ પઠમે ઝાને કામસઞ્ઞાસહગતા કાતબ્બા. સકસ્સ [સા તસ્સ (પી॰ ક॰)] પરિહાયતિ, કલઙ્કજ્ઝાને કલઙ્કં ઝાયતિ, પરિસમન્તતો ઝાયતિ, ભિન્દન્તો ઝાયતિ, ન સજ્ઝાયતિ, આયૂહન્તો ઝાયતિ, કિઞ્ચિ ચ નિપરિચિતો ઝાયતિ. અતિવિધાવન્તો ઝાયતિ, અતિમઞ્ઞન્તો ઝાયતિ, કાયસઙ્ખારે અપ્પટિસમ્ભારે ઝાયતિ, પરિયુટ્ઠાનસ્સ નિસ્સરણં અજાનન્તો ઝાયતિ, નીવરણાભિભૂતો ઝાયતિ, અસ્સાપત્તિમનસિકરોન્તો ઝાનસ્સ અસ્સાદો કામરાગપરિયુટ્ઠાનં પહાનં ઝાનસ્સ અસ્સાદો કામરાગહેતૂનં ધમ્માનં ઉદયન્તિ, નિરુજ્ઝઙ્ગાનિ એતેસં ધમ્માનં ઝાનાનિ ઉપરિમા સુખુપેક્ખા કામકમ્મકિલેસાનં પહાનં અસ્સાદો, એવં ખો પુન ઝાનસ્સ અસ્સાદો મહાસંવાસમપ્પીળિતે લોકસંનિવાસે અસમ્બોધોકાસા વિગમેસ્સમિદં ઝાનપ્પહાના. અયં પલિરોધમપ્પલિરોધલોકસન્નિવાસે એસનિધમિદં ઝાનં અનમતગ્ગસંસારસમાપન્નાનં સત્તાનં સંસારપ્પહાનના આનિસંસો, યમિદં ઝાનસ્સ અસ્સાદો કાયસ્સ અઝાનિયઝાયિનો ભવતિ. અઝાનિયઝાનિયઝાયીહિ અપરામસન્તો અઝાનિયઝાયિતં ઝાયતિ, યાનિ કલઙ્કજ્ઝાયિનો પદાનિ, તાનિ અનુધિતાનિ પટિપક્ખે.

૭૮. તત્થ કતમં ઝાનકોસલ્લં? સમાપત્તિકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાનવિસેસકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાનન્તરિકકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, સમાપત્તિવુટ્ઠાનકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાને સભાવકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાને આદીનવકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાને નિસ્સરણકોસલ્લં ઝાનકોસલ્લં, ઝાનફલેન ઉપાદાય કોસલ્લં, ઝાનફલેન પટિસઙ્ખાનફલે અપરિહાનધમ્મતા નિબ્બત્તિઝાને ચ કીળિતાપિ વિસેસભાગિયં ઝાનં પટિલબ્ભતિ. ઇદં પનસ્સાતિ ભવહારિતા ચ આરમ્મણાનિમિત્તગ્ગાહો અનભિનીહારબલં, ચિત્તેકગ્ગતા નિમિત્તાસુ ગતિસહિતા સમથબલેન અસંસીદનઞ્ચ ઝાને મગ્ગફલં સમથં પવત્તે સમાધિનો ઉપેક્ખાપલિપુબ્બાપરનિમિત્તાસયો પગ્ગાહિનો [મગ્ગાહિનો (પી॰)] સતિબલં તં પવત્તિતાનઞ્ચ વિપસ્સનાનં સમઞ્ઞાબલે.

તત્થ કતમા ઝાનપારમિતા? સુપારમિતા મેત્તા કામેસુ સત્તા કામસઙ્ગસત્તાતિ [ઉદા॰ ૬૩ ઉદાને પસ્સિતબ્બં] યમ્હિ સુત્તે દેસનાય વોહારેન દ્વે સચ્ચાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ, દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ, વિચયેન હારેન યે સંયોજનીયેસુ ધમ્મેસુ વજ્જં ન પસ્સન્તિ, તે ઓઘં તરિસ્સન્તીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. ન તરિસ્સન્તીતિ અત્થિ એસા યુત્તિ ચ વિચયો ચ ઇદં નુ કિસ્સ પદટ્ઠાનં, કામેસુ સત્તાતિ પઞ્ચ કામગુણા, તં કામતણ્હાય પદટ્ઠાનં. સંયોજને વજ્જમપસ્સમાનાતિ અવિજ્જાય પદટ્ઠાનં, ન હિ જાતુ સંયોજનસઙ્ગસત્તા ઓઘં તરેય્યું વિપુલં મહન્તન્તિ ઉપાદાનસ્સ પદટ્ઠાનં. કામેસુ સત્તાતિ કામા દ્વિધા – વત્થુકામા ચ કિલેસકામા ચ, તત્થ કિલેસકામા કામતણ્હા કામતણ્હાય યુત્તા ભવન્તિ રૂપતણ્હા ભવતણ્હા લક્ખણેન હારેન, સંયોજને વજ્જમપસ્સમાનાતિ સંયોજનસ્સ. યો તત્થ છન્દરાગો તસ્સ કિં પદટ્ઠાનં? સુખા વેદના દ્વે ચ ઇન્દ્રિયાનિ – સુખિન્દ્રિયઞ્ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ. ઇતિ સુખાય વેદનાય ગહિતાય તયોપિ વેદના ગહિતા હોન્તિ. વેદનાક્ખન્ધે ગહિતે સબ્બે પઞ્ચક્ખન્ધા ગહિતા હોન્તિ. રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બા ગહિતા, વત્થુકામેસુ ગહિતેસુ સબ્બાનિ છ બાહિરાનિ આયતનાનિ ગહિતાનિ હોન્તિ. અજ્ઝત્તિકબાહિરેસુ આયતનેસુ યો સતો, અયં વુચ્ચતે લક્ખણો હારો, તત્થ યો ઓળારિકમ્હિ કિલેસે અજ્ઝાવસિતો સબ્બકિલેસેસુ યો ન તતો સુખુમતરેસુ ન વીતરાગો ભવતિ. તત્થ બાહિરસંયોજનં મમન્તિ અજ્ઝત્તસંયોજનં અહન્તિ. તત્થ ભગવતો કો

અધિપ્પાયો? યે ઓઘં તરિતુકામા તે સંયોજનીયેસુ ધમ્મેસુ આદીનવાનુપસ્સિનો વિહરિસ્સન્તીતિ અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. કામેસુ સત્તાતિ યેસુ ચ સત્તા યેન ચ સત્તા યેસઞ્ચ સત્તા અયં ચતુબ્બિધો આકારો સબ્બેસં હારભાગિયો.

૭૯. તત્થ કતમાનિ તીણિ વિપલ્લાસાનિ પદટ્ઠાનાનિ ચ? ચિત્તવિપલ્લાસસ્સ દિટ્ઠિવિપલ્લાસસ્સ સઞ્ઞાવિપલ્લાસસ્સ તયો વિપલ્લાસા તીણિ અકુસલમૂલાનિ પદટ્ઠાનં. તીણિ અકુસલમૂલાનિ હીનપ્પણીતકારિયકમ્મસ્સ પદટ્ઠાનં. ચતુન્નઞ્ચ ઉપાદાનાનં દોસો અકુસલમૂલં દિસ્સતિ. હીનપ્પણીતકારિયકમ્મસ્સ પદટ્ઠાનં. યથા માતુયા વા પિતુનો વા અઞ્ઞતરસ્સ વા પુન ઉળારસ્સ ભિક્ખુનો અભયં દેતિ. તત્થ અઞ્ઞો મિચ્છા પટિપજ્જેય્ય કાયેન વા વાચાય વા. તત્થ સો બ્યાપાદમુપાદાય તેસં ઉળારાનં રક્ખાવરણગુત્તિયા અનુપાલયન્તો યો ઉળારાનં અભયં દેતિ. તેસં અભયે દિન્ને યો તત્થ મિચ્છા પટિપજ્જેય્ય. તત્થ સો બ્યાપાદં ઉપાદાયન્તો દોસજં કમ્મં કરોતિ. યો તત્થ અસાધુ ઇન્દ્રિયા નીવરણં યં તેસં અભયં દક્ખિણતો સઞ્ઞં ઇદં પણીતં કારણં મયા પુન તત્થ મિચ્છાપટિપત્તિ અયં બ્યાપાદો હીનગમિવકમ્મં લોભો મોહો ચ ઇમાનિ નીવરણાનિ વચનાનિ તાનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ તેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ યો સો ઉપાદાનો ઇત્થી વા પુરિસો વા તેસં પઞ્ચક્ખન્ધાનં તેયેવ ઉપાદાનો સમુદયો ઇદં દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ સોયેવ દેસનાહારો.

તત્થ કામેસુ યે ન પજ્જન્તિ, તે આદીનવાનુપસ્સનાય પજ્જન્તિ. ઇતિસ્સા કામધાતુયા નિક્ખમિતુકામતા, અયં વુચ્ચતિ નેક્ખમ્મચ્છન્દો. યો તત્થ અનભિસઙ્ખારાનં કિઞ્ચિ વિસોધેતિ તસ્સ ધાવરા વા, અયં અબ્યાપાદચ્છન્દો. કિઞ્ચિ વિહિંસતિ, અયં વિહિંસાછન્દો. ઇતિ નેક્ખમ્માભિનીહતા તયો છન્દા – નેક્ખમ્મચ્છન્દો અબ્યાપાદચ્છન્દો અવિહિંસાછન્દો. તત્થ નેક્ખમ્મચ્છન્દો અલોભો; અબ્યાપાદચ્છન્દો અદોસો; અવિહિંસાછન્દો અમોહો. ઇમાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ અટ્ઠસુ સમ્પત્તેસુ પરહિતાનિ, તેસંયેવ ચતુન્નં ઉપાદાનાનં નિરોધાય સંવત્તન્તિ. સચે વા પુન કમ્મં કરેય્ય કણ્હં વા સુક્કં વા તસ્સ વિપાકહાનાય સંવત્તન્તિ. ઇદં કમ્મં અકણ્હં અસુક્કં કમ્મક્ખયાય સંવત્તતિ. તત્થ યો તિણ્ણં અકુસલમૂલાનં નિરોધો, અયં નિરોધો. સોયેવ મગ્ગો તત્થ પટિપદાનિ ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ આવટ્ટો હારો.

કામેસુ સત્તાતિ યે સેક્ખા, તે એકેનેવાકારેન સત્તા. યે પુથુજ્જના, તે દ્વીહાકારેહિ સત્તા, તસ્સાયં પઞ્હો વિભજ્જબ્યાકરણીયો વત્તબ્બો. કિઞ્ચાપિ સોતાપન્નો પટિસેવનાય, નો ચ ખો અભિનિવેસે સત્તો યો હિ અપચયાય પદહતિ, ન ઉપચયાય. સેક્ખો હિ કિલેસવસેન કામે પટિસેવતિ. પુથુજ્જનો પન કિલેસસમુટ્ઠાનાય કામે પટિસેવતિ. તત્થ કામેસુ સત્તાનં ચતુઓઘં તરિસ્સતીતિ વિભજ્જબ્યાકરણીયો, અયં વિભત્તિ.

૮૦. પરિવત્તનોતિ કામે યે નેવ સજ્જન્તિ ન ચ સંયોજનેહિ સંયુત્તા, તે ઓઘં તરિસ્સન્તિ વિપુલં મહન્તન્તિ. અયં સુત્તસ્સ પટિપક્ખો.

વેવચનન્તિ યો કામેસુ સત્તો યો ચ તત્થ કામાનં ગુણો, તત્થ વિસો સત્તો. યેપિ કામાનં આહારા ધમ્મા, તત્થ વિસો સત્તો. તત્થિમં કામાનં વેવચનં પાકો રજો સલ્લં ગણ્ડો ઈતિ ઉપદ્દવોતિ. યાનિ વા પન અઞ્ઞાનિ વેવચનાનિ તત્થ વિસો સત્તોતિ વેવચનં. સત્તો બન્ધો મુચ્છિતો ગધિતો અજ્ઝોસિતો કામે અજ્ઝાપન્ના પરિમુત્તો તબ્બહુલવિહારીતિ. યાનિ વા પન અઞ્ઞાનિ વેવચનાનિ, અયં વેવચનો નામ. કામપ્પચારપઞ્ઞત્તિયા કિલેસગોચરપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા ચિત્તન્તિ વેવચનં. સત્તો તબ્બહુલવિહારીતિ યાનિ વા પન અઞ્ઞાનિ. ઇમે

કામપ્પચારપઞ્ઞત્તિયા કિલેસગોચર પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા, બીજપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા, સઙ્ખારા સંયોજનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા, ઉપાદાનં હેતુપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં, પુગ્ગલો પુથુપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો.

ઓતરણોતિ ઇમાય પટિચ્ચસમુપ્પાદો દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ. યે કિલેસા યે સઙ્ખારા સંયોજનાનિ ચ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધો ધમ્માયતનેસુ અકુસલા ધમ્માયતનાનિ ઇન્દ્રિયેસુ સુખિન્દ્રિયઞ્ચ, સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ, અયં ઇન્દ્રિયોતરણો.

સોધનોતિ એત્તકો. એસેવ આરમ્ભો નિદ્દિસિતબ્બો સુત્તત્થો.

અધિટ્ઠાનોતિ ઇમે ધમ્મા અત્થિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા અત્થિ વેમત્તતાય. યે સઞ્ઞા બાહિરો કામે, તે વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા. પઞ્ચસુ કામગુણેસુ સત્તાતિ પરિયુટ્ઠાનવિપલ્લાસા વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા ઓઘં તરેય્યું. વિપુલં મહન્તન્તિ અવિજ્જા એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા.

પરિક્ખારોતિ તસ્સ કો હેતુ કો પચ્ચયો? આરમ્મણપચ્ચયતાય પચ્ચયો. અયોનિસો ચ મનસિકારો સન્નિસ્સયસ્સ પચ્ચયતાય પચ્ચયો. અવિજ્જા સમનન્તરપચ્ચયતાય પચ્ચયો. રાગાનુસયો હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો. અયં હેતુ, અયં પચ્ચયો.

સમારોપનો પચ્ચયોતિ યે કામેસુ સત્તા સુગતા સુરૂપાતિ અયં કામધાતુયા છન્દો રાગો તે અપુઞ્ઞમયા સઙ્ખારા. તે કિં પચ્ચયા? અવિજ્જા પચ્ચયા. તે કિસ્સ પચ્ચયા? વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયા. ઇતિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા. સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં યાવ જરામરણં એવમેતસ્સ કેવલસ્સ મહતો દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ એકં સુત્તં ગતં. પઞ્ચનીવરણિકં સુત્તં કાતબ્બં.

૮૧. તત્થ કતમો દેસનાહારો નામ? યા ચ અભિજ્ઝા યો ચ બ્યાપાદો યઞ્ચ ઉદ્ધચ્ચં, અયં તણ્હા. યઞ્ચ થિનમિદ્ધં, યઞ્ચ કુક્કુચ્ચં યા ચ વિચિકિચ્છા, અયં દિટ્ઠિ. યા પન કાયસ્સ અકમ્મનિયતા કિઞ્ચાપિ તં મિદ્ધં નો તુ સભાવકિલેસતાય કિલેસો, ઇતિ યા ચ ચિત્તસલ્લીયના યા ચ કાયાકમ્મનિયતા, અયં પક્ખોપકિલેસો ન તુ સભાવકિલેસો. તત્થ અત્તસઞ્ઞાનુપચિત્તં કિલમથો કુક્કુચ્ચાનુપચિત્તં થિનં યા ચિત્તસ્સ લીયના, ઇતિ ઇમે પઞ્ચ નીવરણા ચત્તારિ નીવરણાનિ સભાવકિલેસા થિનમિદ્ધં નીવરણપક્ખોપકિલેસો. યથા ચત્તારો આસવા સભાવઆસવતાય આસવા નો તુ ચિત્તસાસવતાય આસવા. સભાવતાય આસવા. પક્ખે આસવતાય આસવા. અથ પનાહ સુત્તન્તં યેન તે સમ્પયુત્તા વા વિપ્પયુત્તા વા આસવા, તેયેવ એતે વત્તબ્બા સાસવા વા અનાસવા વા.

તત્થ કતમો વિચયો. અભિજ્ઝા કામતણ્હા રૂપતણ્હા ભવતણ્હા. યં વા પન કિઞ્ચિ અજ્ઝોસાનગતં સાસવા અભિજ્ઝિતસ્સ મેત્તાનુપસ્સિય યો અનત્થં ચરતિ. તત્થ યો બ્યાપાદં ઉપ્પાદેતિ, અચરિ ચરિસ્સતીતિ. એવં નવ આઘાતવત્થૂનિ કત્તબ્બાનિ, તસ્સેવં બ્યાપાદાનુપસ્સિસ્સ કિલેસો યો પરિદાહો કાયકિલમથો અકમ્મનિયતા મિદ્ધં. ચિત્તાનુપસ્સિસ્સ પટિઘાતેન ખિયના, ઇદં થિનમિદ્ધં. તત્થ અધિકરણઅવૂપસમો, ઇદં ઉદ્ધચ્ચં. યં કિં કસથમીતિ [કરથમીતિ (પી॰ ક॰)] ઇદં કુક્કુચ્ચં. યં યથા ઇદં સન્તીરણં, અયં વિચિકિચ્છા. તત્થ અવિજ્જા ચ તણ્હા ચ અત્થિ, ઇદં પરિયુટ્ઠાનં. આવરણં નીવરણં છદનં ઉપક્કિલેસો ચ અત્થિ, ઇદં કામચ્છન્દો કામરાગપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. બ્યાપાદો બ્યાપાદપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. થિનમિદ્ધં થિનમિદ્ધપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં

અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. કામરાગપરિયુટ્ઠાનં અનુસયસંયોજનસ્સ પદટ્ઠાનં. બ્યાપાદપરિયુટ્ઠાનં પટિઘસંયોજનસ્સ પદટ્ઠાનં. થિનમિદ્ધપરિયુટ્ઠાનં માનસંયોજનસ્સ પદટ્ઠાનં. અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનઞ્ચ વિચિકિચ્છાપરિયુટ્ઠાનઞ્ચ દિટ્ઠિસંયોજનસ્સ પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? કામરાગપરિયુટ્ઠાને વુત્તે સબ્બાનિ પરિયુટ્ઠાનાનિ વુત્તાનિ હોન્તીતિ. સંયોજનેસુ વુત્તેસુ સબ્બસંયોજનાનિ વુત્તાનિ હોન્તિ. અયં લક્ખણો હારો.

૮૨. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? યે ઇમે પઞ્ચ નીવરણા ઝાનપટિપક્ખો સો દુક્ખસમુદયો. યં ફલં, ઇદં દુક્ખં. તત્થ કામચ્છન્દસ્સ નેક્ખમ્મવિતક્કો પટિપક્ખો; બ્યાપાદસ્સ અબ્યાપાદવિતક્કો પટિપક્ખો; તિણ્ણં નીવરણાનં અવિહિંસાવિતક્કો પટિપક્ખો. ઇતિ ઇમે તયો વિતક્કા. નેક્ખમ્મવિતક્કો સમાધિક્ખન્ધં ભજતિ. અબ્યાપાદવિતક્કો સીલક્ખન્ધં ભજતિ. અવિહિંસાવિતક્કો પઞ્ઞાક્ખન્ધં ભજતિ. ઇમે તયો ખન્ધા. અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો નીવરણપ્પહાનાય સંવત્તતિ. યં નીવરણપ્પહાનં, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. અયં ચતુબ્યૂહો હારો.

તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો? પઞ્ચ નીવરણાનિ દસ ભવન્તિ. યદપિ અજ્ઝત્તં સારજ્જતિ , તદપિ નીવરણં. યદપિ બહિદ્ધા સારજ્જતિ, તદપિ નીવરણં, એવં યાવ વિચિકિચ્છા ઇમે દસ નીવરણા. અજ્ઝત્તબહિદ્ધા કિલેસા ઇમાનિ દ્વે સંયોજનાનિ અજ્ઝત્તસંયોજનઞ્ચ બહિદ્ધાસંયોજનઞ્ચ. તત્થ અહન્તિ અજ્ઝત્તં, મમન્તિ બહિદ્ધા. સક્કાયદિટ્ઠિ અજ્ઝત્તં, એકસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ બહિદ્ધા. યો અજ્ઝત્તં છન્દરાગો રૂપેસુ અવીતરાગો ભવતિ અવીતચ્છન્દો. એવં યાવ વિઞ્ઞાણે, અયં અજ્ઝત્તા તણ્હા. યં છસુ બાહિરેસુ આયતનેસુ તીસુ ચ ભવેસુ અજ્ઝોસાનં, અયં બહિદ્ધા તણ્હા. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ સંયોજનાનિ સંયોજનીયા ચ ધમ્મા. તત્થ સંયોજનેસુ ધમ્મેસુ યા નિબ્બિદાનુપસ્સના ચ, અયં મગ્ગો. યં સંયોજનપ્પહાનં, અયં નિરોધો. અયં આવટ્ટો હારો.

તત્થ કતમો વિભત્તિહારો? સંયોજનન્તિ ન એતં એકંસેન. માનસંયોજનં દિટ્ઠિભાગિયન્તિ ન તં એકંસેન અદિટ્ઠમાનં નિસ્સાયમાનં ન પજહતિ. યો પઞ્ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયો માનો કિઞ્ચાપિ સો દિટ્ઠિપક્ખે સિયા. ન તુ ઓરમ્ભાગિયં સંયોજનં તસ્સ પહાનાય સંવત્તતીતિ. યો ચ અહંકારો ન પવિદ્ધોયં પનસ્સ એવં હોતિ. કદાસુ નામાહં તં સન્તં આયતનં સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સામિ, યં અરિયા સન્તં આયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સન્તીતિ, અયં અભિજ્ઝા ન ચ તં નીવરણં. અત્થિ પન અરહતો કાયકિલેસમિદ્ધઞ્ચ ઓક્કમતિ ન ચ તં નીવરણં તસ્સ થિનમિદ્ધં નીવરણન્તિ. ન એકંસેન. અયં વિભત્તિહારો.

પરિવત્તનોતિ પઞ્ચ નીવરણા પઞ્ચઙ્ગિકેન ઝાનેન પહાનં ગચ્છન્તિ. અયં તેસં પટિપક્ખો નીવરણો અસુકસ્સ પહીનાતિ ન અઞ્ઞાનુમિનિતબ્બં, પરમત્થમજ્ઝત્તં, અયં પરિવત્તના.

તત્થ કતમો વેવચનો? કામચ્છન્દો છન્દરાગો પેમં નિકન્તીતિ વેવચનં. નીવરણં છદનં ઉપક્કિલેસો પરિયુટ્ઠાનન્તિ વેવચનં.

પઞ્ઞત્તીતિ અવિજ્જાપચ્ચયા કિચ્ચપઞ્ઞત્તિયા [પચ્ચાપઞ્ઞત્તિયા (ક॰)] પઞ્ઞત્તિ, બ્યાપાદો વિક્ખેપપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તિ, થિનમિદ્ધં અસમુગ્ઘાતપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તિ. એવં સબ્બેપિ એતે પઞ્ચ નીવરણા ઇમમ્હિ સુત્તે વિક્ખેપપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તિ.

તત્થ કતમો ઓતરણો? ઇમે પઞ્ચ નીવરણા અવિજ્જા ચ તણ્હા ચ તત્થ અવિજ્જામૂલા નીવરણા. યા તણ્હા ઇમે સઙ્ખારા, તે અવિજ્જાપચ્ચયા ઇમે દ્વે ધમ્મા પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના, આયતનેસુ ધમ્માયતનં, ધાતૂસુ ધમ્મધાતુ, ઇન્દ્રિયેસુ ઇમેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનં સુખિન્દ્રિયસ્સ ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ચ ઇત્થિન્દ્રિયસ્સ ચ પુરિસિન્દ્રિયસ્સ ચ.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? ઇદં સુત્તં યથા આરબ્ભ નિક્ખિત્તં સો અત્થો ભાસિતો ઇમેહિ પઞ્ચહિ પદેહિ.

તત્થ કામચ્છન્દો ચ બ્યાપાદો ચ વિચિકિચ્છા ચ ન એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા, કામાતિ ન એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા, અથ ખલુ વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા. અયં અધિટ્ઠાનો હારો.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? કામચ્છન્દસ્સ અયોનિસો મનસિકારો સુભારમ્મણપચ્ચયો; સુભનિમિત્તઞ્ચ હેતુ. બ્યાપાદસ્સ અયોનિસો મનસિકારો આઘાતવત્થૂનિ ચ પચ્ચયો; પટિઘાનુસયો હેતુ. થિનમિદ્ધસ્સ પટિસંહારો પચ્ચયો; પવત્તિયા કિલમથા ચલના તઞ્ચ હેતુ. ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સ રજનીયં આરમ્મણિયં અસ્સાદિયાકિન્દ્રિયં તાવ અપરિપુણ્ણઞ્ચ ઞાણં પચ્ચયો; કામસઞ્ઞા ચ દિટ્ઠિઅનુસયો ચ હેતુ. વિચિકિચ્છાય નવ માનવિધા આરમ્મણં માનાનુસયો, સોવ પચ્ચયો; વિચિકિચ્છાનુસયો હેતુ. એતે પઞ્ચ ધમ્મા સહેતુ સપ્પચ્ચયા ઉપ્પજ્જન્તિ.

તત્થ કતમો સમારોપનો હારો? ઇમે પઞ્ચ નીવરણા ચત્તારોપિ એતે આસવા ગણ્ડાપિ [તણ્હાપિ (પી॰)] એતે સલ્લાપિ એતે ઉપાદાનાનિ એતે. તેસુ એવ બાહિરેસુ ધમ્મેસુ સંકિલેસભાગિયં સુત્તન્તિ પઞ્ઞત્તિં ગચ્છતિ. અયં સમારોપનો હારો.

નિદ્દિટ્ઠં સંકિલેસિકભાગિયં સુત્તં.

૮૩. મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ ગાથા.

તત્થ કતમો દેસના હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે કો અત્થો ખન્ધવવત્થાનેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધં દેસેતિ, ધાતુવવત્થાનેન મનોવિઞ્ઞાણધાતું, આયતનવવત્થાનેન મનાયતનં, ઇન્દ્રિયવવત્થાનેન મનિન્દ્રિયં. તસ્સ કિં પુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા? સંખિત્તેન છ ધમ્મા પુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા કુસલમૂલાનિ ચ અકુસલમૂલાનિ ચ અનિમિત્તં ઇમમ્હિ સુત્તે કુસલમૂલં દેસિતં. તત્થ કતમા મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા? મનો તેસં પુબ્બઙ્ગમં, યથાપિ બલસ્સ રાજા પુબ્બઙ્ગમો, એવમેવ ધમ્માનં મનોપુબ્બઙ્ગમા. તત્થ તિવિધાનં પુબ્બઙ્ગમાનં નેક્ખમ્મચ્છન્દેન અબ્યાપાદચ્છન્દેન અવિહિંસાછન્દેન. અલોભસ્સ નેક્ખમ્મચ્છન્દેન પુબ્બઙ્ગમા. અદોસસ્સ અબ્યાપાદચ્છન્દેન પુબ્બઙ્ગમા. અમોહસ્સ અવિહિંસાછન્દેન પુબ્બઙ્ગમા. તત્થ **મનોસેટ્ઠા**તિ મનસા ઇમે ધમ્મા ઉસ્સટા મનેન વા નિમ્મિતા. મનોવ ઇમેસં ધમ્માનં સેટ્ઠોતિ મનોવ ઇમેસં ધમ્માનં સેટ્ઠજેટ્ઠોતિ મનોવ ઇમેસં ધમ્માનં આધિપચ્ચં કરોતીતિ મનોસેટ્ઠા. **મનોજવા**તિ યત્થ મનો ગચ્છતિ. તત્થ ઇમે ધમ્મા ગચ્છન્તીતિ મનોજવા. યથા વાતો સીઘં ગચ્છતિ અઞ્ઞો વા કોચિ સીઘં ગામકો વુચ્ચતે વાતજવોતિ પક્ખિગામિકોતિ, એવમેવ ઇમે ધમ્મા મનેન સમ્પજાયમાના ગચ્છન્તિ, તત્થ ઇમે ધમ્મા ગચ્છન્તીતિ મનોજવાતિ. તે તિવિધા છન્દસમુદાનિતા અનાવિલતા ચ સઙ્કપ્પો. સત્તવિધા ચ કાયિકં સુચરિતં વાચસિકં સુચરિતં, તે દસ કુસલકમ્મપથા. તત્થ **મનસા ચે પસન્નેના**તિ મનોકમ્મં. **ભાસતિ વા**તિ વચીકમ્મં. **કરોતિ વા**તિ કાયકમ્મં. ઇમેહિ ઇમસ્મિં સુત્તે દસ કુસલકમ્મપથા પરમાપિ સન્તા સીલવતા પરમા. સો ભવતિ વિવત્તિયં ન લોકનિય્યાનાય વાસનાભાગિયં સુત્તં ભવતિ. અયં દેસના.

તત્થ કતમો વિચયો હારો? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ કુસલમૂલાનિ ચ અટ્ઠઙ્ગસમ્મત્તાનિ. ઇદં સુત્તં.

યુત્તીતિ દસન્નં કુસલકમ્મપથાનં યો વિપાકો, સો સુખવેદનીયો અબ્યાપાદસ્સઙ્ગમાનો. **છાયાવ અનપાયિની**તિ અનુગચ્છતિ અત્થિ એસા યુત્તિ.

પદટ્ઠાનન્તિ અટ્ઠારસન્નં મનોપવિચારાનં પદટ્ઠાનં. મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ સબ્બકુસલપક્ખસ્સ ઇમે ધમ્મા પદટ્ઠાનં. **મનસા ચે પસન્નેના**તિ યો ચેતસો પસાદો, ઇદં સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. **ભાસતિ વા**તિ સમ્માવાચાય. **કરોતિ વા**તિ સમ્માકમ્મન્તસ્સ ચ સમ્માવાયામસ્સ ચ પદટ્ઠાનં.

લક્ખણોતિ ઇતિ પુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ વેદનાપુબ્બઙ્ગમાપિ એતે, સઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાપિ એતે, સઙ્ખારપુબ્બઙ્ગમાપિ એતે. યે કેચિ ધમ્મા સહજાતા સબ્બે પુબ્બઙ્ગમા એતેસં ધમ્માનં. **તતો નં સુખમન્વેતી**તિ સોમનસ્સમપિ નં અન્વેતિ યં સુસુખચ્છાયા તદાપિ નં સુખં તદપિ અન્વેતિ.

૮૪. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? મનોપુબ્બઙ્ગમાતિ ન ઇદં એકાદિવચનં. કિં કારણા? સબ્બે યેવ ઇમે છવિઞ્ઞાણકાયા, ઇમમ્હિ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે સુખેન અત્થિકા, તે મનં પસાદેન્તીતિ અયં ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો અધિપ્પાયો. અત્થો પુબ્બેયેવ નિદ્દિટ્ઠો.

યાનિ હિ કુસલમૂલાનિ, તાનિ અટ્ઠાનિસંસમત્તા હેતુ, અયં અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. દસ ઠાનાનિ દેસનાહેતૂનિ દેસનાપચ્ચયા નિદ્દેસના ચ. તત્થ યં મગ્ગે દુક્ખેન સહ નામરૂપં વિઞ્ઞાણસચ્ચન્તિ અઞ્ઞેન કુસલમૂલં પહીયતિ, અયં અપ્પહીનભૂમિયં સમુદયો. યં તેસં પહાના, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. અયં આવટ્ટો હારો.

વિભત્તીતિ –

મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયા;
મનસા ચે પસન્નેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા;
તતો નં સુખમન્વેતિ, છાયાવ અનપાયિનીતિ.

તં ન એકંસેન સમણસ્સ વા બ્રાહ્મણસ્સ વા પન હોતિ. તસ્સ વા મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ સકસત્થે ચિત્તં પસાદેતિ, તેન ચ પસન્નેન ચિત્તેન ભાસતિ બ્યાકરોતિ ન તં સુખમન્વેતિ ન છાયાવ અનુગામિની, દુક્ખમેવ તં અન્વેતિ. યથા વહન્તં ચક્કં પદમન્વેતિ, ઇદં તં વિભજ્જબ્યાકરણીયં. મનસા ચે પસન્નેન કાયકમ્મં વચીકમ્મં સુખવેદનીયન્તિ સમગ્ગતે સુખવેદનીયં મિચ્છગ્ગતે દુક્ખવેદનીયં, અયં વિભત્તિ.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ યં મનસા પદુટ્ઠેન ભાસતિ વા કરોતિ વા દુક્ખમસ્સાનુગામિની, એતાનિયેવ દ્વે સુત્તાનિ ભાસિતાનિ એસ એવ ચ પટિપક્ખો. વેવચનન્તિ યદિદં મનોચિત્તં વિઞ્ઞાણં મનિન્દ્રિયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ.

પઞ્ઞત્તીતિ મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ અયં મનો કિઞ્ચિ પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. ધમ્માતિ કુસલકમ્મપથપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. મનોસેટ્ઠાતિ વિસિટ્ઠપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. મનોજવાતિ સહપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. ચિત્તન્તિ નેક્ખમ્મપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. મનસા ચે પસન્નેનાતિ સદ્ધિન્દ્રિયપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. મનસા ચે પસન્નેનાતિ

અનાવિલસઙ્કપ્પદુતિયજ્ઝાનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં . મનસા ચે પસન્નેનાતિ અસ્સદ્ધાનં પટિપક્ખપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. ભાસતિ વાતિ સમ્માવાચાપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. કરોતિ વાતિ સમ્માકમ્મન્તપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. તતો નં સુખમન્વેતીતિ ઝાનસમાધાનં. ઇન્દ્રિયેસુ મનિન્દ્રિયં. પટિચ્ચસમુપ્પાદે વિઞ્ઞાણં. મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ મેત્તા ચ મુદ્દતા ચ ઝાનેસુ દુતિયં ઝાનં તતિયઞ્ચ. ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નો. ધાતૂસુ ધમ્મધાતુ, આયતનેસુ ધમ્માયતનં. યં કુસલં ઇન્દ્રિયેસુ સુખિન્દ્રિયઞ્ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ પદટ્ઠાનં. ઇમેસં ધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પન્નાનં ફસ્સપચ્ચયા સુખવેદનીયો ફસ્સો સુખવેદના મનોપવિચારેસુ સોમનસ્સવિચારો છત્તિંસેસુ પઠમપદેસુ છ સોમનસ્સનેક્ખમ્મસ્સિતા. ઇતિ અયં ઓતરણો હારો.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? યં અત્થં આરબ્ભ ઇદં સુત્તં ભાસિતં. સો અત્થો નિયુત્તો એતમત્થં આરબ્ભ સુત્તં. અયં સોધનો હારો.

૮૫. તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો? મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્માતિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ, ન એકત્તપઞ્ઞત્તિ. ધમ્માતિ એકતો ન વેવચનપઞ્ઞત્તિ. મનસા ચે પસન્નેનાતિ સો પસાદો દ્વિધો અજ્ઝત્તઞ્ચ અબ્યાપાદાવિક્ખમ્ભનબહિદ્ધા ચ ઓકપ્પનતો. સો અજ્ઝત્તપસાદો દ્વિધો. સમુગ્ઘાતપસાદો ચ વિક્ખમ્ભનપસાદો ચ બ્યાપાદપરિયુટ્ઠાનં. વિઘાતો ન મૂલપસાદો જાતમૂલમ્પિ વા. પસાદો સબ્યાપાદં વિઘાતેન. તતો નં સુખમન્વેતીતિ સુખં કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ અપ્પિયવિપ્પયોગોપિ પિયસમ્પયોગોપિ નેક્ખમ્મસુખમ્પિ પુથુજ્જનસુખમ્પિ પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગમ્પિ ચેતસિકં સુખં . યમ્પિ પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદેતિ, તમ્પિ કાયિકં સુખં બોજ્ઝઙ્ગા ચ ચેતસિકં સુખં. યમ્પિ પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદેસિ, તમ્પિ તઞ્ચ સુખપદટ્ઠાનં પઞ્ઞત્તિયા યથાવુત્તં તં અપરામટ્ઠં કુસલાનં ધમ્માનં. અન્વેતીતિ અપ્પના સન્દિસ્સતિ ન ચાયં વા પત્તભૂતો અન્વેતિ. તદિદં સુત્તં દ્વીહિ આકારેહિ અધિટ્ઠાતબ્બં. હેતુના ચ યો પસન્નમાનસો વિપાકેન ચ યો દુક્ખવેદનીયો.

પરિક્ખારોતિ ભગવા પઞ્ચસતેન ભિક્ખુસઙ્ઘેન નગરં પવિસતિ રાજગહં. તત્થ મનુસ્સો પુગ્ગલો ભગવન્તં પરિવિસતિ, તસ્સ પસાદો ઉપ્પન્નો કુસલમૂલપુબ્બયોગાવચરોપિ. સો અઞ્ઞેસઞ્ચ અક્ખાતિ, ઇદં વાચં ભાસતિ લાભા તેસં, યેસં નિવેસનં ભગવા પવિસતિ, અમ્હાકમ્પિ યદિ ભવેય્ય મયમ્પિ ભગવતો સંપસાદં લચ્છમ્હાતિ. યેન ભગવા તેનઞ્જલિં પણામેત્વા ‘‘નમો ભગવતો નમો ભગવતો’’તિ અબ્યાપાદમાનો એકમન્તે અટ્ઠાસિ. તદનન્તરે ભગવા ઇમં સુત્તં અભાસિત્થ ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિ. સબ્બં સુત્તં તથા યં પરેસં ભાસતિ ઇદં વાચાકમ્મં. યં અઞ્જલિં પણામેતિ, ઇદં કાયકમ્મં. યો મનોપસાદો, ઇદં મનોકમ્મં. તત્થ યં પરેસં પકાસેતિ ભાસતિ વણ્ણં. યેસં ભગવા નિવેસનં ગચ્છતીતિ. સબ્બં તસ્સ અલોભો કુસલમૂલં. યં ભગવતિ મેત્તચિત્તો, તસ્સ અદોસો કુસલમૂલં . યં અઞ્જલિં પણામેતિ માનઞ્ચ નિગ્ગણ્હાતિ, તત્થસ્સ અમોહો કુસલમૂલં પાતુભવતિ. યં ઉળારપઞ્ઞં પટિલભતિ, ઇદમસ્સ દિટ્ઠિવિપલ્લાસપ્પહાનં. યં તથાયેવ સંવરો હોતિ, ઇદમસ્સ સઞ્ઞાવિપલ્લાસપ્પહાનં. યં મનસ્સ પસાદનં, ઇદમસ્સ ચિત્તવિપલ્લાસપ્પહાનન્તિ અકુસલવિપલ્લાસાનં વિક્ખમ્ભનં પહાનં પચ્ચયો. તીણિ કુસલમૂલાનિ યો અનાવિલચિત્તસઙ્કપ્પો, સો તસ્સ મનસિકારોતિ વુચ્ચતિ. યં કિલેસેહિ વિક્ખમ્ભનં ઇતિ વિપલ્લાસા ચ આરમ્મણા સપ્પચ્ચયતાય પચ્ચયો કુસલમૂલાનિ ચ સન્દિસ્સયતાય પચ્ચયો, સો ચ મનસિકારો હેતુના ઇમિના પચ્ચયેન ચિત્તં ઉપ્પન્નં. તત્થ યં સસત્થારમ્મણં ચિત્તં પવત્તં અયં બુદ્ધાનુસ્સતિ. યમ્પિ ભગવતો ગુણે મનસિ કરોતિ, અયમસ્સ ધમ્માનુસ્સતિ. તત્થ સતિસમ્પજઞ્ઞં હેતુ, અયઞ્ચ પચ્ચયો. વાચા પઞ્ઞા હેતુ વિતક્કવિચારા પચ્ચયો. કાયસઙ્ખારા કમ્મસ્સ અભિસઙ્ખારો નામ હેતુ વા અપ્પચ્ચયો સુખવેદનીયસ્સ કમ્મસ્સ ઉપચયો હેતુકા કમ્મસ્સ પચ્ચયો.

૮૬. તત્થ કતમો સમારોપનો હારો? મનસાયેવ પસન્નેન સતોયેવેત્થ પસન્નો અપિ ચ ચિત્તવોદાના સત્તા વિમુચ્ચન્તીતિ તેન સત્તા ચિત્તપુબ્બઙ્ગમા ચિત્તેન પસન્નેન ચેતનાપિ તત્થ ચિત્તભૂતા ભવન્તીતિ પટિઘા અયં ચેતનાનં પસાદેન કાયો યસ્સ પસાદો , સો ચ આરભતિ પસાદેન પસન્નો સઞ્ઞાનન્તિ યસ્સ અવિપરીતા, સો પઞ્ચવિધો વિક્ખમ્ભના, કાયપસ્સમ્ભનાયેવા પસાદો ચિત્તસિતો ચિત્તં પન પુબ્બંયેવ પસન્નં. અયં સમારોપના. એવં પઞ્ચન્નમ્પિ પસાદો. તતો નં સુખમન્વેતીતિ કતમં ભગવા નિદ્દિસતિ? ન હિ અત્તસચ્ચં તસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકો અન્વેતિ. તસ્સ ઉપાયો અનુગચ્છતિ યદા સિતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતે સોમનસ્સં અવિપ્પટિસારોપિ અન્વેતિ. અયં સમારોપનો હારો.

મહાનામ સક્કસ્સ સુત્તં [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૧૭]. તસ્મિં યે સમયે અસ્સતો અસમ્પજાનો કાલં કરેય્ય કામે ભવતિ. અસ્સતો અભિસમાહારો યો મા ભાયિ, મહાનામ, યં તં ચિત્તં દીઘરત્તં સદ્ધાપરિભાવિતં સીલપરિભાવિતં સુતચાગપરિભાવિતન્તિ વિત્થારેન કાતબ્બં. ચાગેન ચ પઞ્ઞાય ચ કિં દસ્સેતિ? યા સદ્ધા, સા ચેતસો પસાદો. યા અનાવિલસઙ્કપ્પિતા, સા સદ્ધા. કિં કારણા? અનાવિલલક્ખણા. અનાવિલલક્ખણા હિ સદ્ધા. અપરે આહુ ગુણપરિસુદ્ધિનિટ્ઠાગમનલક્ખણા, યઞ્ચ અપરે વા વચનપટિગ્ગહલક્ખણા સદ્ધા. અપરો પરિયાયો અત્તાનં યદિ એવં ઓકપ્પેતિ ''નાહં કિઞ્ચિ જાનામીતિ એસા અહં તત્થ અનુઞ્ઞત્તા અનઞ્ઞતા''તિ. અયં સદ્ધાતિ. અપરો પરિયાયો એકસટ્ઠિયા દિટ્ઠિગતાનં આદીનવાનુપસ્સના અનિચ્ચં દુક્ખમનત્તાતિ. તેન ચ પદિટ્ઠં ભવતિ યથા ગમ્ભીરે ઉદપાને ઉદકં ચક્ખુના પસ્સતિ ન ચ કાયેન અભિસમ્ભુનાતિ. એવમસ્સ અરિયા નિજ્ઝાનક્ખન્તિયા દિટ્ઠિ ભવતિ, ન ચ સચ્છિકતા. અયં વુચ્ચતિ સદ્ધા. સા ચ લોકિકા. અપરો પરિયાયો ખમતિ પુથુજ્જનભૂતસ્સ વીસતિ યાતિ કો સક્કાયાધીના ન નિવેસો. ન એતં એકન્તિ નયસઞ્ઞા યથાભૂતં દિટ્ઠિયા તુ ખલુ મુદૂહિ પઞ્ચહિ ઇન્દ્રિયેહિ દસ્સનમગ્ગેન પહીના ભવન્તિ. દિટ્ઠેકટ્ઠા ચ કિલેસા, અયં સદ્ધા.

સોતાપત્તઙ્ગમદુક્ખાયં ભૂમિયં પરિપુણ્ણા વુચ્ચતિ. તસ્મિંયેવ ભૂમિયં સેક્ખસીલં અરિયા ધારન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મિંયેવ ભૂમિયં મુદુપઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્મિંયેવ ભૂમિયં ખન્ધેહિ અનત્થિકતા, અયં ચાગો. તસ્મા સદ્ધા ચાગાધિટ્ઠાનેન નિદ્દિસિતબ્બા. યતિકેન [તેન (ક॰)] ભિય્યો મનેન સા હિસ્સ વિપરીતા દિટ્ઠિકા અસ્સદ્ધા, સા નયનઉપધીસુ પમત્તા સમાદિન્ના. તત્થ સદ્ધિન્દ્રિયં યો કામં પરિવિસ્સન્તિ ઇતિ સન્તપાપપટિનિસ્સગ્ગા ન ચાગાધિટ્ઠાનં પઞ્ઞિન્દ્રિયેન પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં, સીલેન ઉપસમાધિટ્ઠાનં. ઇમે ચત્તારો ધમ્મા સીલં પરિભાવયન્તિ સદ્ધા સીલં ચાગો ચ પઞ્ઞાતિ. તત્થ સદ્ધાય ઓઘં તરતિ. યં સીલં, અયં અપ્પમાદો. યો ચાગો, ઇદં પઞ્ઞાય કમ્મં. યા પઞ્ઞા, ઇદં પઞ્ઞિન્દ્રિયં, તત્થ યં સદ્ધિન્દ્રિયં. તં તીસુ અવેચ્ચપ્પસાદેસુ. યં સીલં, તં સદ્ધિન્દ્રિયેસુ. યો ચાગો, સો ચતૂસુ ઝાનેસુ. યા પઞ્ઞા, સા સચ્ચેસુ, સતિ સબ્બત્થગામિની. તસ્સ સેક્ખસ્સ ભદ્દિકા ભતિ, ભદ્દિકો અભિસમ્પરાયો. તસ્સ સમ્મુટ્ઠસ્સતિકસ્સ સીલં કરોન્તસ્સ ન કાયસમ્મુટ્ઠસ્સતિતાય તાનિ વા ઇન્દ્રિયાનિ તં વા કુસલમૂલં કમ્મવિપાકં ભવતિ. તસ્સ તિકસ્સ અત્થનિદ્દેસો. તત્થ સદ્ધા સીલં ચાગો પઞ્ઞા ચત્તારો ધમ્મા. યા સદ્ધા યા ચ પઞ્ઞા, ઇદં મનોસુચરિતં. યં સીલં, ઇદં કાયિકં વાચસિકં સુચરિતં. યો ચાગો, ઇદં ચેતસિકં અલોભો સુચરિતં. ઇતિ ચિત્તે ગહિતે પઞ્ચક્ખન્ધા ગહિતા ભવન્તિ. ઇમેહિ ધમ્મેહિ સુચરિતં ઇદં દુક્ખઞ્ચ અરિયસચ્ચં પદટ્ઠાનં મગ્ગસ્સ.

૮૭. તત્થ કતમો વિચયો હારો? યા ચ સદ્ધા યઞ્ચ સીલં. તં કિસ્સ કરોતિ? યા સદ્ધા તાય ભગવન્તં અનુસ્સરતિ મત્તેનપિ હત્થિના સમાગતા, અસ્સ ભો કુક્કુરા સબ્બં સીલેન નપ્પટિપજ્જતિ કાયેન વા વાચાય વા ઠાનં વિસારદો ભવતીતિ અવિપ્પટિસારી પઞ્ઞા યસ્સ પઞ્ઞત્તં ઉપટ્ઠપેતિ. તસ્સ અખણ્ડસ્સ સીલં યં ન પચ્છિ

તસ્સં મોહસ્સ અકુસલચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ મિચ્છાદિટ્ઠિસહગતં વા, અયં વિચયો હારો. ધમ્મવાદિનો ભદ્દિકારાતિ ભવિસ્સતિ અત્થિ એસા યુત્તિ.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો? યમિદં ચિત્તં દીઘરત્તં પરિભાવિતં સદ્ધાય સીલેન ચાગેન પઞ્ઞાય સમાધિના પઠમજ્ઝાનસ્સ પદટ્ઠાનં. યા સદ્ધા અસ્સ અનાવિલસઙ્કપ્પો, તં દુતિયજ્ઝાનસ્સ પદટ્ઠાનં. તીણિ ચ અવેચ્ચપ્પસાદા યં સીલં, તં અરિયકન્તં, તં સીલક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. યા પઞ્ઞા, સા પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇમે ચ ધમ્મા ઇદઞ્ચ ચિત્તં એકોદિભૂતસમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં. સદ્ધા સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ચાગો સમાધિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. સદ્ધા ચ પઞ્ઞા ચ વિપસ્સના પદટ્ઠાનં. સીલઞ્ચ ચાગો ચ સમથસ્સ પદટ્ઠાનં. સદ્ધા ચ પઞ્ઞા ચ અવિજ્જા વિરાગાય પઞ્ઞાવિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં. સીલઞ્ચ ચાગો ચ રાગવિરાગાય ચેતોવિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? વિઞ્ઞાણે વુત્તે સદ્ધાસતિભાવિતે સબ્બે પઞ્ચક્ખન્ધા વુત્તા ભવન્તિ. સદ્ધાય ભણિતાય સબ્બાનિ સત્ત ધનાનિ ભણિતાનિ હોન્તિ સદ્ધાધનં...પે॰... સીલક્ખન્ધે વુત્તે સમાધિક્ખન્ધો ચ પઞ્ઞાક્ખન્ધો ચ વુત્તા ભવન્તિ. યં તં ચિત્તં દીઘરત્તં પરિભાવિતં પચ્છિમકે કાલે ન તદનુપરિવત્તિ ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. તત્થ સઞ્ઞાપિ તદનુપરિવત્તિની ભવતિ. યેપિ તજ્જાતિકા ધમ્મા, તેપિ તદનુપરિવત્તિનો ભવન્તિ. રૂપસઞ્ઞા રૂપસઞ્ચેતનાનુપસ્સનમનસિકારો એવં છન્નં આયતનાનં વિઞ્ઞાણકાયે, અયં લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇધ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે ભદ્દિકં ભતિં આકઙ્ખેય્ય ભદ્દિકઞ્ચ અભિસમ્પરાયં, તે સદ્ધં સીલં ચાગં પઞ્ઞઞ્ચ મનસિ કરિસ્સન્તિ, અયં અધિપ્પાયો. યે ચઞ્ઞેપિ સત્તા તથાગતસ્સ સમ્મુખં ન પટિયુજ્ઝન્તે, ઇમં ધમ્મં સોતા અવિપ્પટિસારતો કાલં કરિસ્સન્તીતિ, અયં અધિપ્પાયો.

૮૮. તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો? ઇદમ્પિ ચત્તારો ધમ્મા સદ્ધા ચ પઞ્ઞા ચ અસ્સદ્ધિયઞ્ચ અવિજ્જઞ્ચ હનન્તિ. સીલઞ્ચ ચાગો ચ તણ્હા ચ દોસઞ્ચ હનન્તિ. તસ્સ દ્વે મૂલાનિ પહીયન્તિ. દુક્ખં નિવત્તેતિ અપ્પહીનભૂમિયઞ્ચ દ્વિમૂલાનિ પઞ્ચક્ખન્ધા. દ્વે અરિયસચ્ચાનિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ. દ્વિન્નં મૂલાનં પહાનં. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ નિરોધો ચ મગ્ગો ચ. અયં આવટ્ટો હારો.

તત્થ કતમો વિભત્તિ? યં તં ચિત્તં સદ્ધાપરિભાવિતં...પે॰... સચે પુથુજ્જનસ્સ તસ્સપિ ભદ્દિકા ભતિ ભવિસ્સતીતિ ન એકંસેન તસ્સ કમ્મં દિટ્ઠેયેવ ધમ્મે વિપાકન્તિ પચ્ચેસ્સતિ, અપરમ્હિ વા પરિયાયે ભવિસ્સતિ. યં વા અતીતં વિપાકાય પચ્ચુપટ્ઠિતં, તપ્પચ્ચયાનિ ચેતાનિ, યે યથા મહાકમ્મવિભઙ્ગે ''તેનાયં વિભજ્જબ્યાકરણિયો નિદ્દેસો ધમ્મચારિનો યા ભદ્દિકા ભતી''તિ.

તત્થ કતમા પરિવત્તના? અસ્સદ્ધિયં દુસ્સીલ્યં યં મચ્છેરં દુપ્પઞ્ઞં ચ [દુપ્પઞ્ઞિયં (ક॰)] યઞ્ચ પટિપક્ખેન પહીના ભવન્તિ, અયં પરિવત્તના.

તત્થ કતમં વેવચનં? યં તં ચિત્તં દીઘરત્તં પરિભાવિતં ચિત્તં મનોવિઞ્ઞાણં...પે॰... યં સદ્ધાબલં સદ્ધિન્દ્રિયં, યં સીલં તં સુચરિતં, સંયમો નિયમો દમો ખન્ધતા ઇમાનિ તસ્સ વેવચનાનિ. યો ચાગો સો પટિનિસ્સગ્ગો અલોભો વોસગ્ગો ચાગોયિટ્ઠાનં. યા પઞ્ઞા સા પઞ્ઞત્તા પઞ્ઞપ્પભા પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલં.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? યં તં ચિત્તં બીજં પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. પરિભાવના વાસના પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તિ. સદ્ધા પસાદપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. સીલં સુચરિતપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. ચાગો પુઞ્ઞકિરિયપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો. પઞ્ઞા વીમંસપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. ઇમે તયો ધમ્મા સદ્ધા સીલં ચાગો પઞ્ઞવતો પારિસુદ્ધિં ગચ્છન્તિ.

તત્થ કતમો ઓતરણો? યં ચિત્તં, તં ખન્ધેસુ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ધાતૂસુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, આયતનેસુ મનાયતનં. યે ચત્તારો ધમ્મા, તે ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધે પરિયાપન્ના…પે॰… ધાતૂસુ આયતનેસુ.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? ઇદં ભગવતો ભાસિતં મહાનામેન સક્કેન પુચ્છિતેન સબ્બં તં નિયુત્તં.

તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો? ઇદં ચિત્તં વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તં અકુસલેહિ ચિત્તેહિ અપરિભાવિતેહિ પરિભાવિતન્તિ યાનિ પુન પરિભાવિતાનિ અઞ્ઞેસમ્પિ તત્થ ઉપાદાય પઞ્ઞત્તં સબ્બેપિમે ચત્તારો ધમ્મા એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા. ભદ્દિકા ભતીતિ કામભોગિનો તેવ રૂપધાતુ અરૂપધાતુ મનુસ્સાતિ સબ્બા ભદ્દિકા ભતિ તદેવ કથાય પઞ્ઞત્તં, અયં પઞ્ઞત્તિ.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? ચિત્તસ્સ ઇન્દ્રિયાનિ પચ્ચયો આધિપતેય્યપચ્ચયતાય મનસિકારો. હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો. સદ્ધાય લોકિકા પઞ્ઞા હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો. યોનિસો ચ મનસિકારો પચ્ચયો. સીલસ્સ પતિરૂપદેસવાસો પચ્ચયો. અત્તસમ્માપણિધાનઞ્ચ હેતુ. ચાગસ્સ અલોભો હેતુ. અવિપ્પટિસારો ચ હેતુપચ્ચયો. પઞ્ઞા પરતો ચ ઘોસો અજ્ઝત્તઞ્ચ યોનિસો મનસિકારો હેતુપચ્ચયો ચ.

તત્થ કતમો સમારોપનો? યં તં ચિત્તં દીઘરત્તં પરિભાવિતન્તિ ચેતસિકાપિ. એત્થ સબ્બે ધમ્મા પરિભાવિતા ભદ્દિકા તે ભતિ ભવિસ્સતિ, ભદ્દિકા ઉપપત્તિકો અભિસમ્પરાયો. ઇતિ યે કેચિ મનુસ્સકા ઉપભોગપરિભોગા સબ્બે ભદ્દિકા ભતિયેવ, અયં સમારોપનો.

૮૯. ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વીતરાગોતિ ગાથા [પસ્સ ઉદા॰ ૬૧ ઉદાને]. તત્થ કિં ઉદ્ધં નામ? યં ઇતો ઉદ્ધં ભવિસ્સતિ અનાગામી, ઇદં ઉદ્ધં. અધો નામ યમતિક્કન્તમતીતં, ઇદમવોચ અપદાનતન્તિ ઉદ્ધં. તત્થ અતીતેન સસ્સતદિટ્ઠિ પુબ્બન્તાકપ્પિકાનં અપરન્તદિટ્ઠિ કેસઞ્ચિ, ઉચ્છેદદિટ્ઠિં યં [ઉચ્છેદદિટ્ઠિયં (ક॰)] વુત્તકપ્પિકાનં ઇમા ચેવ દિટ્ઠિયો ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચ સસ્સતદિટ્ઠિ ચ. તત્થાયં સસ્સતદિટ્ઠિ ઇમાનિ પન્નરસ પદાનિ સક્કાયદિટ્ઠિ સસ્સતં ભજન્તિ. રૂપવન્તં મે અત્તા, અત્તનિ મે રૂપં, રૂપં મે અત્તાતિ યદુચ્ચતે પઞ્ચં પરિદહન્તિ. યા ઉચ્છેદદિટ્ઠિ સા પઞ્ચસતાનિ ઉચ્છેદં ભજન્તિ. તે ''તં જીવં તં સરીર''ન્તિ પસ્સન્તિ, રૂપં મે અત્તાતિ તથારૂપા ચતુબ્બિધા સક્કાયદિટ્ઠિ ઉચ્છેદેન ચ સસ્સતેન ચ. એવં પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ વીસતિવત્થુકાય દિટ્ઠિયા પન્નરસ પદાનિ પુબ્બન્તં ભજન્તિ. સસ્સતદિટ્ઠિયા પઞ્ચ પદાનિ અપરન્તં ભજન્તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા. તત્થ ''અયમહમસ્મી''તિ પસ્સન્તા રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, સો ઉચ્છેદવાદી રૂપવન્તઞ્ચ અત્તાનં, અત્તનિ ચ રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાતિ સો પસ્સતિ યાતિ ઇતિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચ, અત્તતો પટિસ્સરતિ સસ્સતદિટ્ઠિ પુબ્બન્તતો ચ પટિસ્સરતિ. ''અયમહમસ્મી''તિ ન સમનુપસ્સતિ. તસ્સ દિટ્ઠાસવા પહાનં ગચ્છન્તિ. યો તીસુ અદ્ધાસુ પુબ્બન્તે ચ અપરન્તે ચ તેન તેન નિદ્દિટ્ઠાનેન ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વીતરાગો ''અહમસ્મી''તિ ન અનુપસ્સતીતિ ઇમિના દ્વારેન ઇમિના પયોગેન ઇમિના ઉપાયેન ઇદં દસ્સનભૂમિ ચ સોતાપત્તિફલઞ્ચ સો અરિયો પયોગો અનભાવંગતેન સંસારેન અપુનબ્ભવાતિ યો કોચિ અરિયો પયોગો પુનબ્ભવાય મુદૂનિ વા પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ મજ્ઝાનિ અધિમત્તાનિ વા સબ્બં અપુનબ્ભવપ્પહાનાય સંવત્તન્તિ. અહન્તિ દિટ્ઠોઘો કામોઘો ભવોઘો અવિજ્જોઘો ચ ઓઘિસો. તત્થ દેસનાહારેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ પઞ્ચહિ ઇન્દ્રિયેહિ

સોતાપત્તિફલેન ચ દ્વે સચ્ચાનિ મગ્ગો ચ નિરોધો ચ. સક્કાયસમુદયેન દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ, અયં દેસના હારો.

તત્થ કતમો વિચયો? ''અયમહમસ્મી''તિ અસમનુપસ્સન્તો તીણિ દસ્સનપ્પહાતબ્બાનિ સંયોજનાનિ પજહતિ. અયં વિચયો.

તત્થ કતમા યુત્તિ? તિવિધા પુગ્ગલા કોચિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ કોચિ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ કોચિ નેય્યો. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ તિક્ખિન્દ્રિયો ચ તતો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ મુદિન્દ્રિયો તતો મુદિન્દ્રિયેહિ નેય્યો. તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ તિક્ખિન્દ્રિયતાય દસ્સનભૂમિમાગમ્મ સોતાપત્તિફલં પાપુણાતિ, એકબીજકો ભવતિ. અયં પઠમો સોતાપન્નો. વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ મુદૂહિ ઇન્દ્રિયેહિ દસ્સનભૂમિમાગમ્મ સોતાપત્તિફલં પાપુણાતિ, કોલંકોલો ચ હોતિ. અયં દુતિયો સોતાપન્નો. તત્થ નેય્યો દસ્સનભૂમિમાગમ્મ સોતાપત્તિફલં પાપુણાતિ, સત્તક્ખત્તુપરમો ચ ભવતિ. અયં તતિયો સોતાપન્નો.

અત્થિ એસા યુત્તિ મુદુમજ્ઝાધિમત્તેહિ ઇન્દ્રિયેહિ મુદુમજ્ઝાધિમત્તં ભૂમિં સચ્છિકરેય્ય સક્કાયદિટ્ઠિપ્પહાનેન વા દિટ્ઠિગતાનિ પજહતિ. અયં યુત્તિ.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો? તત્થ સક્કાયદિટ્ઠિ સબ્બમિચ્છાદિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. સક્કાયો નામરૂપસ્સ પદટ્ઠાનં. નામરૂપં સક્કાયદિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. પઞ્ચ ઇન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. સળાયતનં અહંકારસ્સ પદટ્ઠાનં. તત્થ કતમો લક્ખણો? દ્વીસુ દિટ્ઠીસુ પહીનાસુ તત્થ એકા દિટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ પહાનં ગચ્છન્તિ. ઉદ્ધં ચ અધો ચ વીતરાગો સબ્બરજનીયેસુ વીતરાગો હોતિ. તજ્જા પરભૂમિયં, ઇદં પચ્ચયન્તિ યથાભૂતં પસ્સતિ. સો સબ્બપટિચ્ચસમુપ્પાદં આમસતિ. અયં લક્ખણો હારો.

૯૦. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે સત્તા યે નાભિરમિસ્સન્તિ, તે દિટ્ઠિપ્પહાનાય વાયમિસ્સન્તિ. અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. અયં ચતુબ્યૂહો હારો.

તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો? યાનિમાનિ મુદૂનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ તાનિ ઓરમ્ભાગિયાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ. સબ્બેન સબ્બં સમૂહનન્તિ અભિજ્ઝાબ્યાપાદો ચ ભાવનાકારેન સેક્ખાય વિમુત્તિયા બલં સદ્ધા, ઉદ્ધમ્ભાગિયાનિ દિટ્ઠિવસેન બલં સદ્ધા, વીરિયિન્દ્રિયં આરભિતત્તા સતિન્દ્રિયં પગ્ગહિતત્તા અચ્ચન્તં નિટ્ઠં ગચ્છન્તિ. તત્થ યાનિ ઇન્દ્રિયાનિ, અયં મગ્ગો સંકિલેસપ્પહાનં. અયં નિરોધો આયતિં અનુપ્પાદધમ્મો, ઇદં દુક્ખં. અયં આવટ્ટો હારો.

તત્થ કતમો વિભત્તિ હારો? ''અયમહમસ્મી''તિ યો સમનુપસ્સતિ, સો ચ ખો અધિમત્તેન લોકિકા યં ભૂમિયં ન તુ અરિયેન પયોગેન સો સક્કાયદિટ્ઠિ પજહતિ. યં વુચ્ચતિ તજ્જાય ભૂમિયા અધિમત્તાય. તત્થ તજ્જાય ભૂમિયં પઞ્ચહિ આકારેહિ અધિમત્તતં પટિલભતિ સીલેન વતેન બાહુસ્સચ્ચેન સમાધિના નેક્ખમ્મસુખેન. તત્થ અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞી અધિમાનં ગણ્હાતિ. એતસ્મિંયેવ વત્થુપ્પત્તિયં ભગવા ઇદં સુત્તં ભાસતિ. સીલવા વતમત્તેનાતિ. તત્થ યો અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞી તસ્સ યો સમાધિ, સો સામિસો કાપુરિસસેવિતો પન સો કાપુરિસા વુચ્ચન્તિ પુથુજ્જના. આમિસં યઞ્ચ અરિયમગ્ગમાગમ્મ લોકિકા અનરિયં તેન સમાધિ હોતિ અનરિયો કાપુરિસસેવિતો. યો પન અરિયાકારેન યથાભૂતં ન જાનાતિ ન પસ્સતિ [જાનાતિ પસ્સતિ (પી॰)], સો અધિગમનં પજહતિ યો અરિયેન સમાધિના અકાપુરિસસેવિતેન નિરામિસેન નીયતિ, તત્થ અકાપુરિસા વુચ્ચન્તિ અરિયપુગ્ગલા. યો તેહિ સેવિતો

સમાધિ, સો અકાપુરિસસેવિતો. તસ્મા એકં વિભજ્જબ્યાકરણીયં ‘‘અયમહમસ્મી’’તિ અસમનુપસ્સન્તો તથા પાતેતિ.

તત્થ કતમા પરિવત્તના? ઇમાય દસ્સનભૂમિયા કિલેસા પહાતબ્બા, તેહિ પહીયન્તિ અનિદ્દિટ્ઠાપિ ભગવતા નિદ્દિસિતબ્બા યો.

તત્થ કતમં વેવચનં? યા સક્કાયદિટ્ઠિયા અત્તદિટ્ઠિયા. અયં ભૂમિ. યે કિલેસા પહાતબ્બા. તે અપ્પહીયન્તિ અનિદ્દિટ્ઠાપિ ભગવતા સસ્સતદિટ્ઠિ ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચ, સા પરિયન્તદિટ્ઠિ ચ. યા અપરિયન્તદિટ્ઠિ ચ, સા સસ્સતદિટ્ઠિ ચ. યા ઉચ્છેદદિટ્ઠિ, સા નત્થિકા દિટ્ઠિ. યા સસ્સતદિટ્ઠિ, સા અકિરિયદિટ્ઠિ. ઇદં વેવચનં.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? તણ્હા સંયોજનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. મગ્ગો પટિલાભપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો. ઇન્દ્રિયા પટિલાભપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તાતિ. તત્થ કતમો ઓતરણો? સક્કાયો દુક્ખં દસ્સનપ્પહાતબ્બો. સમુદયો મગ્ગો. ઇન્દ્રિયાનિ તાનિ ચ નિદ્દિટ્ઠાનિ ખન્ધધાતુઆયતનેસુ.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? યમ્હિ આરબ્ભ ભગવતા ઇદં સુત્તં ભાસિતં, સો આરબ્ભ નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ કતમો પરિક્ખારો? નામરૂપસ્સ હેતુપચ્ચયોપિ વિઞ્ઞાણં હેતુ બીજં. તેન અવિજ્જા ચ સઙ્ખારા ચ પચ્ચયો. નિવત્તિનયો ન અપરો પરિયાયો સબ્બભવો, યે ચ સબ્બભવસ્સ હેતુ પરભણ્ડપચ્ચયો ઇતિ સમ્માદિટ્ઠિ પરતો ચ ઘોસો યોનિસો ચ મનસિકારો પચ્ચયો . યા પઞ્ઞા ઉપ્પાદેતિ, એસા હેતુ સમ્માદિટ્ઠિયા સમ્માસઙ્કપ્પો ભવતિ, યા સમ્માસમાધિ [સમ્માદિટ્ઠિ (પી॰)], અયં પરિક્ખારો.

તત્થ કતમો સમારોપનો? ‘‘અયમહમસ્મી’’તિ અસમનુપસ્સી દુક્ખતો રોગતો…પે॰… પન્નરસ પદાનિ. સીલાનિ ભગવા કિમત્થિયાનિ કિમાનિસંસાનિ. સીલાનિ, આનન્દ, અવિપ્પટિસારત્થાનિ યાવ વિમુત્તિ. તત્થ દુવિધો અત્થો – પુરિસત્થો ચ વચનત્થો ચ.

૯૧. તત્થ કતમો પુરિસત્થો? યાયં ન પચ્છાનુતાપિતા અયં અવિપ્પટિસારો, અયં પુરિસત્થો. યથા કોચિ બ્રૂહયતિ ઇમત્થમાસેવતિ સો ભણેય્ય, કિઞ્ચિ મમેત્થ અધીનં તસ્સત્થાય ઇદં કિરિયં આરભામીતિ. અયં પુરિસત્થો.

તત્થ કતમો વચનત્થો? સીલાનિ કાયિકં વા વાચસિકં વા સુચરિતં અવિપ્પટિસારોતિ. તત્થ સીલસ્સ વતસ્સ ચ ભાસોયેવ. અનઞ્ઞા સુગતકમ્મતા સુચરિતં અયં અવિપ્પટિસારો. એવં યાવ વિમુત્તીતિ એકમેકસ્મિં પદે દ્વે અત્થા – પુરિસત્થો ચ વચનત્થો ચ, યથા ઇમમ્હિ સુત્તે એવં સબ્બેસુ સુત્તેસુ દ્વે દ્વે અત્થા. અયં હિ પરમત્થો ઉત્તમત્થો ચ. યં નિબ્બાનસચ્છિકં નિસ્સાય યં સકં સચ્છિકાતબ્બં ભવતિ, સો વુચ્ચતિ કતસ્સ [સતસ્સ (ક॰)] કત્થોતિ. અયં પુન વેવચનં સમ્પજાનાતિ. ઇમિના નિયુત્તત્થમભિલબ્ભન્તિ વચનત્થો. તત્થ યં અત્થં સાવકો અભિકઙ્ખતિ. તસ્સ યો પટિલાભો, અયં પુરિસત્થો. યં યં ભગવા ધમ્મં દેસેતિ, તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સ યા અત્થવિઞ્ઞત્તિ. અયં અત્થો, તત્થ સીલાનં અવિપ્પટિસારો અત્થોપિ આનિસંસોપિ. એસો ચ આનિસંસો યં દુગ્ગતિં ન ગચ્છતિ. યથા તં ભગવતા એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી, અયં અત્થો.

યં પુરિસો ભાવનાભૂમિયં સીલાનિ આરબ્ભ સીલેન સંયુત્તો હોતિ એવં યાવ વિમુત્તિ તથા સીલક્ખન્ધો. તત્થ યો ચ અવિપ્પટિસારો અનુસયવસેન નિદ્દિટ્ઠો, તઞ્ચ સીલં અયં સીલક્ખન્ધો. પામોજ્જપીતિપસ્સદ્ધીતિ ચ

સમાધિન્દ્રિયેન, અયં સમાધિક્ખન્ધો. યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો. ઇમે તયો ખન્ધા સીલં સમાધિ પઞ્ઞા ચ તથા સીલં પરિપૂરેતિ યં વીરિયિન્દ્રિયં તેન કારણેન સો સીલં પરિપૂરેતિ, અનુપ્પન્નસ્સ ચ અકુસલસ્સ અનુપ્પાદાય વાયમતિ, ઉપ્પન્નસ્સ ચ પહાનાય અનુપ્પન્નસ્સ ચ કુસલસ્સ ઉપ્પાદાય, ઉપ્પન્નસ્સ ચ કુસલસ્સ ભિય્યોભાવાય ઇતિ વીરિયિન્દ્રિયં નિદ્દિટ્ઠં. તત્થ યો સમાધિક્ખન્ધો , ઇદં સમાધિન્દ્રિયં. પઞ્ઞાક્ખન્ધો પઞ્ઞિન્દ્રિયં, તં ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ દટ્ઠબ્બં. તથા યો અનુપ્પન્નસ્સ ચ અકુસલસ્સ અનુપ્પાદાય વાયમતિ, ઇદં પઠમં સમ્મપ્પધાનં. યં ઉપ્પન્નસ્સ, ઇદં દુતિયં. ચત્તારિ સમ્મપ્પધાનાનિ ચતૂસુ ઝાનેસુ પસ્સિતબ્બાનિ. તથા સીલક્ખન્ધેન નેક્ખમ્મધાતુ ચ અધિકા [આદિકા (પી॰)], તયો ચ વિતક્કા નેક્ખમ્મવિતક્કો અબ્યાપાદવિતક્કો અવિહિંસાવિતક્કો ચ. સાધારણભૂતા. યા પિયાયમાનસ્સ પામોજ્જેન ઇદં કાયિકં સુખં આનિતં અનિયમીતિપેમેન, ઇદં દુક્ખં. યો તત્થ અવિક્ખેપો, અયં સમાધિ. ઇદં પઞ્ચઙ્ગિકં પઠમં ઝાનં. યા ચેતસિકા પસ્સદ્ધિ સવિતક્કં સવિચારં વિરોધનં, યો કિલેસો ચ પરિદાહો, સો પઠમે ઝાને નિરુદ્ધો. તથા યા ચ કિલેસપસ્સદ્ધિ યા ચ વિતક્કવિચારાનં પસ્સદ્ધિ, ઉભયેપિ એતે ધમ્મે પસ્સદ્ધાયં. તત્થ કાયસ્સ ચિત્તસ્સ ચ સુખં સુખાયના, ઇદં પીતિસુખિનો પસ્સદ્ધિ. યોપિ એકોદિભાવો ચિત્તસ્સ, તેન એકોદિભાવેન યં ચિત્તસ્સ અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં, ઇદં ચતુત્થં ઝાનઙ્ગં. ઇતિ અજ્ઝત્તઞ્ચ સમ્પસાદો ચેતસો ચ એકોદિભાવો પીતિ ચ સુખઞ્ચ, ઇદં દુતિયં ઝાનં ચતુરઙ્ગિકં. યો પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદેતિ, તેન અધિમત્તેન સુખેન ફરિત્વા સુખં ચેતસિકં યં, સો પીતિવીતરાગો એવં તસ્સ પીતિવીતરાગતાય ઉપેક્ખં પટિલભતિ. સો પીતિયા ચ વિરાગા ઉપેક્ખં પટિલભતિ. સુખઞ્ચ પટિસંવેદેતિ. સતિ ચ સમ્મા પઞ્ઞાય પટિલભતિ. સચે સતિ એકગ્ગતા ઇદં પઞ્ચઙ્ગિકં તતિયં ઝાનં. યં સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ, અયં એકગ્ગતાય પરાવિધાનભાગિયા, પઠમે ઝાને અત્થિ ચિત્તેકગ્ગતા નો ચક્ખુસ્સ વેદના સબ્બં પારિપૂરિં ગચ્છતિ. યથા ચતુત્થે ઝાને, તથા યા ઉપેક્ખા પસ્સમ્ભયં સતિસમ્પજઞ્ઞં ચિત્તેકગ્ગતા ચ, ઇદં ચતુત્થં ઝાનં.

૯૨. યથા સમાધિ દસ્સયિતબ્બં, તથા પઞ્ઞિન્દ્રિયં તં ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ પસ્સિતબ્બં. યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, સા પજાનના ચતુબ્બિધા અસુભતો દુક્ખતો અનત્તતો ચ, યદારમ્મણં તં દુક્ખં અરિયસચ્ચં, યં પજાનન્તો નિબ્બિન્દતિ વિમુચ્ચતિ તથા યં કામાસવસ્સ પહાનં ભવાસવસ્સ દિટ્ઠાસવસ્સ અવિજ્જાસવસ્સ, અયં નિરોધો અપ્પહીનભૂમિયં આસવસમુદયો. ઇમાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ યથા પઞ્ઞિન્દ્રિયં પસ્સિતબ્બં. યથાયં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં દસ્સનભૂમિ. સોતાપત્તિફલઞ્ચ યથાભૂતં પજાનન્તો નિબ્બિન્દતીતિ, ઇદં તનુકઞ્ચ. કામરાગબ્યાપાદં સકદાગામિફલઞ્ચ યં નિબ્બિન્દતિ વિરજ્જતિ, અયં પઠમજ્ઝાનભાવનાભૂમિ ચ રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અનાગામિફલઞ્ચ. યં વિમુત્તિ વિમુચ્ચતિ, અયં અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અરહત્તઞ્ચ. ઇમે અવિપ્પટિસારા ચ વીરિયિન્દ્રિયઞ્ચ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના અવિપ્પટિસારા તઞ્ચ ઉપરિ યાવ સમાધિ, એવં તે ચત્તારિ ઝાનાનિ સમાધિન્દ્રિયઞ્ચ યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ. ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના સીલપારિપૂરિમુપાદાય ચાગસંહિતેન ચ નિબ્બેધિકાનઞ્ચ નિમિત્તાનં અનાવિલમના, ઇદં સતિન્દ્રિયં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. યં પુન ઇમાય ધમ્મદેસનાય તીસુ ઠાનેસુ દિટ્ઠોગમનકિન્દ્રિયં કિલેસપહાનેન ચ સેક્ખસીલં, ઇદં સદ્ધિન્દ્રિયં. ચત્તારિ ચ સોતાપત્તિયઙ્ગાનિ ફલાનિ. સમાધિન્દ્રિયાનિ સોપનિયાહારીનિ સબ્બસુત્તેસુ નિદ્દિસિતબ્બાનિ. યં ઝાનં પટિલભનં વીરિયગહિતંયેવ ઞાણં પટિસ્સરતો, અયં સુતમયી પઞ્ઞા. યો સમાધિ પુબ્બાપરનિમિત્તાભાસો અનોમગતિતાય યથાકામો, અયં ચિન્તામયી પઞ્ઞા, યં તથાસમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં ભાવનામયી પઞ્ઞા. અયં સુત્તનિદ્દેસો.

ઇમં સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં બુજ્ઝકારધિકં બુજ્ઝિતબ્બં. યેહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં તં બુજ્ઝિસ્સન્તિ તસ્સ અઙ્ગાનિ બુજ્ઝિસ્સન્તિ, તેન બોજ્ઝઙ્ગા. તથા આદિતો યાવ સીલં વતં ચેતના કરણીયા, કિસ્સ સીલાનિ પારિપૂરેતિ. અનુપ્પન્નસ્સ ચ અકુસલસ્સ અનુપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ ચ અકુસલસ્સ પહાનાય અનુપ્પન્નસ્સ કુસલસ્સ ઉપ્પાદાય ઉપ્પન્નસ્સ ચ કુસલસ્સ ભિય્યોભાવાય, ઇદં વીરિયં તસ્સ તસ્સ બુજ્ઝિતસ્સ અઙ્ગન્તિ. અયં વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. ઇમિના વીરિયેન દ્વે ધમ્મા આદિતો અવિપ્પટિસારો પામોજ્જઞ્ચ યા પુન પીતિ અવિપ્પટિસારપચ્ચયા પામોજ્જપચ્ચયા, અયં પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. યં પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતિ. અયં પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. તેન કાયિકસુખમાનિતં યં સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ, અયં સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, અયં ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. યા સીલમુપાદાય પઞ્ચન્નં બોજ્ઝઙ્ગાનં ઉપાદાયાનુલોમતા નિમિત્તાયના પીતિભાગિયાનઞ્ચ વિસેસભાગિયાનઞ્ચ અપિલાપનતા સહગતા હોતિ અનવમગ્ગો, અયં સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. યં યથાભૂતં પજાનાતિ, અચ્ચારદ્ધવીરિયં કરોતિ. ઉદ્ધચ્ચભૂમીતિ કતા અભિપત્થિતં પેસેતિ. કોસજ્જભૂમીતિ ગરહિતો રહિતેહિ અઙ્ગેહિ બુજ્ઝતિ યં ચક્ખુસમથપથં, સા ઉપેક્ખાતિ. તેન સા ઉપેક્ખા તસ્સ બોજ્ઝઙ્ગસ્સ અઙ્ગન્તિ કરિત્વા ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ વુચ્ચતે. એસો સુત્તનિદ્દેસો.

૯૩. તત્થ કતમા દેસના? અસ્મિં સુત્તે ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ દેસિતાનિ. તત્થ કતમો વિચયો? સીલવતો અવિપ્પટિસારો યાવ વિમુત્તિ ઇમિસ્સાય પુચ્છાય મિનિકિમત્થસ્સમીતિ દ્વે પદાનિ પુચ્છા દ્વે પદાનિ વિસજ્જનાનિ દ્વીહિ પદેહિ દ્વે અભિઞ્ઞં દ્વીહિ ચેવ પદેહિ વિસજ્જના કિં પુચ્છતિ નિબ્બાધિકં કાયભૂમિં કમ્મસ્સ તથા હિ પતિટ્ઠા ચ અસેક્ખે ધમ્મે ઉપ્પાદેતિ. તત્થ કતમા યુત્તિ? સીલવતો અવિપ્પટિસારો ભવતિ કિં નિચ્છન્દસ્સ ચ વિરાગો અત્થિ એસા યુત્તિ. તત્થ કતમં પદટ્ઠાનં? વીરિયં વીરિયિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. સમાધિ સમાધિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. વીરિયં અદોસસ્સ પદટ્ઠાનં. સમાધિ અલોભસ્સ પદટ્ઠાનં. પઞ્ઞા અમોહસ્સ પદટ્ઠાનં. વીરિયિન્દ્રિયં તિણ્ણં મગ્ગઙ્ગાનં પદટ્ઠાનં, સમ્માવાચાય સમ્માકમ્મન્તસ્સ સમ્માઆજીવસ્સ. સમાધિન્દ્રિયં તિણ્ણં મગ્ગઙ્ગાનં પદટ્ઠાનં, સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ સમ્માવાયામસ્સ સમ્માસમાધિનો. પઞ્ઞિન્દ્રિયં દ્વિન્નં મગ્ગઙ્ગાનં પદટ્ઠાનં, સમ્માસતિયા સમ્માદિટ્ઠિયા ચ.

તત્થ કતમો લક્ખણો? સીલક્ખન્ધે વુત્તે સબ્બે તયો ખન્ધા વુત્તા ભવન્તિ, સીલમેવ હિ સેલોપમતા યથા સેલો સબ્બપચ્ચત્થિકેહિ અકરણીયો એવં તં ચિત્તં સબ્બકિલેસેહિ ન કમ્પતીતિ, અયં અમોહો. વિરત્તં [પસ્સ ઉદા॰ ૩૪ ઉદાનપાળિયં] રજનીયેસૂતિ અયં અલોભો. કોપનેય્યે ન કુપ્પતીતિ અયં અદોસો. તત્થ પઞ્ઞા અમોહો કુસલમૂલં, અલોભો અલોભોયેવ, અદોસો અદોસોયેવ. ઇમેહિ તીહિ કુસલમૂલેહિ સેક્ખભૂમિયં ઠિતો અસેક્ખમગ્ગં ઉપ્પાદેતિ. સેક્ખભૂમિ સમ્પત્તિકમ્મધમ્મે ઉપ્પાદેતિ, સા ચ સમ્માવિમુત્તિ, યઞ્ચ વિમુત્તિરસઞાણદસ્સનં ઇમે દસ અસેક્ખાનં અરહત્તં ધમ્મા. તત્થ અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેન ચતુબ્બિધા ભાવનાપિ લબ્ભતિ. સીલભાવના કાયભાવના ચિત્તભાવના પઞ્ઞાભાવના ચ. તત્થ સમ્માકમ્મન્તેન સમ્માઆજીવેન ચ કાયો ભાવિતો. સમ્માવાચાય સમ્માવાયામેન ચ સીલં ભાવિતં. સમ્માસઙ્કપ્પેન સમ્માસમાધિના ચ ચિત્તં ભાવિતં. સમ્માદિટ્ઠિયા સમ્માસતિયા ચ પઞ્ઞા ભાવિતા. ઇમાય ચતુબ્બિધાય ભાવનાય દ્વે ધમ્મા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ. ચિત્તં ભાવનાય સમથો, પઞ્ઞા ભાવનાય વિપસ્સના. તત્થ પઞ્ઞા અવિજ્જાપહાનેન ચિત્તં ઉપક્કિલેસેહિ અમિસ્સીકતન્તિ. પઞ્ઞા ભાવનાય ચિત્તભાવનંયેવ પરિપૂરેતિ. એવં યસ્સ સુભાવિતં ચિત્તં કુતો તં દુક્ખમેસ્સતીતિ. અપિ ચ ખો પન તસ્સ આયસ્મતો અબ્યાપાદધાતુ અધિમુત્તા, ન સો પેતં સમાપન્નો તસ્સ સઞ્ઞાપહારં દેતિ, સઞ્ઞાવિતક્કિતે સરીરે દુક્ખં ન વેદિયતિ, અયં સુત્તત્થો.

૯૪. તત્થ કતમા દેસના? ઇમમ્હિ સુત્તે દસ અસેક્ખા અરહત્તધમ્મા દેસિતા અપ્પમાણા ચ સમ્મા વિભાવના. તત્થ કતમો વિચયો? સેલોપમતા યે યે ધમ્મા વેદનીયસુખદુક્ખોપગતા, તે સબ્બે નિરૂપં વાનુપસ્સન્તાનં વૂપગતા કાયતો વેદયિતપરિક્ખારો અપ્પવત્તિતો દુક્ખં ન વેદિયતિ. તત્થ કતમા યુત્તિ, યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં કુતો તં [નં (ક॰)] દુક્ખમેસ્સતીતિ. તીસુ ભાવનાસુ દુક્ખં નક્ખમતિ ચિત્તં ચિત્તભાવનાય ચ. નિરોધભાવનાય ચ આનન્તરિકા સમાધિભાવનાય ચ. ઇતિ યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તન્તિ સમાધિ ફલસ્સ પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો? યસ્સેવં ભાવિતં [પસ્સ ઉદા॰ ૩૪ ઉદાનપાળિયં] ચિત્તન્તિ ચિત્તાનિ ભાવિતાનિ યથા પઠમં નિદ્દિટ્ઠાનિ પઞ્ઞા સીલં કાયો ચિત્તં, સીલમ્પિ સુભાવિતં કાયિકચેતસિકઞ્ચ ઠિતત્તા નાનુપકમ્પતીતિ વેદનાપિ તથા સઞ્ઞાપિ સઙ્ખારાપિ. કુતો તં દુક્ખમેસ્સતીતિ સુખમ્પિ નાનુગચ્છતિ, અદુક્ખમસુખમ્પિ નાગતન્તિ.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે દુક્ખેન અધિકા ભવિસ્સન્તિ, તે એવરૂપાહિ સમાપત્તીહિ વિરહિસ્સન્તિ. અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. યે ચ અપ્પસન્ના, તે હિ ભવિસ્સન્તિ, પસન્નાનઞ્ચ પીતિપામોજ્જં ભવિસ્સતિ, અયં તત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. આવટ્ટોતિ નત્થિ આવટ્ટનસ્સ ભૂમિ.

વિભત્તીતિ યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં કુતો તં દુક્ખમેસ્સતીતિ દુવિધો નિદ્દેસો – દુક્ખહેતુનિદ્દેસો ચ પટિપક્ખનિદ્દેસો ચ. કો સો દુક્ખહેતુ? યતો દુક્ખં આગચ્છતિ પટિપક્ખે વુત્તે સેસધમ્માનં સીલં હેતુ ચ પચ્ચયો ચ, તે સબ્બે ધમ્મા વુત્તા હોન્તિ. એકબોધિપક્ખિયે ધમ્મે વુત્તે સબ્બે બોધગમનીયા ધમ્મા વુત્તા ભવન્તિ.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે અવિપ્પટિસારેન છન્દિકા, તે સીલપારિપૂરી ભવન્તિ પામોજ્જછન્દિકા અવિપ્પટિસારીપારિપૂરી, અયમેત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો…પે॰… અયં ચતુબ્યૂહો હારો.

તત્થ કતમો આવટ્ટો? ઇદં સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં. યો નિબ્બેધો, અયં નિરોધો. યેન નિબ્બિજ્ઝતિ, સો મગ્ગો. યં નિબ્બિજ્ઝતિ, તં દુક્ખં. યં નિબ્બેધગામિના મગ્ગેન પહીયતિ, સમુદયોયં વુત્તો.

તત્થ કતમા વિભત્તિ? સીલવતો અવિપ્પટિસારોતિ વિભજ્જબ્યાકરણીયં, પરામસન્તસ્સ નત્થિ અવિપ્પટિસારો યાવ દોસકતં કાયેન વા વાચાય વા અકુસલં આરભતિ. કિઞ્ચિપિસ્સ એવં હોતિ ''સુકતમેતં સુચરિતમેતં નો યસ્સ તેન અવિપ્પટિસારેન પામોજ્જં જાયતિ યાવ વિમુત્તિ, તસ્સ સીલવતો અવિપ્પટિસારો''તિ વિભજ્જબ્યાકરણીયં, અયં વિભત્તિહારો.

તત્થ કતમા પરિવત્તના? ઇમેહિ સત્તહિ ઉપનિસાસમ્પત્તીહિ એકાદસ ઉપનિસા વિભત્તિયં પજહાનં પજહન્તિ, અયં પરિવત્તના.

તત્થ કતમા વેવચના? ઇમેસં અરિયધમ્માનં બલબોજ્ઝઙ્ગવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તીનં ઇમાનિ વેવચનાનિ.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? સીલવતો અવિપ્પટિસારોતિ સીલક્ખન્ધે નેક્ખમ્મપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં, નિસજ્જપઞ્ઞત્તિ ચ એવં દસ અઙ્ગાનિ દ્વીહિ દ્વીહિ અઙ્ગેહિ પઞ્ઞત્તાનિ.

તત્થ કતમો ઓતરણો? ઇદં નિબ્બેધભાગિયસુત્તં પઞ્ચસુ ઓતિણ્ણં યથા યં પઠમં નિદ્દિટ્ઠં એવમિન્દ્રિયાદિખન્ધધાતુઆયતનેસુ નિદ્દિસિતબ્બાનિ.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? સીલવતો અવિપ્પટિસારોતિ ન તાવ સુદ્ધો આરમ્ભો અવિપ્પટિસારિનો પામોજ્જન્તિ ન તાવ સુદ્ધો આરમ્ભો યાનિ એકાદસ પદાનિ દેસિતાનિ યદા તદા સુદ્ધો આરમ્ભો, અયં સોધનો.

તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો? સીલવેમત્તતાય પઞ્ઞત્તં એવં દસ પદાનિ સબ્બાનિ સીલક્ખન્ધસ્સ આનિસંસો, તે ચ પતિરૂપદેસવાસો ચ પચ્ચયો અત્તસમ્માપણિધાનઞ્ચ હેતુ, સમાધિક્ખન્ધસ્સ સુખં હેતુ પસ્સદ્ધિ પચ્ચયો, યેન ઝાનસહજાતિ ચ ઠાનન્તિ ઝાનઙ્ગા અપરો પરિયાયો કામેસુ આદીનવાનુપસ્સના સમાધિનો પચ્ચયો નેક્ખમ્મે આનિસંસદસ્સાવિતા હેતુ.

તત્થ કતમા સમારોપના? યં વીરિયિન્દ્રિયં, સો સીલક્ખન્ધો. યં સીલં, તે ચત્તારો ધમ્મા પધાના. યં ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તિ, સો પાતિમોક્ખસંવરો.

૯૫. યસ્સ સેલોપમં ચિત્તન્તિ ગાથા [પસ્સ ઉદા॰ ૩૪ ઉદાને], સેલોપમન્તિ ઉપમા યથા સેલો વાતેન ન કમ્પતિ ન ઉણ્હેન ન સીતેન સંકમ્પતિ. યથા અનેકા અચેતના, તે ઉણ્હેન મિલાયન્તિ, સીતેન અવસુસ્સન્તિ, વાતેન ભજન્તિ. ન એવં સેલો વિરત્તં રજનીયેસુ દોસનીયે ન દુસ્સતીતિ કારણં દોસનીયે દોમનસ્સન્તં, ન દુટ્ઠેન વા કમ્પતિ ઉણ્હેન વા, સો મિલાયતિ સીતેન વા અવસુસ્સતિ, એવં ચિત્તં રાગેન નાનુસ્સતિ સીતેન કમ્પતીતિ. કિં કારણં? વિરત્તં રજનીયેસુ દોસનીયે ન દુસ્સતિ. કિં કારણં? દોસનીયે પનસ્સન્તિ ન દુસ્સતિ, અદુટ્ઠં તં ન કોસિસ્સન્તિ, તેન કુપ્પનીયે ન કુપ્પતિ, યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં કુતો તં દુક્ખનિદ્દેસો ચ કુતો એવરૂપસ્સ દુક્ખં આગમિસ્સતીતિ નિદ્દિટ્ઠં.

પરિવત્તનાતિ કુતો તં દુક્ખમેસ્સતીતિ યં ચેતસિકં સુખં અનુપાદિસેસા અયં નત્થિ સોપાદિસેસા અયં અત્થિ. પુન એવમાહંસુ તં ખણં તં મુહુત્તં ઉભયમેવ અવેદયિતં સોપાદિસેસં યઞ્ચ અનુપાદિસેસં યઞ્ચ તં ખણં તં મુહુત્તં અનુપાદિસેસં યઞ્ચ સોપાદિસેસં ચ અવેદયિતં. સુખમાપન્નસ્સ અનાવત્તિકન્તિ અયમેત્થ વિસેસો પરિવત્તના.

તત્થ કતમો વેવચનો? યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં વા ભાવિતં સુભાવિતં અનુટ્ઠિતં વત્થુકતં સુસમારદ્ધં. ચિત્તન્તિ મનો વિઞ્ઞાણં મનિન્દ્રિયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? ચિત્તં મનો સઙ્ખારા વૂપસમપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. સમાધિ અસેક્ખપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો. દુક્ખં ઉચ્છિન્નપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં.

તત્થ કતમો ઓતરણો? ચિત્તે નિદ્દિટ્ઠે પઞ્ચક્ખન્ધા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ, અયં ખન્ધેસુ ઓતરણો, મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા નિદ્દિટ્ઠાય અટ્ઠારસ ધાતુયો નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ, અયં ધાતૂસુ ઓતરણો. મનાયતને નિદ્દિટ્ઠે સબ્બાનિ આયતનાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ હોન્તિ. તત્થ મનાયતનં નામરૂપસ્સ પદટ્ઠાનં. નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં. તથા પટિચ્ચસમુપ્પાદે. અયં ઓતરણો. તત્થ કતમો સોધનો સુદ્ધોયેવ આરમ્ભો.

તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો? છળિન્દ્રિયં ભાવના એકત્તાયં પઞ્ઞત્તિ છટ્ઠિતેન કાયો એકત્તાય પઞ્ઞત્તો.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? ચિત્તસ્સ પુબ્બહેતુ સમુપ્પાદાય મનસિકારો ચ તપ્પોણતા ચ યં અસમાહિતભૂમિયં ચ વિસેસધમ્માનં અભાવિતત્તા ચિત્તસતતં ગચ્છતિ, સચે સમાધિનો સુખં હેતુ અવિપ્પટિસારો પચ્ચયો, અયં હેતુ અયં પચ્ચયો પરિક્ખારો.

તત્થ કતમા સમારોપના? યસ્સેવં ભાવિતન્તિ તસ્સ ધમ્મા સમારોપયિતબ્બા. કાયો સીલં પઞ્ઞા ભાવિતચિત્તન્તિ અનભિરતં અનપણતં અનેકં અનુતં અનાપજ્જાસત્તં અયં સમઞ્ઞાયતના ન તસ્સ સેક્ખસ્સ સમ્માસમાધિ સબ્બે અસેક્ખા દસ અરહન્તધમ્મા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. અસેક્ખભાગિયાનિ સુત્તાનિ.

૯૬. યસ્સ નૂન, ભન્તે, કાયગતાસતિ અભાવિતા, અયં સો અઞ્ઞતરં સબ્રહ્મચારિં [સબ્રહ્મચારીનં (ક॰)] આસજ્જ સમાપજ્જ અપ્પટિનિસજ્જ જનપદચારિકં પક્કમેય્ય, સો આયસ્મા ઇમસ્મિં વિપ્પટિજાનાતિ દ્વે પજાનિ પટિજાનાતિ ચિત્તભાવનાયઞ્ચ દિટ્ઠિયા પહાનં, કાયભાવનાયઞ્ચ દિટ્ઠિપ્પહાનં, કાયભાવનાયઞ્ચ તણ્હાપહાનં, યં પઠમં ઉપમં કરોતિ. અસુચિનાપિ સુચિનાપિ પથવી નેવ અટ્ટિયતિ ન જિગુચ્છતિ ન પીતિપામોજ્જં પટિલભતિ, એવમેવ હિ પથવીસમેન સો ચેતસા અન્વયેન અપ્પકેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન વિહરામીતિ. ઇતિ સો આયસ્મા કિં પટિજાનાતિ, કાયભાવનાય સુખિન્દ્રિયપહાનં પટિજાનાતિ, ચિત્તભાવનાય સોમનસ્સિન્દ્રિયપહાનં પટિજાનાતિ. કાયિકા વેદના રાગાનુસયમનુગતાનં સુખિન્દ્રિયં પટિક્ખિપતિ. ન હિ વેદનાક્ખન્ધં યા ચેતસિકા સુખવેદના તત્થ અયં પટિલાભપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતિ સુખં સોમનસ્સં. સોતં પટિક્ખિપતિ, ન હિ મનોસમ્ફસ્સજં વેદનં. તત્થ ચતૂસુ મહાભૂતેસુ રૂપક્ખન્ધસ્સ અનુસયપટિઘપહાનં ભણતિ. કામે રૂપઞ્ચ તઞ્ચ અસેક્ખભૂમિયં. કાયે કાયાનુપસ્સના દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારઞ્ચ. બલેન ચ ઉસ્સાહેન ચ સબ્બં મનસિ કતત્તાનં પહાનં મેદં કતાલિકાય ચ પુરિસેન ચ મણ્ડનકજાતિકેન ચ, એતેહિ ઇમસ્સ માતાપિતુસમ્ભૂતં પચ્ચવેક્ખણં, સો કાયેન ચ કાયાનુપસ્સનાય ચ ચિત્તેન ચ ચિત્તાનુપસ્સનાય ચ દ્વે ધમ્મે ધારેતિ. કાયકિલેસવત્થું ચિત્તેન ચ ચિત્તસન્નિસ્સયે ચિત્તેન સુભાવિતેન સત્તન્નં ચ સમાપત્તીનં વિહરિતું પટિજાનાતિ.

ગહપતિપુત્તોપમતાય ચ યથા ગહપતિપુત્તસ્સ નાનારઙ્ગાનં વત્થકરણ્ડકો પુણ્ણો ભવેય્ય, સો યં યદેવ વત્થયુગં પુબ્બણ્હસમયે આકઙ્ખતિ, પુબ્બણ્હસમયે નિબ્બાપેતિ, એવં મજ્ઝન્હિકસમયે, સાયન્હસમયે, એવમેવ સો આયસ્મા ચિત્તસ્સ સુભાવિતત્તા યથારૂપેન વિહારેન આકઙ્ખતિ પુબ્બણ્હસમયં વિહરિતું, તથારૂપેન [યથારૂપેન (પી॰ ક॰)] પુબ્બણ્હસમયં વિહરતિ, મજ્ઝન્હિકસમયે, સાયન્હસમયે. તેન વેસ આયસ્મતા ઉપમાય મે આસિતાય પથવી વા અનુત્તરા ઇન્દ્રિયભાવના ભાવિતચિત્તેન. તેન સો આયસ્મા ઇદં અટ્ઠવિધં ભાવનં પટિજાનાતિ ચતૂસુ મહાભૂતેસુ, કાયભાવનં ઉપકચણ્ડાલં પુરિસમેતકં ભવતલાકાસુ ચિત્તભાવનં, ઇમાહિ ભાવનાહિ તાય ભાવનાય ચ સમથા પારિપૂરિમન્તેહિ. ઇમેહિ ચતૂહિ પઞ્ઞાપારિપૂરિમન્તેહિ.

૯૭. કથં ઉપકચણ્ડાલં પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? કાયો પકતિયા અપ્પટિકૂલં કાયે ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞા સંખિત્તેન નવ સઞ્ઞા ઇમે પટિકૂલા ધમ્મા ચેસો આયસ્મા પટિકૂલતો અજિગુચ્છિતો કાયગતાસતિયા ભાવનાનુયોગમનુયુત્તો વિહરતિ, ન હિ તસ્સ જિગુચ્છપ્પહાય ચિત્તં પટિકૂલતિ.

કથં અપ્પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતીતિ? કાયો સબ્બલોકસ્સ અપ્પટિકૂલો તં સો આયસ્મા અસુભસઞ્ઞાય વિહરતિ. એવં અપ્પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતીતિ અપિ સબ્બોયં લોકસ્સ યમિદં મુણ્ડો પત્તપાણી કુલેસુ પિણ્ડાય વિચરતિ, તેન ચ સો આયસ્મા સુવણ્ણદુબ્બણ્ણેન અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી ચિત્તેન ચ કાયેન નિબ્બિદાસહગતેન અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી, એવં પટિકૂલેસુ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ સુભસઞ્ઞિનો ઇત્થિરૂપે પટિકૂલેસુ ચ જિગુચ્છિનો વિનીલકવિપુબ્બકે તત્થ સો આયસ્મા પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો ચ સમ્પજાનો ચ? અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ સુભસઞ્ઞિનો ઇત્થિરૂપે પટિકૂલેસુ ચ જિગુચ્છિનો વિનીલકવિપુબ્બકે તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા 'નેતં મમ''નેસોહમસ્મિ''નેસો મે' અત્તાતિ વિહરતિ. એવં તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો.

અપરો પરિયાયો. તેધાતુકો લોકસન્નિવાસો સબ્બબાલપુથુજ્જનાનં અપ્પટિકૂલસઞ્ઞા. તત્થ ચ આયસ્મા સારિપુત્તો અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ. એવં અપ્પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? પટિકૂલસઞ્ઞિનો સબ્બસેક્ખા ઇધ કા તેધાતુકે સબ્બલોકે. તત્થ કતમો ભૂમિપ્પત્તો સમાધિફલે સચ્છિકતો અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ ? કિં કારણં? ન હિ તં અત્થિ યસ્સ લોકસ્સ પહાનાય પટિકૂલસઞ્ઞી ઉપ્પાદેય્ય.

કથં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? તેધાતુકે લોકસન્નિવાસે યાવ કામલોકભૂમતા હિ રાગાનં વીતરાગાનં પટિકૂલસમતા રૂપારૂપધાતું અપ્પટિકૂલસમતા. તત્થ ચ આયસ્મા સારિપુત્તો પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ. એવં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? યં કિઞ્ચિ પરતો દુરુત્તાનં દુરાગતાનં વચનપથાનં તં વચનં અપ્પટિકૂલં યાવતા વાચસો અપ્પતિરૂપા તથા જનસ્સ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞા. તત્થ આયસ્મા સારિપુત્તો અભિઞ્ઞાય સચ્છિકતો અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ, એવં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

૯૮. કથં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ સતો ચ સમ્પજાનો? યઞ્ચ નેસં સમનુપસ્સતિ યે ધમ્મા દુચ્ચરિતા, તે ધમ્મા અપ્પટિકૂલા. તત્થ આયસ્મા સારિપુત્તો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ યે ધમ્મા દુચ્ચરિતા, તે ધમ્મા અનિટ્ઠવિપાકા. યે ધમ્મા સુચરિતા, તે આચયગામિનો. સો ચ સુચરિતં આચયગામિનિં કરિત્વા દુચ્ચરિતં અનિટ્ઠવિપાકં કરિત્વા તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા ઉપેક્ખકો વિહરતિ.

અથ પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલેસુ ચ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ. તણ્હા પટિકૂલધમ્મા કિં કારણં? તણ્હાવસેન હિ સત્તા દ્વીહિ ધમ્મેહિ સત્તા, કબળીકારે આહારે રસતણ્હાય સત્તા, ફસ્સે સુખસઞ્ઞાય સત્તા. તત્થાયસ્મા સારિપુત્તો કબળીકારે ચ આહારે પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ, ફસ્સે ચ દુક્ખસઞ્ઞી વિહરતિ. એવં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? તણ્હાક્ખયં અનુત્તરં નિબ્બાનં તથા બાલપુથુજ્જનાનં પટિકૂલસઞ્ઞા પહતસઞ્ઞા ચ. તત્થાયસ્મતો સારિપુત્તસ્સ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞા અબ્યાપાદસઞ્ઞા ચ સામં પઞ્ઞાય પસ્સિત્વા એવં પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલેસુ ચ અપ્પટિકૂલેસુ ચ ધમ્મેસુ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ? તતિયે ચ નિબ્બાને પટિકૂલસઞ્ઞિનો યસેન ચ કિત્તિનિ ચ અપ્પટિકૂલસઞ્ઞિનો. તત્થાયસ્મા સારિપુત્તો અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ યથાભૂતં સમ્માપઞ્ઞાય પટિજાનન્તો પટિકૂલઞ્ચ અપ્પટિકૂલઞ્ચ ધમ્મં તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ.

કથં પટિકૂલં અપ્પટિકૂલઞ્ચ ધમ્મં તદુભયં અભિનિવજ્જયિત્વા ઉપેક્ખકો વિહરતિ? સતો ચ સમ્પજાનો ચ, યઞ્ચ સમનુપસ્સતિ અનુનયો અપ્પટિકૂલો ધમ્મો પટિઘો ચ પટિકૂલો ધમ્મો, તત્થાયસ્મા સારિપુત્તો અનુનયસ્સ પટિઘપ્પહીનત્તા ઉપેક્ખકો વિહરતિ સતો સમ્પજાનો ચ. યઞ્ચસ્સ સમનુપસ્સતિ અયં પઞ્ચવિધા અનુત્તરા ઇન્દ્રિયભાવના. અયં સુત્તનિદ્દેસો.

૯૯. તત્થ કતમો દેસનાહારો? ઇમમ્હિ સુત્તે કિં દેસિતબ્બં? તત્થ વુચ્ચતે, ઇમમ્હિ સુત્તે દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારો દેસિતો, તથા વિમુત્તં ચિત્તં પચ્ચવેક્ખણા ચ અધિપઞ્ઞાધમ્મં દેસિતં.

તત્થ કતમો વિચયો? યે કાયે કાયાનુપસ્સિનો વિહરન્તિ, તેસં ચિત્તં અનુનયપ્પટિઘેન ન વિહરતિ અનુનયપ્પટિઘેન ચાભિરમમાનસ્સ ચિત્તં સમગ્ગતં ભવિસ્સતીતિ ભાવનાય બલમેતં, અયં વિચયો હારો.

તત્થ કતમો યુત્તિહારો? કાયભાવનાય ચ ચિત્તભાવનાય ચ ન કિઞ્ચિ સબ્રહ્મચારી અતિમઞ્ઞિસ્સતીતિ. અત્થિ એસા યુત્તિ, અયં યુત્તિહારો.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો? કાયભાવનાય પઠમસ્સ સતિ ઉપટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. યા પથવીસમચિત્તતા, સા અનિચ્ચાનુપસ્સનાય પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો? યં પથવીસમેન ચેતસા વિહરતિ અત્તાનુપસ્સી પથવીસમેન ગિહી વિહરતિ. કો અત્થો પથવીસમેનાતિ? યથા યે ચ સેલોપમતાય અકમ્મયુત્તા એવમેવ પથવીસમો અયં હિરિયતાય. અયં લક્ખણો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇમમ્હિ બ્યાકરણે કો તસ્સ આયસ્મતો અધિપ્પાયો? યે કેચિ અરહન્તા ઇન્દ્રિયભાવનં આકઙ્ખિયન્તિ, તે પથવીસમતં ઉપ્પાદયિસ્સન્તીતિ. અયં અધિપ્પાયો.

તત્થ કતમો આવટ્ટોતિ? નત્થિ આવટ્ટસ્સ ભૂમિ.

તત્થ કતમો વિભત્તિ? યો કાયાનુપસ્સી વિહરતિ, સો પથવીસમચિત્તતં પટિલભિસ્સતીતિ ન એકંસેન. કિં કારણં? યે ખણ્ડકાદિછિન્નકાદિનો, ન તે પથવીસમચિત્તતં પટિલભન્તિ. સબ્બા કાયગતાસતિ સેક્ખભાવનાય નિબ્બાનં ફલં, અયં વિભત્તિ.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો? યે કાયાનુપસ્સિનો વિહરિસ્સન્તિ, તેસંયેવ કાયપચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્ય આસવા વિઘાતપરિળાહા, અયં પરિવત્તનો હારો.

તત્થ કતમો ઓતરણો? પઞ્ચક્ખન્ધા [સત્તેસુ ચ પઞ્ચક્ખન્ધા (પી॰)] અવિતિણ્ણા [અવતિણ્ણા (પી॰)] બાવીસતિન્દ્રિયાનિ, તથા યં મનિન્દ્રિયં, તં મનોધાતુ મનાયતનઞ્ચ. યં સમાધિન્દ્રિયં, તં ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનઞ્ચ. અયં ઓતરણો હારો.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? યે ચ મનસા ચત્તારો ભાવેતબ્બા, તે સબ્બે ભાવિતા યં તં મનેન પહીને પત્તબ્બતં સબ્બત્થ એતસ્સ ચ અત્થાય આરમ્ભો, સો અત્થો સુદ્ધો. અયં સોધનો હારો.

તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો? અયં સમાધિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તો, છ કાયા એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ રૂપકાયો. છ વેદનાકાયા વેદનાકાયો. છ સઞ્ઞાકાયા સઞ્ઞાકાયો. છ ચેતનાકાયા ચેતનાકાયો. છ વિઞ્ઞાણકાયા વિઞ્ઞાણકાયો. સબ્બેપિ એતે ધમ્મા ધમ્મકાયોતિયેવ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ. અયં અધિટ્ઠાનો.

પરિક્ખારોતિ સમાપત્તિકોસલ્લઞ્ચ વીથિકોસલ્લઞ્ચ [ધીતિકોસલ્લઞ્ચ (પી॰)] હેતુ. યઞ્ચ ગોચરકોસલ્લં યઞ્ચ કલ્લં તં કોસલ્લં પચ્ચયો. વોદાનકોસલ્લં હેતુ, કલ્લં પચ્ચયો. સુખં હેતુ, અબ્યાપજ્જં પચ્ચયો. અયં પરિક્ખારો.

તત્થ કતમો સમારોપનોતિ? યથા પથવી સુચિમ્પિ નિક્ખીપન્તે અસુચિમ્પિ નિક્ખિત્તે તાદિસેયેવ એવં કાયો મનાપિકેહિપિ ફસ્સેહિ અમનાપિકેહિપિ ફસ્સેહિ તાદિસોયેવ પટિઘસમ્ફસ્સેન વા સુખાય વેદનાય તાદિસં યો ચિત્તં. ઇદં સુત્તં વિભત્તં સઓપમ્મં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ વિભાગેન. તત્થ સમારોપનાય અવકાસો નત્થિ.

૧૦૦. તત્થ કતમં સુત્તં સંકિલેસભાગિયં? યતો ચ કુસલેહિ ધમ્મેહિ ન વિરોધતિ, ન વડ્ઢતિ, ઇમં આદીનવં ભગવા દેસેતિ, તસ્મા છન્નં વિવરેય્ય, વિવટં નાતિવસ્સતિ, તતો આદીનવતો વિવરેય્યાતિ તં તીહિ ધમ્મેહિ નાભિધંસિતાતિ અસુભસઞ્ઞાય રાગેન નાભિધંસિયતિ. મેત્તાય દોસેન નાભિધંસિયતિ. વિપસ્સના મોહેન નાભિધંસિયતિ. એવઞ્ચસ્સ યો યો ધમ્મો પટિપક્ખો તમ્હિ તમ્હિ ધમ્મે પરિપૂરિસ્સતિ. યો તસ્સ ધમ્મસ્સ અકુસલો ધમ્મો પટિપક્ખો, તેન નાધિવાસિયતિ.

અપરો પરિયાયો. યે ઇમે ધમ્મા અત્તના ન સક્કોતિ વુટ્ઠાનં, તે એતે ધમ્મા દેસિતા. છન્નમતિવસ્સતીતિ તેહિ વિતક્કં યેન ચ સક્કા પુન દેસિતં ચિત્તં વિભાવેતું પરિયોદાપેતું વિવેકનિન્નસ્સ વિવેકપોણસ્સ વિવેકપબ્ભારસ્સ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં આપજ્જતિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ, સેય્યથાપિ નામ ઉપ્પલં વા કુમુદં વા પદુમં વા ઉદકે સુક્કપક્ખે ચન્દો યાવરત્તિ યાવદિવસો આગચ્છતિ, તસ્સ વુદ્ધિયેવ પાટિકઙ્ખિતબ્બા, ન પરિહાનિ, એવંવિધં તં ચિત્તં નાભિધંસિયતિ. અપરોપેત્થ યો અક્ખૂટો અસઠો અમાયાવી ઉજુ પુરિસો યથાભૂતં અત્તાનં આવિકરોતિ. તત્થ યો છાદેતિ તસ્સ અકુસલા ધમ્મા ચિત્તં અનુધાવન્તિ. છન્નમતિવસ્સતીતિ યો પન હોતિ અસઠો અક્ખૂટો અમાયાવી ઉજુ પુરિસો યથાભૂતં અત્તાનં આવિકરોતિ. તસ્સ ચિત્તં અકુસલેહિ ધમ્મેહિ ન વિદ્ધંસિયતિ, અયં સુત્તત્થો.

૧૦૧. તત્થ કતમા દેસના? ઇધ દેસિતા દસ અકુસલકમ્મપથા અધિવસ્સનતાય દસ કુસલકમ્મપથા અનધિવસ્સનતાય અકુસલેહિ ન વિસુજ્ઝતિ. યથા વુત્તં ભગવતા ‘‘ચિત્તસંકિલેસા, ભિક્ખવે, સત્તા સંકિલિસ્સન્તી’’તિ.

તત્થ કતમો વિચયો? યસ્સેવં ચિત્તં અધિવાસિયતિ, તસ્સ બુજ્ઝિતસ્સ યં ભવેય્ય કૂટેય્ય, તં આનન્તરિયેનપિ સત્થરિ વા ગુણાનુકમ્પનતાય, અયં વિચયો.

તત્થ કતમા યુત્તીતિ? એવં અનધિવસિયન્તં ચિત્તં વુટ્ઠાતિ. વુટ્ઠિતં પતિટ્ઠહતિ કુસલેસુ ધમ્મેસૂતિ અત્થિ એસા યુત્તિ.

પદટ્ઠાનન્તિ છન્નમતિવસ્સતીતિ છન્નં અસંવરાનં પદટ્ઠાનં, વિવટં નાતિવસ્સતીતિ અછન્નં સંવરણાનં. તસ્મા છન્નં વિવરેય્ય વિવટં નાતિવસ્સતીતિ દેસનાય પદટ્ઠાનં.

લક્ખણોતિ છન્નમતિવસ્સતીતિ યે કેચિ વિચિત્તેન છન્નેન એકલક્ખણા ધમ્મા સબ્બે તે અવિદ્ધંસિયન્તિ. તસ્મા છન્નં વિવરેય્ય. વિવટં નાતિવસ્સતીતિ યે કેચિ તેન અચ્છન્નેન એકલક્ખણા ધમ્મા સબ્બે તે નાતિવસ્સન્તીતિ લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યેસં કેસઞ્ચિ ચિત્તં અકુસલા ધમ્મા અધિપટિદેસિતા તે યથાધમ્મં પટિકરિસ્સન્તીતિ અયં તત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. અયં ચતુબ્યૂહો હારો.

આવટ્ટોતિ યં છન્નં તં દુવિધં કમ્પમાનં સમુચ્છિતબ્બો. આનન્તરિયસમાધીનં. તત્થ પસ્સદ્ધિયઞ્ચ માનો આસવે વટ્ટેતિ, અસ્સદ્ધિયેન ચ પમાદં ગચ્છતિ, પમાદેન ઓનમતિ, ઉન્નળભાવં ગચ્છતિ. વુત્તં ચેતં ભગવતા ''ઉન્નળાનં પમત્તાનં તેસં વડ્ઢન્તિ આસવા''તિ ચત્તારિ તાનિ ઉપાદાનાનિ, યાનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, તે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા ભવન્તિ. ઇમાનિ સચ્ચાનિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ. તસ્મા છન્નં વિવરેય્યાતિ યેન હેતુના, તે આસવા વડ્ઢન્તિ. તેસં પહીનત્તા આસવા પહીયન્તે. તત્થ અપ્પમાદેન અસ્સદ્ધિયં પહીયતિ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપ્પહાનેન ઓળારિકતા તસ્સ દ્વે ધમ્મા ન સમથો ચ ભાવના ચ પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. યો તેસં આસવાનં ખયો, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ, અયં આવટ્ટો.

તત્થ કતમો વિભત્તિ હારો? છન્નમતિવસ્સતીતિ ન એકંસો. કિં કારણં? યસ્સ અસ્સા નિવત્તના યથાપિ સેક્ખાનં. યથાવુત્તં ભગવતા –

> ''કિઞ્ચાપિ સેક્ખો પકરેય્ય પાપં, કાયેન વાચાય ઉદ ચેતસા વા;
> અભબ્બો હિ તસ્સ પરિગુહનાય, અભબ્બતા દિટ્ઠપદસ્સ હોતી''તિ.

કિઞ્ચાપિ તેસં નિવારણં ચિત્તં હોતિ. અપિ તુ અપ્પચ્ચયા સમાયે ચ તે નિદ્દિસિતબ્બા, અયં વિભત્તિહારો.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો. છન્નમતિવસ્સતીતિ યસ્સ યે ધમ્મા સબ્બં અનવિવટં અતિવસ્સિયતિ, વિવટં નાતિવસ્સતિ, અવગુણન્તં નાતિવસ્સતિ. અયં પરિવત્તનો હારો.

તત્થ કતમો વેવચનો હારો. છન્નન્તિ આવુતં નિવુતં પિહિતં પટિકુજ્જિતં સઞ્છન્નં પરોધં, વિવટં નાતિવસ્સતીતિ યસ્સ તે ધમ્મા પબ્બજ્જિતા વિનોદં નાધિવસ્સિતા વન્તિકતાતિ, અયં વેવચનો હારો.

તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિ હારો. છન્નમતિવસ્સતીતિ કિલેસભાગિયપઞ્ઞત્તં વિવટં નાતિવસ્સતીતિ સધમ્મકિચ્ચં યં પટિપદા પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં, તસ્મા હિ છન્નં વિવરેય્યાતિ અનુસાસનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં, વિવટં નાતિવસ્સતીતિ નિદ્ધાનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં, અયં પઞ્ઞત્તિ હારો.

તત્થ કતમો ઓતરણો હારો? છન્નમતિવસ્સતીતિ તયો કિલેસા રાગો દોસો મોહો, તે ખન્ધેસુ સઙ્ખારક્ખન્ધો... પે॰... તે પુરા યથા નિદ્દિટ્ઠં ખન્ધધાતુઆયતનેસુ, અયં ઓતરણો હારો.

તત્થ કતમો સોધનો હારો? યેનારમ્ભેન ઇદં સુત્તં ભાસતિ સો આરમ્ભો નિયુત્તો.

અધિટ્ઠાનોતિ છન્નમતિવસ્સતીતિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તં. કિંકારણં? ઇદં હિ અતિવસ્સતીતિ ઇમસ્સ ચ અતિવસ્સતિ એવઞ્ચ અતિવસ્સતીતિ અયં વેમત્તતાય યા સુણસાધારણેહિ લક્ખણેહિ પઞ્ઞાપિયતિ, સા એકત્તપઞ્ઞત્તિ.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? યઞ્ચ તં અતિવસ્સિયન્તિ, તસ્સ દ્વે હેતૂ દ્વે પચ્ચયા અકુસલપસુતેવ વાચકત્તાભિરતિ ચ. ઇમે દ્વે અયોનિસોમનસિકારો ચ કુસલા ધમ્મા વોપસગ્ગા ચ, ઇમે દ્વે પચ્ચયા.

તત્થ કતમો સમારોપનો? છન્નમતિવસ્સતીતિ વેમતિ પસ્સતીતિ છન્નં યં પરિગ્ગહિતું યં અદેસિતું અપ્પસ્સુતં યં કથંકથા વિભૂતેન અકુસલમૂલેન યં તણ્હાય ચ તે વડ્ઢતિ દોસાતિ સન્નિત્વા તે અપ્પસક્ખયેન સઙ્ખારા. સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં યાવ જરામરણં, અયં સમારોપનો . યં પુન તથા દેસના, તસ્સેવ અકુસલા ધમ્મા વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતમાપજ્જતિ તસ્સ સઙ્ખારા નિરોધા, અયં સમારોપનો.

૧૦૨. ચત્તારો પુગ્ગલા [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૮૫] તમો તમપરાયનોતિ...પે॰... તત્થ કતમો વુચ્ચતે તમો નામ? યો તમો અન્ધકારો, યથા વુત્તં ભગવતા ‘‘યથા અન્ધકારે તસ્મિં ભયાનકે સકમ્પિધાતુપુરિસો ન પસ્સતિ, એવમેવ અઞ્ઞાણતો તમોપનન્ધકારો પાપકસકમ્મસવિપાકં ન સદ્ધો હોતિ. ઇતિ એવં લક્ખણતા અઞ્ઞાણં તમો અવિજ્જા મોહો, યેન સત્તા યથાભૂતં નપ્પજાનન્તિ, ઇતિ વુચ્ચતિ તમોતિ. સો તિણ્ણં ચક્ખૂનં તમો મંસચક્ખુનો દિબ્બચક્ખુનો પઞ્ઞાચક્ખુનો, ઇમેસં ચક્ખૂનં ઇધ તમો નિદ્દિસિયતિ અઞ્ઞાણન્તિ. તત્થ કતમં અઞ્ઞાણં અદસ્સનં? અથ નિસ્સયે યં પુબ્બન્તે અઞ્ઞાણં અપરન્તે અઞ્ઞાણં પુબ્બન્તાપરન્તે અઞ્ઞાણં હેતુમ્હિ અઞ્ઞાણં પચ્ચયમ્હિ અઞ્ઞાણં તસ્સ અઞ્ઞાણિનો સમાધિભૂતસ્સ એસો નિસ્સન્દો. યં ન જાનાતિ ઇદં સેવિતબ્બં ઇદં ન મનસિકાતબ્બન્તિ. સો તેન તમેન નિદ્દિસિયતિ તમોપિ યથા વુચ્ચતિ. મૂળ્હોતિ એવં ચેતના. તેન તમેન સો પુગ્ગલો વુચ્ચતિ. તમોતિ સો તેન તમેન અસમૂહતેન અસમુચ્છિન્નેન તપ્પરમો ભવતિ તપ્પરાયનો, અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો તમો તમપરાયનોતિ. પરાયનોયેવ ધમ્મો મનસિકાતબ્બો સો તમો દહતિ અઞ્ઞચિત્તં ઉપટ્ઠપેતિ. તે યસ્સ ધમ્મા નિજ્ઝાનક્ખમન્તિ. સો સુતમયાય પઞ્ઞાય સમનુપસ્સતિ.

તત્થ કતમો તમો જોતિપરાયનો? સો તેન પઞ્ઞાવસેન ઇરિયતિ એવં તસ્સેવ ઇરિયન્તસ્સ પરાયનો ભવતિ. અયં વુચ્ચતે પુગ્ગલો તમો જોતિપરાયનો.

તત્થ કતમો પુગ્ગલો જોતિ જોતિપરાયનો [જોતિપરાયનો (પી॰)]? તત્થ વુચ્ચતિ જોતિ નામ યં તસ્સ યે તમસ્સ પટિપક્ખેન યે ચ ધમ્મે અન્તમસો ઞાણાલોકો, સો સુણધમ્મો પુગ્ગલો તમો જોતિપરાયનો, તત્થ વુચ્ચતે,

યોયં પુગ્ગલો તમો જોતિપરાયનો, સો યદિ તથારૂપં કલ્યાણમિત્તં પટિલભતિ, યો નં અકુસલતો ચ નિવારેતિ ભાવિતકુસલતાવ ભાવી નિયોજેતીતિ . એવઞ્ચ સદ્ધમ્મં દેસેતિ. ઇમે ધમ્મા કુસલા, ઇમે ધમ્મા અકુસલા. ઇમે ધમ્મા સાવજ્જા, ઇમે ધમ્મા અનવજ્જા. ઇમે ધમ્મા સેવિતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન સેવિતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ભજિતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ભજિતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા. ઇમે ધમ્મા મનસિકાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન મનસિકાતબ્બાતિ. પચ્ચતે સઞ્ઞાય યથા સઞ્ઞાયતિ સતિન્દ્રિયાનિ, સો એવં પજાનાતિ. ઇમે ધમ્મા કુસલા, ઇમે ધમ્મા અકુસલા. ઇમે ધમ્મા સાવજ્જા, ઇમે ધમ્મા અનવજ્જા. ઇમે ધમ્મા સેવિતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન સેવિતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ભાવેતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ભાવેતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા. ઇમે ધમ્મા મનસિકાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન મનસિકાતબ્બાતિ. સો તે ધમ્મે સુસુય્યતિ, સોતં ઓદહતિ, અઞ્ઞં ચિત્તં ઉપટ્ઠપેતિ, તે ચસ્સ ધમ્મા નિજ્ઝાનક્ખમન્તિ, સો સુતમયાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતો સો તેન પચ્ચયવસેન ઇરિયતિ એવં તસ્સેવ ઇરિયન્તિ તપ્પરમો ભવતિ તપ્પરાયનો. અયં વુચ્ચતે પુગ્ગલો તમો તમપરાયનો.

તત્થ કતમો પુગ્ગલો જોતિ તમપરાયનો? જોતિ નામ યા તસ્સેવ તમસ્સ પટિપક્ખેન યે ધમ્મા અન્તમસો ઞાણાલોકો, સો પુન ધમ્મો. કતમા ઉચ્ચતે? પઞ્ઞાયતો પણ્ડિતોતિ વુચ્ચતે, સો એવં પજાનાતિ. ઇમે ધમ્મા કુસલા, ઇમે ધમ્મા અકુસલા. ઇમે ધમ્મા સાવજ્જા, ઇમે ધમ્મા અનવજ્જા. ઇમે ધમ્મા સેવિતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન સેવિતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ભાવિતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ભાવિતબ્બા. ઇમે ધમ્મા ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બા. ઇમે ધમ્મા મનસિકાતબ્બા, ઇમે ધમ્મા ન મનસિકાતબ્બા. ઇધ પન પાપમિત્તસંસેવનો પાપમિત્તવસાનુગો અકુસલે ધમ્મે અભિવડ્ઢેતિ, કુસલે ધમ્મે પજહતિ. સો તેન પમાદેન પચ્ચયસઞ્ઞા અમનસિકત્વા અસ્સતિઅસમ્પજઞ્ઞં આસેવતિ. તયા યો પટિપક્ખો તમો, સો પવડ્ઢેતિ. સો તમાભિભૂતો પરાયનો તમપરમો ચેવ ભવતિ. અયં વુચ્ચતિ પુગ્ગલો જોતિ તમપરાયનો.

૧૦૩. તત્થ કતમો પુગ્ગલો જોતિ જોતિપરાયનો? તત્થ વુચ્ચતે સોયં પુગ્ગલો કલ્યાણમિત્તસ્સ સન્નિસ્સિતો ભવતિ સક્કા સંયોગી કુસલં ગવેસી, સો કલ્યાણમિત્તે ઉપસઙ્કમિત્વા પરિપુચ્છતિ, પરિપઞ્હયતિ? કિં કુસલં, કિં અકુસલં? કિં સાવજ્જં, કિં અનવજ્જં? કિં સેવિતબ્બં, કિં ન સેવિતબ્બં? કિં ભાવિતબ્બં, કિં ન ભાવિતબ્બં? કિં ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બં, કિં ન ઉપસમ્પજ્જ વિહાતબ્બં? કિં મનસિકાતબ્બં, કિં ન મનસિકાતબ્બં? કથં સંકિલેસો હોતિ, કથં વોદાનં હોતિ? કથં પવત્તિ હોતિ, કથં નિવત્તિ હોતિ? કથં બન્ધો હોતિ, કથં મોક્ખો હોતિ? કથં સક્કાયસમુદયો હોતિ, કથં સક્કાયનિરોધો હોતિ? સો એત્થ દેસિતં યથા ઉપટ્ઠિતં તથા સમ્પટિપજ્જન્તો સો એવં પજાનાતિ. ઇમે ધમ્મા કુસલા, ઇમે ધમ્મા અકુસલા. એવં...પે॰... યાવ કથં સક્કાયસમુદયો હોતિ, કથં સક્કાયનિરોધો હોતીતિ વિત્થારેન કાતબ્બં. સો તે ધમ્મે અધિપાટિકઙ્ખાતિ એવં લક્ખણં ઞાણં વિજ્જા આલોકં વડ્ઢેતિ. સો પુગ્ગલો તપ્પરમો ભવતિ તપ્પરાયનો, અયં વુચ્ચતે પુગ્ગલો જોતિ જોતિપરાયનો.

તત્થ કતમો પુગ્ગલો તમો તમપરાયનો? યો અકુસલં ધમ્મં દીપેતિ. તં ભાવનાય હીનાસુ ગતીસુ ઉપપત્તિં દસ્સેતિ, તપ્પરમો ભવતિ તપ્પરાયનો. અયં વુચ્ચતે પુગ્ગલો તમો તમપરાયનો.

તત્થ યો પુગ્ગલો તમો જોતિપરાયનો? સો તમેન અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકં દસ્સેતિ. તમેતિ યં ચક્ખુ કલ્યાણમિત્તસ્સ યેન અકુસલે ધમ્મે પજહતિ, કુસલે ધમ્મે અભિવડ્ઢતિ.

તત્થ યો ચ પણીતાસુ ગતીસુ ઉપપત્તિં દસ્સેતિ, તપ્પરમો તેન વુચ્ચતે તમો જોતિપરાયનો.

તત્થ યો પુગ્ગલો જોતિ તમપરાયનો? કુસલસ્સ કમ્મવિપાકં દસ્સેતિ. યં ચક્ખુ પાપમિત્તસંસગ્ગેન પાપમિત્તુપસેવેન પાપમિત્તવસાનુગો અકુસલં ધમ્મં અભિવડ્ઢતિ, તં ભાવનાય હીનાસુ ગતીસુ ઉપપત્તિં દસ્સેતિ. તપ્પરમો તેન વુચ્ચતે જોતિ તમપરાયનો.

તત્થ યો પુગ્ગલો જોતિ જોતિપરાયનો સો જોતિતા પભાતા [જોતિતભાવતાય (પી॰)] યાવ પણીતાસુ ગતીસુ ઉપપત્તિં દસ્સેતિ. તપ્પરમો તેનાહ જોતિ જોતિપરાયનો.

જોતિતમપરાયનેન દસ અકુસલાનં કમ્માનં ઉદયં દસ્સેતિ. તમેન પુગ્ગલેન અકુસલાનં કમ્માનં વિપાકં દસ્સેતિ. ન અકુસલાનં ધમ્માનં વિપાકં દસ્સેતિ. તમેન અટ્ઠ મિચ્છત્તાનિ દસ્સેતિ. જોતિના અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ દસ્સેતિ. જોતિના તમપરાયનેન દસ અકુસલકમ્મપથે દસ્સેતિ. જોતિના પણીતત્તં દસ્સેતિ. તમેન જોતિપરાયનેન અતપનીયં ધમ્મં દસ્સેતિ. જોતિના તમપરાયનેન તપનીયં ધમ્મં દસ્સેતિ. અયં સુત્તત્થો.

૧૦૪. તત્થ કતમો દેસના હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે કિં દેસિતં? તત્થ વુચ્ચતે ઇમમ્હિ સુત્તે કુસલાકુસલા ધમ્મા દેસિતા. કુસલાકુસલાનઞ્ચ ધમ્માનં વિપાકો દેસિતો. હીનપ્પણીતાનઞ્ચ સત્તાનં ગતિ નાનાકારણં દેસિતં. અયં દેસના હારો.

તત્થ કતમો વિચયો હારો? અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ યો વિપાકં પચ્ચનુભોતિ. તત્થ ઠિતો અકુસલે ધમ્મે ઉપ્પાદિયતિ વિચયન્તં યુજ્જતિ. કુસલસ્સ કમ્મસ્સ યો વિપાકં પચ્ચનુભોતિ. તત્થ ઠિતો કુસલે ધમ્મે ઉપ્પાદિયતિ વિચયન્તં યુજ્જતિ. અયં વિચયો યુત્તિ ચ.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો? યો પુગ્ગલો જોતિ, સો પચ્ચવેક્ખણાય પદટ્ઠાનં. યો પુગ્ગલો તમો, સો તમાદિન્નં વાનુપસ્સનાય પદટ્ઠાનન્તિ દસ્સેતિ. તમેન જોતિપરાયનેન અપ્પમાદસ્સ પદટ્ઠાનં દસ્સેતિ, તમો અવિજ્જાય ચ દિટ્ઠિયા ચ પદટ્ઠાનં દસ્સેતિ. જોતિના તમપરાયનેન પમાદસ્સ ચ દિટ્ઠિયા ચ પદટ્ઠાનં દસ્સેતિ. અયં પદટ્ઠાનો.

તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? તમેન તમપરાયનેન તમોતિ અવિજ્જાય નિદ્દિટ્ઠાય સબ્બકિલેસધમ્મા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. તમેન જોતિપરાયનેન જોતિવિજ્જાય નિદ્દિટ્ઠાય સબ્બે બોધિપક્ખિયધમ્મા નિદ્દિટ્ઠા હોન્તિ. જોતિતમપરાયનેન પમાદો નિદ્દિટ્ઠો હોતિ. તમેન જોતિપરાયનેન અપ્પમાદો નિદ્દિટ્ઠો હોતિ. અયં લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે સત્તા નીચકુલિનો, ન તે ઇમં સુત્વા કુસલે ધમ્મે સમાદાય વત્તિસ્સન્તિ. યે સત્તા ઉચ્ચકુલિનો, તે ઇમં ધમ્મદેસનં સુત્વા ભિય્યોસો મત્તાય કુસલે ધમ્મે સમાદાય વત્તિસ્સન્તીતિ. અયં ચતુબ્યૂહો હારો. ભૂમિયં ઉપદેસો.

તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો? યા અવિજ્જાતો પભૂતિ તણ્હા, અયં સમુદયો. યો તમો તમપરાયનો, ઇદં દુક્ખં. ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ જોતિ યેન સુત્તેન ધમ્મેન પઞ્ઞાપિયતિ, સો ધમ્મો પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. તેન અમોહેન તીણિ કુસલમૂલાનિ પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ સગ્ગસ્સ પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમા વિભત્તિ? તમો તમપરાયનોતિ ન એકંસેન. કિં કારણં? અત્થિ તમો ચ ભવો અપરાપરિયવેદનીયેન ચ કુસલેન જોતિના પુગ્ગલેન સહોપત્તિભાવે. અત્થિ જોતિ ચ ભવો અપરાપરિયવેદનીયેન ચ અકુસલેન તમેન પુગ્ગલેન સહોપત્તિભાવે પરિવત્તના તમેસુ પટિપક્ખોતિ જોતિના તમપરાયનો.

તત્થ કતમો વેવચનો? યો તમો, સો એવં અત્તબ્યાપાદાય પટિપન્નો, સો અસ્સદ્ધાય બાલો અકુસલો અબ્યત્તો અનાદીનવદસ્સી. યો જોતિ, સો અત્તહિતાય પટિપન્નો પણ્ડિતો કુસલો બ્યત્તો આદીનવદસ્સી. અયં વેવચનો.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? સો પુગ્ગલો વિપાકપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞાપિયતિ, અકુસલે પરિયાદિન્નતા પઞ્ઞાપિયતિ. જોતિકુસલધમ્મુપપત્તિપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞાપિયતિ કુસલધમ્મવિપાકપઞ્ઞત્તિયા ચાતિ.

ઓતરણોતિ યે અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા યઞ્ચ જરામરણં યા ચ અવિજ્જા, તં પદટ્ઠાનં, નિદ્દેસેન વિજ્જુપ્પાદો અવિજ્જાનિરોધો યો યાવ જરામરણનિરોધો, ઇમે દ્વે ધમ્મા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના. ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનઞ્ચ પદટ્ઠાનં નિદ્દેસેન ધાતૂસુ.

તત્થ કતમો સોધનો? ઇમસ્સ સુત્તસ્સ દેસિતસ્સ આરમ્ભો. અધિટ્ઠાનોતિ તમોતિ ભગવા બ્રવીતિ, ન એકં પુગ્ગલં દેસેતિ. યાવતા સત્તાનં ગતિ, તત્થ યે દુચ્ચરિતધમ્મેન ઉપપન્ના, તે બહુલાધિવચનેન તમો નિદ્દિસતિ. યા જોતિ સબ્બસત્તેસુ કુસલધમ્મોપપત્તિ સબ્બં તં જોતીતિ અભિલપતિ અયમેકતા પચ્ચયો યોનિસોમનસિકારપઞ્ઞત્તિ ચતુન્નં મહાભૂતાનં પુગ્ગલાનં.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? અકુસલસ્સ પાપમિત્તતા પચ્ચયો, અયોનિસો મનસિકારો હેતુ. કુસલસ્સ કલ્યાણમિત્તતા પચ્ચયો, યોનિસો મનસિકારો હેતુ.

તત્થ કતમા સમારોપનાતિ? ઇધેકચ્ચો નીચે કુલે પચ્ચાજાતો હોતીતિ નીચે કુલે પચ્ચાજાતો રૂપેસુ સદ્દેસુ ગન્ધેસુ રસેસુ ફસ્સેસુ, સો ઉપપન્નો સબ્બમ્હિ માનુસ્સકે ઉપભોગપરિભોગે. જોતિ પણીતેસુ કુસલેસુ ઉપપન્નો સબ્બમ્હિ માનુસ્સકે ઉપભોગપરિભોગે ઉપપન્નોતિ.

૧૦૫. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયં નિબ્બેધભાગિયં ચ સુત્તં? ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરાતિ ગાથા. કેન કારણેન તં બન્ધનં દળ્હં? ચતૂહિ કારણેહિ ઇસ્સરિયેન સક્કા મોચેતું ધનેન વા અઞ્ઞેન વા યાચનાય વા પરાયનેન વા. યેસુ ચ અયં રાગો મણિકુણ્ડલેસુ પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા, ઇદમસ્સ ચેતસિકબન્ધનં. તં ન સક્કા ઇસ્સરિયેન વા ધનેન વા અઞ્ઞેન વા યાચનાય વા પરાયનેન વા મોચેતું. ન ચ તત્થ કોચિ અત્થિ પાટિભોગો. ઇમિના બન્ધનતો મોચયિત્થાતિ દેવો વા મનુસ્સો વા તદિદં બન્ધનં રાગાનુસયેન ચ છસુ બાહિરેસુ ચ આયતનેસુ બન્ધતિ. રૂપેસુ રૂપતણ્હા બન્ધતિ, યાવ ધમ્મેસુ ધમ્મતણ્હા. યો ઇધ લોકે બન્ધો પરલોકસ્મિં બન્ધો નીયતિ. સો બન્ધો જાયતિ, બન્ધો મીયતિ. બન્ધો અસ્મા લોકા પરં લોકં ગચ્છતિ. ન સક્કા મોચેતું અઞ્ઞત્ર અરિયમગ્ગેન ઇમઞ્ચ બન્ધનં. મરણભાવઞ્ચ ઉપપત્તિભાવઞ્ચ ભયતો વિદિત્વા છન્દરાગં પજહતિ. સો ઇમં છન્દરાગં પજહિત્વા અતિક્કમતિ. અયઞ્ચ લોકો ઇતો પરં દુતિયો.

તત્થ યં બન્ધનાસઙ્ખારાનં પહાનં ઇદં વુચ્ચતિ ઉભયેસુ ઠાનેસુ વીરિયં, ગન્ધપરિવાતો [ગન્થપરિવસો (પી॰) ગન્થપરિવુતો (ક॰)] સુમુનિ નોપલિમ્પતિ. તથેવ પરિગ્ગહેસુ પુત્તેસુ દારેસુ ચ અવૂળ્હો સલ્લોતિ તસ્સેવ તણ્હાય

પહાનં દસ્સેતિ. અયં તણ્હામૂલસ્સ પહાના વરે [અહનાવરે (પી॰), અહનાવરો (ક॰)] અપ્પમત્તોતિ કામો પમાદવત્તતિ પહાનાય નેક્ખમ્માભિરતો અપ્પમાદવિહારી ભવતિ. તસ્સ આસયં પહાનાય નેવ ઇમં લોકં આસીસતિ ન પરલોકં. ન ઇધલોકં નિસ્સિતં, પિયરૂપં સાતરૂપં આકઙ્ખતિ. નાપિ પરલોકં નિસ્સિતં પિયરૂપં સાતરૂપં આકઙ્ખતિ, તેન વુચ્ચતે ''નાસીસતે લોકમિમં પરં લોકઞ્ચા''તિ. યં તસ્સ પહાનં તં છેદનં અટ્ઠકવગ્ગિયેસુ મુનિ નિદ્દિટ્ઠો. સો ઇધ વિરોધો અટ્ઠકવગ્ગિયેસુ નાસીસનં ઇધ અનાથા. તથાયં તણ્હાય તસ્સ પરિગ્ગહસ્સ વત્થુકામસ્સ એકગાથાય એતે સબ્બે કામા દસ્સિતા. તેન ભગવા દેસેતિ ''એતમ્પિ છેત્વાન પરિબ્બજન્તિ અનપેક્ખિનો સબ્બકામે પહાયા''તિ. ઇમિસ્સા ગાથાય દ્વિધા નિદ્દેસો સંસન્દનનિદ્દેસો ચ સમયનિદ્દેસો ચ, યથા અયં ગાથા સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ, એવં તાય ગાથાય સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ વિસજ્જના. એવં ગાથા સબ્બગાથાસુ બ્યાકરણેસુ વા નિદ્દિટ્ઠં સુત્તં.

૧૦૬. તત્થ કતમા દેસના? ઇમં સુત્તં કેનાધિપ્પાયેન દેસિતં. યે રાગચરિતા સત્તા, તે કામે પજહિસ્સન્તીતિ અયં તત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો.

તત્થ કતમો વિચયો? યસ્સ દસવત્થુકા કિલેસા ઉત્તિણ્ણા વન્તા વિદિતા. કતમે દસવિધાતિ , કિલેસકામા ચ ઓરમ્ભાગિયઉદ્ધમ્ભાગિયા ચ સંયોજના દસવત્થુકાનિ આયતનાનિ, અયં વિચયો.

તત્થ કતમા યુત્તિ? યે સારત્તા તે ગાળ્હબન્ધનેન બન્ધન્તિ અત્થિ એસા યુત્તિ.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો? સારત્તો મણિકુણ્ડલેસુ મમંકારસ્સ પદટ્ઠાનં. અપેક્ખાતિ અતીતવત્થુસ્સ સરાગસ્સ પદટ્ઠાનં. એતમ્પિ છેત્વાતિ ભાવનાય પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો? સારત્તચિત્તો મણિકુણ્ડલેસુ યો અહંકારે વિસત્તો મમંકારે વિસત્તો, યો પુત્તદારે સારત્તો. ખેત્તવત્થુસ્મિં સારત્તો. અયં લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ઇધ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો. યે નિબ્બાનેન છન્દિકા ભવિસ્સન્તિ, તે પુત્તદારે તણ્હં પજહિસ્સન્તિ. અયં તત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ.

તત્થ કતમો આવટ્ટો? યા પુત્તદારે તણ્હા, અયં સમુદયો. યે ઉપાદિન્નક્ખન્ધા, તે યે ચ બાહિરેસુ રૂપેસુ રૂપપરિગ્ગહો, ઇદં દુક્ખં, યં તત્થ છેદનીયં, અયં નિરોધો. યેન ભિજ્જતિ, અયં મગ્ગો. વિભત્તીતિ નત્થિ વિભત્તિયા ભૂમિ, પરિવત્તનોતિ પટિપક્ખો નિદ્દિટ્ઠો.

તત્થ કતમો વેવચનો? નિદ્દિટ્ઠો વેવચનો. તત્થ કતમો ઓતરણો? અત્થિ તણ્હા એકો સત્તો ઓતિણ્ણો તપ્પચ્ચયા વિઞ્ઞાણં યાવ જરામરણં. યા તત્થ વેદના, અયં અવિજ્જા વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો યાવ જરામરણનિરોધો.

તત્થ કતમો સોધનો? સુદ્ધો ગાથાય આરમ્ભો. તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો? ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરાતિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા, ન વેમત્તતાય. ચત્તારો રાગા કામરાગો રૂપરાગો ભવરાગો દિટ્ઠિરાગો ચાતિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તા.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? યેસં રાગો મણિકુણ્ડલેસુ તસ્સ સુભસઞ્ઞા હેતુ, અનુબ્યઞ્જનસો ચ નિમિત્તગ્ગાહિતા પચ્ચયો. યાય તે છિન્નાનિ તસ્સ અસુભસઞ્ઞા હેતુ, નિમિત્તગ્ગહણઅનુબ્યઞ્જનગ્ગહણવિનોદનં પચ્ચયો.

તત્થ કતમો સમારોપનો? સારત્તો મણિકુણ્ડલેસુ સમ્મૂળ્હવિધો દુટ્ઠાતિપિ એતમ્પિ [એવમ્પિ (પી॰ ક॰)] છેત્વાન પરિબ્બજન્તીતિ તં પરિઞ્ઞાતત્થં પરિવજ્જિતત્થં પજહિતા, અયં સમારોપનો.

૧૦૭. યં ચેતસિકં યં પકપ્પિતં વિત્થારેન પચ્ચયો, યં વા ચેતસિકં કાયિકં ચેતસિકં કમ્મં. કિંકારણા? ચેતસિકા હિ ચેતના મનોકમ્માતિ વુચ્ચતે, સા ચેતનાકમ્મં, યં ચેતસિકં ઇમં કાયિકઞ્ચ વાચસિકઞ્ચ ઇમાનિ તીણિ કમ્માનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ. કાયકમ્મં વચીકમ્મઞ્ચ તાનિ કુસલાનિ પિયં કાયેન ચ વાચાય ચ આરભતિ પરામસતિ, અયં વુચ્ચતિ સીલબ્બતપરામાસો. સઙ્કપ્પના તે તિવિધા સઙ્ખારા પુઞ્ઞમયા અપુઞ્ઞમયા આનેઞ્જમયા, તપ્પચ્ચયા વિઞ્ઞાણં તે આરમ્મણમેતં હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા. યા સુભસઞ્ઞા સુખસઞ્ઞા અત્તસઞ્ઞા ચ. ઇદં ચેતસિકં. યં રૂપૂપગં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ રૂપારમ્મણં રૂપપતિટ્ઠિતં નન્દૂપસેચનં વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લતં ગચ્છતિ, અયં સઙ્કપ્પના, ઇતિ યં વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીસુ ઠિતં પઠમાભિનિબ્બત્તિઆરમ્મણવસેન ઉપાદાનં, ઇદં વુચ્ચતિ ચેતસિકન્તિ.

તત્થ ઠિતસ્સ અરૂપસ્સ યા નિકન્તિ અજ્ઝોસાનં, ઇદમ્પિ સકમ્પિતં મનાપિકેસુ રૂપેસુ પિયરૂપસાતરૂપેસુ આભોગો, ઇદં ચેતસિકં. યં ચેતેતિ સત્તેસુ [સત્તસુ (પી॰)] મનાપિકેસુ અભિજ્ઝાકાયગન્થો પટિઘાનુસયેસુ બ્યાપાદકાયગન્થો સબ્બે ચત્તારો ગન્થા, અયં પઞ્ચસુ કામગુણેસુ પઠમાભિનિપાતો ચિત્તસ્સ યા ચેતના યસ્સ તત્થ અસ્સાદાનુપસ્સિસ્સ અનેકા પાપકા અકુસલા ધમ્મા ચિત્તં અરૂપવતિયો હોન્તિ. પુગ્ગલો રાગાનુબન્ધિભૂતો તેહિ કિલેસકામેહિ યથા કામકરણીયો, અયં વુચ્ચતે કામેસુ પકપ્પના. એવં સબ્બે ચત્તારો ઓઘા. યં તેહિ કામેહિ સંયુત્તો વિહરતિ ભાવિતો અજ્ઝોસન્નો, અયં ચેતના. યસ્સ તથાયં અવીતરાગસ્સ અધિગતપેમસ્સ તસ્સ વિપરિણામઞ્ઞથાભાવા ઉપ્પજ્જન્તિ સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા દુક્ખાનુપરિવત્તિતં વિઞ્ઞાણં હોતિ સરિતસ્સ વયધમ્મસમુપ્પાદો ચિત્તં પરિયાદિયતિ, ઇદં વુચ્ચતિ પકપ્પિતન્તિ.

એકમેકસ્સ ચેતેતિ ચ પકપ્પેતિ ચ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિ યા હોતિ, સા ચ ઠિતિ દ્વિધા આરમ્મણટ્ઠિતિ ચ આહારટ્ઠિતિ ચ. તત્થ યા આરમ્મણટ્ઠિતિ, અયં નામરૂપસ્સ પચ્ચયો . યા આહારટ્ઠિતિ યા પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિકા ઠિતિ યા ચ પોનોભવિકા ઠિતિ, અયં વુચ્ચતિ આરમ્મણં. તં હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા તસ્સ વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં યાવ જરામરણઞ્ચ ચેતેતિ, અથ ચ પુન પત્થયતે યતો ન પોનોભવિકા અનાગતવત્થુમ્હિ, અયં પટિપક્ખો નિદ્દિટ્ઠો. ન ચેતેતિ ન પત્થયતિ અથ ચ દૂસેતીતિ દુવિધો નિદ્દેસો. અસ્સ પુબ્બે હોતિ તં ચેતસિકં તં પકપ્પિતં અસમૂહતં તપ્પચ્ચયા, અયં વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિ હોતિ.

૧૦૮. અથ વા તસ્સ અનુસયા આવિભવન્તિ તપ્પચ્ચયા તસ્સ પુનબ્ભવો નિબ્બત્તતિ. અથ વા નં સંકિયતે અપ્પેતુ આગારે વા, સુખુમા વા સન્તિ વા ન સંકિયતે કામે તં એવં નિચ્ચેસુપિ આગારેસુ જાતો હોતિ. તં નયતિ યં નો કપ્પેતું એવં સઙ્ખારા ચેતિતા પકપ્પિતા ચ આરમ્મણભૂતા હોન્તિ, યા ચ ચેતના યા ચ પકપ્પના યઞ્ચ વત્થુ નિબ્બત્તં, ઉભોપિ એતે આરમ્મણં વિઞ્ઞાણસ્સ તથા ચેતનાય ચ સઙ્કપ્પનાય ચ પત્થનાય ચ ભૂતા સત્તા ચેતેતિ ચ સઙ્કપ્પેતિ ચ. યં ગવેસના ન ચ ચેતેતિ ન ચ સઙ્કપ્પેતિ. કતમે ચ સત્તા ભૂતા? યે ચ તનુજાતઅણ્ડજાપિ અણ્ડકા અનુભિન્ના સંસેદજા ન ચ સમ્ભિન્ના ઇમે ભૂતા. કતમે સમ્ભવેસિનો ગબ્ભગતા અણ્ડગતા સંસરન્તો ઇમે ન ચેતેતિ ન પત્થેતિ ન ચ સઙ્કપ્પેતિ. અનુસયે ન ચ પુનબ્ભવો નિબ્બત્તીતિ? યે ભૂતા સત્તા યે સમ્ભવેસિનો, તે

થાવરા. યે વા સતો ચેતેન્તિ પત્થેન્તિ ચ યે થાવરા. તે ન ચ ચેતેન્તિ, ન ચ પત્થેન્તિ, ન ચ સઙ્કપ્પેન્તિ, અનુસયેન ચ સંસરન્તિ.

અપરો પરિયાયો. યે અરિયપુગ્ગલા સેક્ખા, તત્થ તે ન ચ ચેતેન્તિ, ન ચ સઙ્કપ્પેન્તિ, અનુસયેન પુન ઉપ્પજ્જન્તિ.

અપરો પરિયાયો. સુખુમા પાણા ભૂમિગતા ઉદકગતા ચક્ખુનો આપાથં નાગચ્છન્તિ, તે ન ચ ચેતેન્તિ, ન ચ સઙ્કપ્પેન્તિ, અનુસયેન ચ સંસરન્તિ.

અપરો પરિયાયો. બાહિકા સબ્બે ભિક્ખૂ અભિમાનિકા, તે ન ચ ચેતેન્તિ, ન ચ પત્થયન્તિ, અનુસયેન ચ સંસરન્તિ, ન ચ ચેતેન્તિ, ન ચ સઙ્કપ્પેન્તિ, ન ચ અનુસેન્તિ. આરમ્મણમ્પેતં ન હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા.

ન ચ ચેતેતીતિ પરિયુટ્ઠાનસમુગ્ઘાતં દસ્સેતિ. ન ચ અનુસેતીતિ અનુસયસમુગ્ઘાતં દસ્સેતિ . ન ચ ચેતેતીતિ ઓળારિકાનં કિલેસાનં પહાનં દસ્સેતિ. ન ચ અનુસેતીતિ સુખુમાનં કિલેસાનં પહાનં દસ્સેતિ. ન ચ ચેતેતીતિ યેન ભૂમિ ચ ન ચ પત્થયન્તીતિ સકદાગામી અનાગામી, ન ચ અનુસેતીતિ અરહં, ન ચ ચેતેતીતિ સીલક્ખન્ધસ્સ પટિપક્ખેન પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ પત્થયતીતિ સમાધિક્ખન્ધસ્સ પટિપક્ખેન પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ અનુસયતીતિ પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પટિપક્ખેન પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ ચેતેતીતિ અપુઞ્ઞમયાનં સઙ્ખારાનં પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ પત્થયતીતિ પુઞ્ઞમયાનં સઙ્ખારાનં પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ અનુસેતીતિ આનેઞ્જમયાનં સઙ્ખારાનં પહાનં દસ્સેતિ, ન ચ ચેતેતીતિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, ન ચ પત્થયતીતિ અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ન ચ અનુસયતીતિ અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયં. ન ચ ચેતેતીતિ મુદુકા ઇન્દ્રિયભાવના, ન ચ પત્થયતીતિ મજ્ઝઇન્દ્રિયભાવના, ન ચ અનુસેતીતિ અધિમત્તા ઇન્દ્રિયભાવના. અયં સુત્તત્થો.

૧૦૯. તત્થ કતમા દેસના? ઇધ સુત્તે ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસિતાનિ. યઞ્ચ ચેતયિતં યઞ્ચ પકપ્પિતં અત્થિ એતં આરમ્મણં ચિત્તં પતિટ્ઠતિ વિચિનતિ [વિચિનયતિ (પી॰ ક॰)] યુજ્જતિ. ન ચ ચેતેતીતિ ન ચ પત્થયતીતિ અત્થિ એવં આરમ્મણં અનુસયે વિઞ્ઞાણમિતિ વિચિનિયતિ યુજ્જતિ ન ચ ચેતેતિ ન ચ પત્થયતિ. અનુસયપ્પહાના વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં ન ગવેસન્તિ, વિચિયન્તં યુજ્જતિ. અયં યુત્તિવિચયો.

તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો? ચેતના પરિયુટ્ઠાનં ચેતનાપરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. સઙ્કપ્પનં ઉપાદાનસ્સ પદટ્ઠાનં. અનુસયો પરિયુટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. તેસં છન્દરાગવિનાસાય ભાવના ભવરાગસ્સ પહાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો? યં ચેતસિકન્તિ વેદયિતં પકપ્પિતં ઉગ્ગહિતં વિઞ્ઞાતં તબ્બિઞ્ઞાણં આરમ્મણમ્પિ પચ્ચયોપિ.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો? ઇધ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે પુનબ્ભવં ન ઇચ્છન્તિ, તે ન ચેતયિસ્સન્તિ ન ચ પત્થયિસ્સન્તીતિ, અયં અધિપ્પાયો.

આવટ્ટોતિ યા ચ ચેતના પત્થના ચ અનુસયો ચ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિપહાના ચ, ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ. વિભત્તીતિ નત્થિ વિભત્તિયા ભૂમિ. પરિવત્તના પન પટિપક્ખં સુત્તં.

તત્થ કતમો વેવચનો? ચેતના રૂપસઞ્ચેતના યાવધમ્મસઞ્ચેતના. યો અનુસયો, તે સત્ત અનુસયા.

પઞ્ઞત્તીતિ ચેતનાપરિયુટ્ઠાનં પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. સઙ્કપ્પનં ઉપાદાનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. અનુસયો હેતુપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો. વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ ઉપપત્તિહેતુપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. ચેતના સઙ્કપ્પના અનુસયો સમુચ્છેદો છન્દરાગવિનયપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો. પઠમે કેચિ દ્વીહિ પરિવત્તકેહિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો ઇદપ્પચ્ચયતાય મજ્ઝપઞ્ઞત્તિ.

ઓતરણોતિ દ્વીહિ પરિવત્તકેહિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ મજ્ઝિમકેહિ મગ્ગો ચ નિરોધો ચ. સોધનોતિ સુત્તે સુત્તસ્સ આરમ્ભો.

અધિટ્ઠાનોતિ યઞ્ચેતયિતં સબ્બં અધિટ્ઠાનેન એકત્તાય પઞ્ઞત્તં. સઙ્કપ્પિતન્તિ ઉપાદાનેકત્તાય પઞ્ઞત્તં. વિઞ્ઞાણં એકત્તાય પઞ્ઞત્તં.

પરિક્ખારોતિ સુભઞ્ચ આરમ્મણં અયોનિસો મનસિકારો ચેતના હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો. વિઞ્ઞાણસ્સ પતિટ્ઠાનો ધમ્મો આરમ્મણપચ્ચયતાય પચ્ચયો. તસ્સ મનસિકારો હેતુપચ્ચયતાય પચ્ચયો.

તત્થ કતમો સમારોપનો? ઇદં સુત્તં સઞ્ઞિતં તત્થ ચેતેતિ વિસજ્જના ઇતિ નિદ્દિસિતબ્બા. તસ્સ દિટ્ઠિયા વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં યાવ જરામરણં, અયં સમારોપનો. આરમ્મણમેતં ન હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા, વિઞ્ઞાણનિરોધા નામરૂપનિરોધો, નામરૂપનિરોધા યાવ જરામરણનિરોધો.

૧૧૦. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં? અયં લોકો [પસ્સ ઉદા॰ ૩૦ ઉદાને] સન્તાપજાતો યાવ યે હિ કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભવેન ભવસ્સ વિપ્પમોક્ખમાહંસુ. સંકિલેસભાગિયં ઉપધિં હિ પટિચ્ચ દુક્ખમિદં સમ્ભોતિ, યા તા પન તણ્હા પહીયન્તિ, ભવં નાભિનન્દતીતિ નિબ્બેધસ્સ નિબ્બુતસ્સ [નિચ્ચુતસ્સ (પી॰ ક॰)] ભિક્ખુનો અનુપાદાય પુનબ્ભવો ન હોતિ. ઉપચ્ચગા સબ્બભવાનિ તાદીતિ અસેક્ખભાગિયં.

તત્થ સન્તાપજાતોતિ રાગજો સન્તાપો દોસજો મોહજોતિ. તેસં સત્તાનં ઠાનં દસ્સેતિ . લોકો સન્તાપજાતોતિ ફસ્સો તિવિધો સુખવેદનીયો દુક્ખવેદનીયો અદુક્ખમસુખવેદનીયો. તત્થ સુખવેદનીયો ફસ્સો રાગસન્તાપો, દુક્ખવેદનીયો દોસસન્તાપો, અદુક્ખમસુખવેદનીયો મોહસન્તાપો. યથા ચ ભગવા આહ પઠમકસ્સ વલાહકસ્સ ગોમગ્ગે [કોમગ્ગે (પી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૩.૩૫] યેહિ ગહપતિપુત્ત રાગજેહિ દોસજેહિ મોહજેહિ સન્તાપેહિ દુક્ખં સુપતિ, તે મમ સન્તાપા ન સન્તિ.

રોગં વદતિ અત્તતોતિ તેહિ સન્તાપેહિ સન્તાપિતો તિવિધં વિપલ્લાસં પટિલભતિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસં ચિત્તવિપલ્લાસં દિટ્ઠિવિપલ્લાસં. તત્થ અસુભે સુભન્તિ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો. દુક્ખે સુખન્તિ ચિત્તવિપલ્લાસો. અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિ અનત્તનિ અત્તાતિ દિટ્ઠિવિપલ્લાસો.

યથા ચિત્તસ્સ વિપલ્લાસો સઞ્ઞાદિટ્ઠિતે તિવિધા વિતક્કા – ચિત્તવિતક્કો વિપલ્લાસો સઞ્ઞાવિતક્કો વિપલ્લાસો દિટ્ઠિવિતક્કો વિપલ્લાસોપિ. તત્થ અવિજ્જા વિપલ્લાસો ગોચરા ગતિપતેય્યભૂમિ, યથા હિ તં સઞ્જાનાતિ યથા વિજાનાતિ યથા સઞ્જાનાતિ ચ વિજાનાતિ ચ. યથા ખન્તિ ચેતેતિ ઇમે ચત્તારો વિપલ્લાસા સત્તા

યેહિ ચતુબ્બિધં અત્તભાવવત્થું રોગભૂતં ગણ્ડભૂતં ''અત્તા''તિ વદન્તિ. રોગં વદતિ અત્તતોતિ અયં આવટ્ટો. યેન યેન હિ મઞ્ઞતિ તતો તં હોતિ અઞ્ઞથાતિ સુભન્તિ મઞ્ઞતિ ન તથા હોતિ. એવં સુખન્તિ નિચ્ચં અત્તાતિ સો અઞ્ઞથા ભવમેવ સન્તં અનાગતં ભવં પત્થયતિ, તેન વુચ્ચતિ ''ભવરાગો''તિ. ભવમેવાભિનન્દતિ, યં અભિનન્દતિ, તં દુક્ખન્તિ પઞ્ચક્ખન્ધે નિદ્દિસિયતિ. યઞ્ચ તપ્પચ્ચયા સોકપરિદેવદુક્ખં તસ્સ હિ ભાવેસ્સતિ. એત્તાવતા સંકિલેસો હોતિ. પહાનત્થં ખો પન બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ. તિણ્ણં સન્તાપાનં છન્દરાગવિનયો હોતિ.

ઉપધિં હિ પટિચ્ચ દુક્ખમિદં ભવતીતિ યે ભવમેવાભિનન્દન્તિ યસ્સ ભાવેસ્સતિ, તં દુક્ખં તસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનમાહ. સબ્બસો ઉપાદાનઞ્ચ યં નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવોતિ ચત્તારો વિપલ્લાસા યથા નિદ્દિટ્ઠઉપાદાનમાહ. તસ્સ પઠમો વિપલ્લાસો કામુપાદાનં, દુતિયં દિટ્ઠુપાદાનં, તતિયં સીલબ્બતુપાદાનં, ચતુત્થં અત્તવાદુપાદાનં, તેસં યો ખયો નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો ઉપધિ નિદાનં દુક્ખનિરોધમાહ. એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતો વિભવતણ્હા ન હોતિ. વિભવં નાભિનન્દતીતિ દસ્સનભૂમિં મન્તેતિ સબ્બસો તણ્હક્ખયં નિબ્બાનન્તિ દ્વે વિમુત્તિયો કથેતિ રાગવિરાગઞ્ચ અવિજ્જાવિરાગઞ્ચ. તસ્સ ભિક્ખુનોતિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું મન્તેતિ. અયં સુત્તસ્સ અત્થનિદ્દેસો.

૧૧૧. તત્થ કતમો વિચયો? યસ્સ યત્થ પરિળાહેતિ તસ્સ પરિડય્હન્તસ્સ સો યથાભૂતં નત્થિ નિબ્બિન્દતિ ચ, અયં વિચયો ચ યુત્તિ ચ. પદટ્ઠાનો રાગજો પરિળાહો સુખિન્દ્રિયસ્સ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ચ પદટ્ઠાનં. દોસજો પરિળાહો સુખિન્દ્રિયસ્સ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ચ પદટ્ઠાનં. મોહજો પરિળાહો ઉપેક્ખિન્દ્રિયસ્સ દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ ચ પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? ફસ્સપરેતો વેદનાપરેતો સઞ્ઞાપરેતોપિ સઙ્ખારપરેતોપિ યેન યેન મઞ્ઞતિ યદિ સુભનિમિત્તેન યદિ સુખનિમિત્તેન યદિ નિચ્ચનિમિત્તેન યદિ અત્તનિમિત્તેન અસુભે સુભન્તિ મઞ્ઞતિ, એવં સબ્બં રાગજે પરિળાહે વુત્તે ચત્તારો પરિળાહા વુત્તા ભવન્તિ. રાગજો દોસજો મોહજો દિટ્ઠિજો ચ રાગં વદામીતિ અત્તતો વદતિ. સબ્બાનિ પન્નરસ પદાનિ અનિચ્ચં દુક્ખન્તિ.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો? ઇધ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે પરિળાહેન ન અચ્છન્તિ તે ભવં નાભિનન્દન્તિ. યે ભવં નાભિનન્દન્તિ, તે પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ. અયં અધિપ્પાયો.

તત્થ કતમો આવટ્ટો? સંકિલેસભાગિયેન દુક્ખઞ્ચ સમુદયઞ્ચ નિદ્દિસતિ. નિબ્બેધભાગિયેન મગ્ગઞ્ચ નિરોધઞ્ચ.

તત્થ કતમા વિભત્તિ? સન્તાપજાતો રોગજાતો રોગં વદતિ અત્તતો તં ન એકંસેન હોતિ અમનસિકારા સન્તાપજાતો ખો ન ચ રોગં અત્તતો વદતિ.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો? પક્ખપટિપક્ખનિદસ્સનત્થં ભૂમિ પરિવત્તનાય.

તત્થ કતમો વેવચનો હારો? રોગઞ્ચ અત્તતો વદતિ સલ્લં અત્તતો વદતિ. પન્નરસ પદાનિ સબ્બાનિ વત્તબ્બાનિ.

તત્થ કતમા પઞ્ઞત્તિ? સન્તાપજાતોતિ દોમનસ્સપદટ્ઠાનં. સબ્બે વચનપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞપેતિ. રોગં વદતિ અત્તતો વિપલ્લાસો સંકિલેસપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞપેતિ. યં નાભિનન્દતિ, તં દુક્ખન્તિ વિપલ્લાસનિક્ખેપપઞ્ઞત્તિયા

પઞ્ઞત્તા. તે અકતસત્તા લોકા મજ્ઝેન વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા.

તત્થ કતમો ઓતરણો? સન્તાપજાતોતિ તીણિ અકુસલમૂલાનિ, તે સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના, ધાતૂસુ ધમ્મધાતુ, આયતનેસુ ધમ્માયતનં. ઇન્દ્રિયેસુ ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયઞ્ચ પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો સોધનો? સુદ્ધો સુત્તસ્સ આરમ્ભો.

તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો? પરિળાહોતિ યે સત્તા લોકા એકત્તપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા, તે અકતસત્તા લોકા મજ્ઝેન વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા.

તત્થ કતમો પરિક્ખારો? સન્તાપજાતોતિ અયોનિસો મનસિકારો હેતુ, વિપલ્લાસઞ્ચ પચ્ચયો. તત્થ દ્વીહિ ધમ્મેહિ અત્તા અભિનિવિટ્ઠા ચિત્તઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ ધમ્મે ઉભયાનિ તસ્સ વિપરીતેન પરામસતો. અપરો પરિયાયો, ચેતસિકેહિ ધમ્મેહિ અત્તસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા સમુગ્ઘાતેતિ. અપરો પરિયાયો. અનિચ્ચસઞ્ઞા ચેતસિકેસુ ધમ્મેસુ, ન તુ અત્તસઞ્ઞા. ઇદં વુચ્ચતિ ચિત્તન્તિ વા મનોતિ વા વિઞ્ઞાણન્તિ વા ઇદં દીઘરત્તં અબ્ભુગ્ગતં એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તાતિ. તત્થ ચેતસિકા ધમ્માનુપસ્સના એસાપિ ધમ્મસઞ્ઞા. તસ્સ કો હેતુ, કો પચ્ચયો? અહંકારો હેતુ, મમંકારો પચ્ચયો.

તત્થ કતમો સમારોપનો? અયં લોકો સન્તાપજાતોતિ અકુસલં મન્તેતિ વિઞ્ઞાણં નામરૂપસ્સ પચ્ચયો યાવ જરામરણન્તિ, અયં સમારોપનો.

૧૧૨. એવમેતં યથાભૂતં, સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતિ અકુસલમૂલાનં પહાનં. તત્થ અવિજ્જાનિરોધો અવિજ્જાનિરોધા યાવ જરામરણનિરોધો, અયં સમારોપનો.

ચત્તારો પુગ્ગલા [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૫] – અનુસોતગામી પટિસોતગામી ઠિતત્તો, તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણોતિ.

તત્થ યો અનુસોતગામી અયં કામે સેવતિ. પાપઞ્ચ કમ્મં કરોતિ યાવ કામે પટિસેવતિ . ઇદં લોભો અકુસલમૂલં, સો યેવ તણ્હા, સો તેહિ કામેહિ વુય્હતિ અનુસોતગામીતિ વુચ્ચતિ. યો પુગ્ગલો તાહિ ગમિતો તપ્પચ્ચયા તસ્સ હેતુ અકુસલકમ્મં કરોતિ કાયેન ચ વાચાય ચ, અયં વુચ્ચતિ પાપકમ્મં કરોતીતિ. તસ્સ તીણિ સોતાનિ સક્કાયદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા સીલબ્બતપરામાસો. ઇમેહિ તીહિ સોતેહિ તિવિધધાતુયં ઉપ્પજ્જતિ કામધાતુયં રૂપધાતુયં અરૂપધાતુયં. તેન પટિપક્ખેન યો કામે ન પટિસેવતિ. યો સીલવતં ન પરામસતિ. યો સક્કાયદિટ્ઠીનં પહાનાય કામેસુ યથાભૂતં આદીનવં પસ્સતિ. યેન ચ તે ધમ્મે પટિસેવતિ. યઞ્ચ તપ્પચ્ચયા તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણોતિ અરહં કિર. તત્થ અરહં તસ્સ પારઙ્ગતો હોતિ, પારઙ્ગતસ્સ થલે તિટ્ઠતિ સોપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. અનુસોતગામિનીતિ દસ્સનપ્પહાતબ્બાનં સંયોજનાનં અપ્પહાનમાહ. પટિસોતગામિનીતિ ફલે દિટ્ઠેકટ્ઠાનઞ્ચ કિલેસાનં પહાનમાહ, ઠિતત્તેન પઞ્ચન્નં ઓરમ્ભાગિયાનં સંયોજનાનં પહાનમાહ. તત્થ અનુસોતગામિના મગ્ગરૂપિમાહ. પટિસોતગામિના ઠિતત્તેન ચ મગ્ગમિતિમાહ. પારઙ્ગતેન સાવકા અસેક્ખા ચ સમ્માસમ્બુદ્ધા ચ વુત્તા. અનુસોતગામિના સક્કાયસમુદયગામિનિં પટિપદમાહ. પટિસોતગામિના ઠિતત્તેન સક્કાયનિરોધગામિનિં પટિપદમાહ. પારઙ્ગતેન દસ અસેક્ખા અરહન્તા ધમ્મા વુત્તા. અયં સુત્તત્થો.

૧૧૩. તત્થ કતમા દેસના? ઇમસ્મિં હિ સુત્તે ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ દેસિતાનિ. તેધાતુકલોકસમતિક્કમનઞ્ચ.

તત્થ કતમો વિચયો હારો? યો કામે પટિસેવતિ પાપં [પાપકં (પી॰)] કરેય્યાતિ યો ચ કામે ન પટિસેવતિ સો પાપકમ્મં ન કરેય્યાતિ યો ચ ઇમેહિ દ્વીહિ ભૂમીહિ ઉત્તિણ્ણો પારઙ્ગતોતિ યા વીમંસા અયં વિચયો.

યુત્તીતિ યુજ્જતિ સુત્તેસુ, નાયુજ્જતીતિ યા વીમંસાય, અયં યુત્તિ. પદટ્ઠાનોતિ અનુસોતગામિના સત્તન્નં સંયોજનાનં પદટ્ઠાનં. અકુસલસ્સ કિરિયા અકુસલસ્સ મૂલાનં પદટ્ઠાનં. પટિસોતગામિના યથાભૂતદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઠિતત્તેન અસંહારિયાય [અસહારિયાય (પી॰)] પદટ્ઠાનં. પારઙ્ગતોતિ કદાચિ ભૂમિયા પદટ્ઠાનં.

તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? યો અનુસોતં ગચ્છતિ તણ્હાવસેન. સબ્બેસમ્પિ કિલેસાનં વસેન ગચ્છતિ. યો પટિસોતં વાયમતિ. તણ્હાય સબ્બેસમ્પિ સો કિલેસાનં વાયમતિ પટિસોતં. યો અત્તના ઠિતો કાયેનપિ સો ઠિતો વાચાચિત્તેનપિ સો ઠિતો. અયં લક્ખણો હારો.

તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો? ઇધ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે અનુસોતગામિનિયા પટિપદાય નાભિરમિસ્સન્તિ, તે પટિસોતં વાયમિસ્સન્તીતિ યાવ કદાચિ ભૂમિયં, અયં અધિપ્પાયો. આવટ્ટોતિ ઇધ સુત્તે ચત્તારિ સુત્તાનિ દેસિતાનિ.

તત્થ કતમો વિભત્તિ હારો? યો કામે પટિસેવતિ પાપઞ્ચ કમ્મં કરોતિ. સો અનુસોતગામીતિ ન એકંસેન સોતાપન્નોપિ કામે પટિસેવતિ. તં ભાગિયઞ્ચ પાપકમ્મં કરોતિ. કિઞ્ચાપિ સેક્ખોપિ કરેય્ય પાપં યથા સુત્તે નિદ્દિટ્ઠો ન ચ સો અનુસોતગામી, ઇદં વિભજ્જબ્યાકરણીયં. ન ચ કામે પટિસેવતિ ન ચ પાપકમ્મં કરોતિ પટિસોતગામી ન ચ એકંસેન સબ્બે બાહિરકો કામેસુ વીતરાગો ન ચ કામે પટિસેવતિ, તેન ચ પાપકમ્મં કરોતિ અનુસોતગામી પટિસોતગામી, અયં વિભત્તિ.

તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો? નિદ્દિટ્ઠો પટિપક્ખો. વેવચનોતિ કામેસુ વત્થુકામાપિ કિલેસકામાપિ રૂપસદ્દગન્ધરસફસ્સપુત્તદારદાસકમ્મકરપોરિસઞ્ચ પરિગ્ગહા.

પઞ્ઞત્તીતિ સબ્બે પુથુજ્જના એકત્તાય પઞ્ઞત્તા. અનુસોતગામીતિ કિલેસસમુદાચારપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા. યે પન સેક્ખા પુગ્ગલા, તે નિબ્બાનપઞ્ઞત્તિયા [નિટ્ઠાનપઞ્ઞત્તિયા (ક॰)] પઞ્ઞત્તા. યે પન અનાગામી, તે અસંહારિય પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા, અયં પઞ્ઞત્તિ.

ઓતરણોતિ યો અનુસોતગામી, સો દુક્ખં. યે તસ્સ ધમ્મા, તે દુક્ખસ્સ સમુદયો. યં રૂપં, અયં રૂપક્ખન્ધો, એવં પઞ્ચપિ ખન્ધા પટિચ્ચસમુપ્પાદો, તે કિલેસા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્ના ધમ્માયતનં ધમ્મધાતુ ઇન્દ્રિયેસુ ચ પઞ્ઞત્તા.

સોધનોતિ યેનારમ્ભેન ઇદં સુત્તં દેસિતં, સો આરમ્ભો સબ્બો સુદ્ધો.

અધિટ્ઠાનોતિ પટિસોતગામિના સબ્બે સોતાપન્ના એકત્તેન વા નિદ્દિટ્ઠા રાગાનુસયપટિસોતગામિનો સેક્ખાવ મગ્ગો ચ સેક્ખો ચ પુગ્ગલો ઠિતત્તોતિ.

વીતરાગો એકત્તાય પઞ્ઞત્તો. પારઙ્ગતોતિ સબ્બે અરહન્તો સબ્બે પચ્ચેકબુદ્ધા સમ્માસમ્બુદ્ધા ચ એકત્તાય પઞ્ઞત્તા.

પરિક્ખારોતિ અનુસોતગામિનો પાપમિત્તપચ્ચયો કામપરિયુટ્ઠાનં હેતુ. પટિસોતગામિનો દ્વે હેતૂ દ્વે પચ્ચયા ચ યાવ સમ્માદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદાયદિટ્ઠિ [ઉપાદાયદિટ્ઠિ (પી॰)], તસ્સ પટિલદ્ધમગ્ગો હેતુ આરમ્ભો પચ્ચયો કાયિકો ચેતસિકસ્સ કોટ્ઠાસો ચ. સમારોપનોતિ વિભત્તિ ઇદં સુત્તં નત્થિ સમારોપનાય ભૂમિ.

૧૧૪. પઞ્ચાનિસંસા સોતાનુગતાનં ધમ્માનં [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૧૯૧] યાવ દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાનં સુત્તં વિત્થારેન કાતબ્બં. યુઞ્જતો ઘટેન્તસ્સ વાયમતો ગિલાનો મરણકાલે દેવભૂતો પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ. સોતાનુગતાતિ સદ્ધમ્મસ્સવનેન કતં હોતિ. ન ચ અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સનાય તસ્સ ચિત્તં તસિતં હોતિ, ન ચ અનિબ્બિદ્ધત્તં, ઇદં ચ સુત્તં પઞ્ચન્નં પુગ્ગલાનં દેસિતં, સદ્ધાનુસારિનો મુદિન્દ્રિયસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ ચ ધમ્માનુસારિનો તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ ચ. યો પન મોહચરિતો પુગ્ગલો ન સક્કોતિ યુઞ્જિતું ઘટિતું વાયમિતું યથાભૂતં યથાસમાધિકા વિમુત્તિ તં ખણં તં લયં તં મુહુત્તં ફલં દસ્સેતિ. સાધુ પરિહાયતિ પરો તં દુય્હતિ, નો તુ સુખઅવિપાકિની ભવતિ . તસ્સ દિટ્ઠે યેવ ચ ધમ્મે ઉપપજ્જઅપરાપરિયવેદનીયં. તત્થ યો પુગ્ગલો ધમ્માનુસારી તસ્સ યદિ સોતાનુગતા ધમ્મા હોન્તિ સો યુઞ્જન્તો પાપુણાતિ. યો ધમ્માનુસારી મુદિન્દ્રિયો, સો ગિલાનો પાપુણાતિ. યો સદ્ધાનુસારી તિક્ખિન્દ્રિયો, સો મરણકાલસમયે પાપુણાતિ. યો મુદિન્દ્રિયો, સો દેવભૂતો પાપુણાતિ. યદા દેવભૂતો ન પાપુણાતિ, ન સો તેનેવ ધમ્મરાગેન તાય ધમ્મનન્દિયા પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ. યો સોતાનુગતેસુ યુઞ્જતિ ઘટેતિ વાયમતિ, સો પુબ્બાપન્નેન વિસેસં સઞ્જાનાતિ, સઞ્જાનન્તો પાપુણાતિ. સચે પન ગિલાનસ્સ મનસિકારો હોતિ, તત્થ યુઞ્જન્તો પાપુણાતિ. સચે પનસ્સ મરણકાલે સંવિગ્ગો હોતિ, તત્થ યુઞ્જન્તો પાપુણાતિ. સચે પન ન કત્થચિ [કત્થ (પી॰ ક॰), તત્થ (ક॰)] સંવેગો હોતિ, તસ્સ દેવભૂતસ્સ સુખિનો ધમ્મભૂતા પાદા એવં અવિલપતિ. સો એવં જાનાતિ "અયં સો ધમ્મવિનયો યત્થ મયં પુબ્બે મનુસ્સભૂતા બ્રહ્મચરિયં ચરિમ્હા"તિ. અથ દેવભૂતો પાપુણાતિ. દિબ્બેસુ વા પઞ્ચસુ કામગુણેસુ અજ્ઝોસિતો હોતિ પમાદવિહારી, સો તેન કુસલમૂલેન પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ.

યા પરતોઘોસેન વચસા સુપરિચિતા, અયં સુતમયી પઞ્ઞા. યે પન ધમ્મા હોન્તિ મનસા અનુપેક્ખિતા, અયં ચિન્તામયી પઞ્ઞા. યં દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા, અયં ભાવનામયી પઞ્ઞા . યં સોતાનુગતા વચસા પરિચિતા હોન્તિ, સો ચ દિટ્ઠે યેવ ધમ્મે પરિનિબ્બાયી, અયં અરહં પુગ્ગલો. યો ઉપપજ્જતિ દેવભૂતો પાપુણાતિ, તત્થ ચ પરિનિબ્બાયતિ, અયં અનાગામી. યો તેન કુસલમૂલેન પચ્ચેકબોધિં પાપુણાતિ, અયં પુબ્બયોગસમ્ભારસમ્ભૂતો પુગ્ગલો.

સોતાનુગતા ધમ્માતિ પઠમં વિમુત્તાયતનં, વચસા પરિચિતાતિ દુતિયં તતિયઞ્ચ વિમુત્તાયતનં, મનસા અનુપેક્ખિતાતિ ચતુત્થં વિમુત્તાયતનં દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ પઞ્ચમં વિમુત્તાયતનં.

સોતાનુગતાય વિમુત્તિયા વચસા યા વાચા સુપ્પટિવિદ્ધા અનુપુબ્બધમ્મસ્સ સોતેન સુત્વા સીલક્ખન્ધે પરિપૂરેતિ, મનસા અનુપેક્ખિતા સમાધિક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ, દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા પઞ્ઞાક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

સોતાનુગતા ધમ્મા બહુસ્સુતા હોન્તીતિ વિત્થારેન કાતબ્બં. ઇદં પઠમં સદ્ધાપદાનં મનસા અનુપેક્ખિતાતિ પટિસલ્લાનબહુલો વિહરતિ, વિત્થારેન કાતબ્બં. ઇદં દુતિયં સદ્ધાપદાનં દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ અનાસવા

ચેતોવિમુત્તિયા નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનાતીતિ. ઇદં તતિયં સદ્ધાપદાનં.

સોતાનુગતા ધમ્માતિ સેક્ખં સત્થા દસ્સેતિ. મનસા અનુપેક્ખિતાતિ અરહત્તં સત્થા દસ્સેતિ. દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ તથાગતં અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં સત્થા દસ્સેતિ.

સોતાનુગતા ધમ્માતિ કામાનં નિસ્સરણં દસ્સેતિ. મનસા અનુપેક્ખિતાતિ રૂપધાતુયા નિસ્સરણં દસ્સેતિ. દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ તેધાતુકાનં નિસ્સરણં દસ્સેતિ. અયં સુત્તત્થો.

૧૧૫. તત્થ કતમો દેસનાહારો? ઇમમ્હિ સુત્તે તયો એસના દેસિતા સોતાનુગતેહિ ધમ્મેહિ વચસા પરિચિતેહિ કામેસનાય સમથમગ્ગો. દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધેહિ બ્રહ્મચરિયેસનાય સમથમગ્ગો.

વિચયોતિ યથા સુત્તં મનસિકરોન્તો વિચિનન્તો સુતમયિપઞ્ઞં પટિલભતિ. યથા ચ સો મનસિકરોતીતિ યથા સુતધમ્મા તદા ચિન્તામયિપઞ્ઞં પટિલભતિ. યથા દિટ્ઠેવ ધમ્મે મનસિકરોતિ તદા ભાવનામયિપઞ્ઞં પટિલભતિ. અયં વિચયો.

સુતેન સુતમયિપઞ્ઞં પટિલભતિ. ચિન્તાય ચિન્તામયિપઞ્ઞં ભાવનાય ભાવનામયિપઞ્ઞં પટિલભતિ. અત્થિ એસા યુત્તિ.

પદટ્ઠાનોતિ સોતાનુગતા ધમ્માતિ ધમ્મસ્સવનસ્સ પદટ્ઠાનં. વચસા પરિચિતાતિ યુઞ્જનાય પદટ્ઠાનં. મનસા અનુપેક્ખિતાતિ ધમ્માનુધમ્માય વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં. દિટ્ઠિયા અનુપેક્ખિતાતિ પઞ્ઞાયપિ અનુપેક્ખિતા દિટ્ઠિયાપિ અનુપેક્ખિતા.

ચતુબ્યૂહોતિ ઇમમ્હિ સુત્તે ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે ઇમાહિ દ્વીહિ પઞ્ઞાહિ સમન્નાગતા તેહિ....

સ નિબ્બુતોતિ મગ્ગફલં અનુપાદિસેસઞ્ચ નિબ્બાનધાતું મન્તેતિ, દાનેન ઓળારિકાનં કિલેસાનં પહાનં મન્તેતિ. સીલેન મજ્ઝિમાનં, પઞ્ઞાય સુખુમકિલેસાનં મન્તેતિ, રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ કતા ચ ભૂમિ.

> દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતિ;
> કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ મગ્ગો વુત્તો;
> રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ મગ્ગફલમાહ.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતોતિ તીહિ પદેહિ લોકિકં કુસલમૂલં વુત્તં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ લોકુત્તરં કુસલમૂલં વુત્તં.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ પુથુજ્જનભૂમિં મન્તેતિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ સેક્ખભૂમિં મન્તેતિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અસેક્ખભૂમિ વુત્તા.

દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ મગ્ગનિયા પટિપદા વુત્તા. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ સેક્ખવિમુત્તિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ અસેક્ખવિમુત્તિ.

દદતો પુઞ્ઞં પવઙ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ દાનકથં સીલકથં મગ્ગકથં લોકિકાનં ધમ્માનં દેસનમાહ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ લોકે આદીનવાનુપસ્સના. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ સામુક્કંસિકાય ધમ્મદેસનાયપિ પટિવિદ્ધા.

દદતો પુઞ્ઞં પવઙ્ઢતીતિ પાણાનં અભયદાનેન પાણાતિપાતા વેરમણિસત્તાનં અભયં દેતિ. એવં સબ્બાનિ સિક્ખાપદાનિ કાતબ્બાનિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સીલે પતિટ્ઠાય ચિત્તં સંયમેતિ, તસ્સ સંયમતો પારિપૂરિં ગચ્છતિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ દ્વે વિમુત્તિયો. અયં સુત્તનિદ્દેસો.

૧૧૬. તત્થ કતમા દેસના? ઇમમ્હિ સુત્તે કિં દેસિતં? દ્વે સુગતિયો દેવા ચ મનુસ્સા ચ, દિબ્બા ચ પઞ્ચકામગુણા, માનુસ્સકા ચ. દ્વીહિ પદેહિ નિદ્દેસો. દદતો પુઞ્ઞં પવઙ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતિ, કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ મગ્ગો વુત્તો. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ દ્વે નિબ્બાનધાતુયો દેસિતા સોપાદિસેસા ચ અનુપાદિસેસા ચ. અયં દેસના.

વિચયોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવઙ્ઢતીતિ ઇમિના પઠમેન પદેન દાનમયિકપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. તેનસ્સ આનન્તરિયાનં કુસલાનં ધમ્માનં. દુતિયેન પદેન... યન્તિ, નિય્યાનિકં સાસનન્તિ, અયં અધિપ્પાયો. અસ્સવનેન ચ અમનસિકારેન ચ અપ્પટિવેધેન ચ સક્કાયસમુદયગામિની પટિપદા વુત્તા. સવનેન ચ મનસિકારેન ચ પટિવેધેન ચ સક્કાયનિરોધગામિની પટિપદા વુત્તા. અયં આવટ્ટો.

વિભત્તીતિ એકંસબ્યાકરણીયો. નત્થિ તત્થ વિભત્તિયા ભૂમિ. પરિવત્તનાતિ યે પઞ્ચાનિસંસા, તે પઞ્ચાદિના પટિપક્ખેન તેનેવ દિટ્ઠેવ ધમ્મે પાપુણાતિ, તં ઉપપજ્જમાના અપરો પરિયાયો.

વેવચનન્તિ સોતાનુગતા ધમ્માતિ યં સુત્તં દિટ્ઠમ્પિ પઞ્ઞિન્દ્રિયં વિઞ્ઞત્તમ્પિ દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધમ્પિ વિભાવિતમ્પિ.

પઞ્ઞત્તીતિ સોતાનુગતાધમ્માતિ દેસના અવિજ્જાપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. મનસિકારો પામોજ્જપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તો, દિટ્ઠધમ્માપિ આનિસંસપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તા.

ઓતરણોતિ તિસ્સો પઞ્ઞા વચસા પરિચિતેસુ સુતમયીપઞ્ઞા મનસા અનુપેક્ખિતેસુ ચિન્તામયીપઞ્ઞા દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાસુ ભાવનામયીપઞ્ઞા. ઇમાનિ અરિયસચ્ચાનિ ઇન્દ્રિયાનિ વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો પટિચ્ચસમુપ્પાદો ઇન્દ્રિયેસુ તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ, આયતનેસુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના ધાતૂસુ ધમ્મધાતુપરિયાપન્નાતિ. સોધનોતિ યો આરમ્ભો સુત્તસ્સ પવેસો નિયુત્તો.

અધિટ્ઠાનોતિ પઞ્ચાનિસંસાતિ વેમત્તતાય પઞ્ઞત્તા આનિસંસા સોતા અનુગતાતિ વેમત્તતાય અરિયવોહારો પઞ્ઞત્તો, ધમ્મે ચ સવનન્તિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તં.

પરિક્ખારોતિ ધમ્મસ્સવનસ્સ પયિરુપાસના પચ્ચયો, સદ્ધા હેતુ. મનસા અનુપેક્ખિતાતિ અત્થપ્પટિસંવેદિતા પચ્ચયો, ધમ્મપ્પટિસંવેદિતા હેતુ, દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ મનસિકારો ચ પચ્ચયો, સુતમયી ચિન્તામયી પઞ્ઞા હેતુ. સમારોપનોતિ વિભત્તં સુત્તં અપરો પરિયાયો નિબ્બત્તિ બલે નત્થિ. તત્થ સમારોપનાય ભૂમિ.

૧૧૭. તત્થ કતમં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં? દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ગાથા. દદતોતિ દાનમયિકપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ સીલમયિકપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વુત્તં. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ લોભસ્સ ચ મોહસ્સ ચ બ્યાપાદસ્સ ચ પહાનમાહ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ લોભસ્સ ચ મોહસ્સ ચ બ્યાપાદસ્સ ચ છન્દરાગવિનયમાહાતિ. દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ગાથા અલોભો કુસલમૂલં ભવતિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ અદોસો કુસલમૂલં ભવતિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ અવેરા અસપત્તા અબ્યાપાદતાય સદા. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ ઞાણુપ્પાદા અઞ્ઞાણનિરોધો. ચતુત્થપદેન રાગદોસમોહક્ખયેન રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિમોહક્ખયેન અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ, અયં વિચયો.

યુત્તીતિ દાને ઠિતો ઉભયં હિ પરિપૂરેતિ. મચ્છરિયઞ્ચ પજહતિ. પુઞ્ઞઞ્ચ પવડ્ઢતિ. અત્થિ એસા યુત્તિ.

પદટ્ઠાનન્તિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ચાગાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ સચ્ચાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ ઉપસમાધિટ્ઠાનસ્સ પદટ્ઠાનં. અયં પદટ્ઠાનો.

તત્થ કતમો લક્ખણો? દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ સંયમતો વેરં ન ચીયતિ. દદતોપિ વેરં ન કરિયાતિ કુસલો ચ જહાતિ પાપકં રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતો રૂપક્ખયાપિ વેદનક્ખયાપિ, યેન રૂપેન દિટ્ઠં, તેન તથાગતો પઞ્ઞપેન્તો પઞ્ઞપેય્ય રૂપસ્સ ખયા વિરાગનિરોધાતિ એવં પઞ્ચક્ખન્ધા.

ચતુબ્યૂહો ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે મહાભોગાનં પત્થયિસ્સન્તિ? તે દાનં દસ્સન્તિ પરિસ્સયપહાનાય, યે અવેરાભિછન્દકા, તે પઞ્ચ વેરાનિ પજહિસ્સન્તિ, યે કુસલાભિછન્દકા, તે અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવેસ્સન્તિ અટ્ઠન્નં મિચ્છત્તાનં પહાનાય. યે નિબ્બાયિતુકામા, તે રાગદોસમોહં પજહિસ્સન્તીતિ અયં ભગવતો અધિપ્પાયો.

આવટ્ટોતિ યઞ્ચ અદદતો મચ્છરિયં યઞ્ચ અસંયમતો વેરં યઞ્ચ અકુસલસ્સ પાપસ્સ અપ્પહાનં, અયં દુક્ખનિદ્દેસો ન સમુદયો. અલોભેન ચ અદોસેન ચ અમોહેન ચ કુસલેન ઇમાનિ તીણિ કુસલમૂલાનિ. તેસં પચ્ચયો અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ, અયં મગ્ગો. તેસં રાગદોસમોહાનં ખયા, અયં નિરોધો.

વિભત્તીતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ન એકંસેન યો રાજદણ્ડભયેન દેતિ, યો ચ અકપ્પિયસ્સ પરિભોગેન સીલવન્તેસુ દેતિ, ન તસ્સ પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ સો ચેતં દાનં અકુસલેન દેતિ, દણ્ડદાનં સત્થદાનં અપુઞ્ઞમયં પવડ્ઢતિ, ન પુઞ્ઞં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ ન એકંસેન કિં કારણં યઞ્ચ યો પદં દિટ્ઠધમ્મિકં પસ્સતિ યદિ મમ રાજાનો ગહેત્વા હત્થં વા છિન્દેય્ય…પે॰… ન તેન સંયમેન વેરં ન કરોતિ. યો તુ એવં સમાદિયતિ પાણાતિપાતસ્સ પાપકો વિપાકોતિ, દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચ એવં સબ્બસ્સ અકુસલસ્સ હેતુતો આરતિ. ઇમિના સંયમેન વેરં ન ચીયતિ.

પરિવત્તનાતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ અદદતો પુઞ્ઞં ન પવડ્ઢતિ. યં દાનમયં, તં સંયમતો વેરં ન ચીયતિ, અસંયમતો વેરં કરીયતિ. કુસલો ચ જહાતિ પાપકં અકુસલો ન જહાતિ. રાગદોસમોહક્ખયા સનિબ્બુતોતિ દૂતં પેસેત્વા પણીતં પેસેત્વાપિ ન પક્કોસામિ, સો સયમેવ પન મહાભિક્ખુસઙ્ઘપરિવારો અમ્હાકં વસનટ્ઠાનં સમ્પત્તો અમ્હેહિ ચ સન્થાગારસાલા [સન્ધાગારસાલા (ક॰)] કારિતા, એત્થ મયં દસબલં આનેત્વા મઙ્ગલં ભણાપેમાતિ

ચિન્તેત્વા ઉપસઙ્કમિંસુ. યેન સન્થાગારં તેનુપસઙ્કમિંસૂતિ તં દિવસં કિર સન્થાગારે ચિત્તકમ્મં નિટ્ઠાપેત્વા અટ્ટકા મુત્તમત્તા હોન્તિ. બુદ્ધા નામ અરઞ્ઞજ્ઝાસયા અરઞ્ઞારામા અન્તોગામે વસેય્યું વા નો વાતિ તસ્મા ભગવતો મનં જાનિત્વાવ પટિજગ્ગિસ્સામાતિ ચિન્તેત્વા તે ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિંસુ. ઇદાનિ પન મનં લભિત્વા પટિજગ્ગિતુકામા યેન સન્થાગારં, તેનુપસઙ્કમિંસુ. સબ્બસન્થરિન્તિ યથા સબ્બં સન્થતં હોતિ એવં યેન ભગવા તેનુપસઙ્કમિંસૂતિ. એત્થ પન તે મલ્લરાજાનો સન્થાગારં પટિજગ્ગિત્વા નગરવીથિયોપિ સમ્મજ્જાપેત્વા ધજે ઉસ્સાપેત્વા સુવણ્ણઘટિકદલિયો ચ ઠપાપેત્વા સકલનગરં દીપમાલાહિ વિપ્પકિણ્ણતારકં વિય કત્વા ખીરપકે [ખીરુપકે (પી॰ ક॰)] દારકે ખીરં પાયેથ, દહરે કુમારે લહું લહું ભોજાપેત્વા સયાપેથ, ઉચ્ચાસદ્દં માકરિ, અજ્જ એકરત્તિં સત્થા અન્તોગામેવ વસિસ્સતિ, બુદ્ધા નામ અપ્પસદ્દકામા હોન્તીતિ ભેરિં ચરાપેત્વા સયં દણ્ડકદીપિકા આદાય યેન ભગવા તેનુપસઙ્કમિંસુ. ભગવન્તં યેવ પુરક્ખત્વાતિ ભગવન્તં પુરતો કત્વા, તત્થ ભગવા ભિક્ખૂનઞ્ચેવ ઉપાસકાનઞ્ચ મજ્ઝે નિસિન્નો અતિવિય વિરોચતિ. સમન્તપાસાદિકો સુવણ્ણવણ્ણો અભિરૂપો દસ્સનીયો પુરત્થિમકાયતો સુવણ્ણવણ્ણા રસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા ગગનતલે અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ. પચ્છિમકાયતો દક્ખિણહત્થતો વામહત્થતો સુવણ્ણવણ્ણા હેટ્ઠા પાદતલેહિ પવાળવણ્ણરસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા ઘનપથવિયં અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ, એવં સમન્તા અસીતિહત્થમત્તં ઠાનં છબ્બણ્ણબુદ્ધરસ્મિયો વિજ્જોતમાના વિતણ્ડમાના વિધાવન્તિ, સબ્બે દિસાભાગા સુવણ્ણચમ્પકપુપ્ફેહિ વિકિરિયમાના વિય સુવણ્ણઘટતો નિક્ખન્તસુવણ્ણરસધારાહિ સિઞ્ચમાના વિય પસારિતસુવણ્ણપટપરિક્ખિત્તા વ્વિય વેરમ્ભવાતસમુટ્ઠિતકિંસુકકિંસુકારકણિકારપુપ્ફચુણ્ણસમોકિણ્ણા વિય વિપ્પકસન્તં અસીતિઅનુબ્યઞ્જનબ્યામપ્પભા દ્વત્તિંસવરલક્ખણસમુજ્જલં સરીરં સમુગ્ગતતારકં વિય ગગનતલં વિકસિતમિવ પદુમવનં સબ્બફાલિફુલ્લો વિય યોજનસતિકો પારિચ્છત્તકો પટિપાટિયા ઠપિતાનં દ્વત્તિંસચન્દાનં દ્વત્તિંસસૂરિયાનં દ્વત્તિંસચક્કવત્તીનં દ્વત્તિંસદેવરાજાનં દ્વત્તિંસમહાબ્રહ્માનં નિબ્બુતો અસેક્ખસ્સ નત્થિ નિબ્બુતિ.

વેવચનન્તિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, અનુમોદતોપિ પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ. ચિત્તસ્સ સમાદહતોપિ વેય્યાવચ્ચકિરિયાયપિ પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ.

પઞ્ઞત્તીતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, અલોભસ્સ પટિનિસ્સયઘાતપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ અદોસસ્સ પટિનિસ્સયઘાતપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ અમોહસ્સ પટિનિસ્સયઘાતપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં.

ઓતરણોતિ પઞ્ચસુ ઇન્દ્રિયેસુ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતિ, સંયમતો વેરં ન ચીયતિ સંયમેન સીલક્ખન્ધો. ઓતિણ્ણો છસુ ઇન્દ્રિયેસુ સંવરો, અયં સમાધિક્ખન્ધો, યં કુસલો ચ જહાતિ પાપકં, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો, રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ વિમુત્તિક્ખન્ધો. ધાતૂસુ ધમ્મધાતુ, આયતનેસુ મનાયતનં.

સોધનોતિ યેનારમ્ભેન ઇદં સુત્તં દેસિતં સો આરમ્ભો સુદ્ધો.

અધિટ્ઠાનો દાનન્તિ એકત્તતાય પઞ્ઞત્તં. ચાગો પરિચ્ચાગો ધમ્મદાનં આમિસદાનં, અટ્ઠ દાનાનિ વિત્થારેન કાતબ્બાનિ, અયં વેમત્તતા. ન ચ દદતો એકત્તપઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. ખન્તી અનવજ્જન્તિ પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તં. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ રોધવીરિયપઞ્ઞત્તિયા [યોધ વીરિયપઞ્ઞત્તિયા (પી॰ ક॰)] પઞ્ઞત્તા.

પરિક્ખારોતિ દાનસ્સ પામોજ્જં પચ્ચયો, અલોભો હેતુ. સંયમતો યોનિસો મનસિકારો હેતુ, પરિચ્ચાગો પચ્ચયો. કુસલો ચ જહાતિ પાપકન્તિ યથાભૂતદસ્સનં પચ્ચયો, ઞાણપ્પટિલાભો હેતુ. રાગદોસમોહક્ખયા સ

નિબ્બુતોતિ પરતો ચ ઘોસો અજ્ઝત્તઞ્ચ યોનિસો મનસિકારો મગ્ગો ચ હેતુ ચ પચ્ચયો ચ.

સમારોપનોતિ દદતો પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ ગાથા તસ્સ સીલમ્પિ વડ્ઢતિ. સંયમોપિ વડ્ઢતિ. સંયમતો વેરં ન ચીયતીતિ. અઞ્ઞેપિ કિલેસા ન ચીયન્તિ યેપિસ્સ તપ્પચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્યું આસવા વિઘાતા, તેપિસ્સ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. રાગદોસમોહક્ખયા સ નિબ્બુતોતિ રાગદોસસ્સાપિ ખયા રાગાનુસયસ્સપિ ખયા દોસસ્સ મોહસ્સાપિ સ નિબ્બુતોતિ સોપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ અનુપાદિસેસાપિ. અયં સમારોપનો.

થેરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ પેટકોપદેસે

હારસ્સ સમ્પાતભૂમિ સમત્તા.

૮. સુત્તવેભઙ્ગિયં

૧૧૮. પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય ચ ભવતણ્હાય ચ. તત્થ અવિજ્જાનીવરણાનં તણ્હાસંયોજનાનં સત્તાનં પુબ્બકોટિ ન પઞ્ઞાયતિ. તત્થ યે સત્તા તણ્હાસંયોજના, તે અજ્ઝોસાનબહુલા મન્દવિપસ્સકા. યે પન ઉસ્સન્નદિટ્ઠિકા સત્તા, તે વિપસ્સનાબહુલા મન્દજ્ઝોસાના.

તત્થ તણ્હાચરિતા સત્તા સત્તસઞ્ઞાભિનિવિટ્ઠા અનુપ્પાદવયદસ્સિનો. તે પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અત્તાનં સમનુપસ્સન્તિ ''રૂપવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાન''ન્તિ. એવં પઞ્ચક્ખન્ધા. અઞ્ઞેહિ ખન્ધેહિ અત્તાનં સમનુપસ્સન્તિ તસ્સ ઉસ્સન્નદિટ્ઠિકા સત્તા વિપસ્સમાના ખન્ધે ઉજું અત્તતો સમનુપસ્સન્તિ. તે રૂપં અત્તકો સમનુપસ્સન્તિ. યં રૂપં, સો અત્તા. યો અહં, તં રૂપં. સો રૂપવિનાસં પસ્સતિ, અયં ઉચ્છેદવાદી . ઇતિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં પઠમાભિનિપાતા સક્કાયદિટ્ઠિયો પઞ્ચ ઉચ્છેદં ભજન્તિ ''તં જીવં તં સરીર''ન્તિ. એકમેકમ્હિ ખન્ધે તીહિ પદેહિ પચ્છિમકેહિ સસ્સતં ભજતિ ''અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર''ન્તિ. ઇતો બહિદ્ધાતે પબ્બજિતા તણ્હાચરિતા કામસુખલ્લિકાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. તેન યે ચ નિસ્સન્દેન દિટ્ઠિચરિતા અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. તેન યેવ દિટ્ઠિસુખેન એત્તાવતા બાહિરકો પયોગો.

તત્થ દિટ્ઠિચરિતા સત્તા યે અરિયધમ્મવિનયં ઓતરન્તિ, તે ધમ્માનુસારિનો હોન્તિ. યે તણ્હાચરિતા સત્તા અરિયં ધમ્મવિનયં ઓતરન્તિ, તે સદ્ધાનુસારિનો હોન્તિ.

તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા, તે કામેસુ દોસદિટ્ઠી, ન ચ યે કામેસુ અનુસયા સમૂહતા, તે અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. તેસં સત્થા ધમ્મં દેસેતિ. અઞ્ઞો વા સાવકો કામેહિ નત્થિ અત્થોતિ તે ચ પુબ્બેયેવ કામેહિ અનત્થિકા ઇતિ કામે અપ્પકસિરેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ. તે ચેતસિકેન દુક્ખેન અનજ્ઝોસિતા. તેન વુચ્ચતિ ''સુખા પટિપદા''તિ . યે પન તણ્હાચરિતા સત્તા, તે કામેસુ અજ્ઝોસિતા, તેસં સત્થા વા ધમ્મં દેસેતિ. અઞ્ઞતરો વા ભિક્ખુ કામેહિ નત્થિ અત્થોતિ, તે પિયરૂપં દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ. તેન વુચ્ચતિ ''દુક્ખા પટિપદા''તિ. ઇતિ ઇમે સબ્બસત્તા દ્વીસુ પટિપદાસુ સમોસરણં ગચ્છન્તિ દુક્ખાયઞ્ચ સુખાયઞ્ચ.

તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા, તે દ્વિધા મુદિન્દ્રિયા ચ તિક્ખિન્દ્રિયા ચ. તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા તિક્ખિન્દ્રિયા સુખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ અભિસમેન્તિ, તેન વુચ્ચતિ ''ખિપ્પાભિઞ્ઞા સુખા પટિપદા''તિ. તત્થ યે દિટ્ઠિચરિતા સત્તા મુદિન્દ્રિયા પઠમં તિક્ખિન્દ્રિયં ઉપાદાય દન્ધતરં અભિસમેન્તિ, તે સુખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, દન્ધઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ ''સુખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા''તિ. તત્થ તણ્હાચરિતા સત્તા દ્વિધા તિક્ખિન્દ્રિયા ચ મુદિન્દ્રિયા ચ. તત્થ યે તણ્હાચરિતા સત્તા તિક્ખિન્દ્રિયા દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ ''દુક્ખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા''તિ. તત્થ યે તણ્હાચરિતા સત્તા મુદિન્દ્રિયા પઠમં તિક્ખિન્દ્રિયં ઉપાદાય દન્ધતરં અભિસમેન્તિ, તે દુક્ખેન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, દન્ધઞ્ચ અભિસમેન્તિ. તેન વુચ્ચતિ ''દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા''તિ. ઇમા ચતસ્સો પટિપદાયો અપઞ્ચમા અછટ્ઠા. યે હિ કેચિ નિબ્બુતા નિબ્બાયિસ્સન્તિ વા ઇમાહિ ચતૂહિ પટિપદાહિ અનઞ્ઞાહિ અયં પટિપદાચતુક્કેન કિલેસે નિદ્દિસતિ. યા ચતુક્કમગ્ગેન અરિયધમ્મેસુ નિદ્દિસિતબ્બા, અયં વુચ્ચતિ સીહવિક્કીળિતો નામ નયો.

૧૧૯. તત્રિમે ચત્તારો આહારા. ચત્તારો વિપલ્લાસા ઉપાદાના યોગા ગન્થા આસવા ઓઘા સલ્લા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો અગતિગમનાતિ, એવં ઇમાનિ સબ્બાનિ દસ પદાનિ. અયં સુત્તસ્સ સંસન્દના.

ચત્તારો આહારા. તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો યો ચ ફસ્સો આહારો, ઇમે તણ્હાચરિતેન પહાતબ્બા. તત્થ યો ચ મનોસઞ્ચેતનાહારો યો ચ વિઞ્ઞાણાહારો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતેન પહાતબ્બા.

પઠમો આહારો પઠમો વિપલ્લાસો, દુતિયો આહારો દુતિયો વિપલ્લાસો, તતિયો આહારો તતિયો વિપલ્લાસો, ચતુત્થો આહારો ચતુત્થો વિપલ્લાસો. ઇમે ચત્તારો વિપલ્લાસા અપઞ્ચમા અછટ્ઠા. ઇદઞ્ચ પમાણા ચત્તારો આહારા.

તત્થ પઠમે વિપલ્લાસે ઠિતો કામે ઉપાદિયતિ, ઇદં કામુપાદાનં. દુતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો અનાગતં ભવં ઉપાદિયતિ, ઇદં સીલબ્બતુપાદાનં. તતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો વિપરીતો દિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ, ઇદં દિટ્ઠુપાદાનં. ચતુત્થે વિપલ્લાસે ઠિતો ખન્ધે અત્તતો ઉપાદિયતિ, ઇદં અત્તવાદુપાદાનં.

તત્થ કામુપાદાને ઠિતો કામે અભિજ્ઝાયતિ ગન્થતિ, અયં અભિજ્ઝાકાયગન્થો. સીલબ્બતુપાદાને ઠિતો બ્યાપાદં ગન્થતિ, અયં બ્યાપાદકાયગન્થો. દિટ્ઠુપાદાને ઠિતો પરામાસં ગન્થતિ, અયં પરામાસકાયગન્થો. અત્તવાદુપાદાને ઠિતો પપઞ્ચન્તો ગન્થતિ, અયં ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો.

તસ્સ ગન્થિતા કિલેસા આસવન્તિ. કિઞ્ચિ પન વુચ્ચતિ વિપ્પટિસારો. યે વિપ્પટિસારા [યો વિપ્પટિસારો (પી॰ ક॰)] તે અનુસયા. તત્થ અભિજ્ઝાકાયગન્થેન કામાસવો, બ્યાપાદકાયગન્થેન ભવાસવો, પરામાસકાયગન્થેન દિટ્ઠાસવો, ઇદં સચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન અવિજ્જાસવો.

તે ચત્તારો આસવા વેપુલ્લભાવં ગતા ઓઘા હોન્તિ, તેન વુચ્ચન્તિ ''ઓઘા''તિ. તત્થ કામાસવો કામોઘો, ભવાસવો ભવોઘો, અવિજ્જાસવો અવિજ્જોઘો, દિટ્ઠાસવો દિટ્ઠોઘો.

તે ચત્તારો ઓઘા આસયમનુપવિટ્ઠા અનુસયસહગતા વુચ્ચન્તિ. સલ્લાતિ હદયમાહચ્ચ તિટ્ઠન્તા. તત્થ કામોઘો રાગસલ્લં, ભવોઘો દોસસલ્લં, અવિજ્જોઘો મોહસલ્લં, દિટ્ઠોઘો દિટ્ઠિસલ્લં.

ઇમેહિ ચતૂહિ સલ્લેહિ પરિયાદિન્નં વિઞ્ઞાણં ચતૂસુ ધમ્મેસુ તિટ્ઠતિ રૂપે વેદનાય સઞ્ઞાય સઙ્ખારેસુ. ઇમા ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો. તત્થ રાગસલ્લેન નન્દૂપસેચનં રૂપૂપગં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ. દોસસલ્લેન વેદનૂપગં મોહસલ્લેન સઞ્ઞૂપગં દિટ્ઠિસલ્લેન નન્દૂપસેચનં સઙ્ખારૂપગં વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠતિ.

ચતૂહિ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીહિ ચતુબ્બિધં અગતિં ગચ્છન્તિ છન્દા દોસા ભયા મોહા. રાગેન છન્દા અગતિં ગચ્છતિ, દોસેન દોસા અગતિં ગચ્છતિ, મોહેન મોહા અગતિં ગચ્છતિ, દિટ્ઠિયા ભયા અગતિં ગચ્છતિ. ઇતિ ઇદઞ્ચ કમ્મં ઇમે ચ કિલેસા. અયં સંસારસ્સ હેતુ.

૧૨૦. તત્થિમા ચતસ્સો દિસા કબળીકારાહારો ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો કામુપાદાનં કામયોગો અભિજ્ઝાકાયગન્થો કામાસવો કામોઘો રાગસલ્લં રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ છન્દા અગતિગમનં. અયં પઠમા દિસા.

ફસ્સો આહારો ‘‘દુક્ખે સુખ’’ન્તિ વિપલ્લાસો સીલબ્બતુપાદાનં ભવયોગોબ્યાપાદો કાયગન્થો ભવાસવો ભવોઘો દોસસલ્લં વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ દોસા અગતિગમનં, અયં દુતિયા દિસા.

મનોસઞ્ચેતનાહારો ‘‘અનત્તનિ અત્તા’’તિ વિપલ્લાસો દિટ્ઠુપાદાનં દિટ્ઠિયોગો પરામાસકાયગન્થો દિટ્ઠાસવો દિટ્ઠોઘો દિટ્ઠિસલ્લં સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ ભયા અગતિગમનં. અયં તતિયા દિસા.

વિઞ્ઞાણાહારો ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’ન્તિ વિપલ્લાસો અત્તવાદુપાદાનં અવિજ્જાયોગો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થો અવિજ્જાસવો અવિજ્જોઘો મોહસલ્લં સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ મોહા અગતિગમનં, અયં ચતુત્થી દિસા. ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં પઠમેન પદેન પઠમાય દિસાય આલોકનં. અયં વુચ્ચતિ દિસાલોકના.

ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ અકુસલપક્ખે દિસાવિલોકના કિલેસં સંયોજેત્વા અયં અકુસલપક્ખે દિસાવિલોકનાય ભૂમિ પઞ્ચન્નં દસન્નં સુત્તાનં યાનિ પઠમાનિ પદાનિ ઇમેસં ધમ્માનં કો અત્થો? એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. એવં દુતિયા એવં તતિયા એવં ચતુત્થી. અયં પઠમા સંસન્દના.

ઇમિના પેય્યાલેન સબ્બે કિલેસા ચતૂસુ પદેસુ પક્ખિપિતબ્બા. તતો કુસલપક્ખે ચતસ્સો પટિપદા ચત્તારિ ઝાનાનિ ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ચત્તારો વિહારા દિબ્બો બ્રહ્મા અરિયો આનેઞ્જો ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતધમ્મા ચત્તારો અધિટ્ઠાના ચત્તારો સમાધયો છન્દસમાધિ વીરિયસમાધિ ચિત્તસમાધિ વીમંસાસમાધિ. ચત્તારો ધમ્મા સુખભાગિયા નાઞ્ઞત્ર બોજ્ઝઙ્ગા નાઞ્ઞત્ર તપસા નાઞ્ઞતિન્દ્રિયસંવરા નાઞ્ઞત્ર સબ્બનિસ્સગ્ગા ચત્તારિ અપ્પમાણાનિ.

તત્થ દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા ભાવિયમાના બહુલીકરિયમાના પઠમં ઝાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં ઝાનં પરિપુણ્ણં પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ , પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં પઠમં વિહારં પરિપૂરેતિ, પઠમો વિહારો પરિપુણ્ણો પઠમં સમ્મપ્પધાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં સમ્મપ્પધાનં પરિપુણ્ણં પઠમં અચ્છરિયં અબ્ભુતધમ્મં પરિપૂરેતિ, પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પરિપુણ્ણો પઠમં અધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, પઠમં અધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં છન્દસમાધિં પરિપૂરેતિ, છન્દસમાધિ પરિપુણ્ણો ઇન્દ્રિયસંવરં પરિપૂરેતિ, ઇન્દ્રિયસંવરો પરિપુણ્ણો પઠમં મેત્તાઅપ્પમાણં પરિપૂરેતિ. એવં યાવ સબ્બનિસ્સગ્ગો ચતુત્થં અપ્પમાણં પરિપૂરેતિ.

તત્થ પઠમા ચ પટિપદા પઠમઞ્ચ ઝાનં પઠમઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં પઠમો ચ વિહારો પઠમઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં પઠમો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો સચ્ચાધિટ્ઠાનઞ્ચ છન્દસમાધિ ચ ઇન્દ્રિયસંવરો ચ મેત્તા ચ અપ્પમાણં. અયં પઠમા દિસા.

દુક્ખા ચ [દુતિયા ચ (ક॰)] પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા દુતિયં ઝાનં દુતિયઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં દુતિયો ચ વિહારો દુતિયઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં દુતિયો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ચાગાધિટ્ઠાનં ચિત્તસમાધિ ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા કરુણા ચ અપ્પમાણં, અયં દુતિયા દિસા.

સુખા ચ [તતિયા ચ (ક॰)] પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા તતિયઞ્ચ ઝાનં તતિયઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં તતિયો ચ વિહારો તતિયઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં તતિયો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પઞ્ઞાધિટ્ઠાનઞ્ચ વીરિયસમાધિ ચ બોજ્ઝઙ્ગા ચ મુદિતા ચ અપ્પમાણં. અયં તતિયા દિસા.

સુખા ચ [ચતુત્થી ચ (ક॰)] પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચતુત્થં ઝાનં ચતુત્થઞ્ચ સતિપટ્ઠાનં ચતુત્થો ચ વિહારો ચતુત્થઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં ચતુત્થો ચ અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ઉપસમાધિટ્ઠાનઞ્ચ વીમંસાસમાધિ ચ સબ્બનિસ્સગ્ગો ચ ઉપેક્ખા અપ્પમાણઞ્ચ. અયં ચતુત્થી દિસા. ઇમાસં ચતસ્સન્નં દિસાનં આલોકના. અયં વુચ્ચતિ દિસાલોકનો નામ નયો.

તત્થાયં યોજના. ચત્તારો ચ આહારા ચતસ્સો ચ પટિપદા, ચત્તારો ચ વિપલ્લાસા ચત્તારો ચ સતિપટ્ઠાના, ચત્તારિ ચ ઉપાદાનાનિ ચત્તારિ ચ ઝાનાનિ ચત્તારો ચ યોગા વિહારા ચ, ગન્થા ચ સમ્મપ્પધાના ચ, આસવા ચ અચ્છરિયા અબ્ભુતધમ્મા ચ, ઓઘા ચ અધિટ્ઠાનાનિ ચ, સલ્લા ચ સમાધયો, વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો ચત્તારો ચ સુખભાગિયા ધમ્મા, ચત્તારિ ચ અગતિગમનાનિ ચત્તારિ ચ અપ્પમાણાનિ ઇતિ કુસલાકુસલાનં પટિપક્ખવસેન યોજના, અયં વુચ્ચતિ દિસાલોકનો નયો.

તસ્સ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ પરિયોસાનં, યો ચ ધમ્મો કુસલાકુસલનિદ્દેસે પઠમો દિસાનિદ્દેસો, ઇમસ્સ સોતાપત્તિફલં પરિયોસાનં દુતિયં સકદાગામિફલં, તતિયં અનાગામિફલં, ચતુત્થં અરહત્તફલં.

તત્થ કતમો તિપુક્ખલો નયો? યે ચ દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ દ્વે પુગ્ગલા, યે ચ સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ દ્વે પુગ્ગલા.

ઇમેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં યો પુગ્ગલો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, યો ચ પુગ્ગલો દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ. ઇમે દ્વે પુગ્ગલા ભવન્તિ. તત્થ યો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ , અયં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. યો પચ્છિમો પુગ્ગલો સાધારણો, અયં વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ. યો પુગ્ગલો દન્ધાભિઞ્ઞાય દુક્ખાય પટિપદાય નિય્યાતિ, અયં નેય્યો. ઇમે ચત્તારો ભવિત્વા તીણિ હોન્તિ, તત્થ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ સમથપુબ્બઙ્ગમા વિપસ્સના, નેય્યસ્સ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમો સમથો, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ સમથવિપસ્સના યુગનદ્ધા. ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ મુદુકા દેસના, નેય્યસ્સ તિક્ખા દેસના, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ તિક્ખમુદુકા દેસના.

ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ અધિપઞ્ઞાસિક્ખા, નેય્યસ્સ અધિચિત્તસિક્ખા, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ અધિસીલસિક્ખા. ઇતિ ઇમેસં પુગ્ગલાનં ચતૂહિ પટિપદાહિ નિય્યાનં.

તત્થ અયં સંકિલેસો, તીણિ અકુસલમૂલાનિ તયો ફસ્સા તિસ્સો વેદના તયો ઉપવિચારા તયો સંકિલેસા તયો વિતક્કા તયો પરિળાહા તીણિ સઙ્ખતલક્ખણાનિ તિસ્સો દુક્ખતાતિ.

તીણિ અકુસલમૂલાનીતિ લોભો અકુસલમૂલં, દોસો અકુસલમૂલં, મોહો અકુસલમૂલં. તયો ફસ્સાતિ સુખવેદનીયો ફસ્સો, દુક્ખવેદનીયો ફસ્સો, અદુક્ખમસુખવેદનીયો ફસ્સો. તિસ્સો વેદનાતિ સુખા વેદના દુક્ખા વેદના અદુક્ખમસુખા વેદના. તયો ઉપવિચારાતિ સોમનસ્સોપવિચારો દોમનસ્સોપવિચારો ઉપેક્ખોપવિચારો. તયો સંકિલેસાતિ રાગો દોસો મોહો. તયો વિતક્કાતિ કામવિતક્કો બ્યાપાદવિતક્કો વિહિંસાવિતક્કો. તયો પરિળાહાતિ રાગજો દોસજો મોહજો. તીણિ સઙ્ખતલક્ખણાનીતિ ઉપ્પાદો ઠિતિ વયો. તિસ્સો દુક્ખતાતિ દુક્ખદુક્ખતા વિપરિણામદુક્ખતા સઙ્ખતદુક્ખતા.

તત્થ લોભો અકુસલમૂલં કુતો સમુટ્ઠિતં? તિવિધં આરમ્મણં મનાપિકં અમનાપિકં ઉપેક્ખાઠાનિયઞ્ચ. તત્થ મનાપિકેન આરમ્મણેન લોભો અકુસલમૂલં સમુટ્ઠહતિ. ઇતિ મનાપિકા આરમ્મણા સુખવેદનીયો ફસ્સો, સુખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે સુખવેદના, સુખવેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે સોમનસ્સૂપવિચારો, સોમનસ્સૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે રાગો, રાગં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે કામવિતક્કો, કામવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે રાગજો પરિળાહો રાગજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે ઉપ્પાદો સઙ્ખતલક્ખણો, ઉપ્પાદં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે વિપરિણામદુક્ખતા.

દોસો અકુસલમૂલં કુતો સમુટ્ઠિતં? અમનાપિકેન આરમ્મણેન દોસો અકુસલમૂલં સમુટ્ઠિતં. ઇતિ અમનાપિકા આરમ્મણા દુક્ખવેદનીયો ફસ્સો, દુક્ખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે દુક્ખવેદના, દુક્ખવેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે દોમનસ્સૂપવિચારો, દોમનસ્સૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે દોસો, દોસં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે બ્યાપાદવિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે દોસજો પરિળાહો, દોસજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં સઙ્ખતલક્ખણં, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે દુક્ખદુક્ખતા વેદના.

મોહો અકુસલમૂલં કુતો સમુટ્ઠિતં? ઉપેક્ખાઠાનિયેન આરમ્મણેન મોહો અકુસલમૂલં સમુટ્ઠિતં. ઇતિ ઉપેક્ખાઠાનિયા આરમ્મણા અદુક્ખમસુખવેદનીયો ફસ્સો, અદુક્ખમસુખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે અદુક્ખમસુખા વેદના, અદુક્ખમસુખવેદનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે ઉપેક્ખૂપવિચારો, ઉપેક્ખૂપવિચારં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે મોહો, મોહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે વિહિંસાવિતક્કો, વિહિંસાવિતક્કં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે મોહજો પરિળાહો, મોહજં પરિળાહં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે વયો સઙ્ખતલક્ખણં, વયં સઙ્ખતલક્ખણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતે સઙ્ખતદુક્ખતા, ઇતિ અયં તિણ્ણં કિલેસાનં નિદ્દેસો, અયં વુચ્ચતે કુસલપક્ખે તિપુક્ખલો નયો.

ઇતિ તીણિ અકુસલમૂલાનિ ન ચતુત્થાનિ ન પઞ્ચમાનિ, તયો ફસ્સાતિ તિસ્સો વેદના યાવ સઙ્ખતદુક્ખતાતિ, યો કોચિ અકુસલપક્ખો, સબ્બો સો તીસુ અકુસલમૂલેસુ સમોસરતિ.

તત્થ કતમો કુસલપક્ખો? તીણિ કુસલમૂલાનિ, તિસ્સો પઞ્ઞા સુતમયી પઞ્ઞા ચિન્તામયી પઞ્ઞા ભાવનામયી પઞ્ઞા. તયો સમાધી સવિતક્કસવિચારો...પે॰... તિસ્સો સિક્ખા અધિસીલસિક્ખા...પે॰... સિક્ખા. તીણિ નિમિત્તાનિ સમથનિમિત્તં પગ્ગહનિમિત્તં ઉપેક્ખાનિમિત્તં. તયો વિતક્કા નેક્ખમ્મવિતક્કો...પે॰... અવિહિંસાવિતક્કો. તીણિ ઇન્દ્રિયાનિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયન્તિ વિત્થારો. તયો ઉપવિચારા નેક્ખમ્મૂપવિચારો અબ્યાપાદૂપવિચારો અવિહિંસૂપવિચારો. તિસ્સો એસના કામેસના ભવેસના બ્રહ્મચરિયેસના. તયો ખન્ધા સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધો.

તત્થ યં અલોભો કુસલમૂલં, તં સુતમયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ, સુતમયી પઞ્ઞા પરિપુણ્ણા સવિતક્કં સવિચારં સમાધિં પરિપૂરેતિ, સવિતક્કો સવિચારો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિચિત્તસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિચિત્તસિક્ખા પરિપુણ્ણા સમથનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, સમથનિમિત્તં પરિપુણ્ણં નેક્ખમ્મવિતક્કં પરિપૂરેતિ, નેક્ખમ્મવિતક્કો પરિપુણ્ણો અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં નેક્ખમ્મૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, નેક્ખમ્મૂપવિચારો પરિપુણ્ણો કામેસનં પજહતિ, કામેસનપ્પહાનં સમાધિક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

અદોસો કુસલમૂલં ચિન્તામયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ, ચિન્તામયી પઞ્ઞા પરિપુણ્ણા અવિતક્કવિચારમત્તં સમાધિં પરિપૂરેતિ . અવિતક્કવિચારમત્તો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિસીલસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિસીલસિક્ખા પરિપુણ્ણા

ઉપેક્ખાનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, ઉપેક્ખાનિમિત્તં પરિપુણ્ણં અબ્યાપાદવિતક્કં પરિપૂરેતિ, અબ્યાપાદવિતક્કો પરિપુણ્ણો અગ્ગિન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અગ્ગિન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં અબ્યાપાદૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, અબ્યાપાદૂપવિચારો પરિપુણ્ણો ભવેસનં પજહતિ, ભવેસનપ્પહાનં સીલક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

અમોહો કુસલમૂલં ભાવનામયિપઞ્ઞં પરિપૂરેતિ, ભાવનામયીપઞ્ઞા પરિપુણ્ણા અવિતક્કઅવિચારં સમાધિં પરિપૂરેતિ, અવિતક્કો અવિચારો સમાધિ પરિપુણ્ણો અધિપઞ્ઞાસિક્ખં પરિપૂરેતિ, અધિપઞ્ઞાસિક્ખા પરિપુણ્ણા પગ્ગહનિમિત્તં પરિપૂરેતિ, પગ્ગહનિમિત્તં પરિપુણ્ણં અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયં પરિપૂરેતિ, અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયં પરિપુણ્ણં અવિહિંસૂપવિચારં પરિપૂરેતિ, અવિહિંસૂપવિચારો પરિપુણ્ણો બ્રહ્મચરિયેસનં પરિપૂરેતિ, બ્રહ્મચરિયેસના પરિપુણ્ણા પઞ્ઞાક્ખન્ધં પરિપૂરેતિ.

ઇતિ ઇમે તયો ધમ્મા કુસલપક્ખિકા સબ્બે કુસલા ધમ્મા તીહિ તિકનિદ્દેસેહિ નિદ્દિસિયન્તિ તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ તસ્સ પરિયોસાનં. તત્થ પઠમેન અપ્પણિહિતં, દુતિયેન સુઞ્ઞતં, તતિયેન અનિમિત્તં. અયં વુચ્ચતિ દુતિયો તિપુક્ખલો નામ નયો.

તત્થ યે ઇમે તયો પુગ્ગલા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યોતિ. ઇમેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં યે ચ પુગ્ગલા સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય, સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, તે દ્વે પુગ્ગલા. યે ચ દ્વે પુગ્ગલા દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય, દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ , ઇમે ચત્તારો તેન વિસેસેન દ્વે ભવન્તિ દિટ્ઠિચરિતો ચ તણ્હાચરિતો ચ. ઇમે ચત્તારો ભવિત્વા તયો ભવન્તિ, તયો ભવિત્વા દ્વે ભવન્તિ. ઇમેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો, અવિજ્જા ચ તણ્હા ચ, અહિરિકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ, અસ્સતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ, નીવરણાનિ ચ સંયોજનાનિ ચ, અજ્ઝોસાનઞ્ચ અભિનિવેસો ચ, અહંકારો ચ મમંકારો ચ, અસ્સદ્ધિયઞ્ચ દોવચસ્સઞ્ચ, કોસજ્જઞ્ચ અયોનિસો ચ મનસિકારો, વિચિકિચ્છા ચ અભિજ્ઝા ચ, અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ અસમાપત્તિ ચ.

તત્થ અવિજ્જા ચ અહિરિકઞ્ચ અસ્સતિ ચ નીવરણાનિ ચ અજ્ઝોસાનઞ્ચ અહંકારો ચ અસ્સદ્ધિયઞ્ચ કોસજ્જઞ્ચ વિચિકિચ્છા ચ અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ, અયં એકા દિસા.

તણ્હા ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ સંયોજનાનિ ચ અભિનિવેસો ચ મમંકારો ચ દોવચસ્સતા ચ અયોનિસો મનસિકારો ચ અભિજ્ઝા ચ અસમાપત્તિ ચ, અયં દુતિયા દિસા. દસન્નં દુકાનં દસ પદાનિ પઠમાનિ કાતબ્બાનિ. સંખિત્તેન અત્થં ઞાપેન્તિ પટિપક્ખે કણ્હપક્ખસ્સ સબ્બેસં દુકાનં દસ પદાનિ દુતિયકાનિ, અયં દુતિયા દિસા.

ઇતિ અકુસલાનં ધમ્માનં દુક્ખનિદ્દેસો, અયં સમુદયો. યં તં ધમ્મં અજ્ઝાવસતિ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ ઇદં દુક્ખં ઇતિ અયઞ્ચ સમુદયો, ઇદઞ્ચ દુક્ખં, ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખઞ્ચ સમુદયો ચ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ પઠમનિદ્દેસો.

તત્થ કતમો કુસલપક્ખો? સમથો ચ વિપસ્સના ચ, વિજ્જા ચ ચરણઞ્ચ, સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ, હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ, અહંકારપ્પહાનઞ્ચ મમંકારપ્પહાનઞ્ચ, સમ્માવાયામો ચ યોનિસો ચ મનસિકારો, સમ્માસતિ ચ સમ્માસમાધિ ચ, પઞ્ઞા ચ નિબ્બિદા ચ, સમાપત્તિ ચ સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ, સોમનસ્સઞ્ચ ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપત્તિ ચ.

તત્થ સમથો ચ વિજ્જા ચ સતિ ચ હિરી ચ અહંકારપ્પહાનઞ્ચ સમ્માવાયામો ચ સમ્માસતિ ચ પઞ્ઞા ચ સમાપત્તિ ચ સોમનસ્સઞ્ચ, ઇમે ધમ્મા એકા દિસા. વિપસ્સના ચ ચરણઞ્ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ મમંકારપ્પહાનઞ્ચ યોનિસો મનસિકારો ચ સમ્માસમાધિ ચ નિબ્બિદા ચ સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપત્તિ ચ, અયં દુતિયા દિસા. ઇતિ કુસલપક્ખે ચ અકુસલપક્ખે ચ નન્દિયાવટ્ટસ્સ પન નયસ્સ ચતસ્સો દિસા.

તાસુ યાનિ અકુસલપક્ખસ્સ પઠમાનિ પદાનિ અકુસલાનિ કુસલેહિ પહાનં ગચ્છન્તિ, તાનિ કુસલપક્ખે દુતિયેહિ પદેહિ પહાનં ગચ્છન્તિ. તેસં પહાના રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ યાનિ અકુસલપક્ખસ્સ દુતિયાનિ અકુસલપદાનિ પહાનં ગચ્છન્તિ, તાનિ કુસલપક્ખસ્સ પઠમેહિ પદેહિ પહાનં ગચ્છન્તિ. તેસં પહાના અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ પરિયોસાનં. ઇમેસં તિણ્ણં નયાનં પઠમો નયો સીહવિક્કીળિતો નામ. અટ્ઠ પદાનિ ચત્તારિ ચ કુસલાનિ ચત્તારિ ચ અકુસલાનિ ઇમાનિ અટ્ઠ પદાનિ મૂલપદાનિ, અત્થનયેન દુતિયો તિપુક્ખલો. સો છહિ ધમ્મેહિ નેતિ કુસલમૂલાનિ ચ નેતિ અકુસલમૂલાનિ ચ, ઇતિ ઇમાનિ છ પદાનિ પુરિમકાનિ ચ અટ્ઠ મૂલપદાનિ ઇમાનિ ચુદ્દસ પદાનિ અટ્ઠારસન્નં મૂલપદાનં. તત્થ યો પચ્છિમકો નયો નન્દિયાવટ્ટો, સો ચતૂહિ ધમ્મેહિ નેતિ. અવિજ્જાય ચ તણ્હાય ચ સમથેન ચ વિપસ્સનાય ચ, ઇમે ચત્તારો ધમ્મા ઇમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ તીસુ નયેસુ નિદ્દિટ્ઠાનિ.

તત્થ યાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ, તત્થ સબ્બં કુસલં સમોસરતિ. તેસઞ્ચ નવન્નં મૂલાનં ચત્તારિ પદાનિ સીહવિક્કીળિતનયે તીણિ તિપુક્ખલે દ્વે નન્દિયાવટ્ટે, ઇચ્ચેતે કુસલસ્સ પક્ખા. તત્થ યાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ, તત્થ સબ્બં કુસલં યુજ્જતિ. તત્થ સીહવિક્કીળિતે નયે ચત્તારિ પદાનિ તીણિ તિપુક્ખલે દ્વે નન્દિયાવટ્ટે ઇમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ.

તત્થ યાનિ નન્દિયાવટ્ટે નયે ચત્તારિ પદાનિ, તત્થ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ સમોસરન્તિ. યથા કથં, સમથો ચ અલોભો ચ અદોસો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ દુક્ખસઞ્ઞા ચ ઇમાનિ કુસલપક્ખે પઞ્ચ પદાનિ સમથં ભજન્તિ. વિપસ્સના ચ અમોહો ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ અનત્તસઞ્ઞા ચ ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ વિપસ્સનં ભજન્તિ. ઇમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ દ્વીસુ પદેસુ યોજિતાનિ, તત્થ અકુસલપક્ખે નવન્નં અકુસલમૂલપદાનં યા ચ તણ્હા યો ચ લોભો યો ચ દોસો યા ચ સુભસઞ્ઞા યા ચ સુખસઞ્ઞા, ઇમાનિ પઞ્ચ પદાનિ તણ્હં ભજન્તિ . યા ચ અવિજ્જા યો ચ મોહો યા ચ નિચ્ચસઞ્ઞા યા ચ અત્તસઞ્ઞા, ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ અવિજ્જં ભજન્તિ. એતાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ સુસંખિત્તાનિ. ઇતિ તયો નયા એકં નયં ન પવિટ્ઠા. એવં અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ નન્દિયાવટ્ટનયે નિદ્દિસિતબ્બાનિ.

કથં અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ, તિપુક્ખલે નયે યુજ્જન્તિ? નવન્નં પદાનં કુસલાનં, વિપસ્સના ચ અમોહો ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ અનત્તસઞ્ઞા ચ, ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ; અમોહો ચ સમથો ચ અલોભો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ, ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ; લોભો ચ દોસો ચ, એવં ઇમાનિ નવ પદાનિ તીસુ કુસલેસુ યોજેતબ્બાનિ. તત્થ નવન્નં પદાનં અકુસલાનં તણ્હા ચ લોભો ચ સુભસઞ્ઞા ચ સુખસઞ્ઞા ચ, ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ લોભો અકુસલમૂલં; અવિજ્જા ચ મોહો ચ નિચ્ચસઞ્ઞા ચ અત્તસઞ્ઞા ચ અયં મોહો અયં દોસો, યે ચ ઇમાનિ નવ પદાનિ તીસુ અકુસલેસુ યોજિતાનિ. એવં અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ કુસલમૂલેસુ ચ યોજેત્વા તિપુક્ખલેન નયેન નિદ્દિસિતબ્બાનિ.

કથં અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ સીહવિક્કીળિતે નયે યુજ્જન્તિ? તણ્હા ચ સુભસઞ્ઞા ચ, અયં પઠમો વિપલ્લાસો. લોભો ચ સુખસઞ્ઞા ચ, અયં દુતિયો વિપલ્લાસો. અવિજ્જા ચ નિચ્ચસઞ્ઞા ચ, અયં તતિયો વિપલ્લાસો. મોહો ચ અત્તસઞ્ઞા ચ, અયં ચતુત્થો વિપલ્લાસો. ઇતિ નવ પદાનિ અકુસલમૂલાનિ ચતૂસુ પદેસુ યોજિતાનિ. તત્થ નવન્નં મૂલપદાનં કુસલાનં સમથો ચ અસુભસઞ્ઞા ચ, ઇદં પઠમં સતિપટ્ઠાનં. અલોભો ચ દુક્ખસઞ્ઞા ચ, ઇદં દુતિયં સતિપટ્ઠાનં. વિપસ્સના ચ અનિચ્ચસઞ્ઞા ચ, ઇદં તતિયં સતિપટ્ઠાનં. અમોહો ચ અનત્તસઞ્ઞા ચ, ઇદં ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં. ઇમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ સીહવિક્કીળિતનયં અનુપવિટ્ઠાનિ. ઇમેસં તિણ્ણં નયાનં યા ભૂમિ ચ યો રાગો ચ યો દોસો ચ એકં નયં પવિસતિ. એકસ્સ નયસ્સ અકુસલે વા ધમ્મે કુસલે વા ધમ્મે વિઞ્ઞાતે પટિપક્ખો અન્વેસિતબ્બો, પટિપક્ખે અન્વેસિત્વા સો નયો નિદ્દિસિતબ્બો, તમ્હિ નયે નિદ્દિટ્ઠો. યથા એકમ્હિ નયે સબ્બે નયા પવિટ્ઠા તથા નિદ્દિસિતબ્બા. એકમ્હિ ચ નયે અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ પવિટ્ઠાનિ, તમ્હિ ધમ્મે વિઞ્ઞાતે સબ્બે ધમ્મા વિઞ્ઞાતા હોન્તિ. ઇમેસં તિણ્ણં નયાનં સીહવિક્કીળિતનયસ્સ ચત્તારિ ફલાનિ પરિયોસાનં. પઠમાય દિસાય પઠમં ફલં, દુતિયાય દિસાય દુતિયં ફલં, તતિયાય દિસાય તતિયં ફલં, ચતુત્થાય દિસાય ચતુત્થં ફલં. તિપુક્ખલસ્સ નયસ્સ તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ પરિયોસાનં. પઠમાય દિસાય અપ્પણિહિતં, દુતિયાય દિસાય સુઞ્ઞતં, તતિયાય દિસાય અનિમિત્તં. નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ પરિયોસાનં . પઠમાય દિસાય રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, દુતિયાય દિસાય અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ. ઇમે તયો નયા ઇમેસં તિણ્ણં નયાનં અટ્ઠારસન્નં મૂલપદાનં આલોકના, અયં વુચ્ચતિ દિસાલોકનો [દિસાલોચનો (ક॰)] નયો. આલોકેત્વાન જાનાતિ ‘‘અયં ધમ્મો ઇમં ધમ્મં ભજતી’’તિ સમ્મા યોજના. કુસલપક્ખે અકુસલપક્ખે ચ અયં નયો અઙ્કુસો નામ. ઇમે પઞ્ચ નયા.

તત્થિમા ઉદ્દાનગાથા

તણ્હા ચ અવિજ્જાપિ ચ, લોભો દોસો તથેવ મોહો ચ;
ચત્તારો ચ વિપલ્લાસા, કિલેસભૂમી નવ પદાનિ.

યે ચ સતિપટ્ઠાના, સમથો ચ વિપસ્સના કુસલમૂલા;
એતં સબ્બં કુસલં, ઇન્દ્રિયભૂમી નવ પદાનિ.

સબ્બકુસલં નવહિ પદેહિ યુજ્જતિ, નવહિ ચેવ અકુસલં;
એતે તે મૂલપદા, ઉભતો અટ્ઠારસ પદાનિ.

તણ્હા ચેવ અવિજ્જા ચ, સમથો ચ વિપસ્સના;
યો નેતિ સબ્બેસુ યોગયુત્તો, અયં નયો નન્દિયાવટ્ટો.

યં કુસલમૂલેહિ, નયતિ કુસલઅકુસલમૂલેહિ;
ભૂતં તથં અવિતથં, તિપુક્ખલં તં નયં આહુ.

સો નેતિ વિપલ્લાસેહિ, કિલેસઇન્દ્રિયેહિ ચ;
ધમ્મે તં નયં વિનયમાહુ, સીહવિક્કીળિતં નામ.

વેય્યાકરણે વુત્તે, કુસલતાહિ અકુસલતાહિ ચ;
તયો આલોકયતિ, અયં નયો દિસાલોચનો નામ.

ઓલોકેત્વા દિસાલોચનેન, ઉક્ખિપિય યં સમાનેતિ;
સબ્બે કુસલાકુસલે, અયં નયો અઙ્કુસો નામ.

નયસમુટ્ઠાનં.

પેટકોપદેસે મહાકચ્ચાયનસ્સ થેરસ્સ સુત્તવિભઙ્ગસ્સ

[વેભઙ્ગિસ્સ (પી॰ ક॰)] દસ્સનં સમત્તં.

યાનિ ચતુક્કાનિ અકુસલાનિ કુસલાનિ ચ સીહવિક્કીળિતે નયે નિદ્દિટ્ઠાનિ, તિકાનિ કુસલાનિ ચ અકુસલાનિ ચ તિપુક્ખલે નયે નિદ્દિટ્ઠાનિ, દુકાનિ કુસલાનિ ચ અકુસલાનિ ચ નન્દિયાવટ્ટે નયે નિદ્દિટ્ઠાનિ. યેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ [વિસુદ્ધીસુ (ક॰)] કુસલેસુ સો અત્થો તિકેસુ વિભજ્જમાનસ્સ ભવભૂમિ, અથ ચ સબ્બો [પુબ્બો (ક॰)] ચ અત્થો તીહિ બ્યઞ્જનેહિ નિદ્દિસતિ. તત્તકાનિ વુચ્ચતિ. યો અત્થો ચતૂહિ પદેહિ અટ્ઠવીસતિભાગેહિ નત્થિભૂમિ નિદ્દિસિતું, અવચરન્તોવ ચતૂહિ પદેહિ નિદ્દિસતિ. ઇતિ યં યથાનિદ્દિટ્ઠસ્સ અવિકોસના ઇદં પમાણં. યથા સબ્બે સમાધયો તીસુ સમાધીસુ પરિયેસિતબ્બા, સવિતક્કસવિચારે અવિતક્કવિચારમત્તે અવિતક્કઅવિચારે ઇદં પમાણં, નત્થિ ચતુત્થો સમાધિ. તથા તિસ્સો પઞ્ઞા ચિન્તામયી સુતમયી ભાવનામયી સબ્બાસુ પઞ્ઞાસુ નિદ્દિસતિ, નત્થિ ચતુત્થી પઞ્ઞા ન ચિન્તામયી ન સુતમયી ન ભાવનામયી, પઞ્ઞા નાસ્સ અત્થિ ઇમેસં ધમ્માનં યા અવિક્ખેપના, ઇદં વુચ્ચતિ પમાણન્તિ.

થેરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ જમ્બુવનવાસિનો પેટકોપદેસો

સમત્તો.

પેટકોપદેસપકરણં નિટ્ઠિતં.